BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
6 A
17

Esemplare integro.

R. II ed. To. I p 291 n. 5

SECVNDO VOLVMINE HAEC CONTINENTVR.

M. T. C. de natura Deorum	libri	III.
De Diuinatione	libri	II.
De Fato	liber	I.
Scipionis ſomnium, quod è ſex de rep. libris ſupereſt.		
De Legibus	libri	III.
De Vniuerſitate	liber	I.
Q. Ciceronis de petitione conſulatus ad Marcum fratrem	liber	I.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Ne quis alius aut Venetijs, aut uſquam locorum hos impune libros imprimat, & Leonis X. Pontificis Maximi, & Senatus Veneti decreto cautum eſt.

M. T. C. DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM

LIBER PRIMVS.

TECA NAZ. MA EMANUELE

c

Vm multæ res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſunt: tum perdifficilis Brute, *quod tu minime ignoras, & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima eſt: & ad moderandam religionem neceſſaria. de qua tam uariæ ſunt doctiſſimorum hominum, tamq́; diſcrepantes ſententiæ: ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, ideſt principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam: prudenterq́;* Academicos *à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium? tamq́; indignum ſapientis grauitate, atq; conſtantia? q̃ aut falſum ſentire? aut quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum: ſine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæſtione, pleriq;, quod maxime ueriſimile eſt: & quo omnes duce natura uehimur: deos eſſe dixerunt. dubitare ſe* Protagoras*: nullos eſſe omnino* Diagoras Melius, *&* Theodorus Cyrenaicus *putauerunt. qui uero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in uarietate, ac diſſenſione conſtituti: ut eorum moleſtum ſit annumerare ſententias. nam & de figuris deorum, & de locis, atq; ſedibus, & actione uitæ multa dicuntur: deq́; his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. quod uero maxime rem, cauſamq́; continet, eſt: utrum nihil agant: nihil*

moliantur: an ab omni curatione, & adminiſtratione rerum uacent: an contra ab his, & à principio omnia facta, & conſtituta ſint: & ad infinitum tempus regantur: atque moueantur. imprimiſq; magna diſſenſio eſt: eáq; niſi diiudicatur, in ſummo errore neceſſe eſt homines, atq; in maximarum rerum ignoratione uerſari. Sunt enim philoſophi, & fuerunt: qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. quorum ſi uera ſententia eſt: quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caſte tribuenda deorum numini ita ſunt: ſi animaduertuntur ab his: & ſi eſt aliquid à dijs immortalibus hominum generi tributum. ſin autem dij neq; poſſunt nos iuuare: nec uolunt: nec curant omnino: nec quid agamus animaduertunt: nec eſt quod ab his ad hominum uitam permanare poſſit: quid eſt, quod ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in ſpecie autem fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ uirtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul & ſanctitatem, & religionem tolli neceſſe eſt. quibus ſublatis, perturbatio uitæ ſequitur, & magna confuſio. atq; haud ſcio an pietate aduerſus deos ſublata, fides etiam, & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima uirtus iuſtitia tollatur. Sunt autem alij philoſophi: & hi quidem magni, atq; nobiles: qui deorum mente, atq; ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant. neq; uero id ſolum, ſed etiam ab iiſdem uitæ hominum conſuli, & prouideri. nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempeſtates, ac temporum uarietates, cæ-

liq;

liq; mutationes, quibus omnia quæ terra gignat, maturata pubeſcant, à dijs immortalibus tribui generi humano putant: multaq́;, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia ſunt: ut ea ipſa dij immortales ad uſum hominum fabricati penè uideantur. contra quos Carneades ita multa diſſeruit: ut excitaret homines non ſecordes ad ueri inueſtigandi cupiditatem. res enim nulla eſt: de qua tantopere non ſolum docti, ſed etiam indocti diſſentiant. quorum opiniones cum tam uariæ ſint, tamq́; inter ſe diſſidentes: alterum fieri profectò poteſt: ut earum nulla: alterum certe non poteſt: ut plus una uera ſit. Qua quidem in cauſa & beniuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confutare poſſumus: ut alteros reprehendiſſe pœniteat: alteri ſe didiciſſe gaudeant. nam qui admonent, amice docendi ſunt: qui inimice inſectantur, repellendi. Multum autem fluxiſſe uideo de libris noſtris, quos complures breui tempore edidimus: uariumq́; ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium extitiſſet: partim quid quaq; de re certi haberemus ſcire cupientium. multis etiam ſenſi mirabile uideri, eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam: quæ lucem eriperet: & quaſi noctem quandam rebus offunderet: deſertæq́; diſciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis eſſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubito cœpimus philoſophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo ſtudio operam, curamq́; conſumpſimus: & cum minime uidebamur: tum maxime philoſophabamur. quod & orationes declarant refertæ philoſophorum

ſententiјs: & doctiſſimorum hominum familiaritates: quibus ſemper domus noſtra floruit: & principes illi Diodorus, Philo, Antiochus, Poſſidonius: à quibus inſtituti ſumus. Et ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad uitam: arbitramur nos, & publicis, & priuatis in rebus ea præſtitiſſe: quæ ratio & doctrina præſcripſerit. ſin autem quis requirit quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſero litteris mandaremus: nihil eſt quod expedire tam facile poſſimus. nam cum otio langueremus: & is eſſet reip. ſtatus: ut eam unius conſilio, atq; cura gubernari neceſſe eſſet: primum ipſius reip. cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam putaui: magni exiſtimans intereſſe ad decus & laudem ciuitatis res tam graues tamq; præclaras latinis etiam litteris contineri. eoq; me minus inſtituti mei pœnitet: quod facile ſentio, quam multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commouerim. complures enim græcis inſtitutionibus eruditi, ea quæ didicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterant: ꝙ illa, quæ à græcis accepiſſent, latine dici poſſe diffiderent. quo in genere tantum profeciſſe uidemur: ut à græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata eſt etiam ut me ad hæc conferrem animi ægritudo fortunæ magna, & graui commota iniuria. cui ſi maiorem aliquam leuationem reperire potuiſſem: non ad hanc potiſſimum confugiſſem. ea uero ipſa nulla ratione melius frui potui: q̃ ſi me non modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. omnes autem eius partes, atq; omnia membra tum faciliime noſcuntur: cum totæ quæſtiones

nes ſcribendo explicantur. eſt enim admirabilis quædam continuatio, ſerieſq; rerum: ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæq; uideantur. Qui autem requirunt qd quaq; de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quàm neceſſe eſt. non enim tam authores in diſputando, q̃ rationis momenta quærenda ſunt. quinetiam obeſt plerunq; ijs, qui diſcere uolunt, authoritas eorum, qui ſe docere profitentur. deſinunt enim ſuum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum uident. nec uero probare ſoleo id, quod de Pythagoricis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando: cum ex his quæreretur, quare ita eſſet: reſpondere ſolitos: ipſe dixit. ipſe autem erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat: ut etiam ſine ratione ualeret authoritas. Qui autem mirantur nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos: his quatuor academicis libris ſatis reſponſum uidetur. nec uero deſertarum, relictarumq; rerum patrocinium ſuſcepimus: non enim hominum interitu ſcientiæ quoq; occidunt: ſed lucem authoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamq; rem aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata à Carneade, uſq; ad noſtram uiguit ætatem: quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa græcia intelligo. quod non academiæ uitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. nam ſi ſingulas diſciplinas pcipere magnum eſt: quanto magis omnes? quod facere ijs neceſſe eſt: quibus propoſitum eſt, ueri reperiendi cauſa, & contra omnes philoſophos, & pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq; difficilis

facultatem conſecutum eſſe me non profiteor: ſecutum eſſe præ me fero. Nec tamen fieri poteſt: ut qui hac ratione philoſophentur: hi nihil habeant quod ſequantur. dictum eſt hac de re alio loco diligentius: ſed quia nimis indociles quidam, tardiq; ſunt: admonendi uidentur ſæpius. non enim ſumus ij, quibus nihil uerum eſſe uideatur: ſed ij, qui omnibus ueris falſa quædam adiuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine: ut in ijs nulla inſit certa iudicandi, & aſſentiendi nota. ex quo exiſtit & illud, multa eſſe probabilia: quæ quanquam non perciperentur: tamen quia uiſum haberent quendam inſignem, & illuſtrem: his ſapientis uita regeretur. Sed iam, ut omnĩ me inuidia liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes uidentur: qui, quæ ſit earum uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur: ſi aut conſenſerint omnes: aut erit inuentus aliquis: qui quid uerum ſit inuenerit. Itaq; mihi libet exclamare, ut Statius in ſynephebis:

» *Pro deum, popularium omnium adoleſcentium*
» *Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atq; imploro fidem.*

non leuiſſima de re, ut queritur ille, fieri in ciuitate facinora capitalia.

» *Ab amico amante argentũ accipere meretrix nõ uult.*

ſed ut adſint: cognoſcant: animaduertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, cærimonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, ſacrificijsq; ſolennibus, quid de ipſis auſpicijs, quibus nos præſumus, exiſtimandũ ſit. hæc enim omnia ad hanc de dijs immortalibus quæſtionem referenda ſunt. Profecto eos

ipſos

ipſos qui ſe aliquid certi habere arbitrantur: addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio. Quod cum ſæpe aliâs, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam familiarem meum accurate ſanè, & diligenter de dijs immortalibus diſputatum ſit. Nam cum ferijs latinis ad eum ipſius rogatu, accerſituq; ueniſſem: offendi eum ſedentem in exedra: & cum C. Velleio ſenatore diſputantem: ad quem tum Epicuri primas ex noſtris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progreſſus habebat in Stoicis: ut cum excellentibus in eo genere græcis cõpararetur. tum ut me Cotta uidit: peropportune inquit uenis. oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui pro tuo ſtudio non eſt alienum te intereſſe. Atqui mihi quoq; uideor inquam ueniſſe, ut dicis, opportune: tres enim trium diſciplinarũ principes conueniſtis. M. enim Piſo ſi adeſſet: nullius philoſophiæ, earum quidem, quæ in honore ſunt, uacaret locus. Tum Cotta, ſi inquit liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad Balbum miſſus eſt, uera loquitur: nihil eſt ꝙ Piſonem familiarem tuum deſideres. Antiocho enim ſtoici cum peripateticis re conſentire uidentur: uerbis diſcrepare. quo de libro uelim ſcire Balbe quid ſentias. Egone? inquit ille. miror Antiochum hominem imprimis acutum non uidiſſe: intereſſe plurimum inter Stoicos, qui honeſta à commodis non nomine, ſed genere toto diſiungerent: & peripateticos, qui honeſta commiſcerent commodis: ut ea inter ſe magnitudine, & quaſi gradibus, non genere differrent. hæc enim eſt non uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. ue-

rum hæc aliàs · nunc quod cæpimus, ſi uidetur ·

Mihi uero inquit Cotta uidetur · ſed ut hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natura agebamus deorum · quæ cum mihi uideretur perobſcura: ut ſemper uideri ſolet: Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam · quamobrem inquit Vellei, niſi moleſtum eſt: repete quæ cæperas. Repetam uero: quanquam non mihi ſed tibi hic uenit adiutor: ambo enim inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis. Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit: tu autem nolo exiſtimes me adiutorem huic ueniſſe, ſed auditorem; & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiuſmodi aſtrictum neceſſitate, ut mihi uelim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia.

Tum Velleius fidenter ſane, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quàm ne dubitare aliqua de re uideretur: tanquam modo ex deorum concilio, & ex Epicuri intermundijs deſcendiſſet: audite inquit non commentitias, futileſq; ſententias, non opificem, ædificatoremq; mundi Platonis de timæo deum, nec anum fatidicam ſtoicorum προνοίην, quam latine licet prouidentiam dicere, neq; uero mundum ipſum animo & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem, uolubilem deum, portenta & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium · quibus enim oculis intueri potuit ueſter Plato fabricam illam tanti operis? qua conſtrui à deo, atq; ædificari mundum facit · quæ molitio? quæ ferramenta? qui uectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uoluntati architecti, aër, ignis, aqua, terra potuerunt? unde uero

ortæ illæ quinq; formæ? ex quibus reliquæ formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendoſq; ſenſus? longum eſt iter ad omnia· quæ talia ſunt: ut optata magis, quàm inuenta uideantur. Sed illa palmaris quidem: quod qui non modo natum mundum introduxerit: ſed etiam manu penè factum: is eum dixerit fore ſempiternum· hunc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phiſiologiam, ideſt naturæ rationem? qui quicquam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe· quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cuius principium aliquod ſit: nihil ſit extremum? Pronoë uero ſi ueſtra eſt Lucili eadem: requiro quæ pauloante: miniſtros, machinas, omnem totius orbis deſignationem, atq; apparatum: ſin alia eſt: cur mortalem fecerit mundum, non quemadmodum platonicus deus, ſempiternum? ab utroq; autem ſciſcitor: cur mundi ædificatores repente extiterint? innumerabilia ante ſæcula dormierint? non enim ſi mundus nullus erat: ſæcula non erant· ſæcula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumq; numero annuis curſibus conficiuntur: nam fateor ea ſine mundi conuerſione effici non potuiſſe· ſed fuit quædam ab infinito tempore æternitas: quam nulla temporũ circunſcriptio metiebatur: ſpatio tamen qualis ea fuerit intelligi non poteſt: quod ne in cogitationem quidem cadit: ut fuerit tempus aliquod: nullum cum tempus eſſet· iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro Balbe cur Pronoë ueſtra ceſſauerit? laborem ne fugiebat? at iſte nec attingit deum: nec erat ullus: cum omnes naturæ numini diuino, cælum, ignes, terræ, maria parerent· quid autem erat, quod con-

*cupiſceret deus mundum ſignis, & luminibus, tanquam ædilis ornare? ſi ut deus ipſe melius habitaret: antea uidelicet tempore infinito in tenebris tanquam in gurguſtio habitauerit: poſt autem * uarietate ne eum delectari putamus: qua cælum & terras exornatas uidemus? quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet: non ea tandiu carere potuiſſet. An hæc ut fere dicitis, hominum cauſa à deo conſtituta ſunt? ſapientum ne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. an ſtultorum? at primum cauſa nõ fuit, cur de improbis bene mereretur. deinde quid eſt aſſecutus: cum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi: maxime quod ſtulti ſunt: miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? deinde ꝙ ita multa ſunt incommoda in uita: ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant: ſtulti nec uitare uenientia poſſint: nec ferre præſentia. Qui uero mundum ipſum animantem, ſapientemq; eſſe dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere poſſet: de quo dicam paulopoſt: nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem: qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundum eſſe uelint: ꝙ ea forma ullam neget eſſe pulchriorem Plato. At mihi uel chylindri, uel quadrati, uel coni, uel pyramidis uidetur eſſe formoſior. Quæ uero uita attribuitur iſti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur: cui par nulla, ne cogitari quidem poſſit. in qua non uideo ubi nam mens conſtans, & uita beata poſſit inſiſtere: quodq; in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit: cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo. terra*

*enim profecto quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atq; incultas uidemus: quòd pars earum appulſu ſolis exarſerit: pars obriguerit niue, pruináq;, longinquo ſolis abſceſſu. quæ, ſi mundus eſt deus: quoniam partes mundi ſunt: dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt. Atq; hæc quidem ueſtra Lucili. qualia uero ſint, ab ultimo repetam, ſuperiorum. Thales mileſius, qui primus de talibus rebus quæſiuit: aquam dixit eſſe initium rerum. deum autem eam mentem: quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente: cur aquæ adiunxit? ſi ipſa mens conſtare poteſt uacans corpore: * Anaximandri autem opinio eſt natiuos eſſe deos: longis interuallis orientes, occidentésq;: eosq; innumerabiles eſſe mundos. ſed nos niſi deum ſempiternum intelligere qui poſſumus? Poſt Anaximenes aëra deum ſtatuit: euḿq; gigni: eſſéq; immenſum, & infinitum, & ſemper in motu: quaſi aut aër ſine ulla forma deus eſſe poſſit: cum præſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat: aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur. inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam: primus omnium rerum deſcriptionem, & modum mentis infinitæ ui ac ratione deſignari, & confici uoluit: in quo non uidit: neq; motum ſenſui coniunctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe: neq; ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. Deinde ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe uoluit: erit aliquid interius: ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? cingatur igitur corpore externo.*

quod quoniam non placet: aperta ſimplexq; mens nulla readiuncta, quæ ſentire poſſit, fugere intelligentiæ noſtræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmeo, qui ſoli, & lunæ, reliquisq; ſyderibus, animoq; præterea, diuinitatem dedit: non ſenſit ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam Pythagoras, qui cenſuit animum eſſe per naturam rerum omnem intentum & commeantem: ex quó noſtri animi carperentur: non uidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi, & dilacerari deum: & cum miſeri animi eſſent: quod plerisq; contingeret: tum dei partem eſſe miſeram: quod fieri non poteſt. cur autem quicquam ignoraret animus hominis: ſi eſſet deus? quomodo porro deus iſte, ſi nihil eſſet niſi animus: aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo? Tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea quod eſſet infinitum, deũ uoluit eſſe: de ipſa mente ita reprehenditur, ut cæteri: de infinitate autem uehementius: in qua nihil neq; ſentiens, neq; coniunctum eſſe poteſt. Nam Parmenides commentitiũ quiddam coronæ ſimilitudine efficit: Stephanem appellat: continentem ardore lucis orbem, qui cingit cælum: quem appellat deum. in quo neq; figuram diuinam, neq; ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. multa eiuſdem monſtra: quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, cæteraq; generis eiuſdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel ſomno, uel obliuione, uel uetuſtate delentur. eademq; de ſyderibus. quæ reprehenſa iam in alio in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans in deorum opinione turpiſſime labitur. Quatuor enim naturas, ex

quibus omnia conſtare uult, diuinas eſſe cenſet: quas & naſci, & extingui perſpicuum eſt: & ſenſu omni carere. Nec uero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de dijs habere quod liqueat, ſint, non ſint, qualeſ'ue ſint: quicquam uidetur de natura deorum ſuſpicari. Quid Democritus: qui tum imagines, earumq; circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam quæ imagines fundat, ac mittat: tum ſcientiam, intelligentiamq; noſtram: non'ne in maximo errore uerſatur? cum idem omnino quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quicquam ſempiternum: non ne deum ita tollit omnino: ut nullam opinionem eius reliquam faciat. Quid aër? quo Diogenes apolloniates utitur deo: quem ſenſum habere poteſt? aut quam formam dei? Iam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere: qui in timæo, patrem huius mundi nominari neget poſſe. in legum autem libris quid ſit omnino deus inquiri oportere non cenſet. quod uero ſine corpore ullo deum uult eſſe, ut græci dicunt, ἀσώματον, id quale eſſe poſſit intelligi non poteſt. caret enim ſenſu neceſſe eſt: careat prudentia: careat uoluptate: quæ omnia unà cum deorum notione comprehendimus. Idem & in timæo dicit, & in legibus, & mundum deum eſſe, & cælum, & aſtra, & terram, & animos, & eos quos maiorum inſtitutis accepimus: quæ & per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe uehementer repugnantia. Atq; etiam Xenophon paucioribus uerbis eadem ferè peccat. facit enim in ijs, quæ à Socrate dicta rettulit, Socratem diſputantem formam dei quæri non oportere: eundemq; & ſolem, & animum, deum dicere: & modo unum,

tum autem plures deos. quæ ſunt iiſdem in erratis fere: quibus ea quæ de Platone dicimus. Atq; Antiſthenes *in eo libro, qui phyſicus inſcribitur: populares deos multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit uim & naturam deorum. nec multo ſecus* Speuſippus Platonem *auunculum ſubſequens, & uim quandam dicens, qua omnia regantur, eamq; animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum.* Ariſtoteles *quoq; in tertio de philoſophia libro multa turbat, a magiſtro* Platone *uno diſſentiens. modo enim menti tribuit omnem diuinitatem: modo mundum ipſum deũ dicit eſſe: modo quendam alium præficit mundo: eiq; eas partes tribuit: ut replicatione mundi quadam motum regat, atque tueatur: tum cæli ardorem deum dicit eſſe: non intelligens cælum mundi eſſe partem: quam alio loco ipſe deſignarit deum. quomodo autem cæli diuinus ille ſenſus in celeritate tanta conſeruari poteſt? ubi deinde illi tot dij: ſi numeramus etiam cælum deum? cum autem ſine corpore idem uult eſſe deum: omni illum ſenſu priuat, & prudentia. quo porro modo mundus moueri poteſt carens corpore? aut quomodo ſemper ſe mouens eſſe quietus & beatus poteſt?* Nec *uero eius condiſcipulus* Xenocrates *in hoc genere prudentior: in cuius libris qui ſunt de natura deorum, nulla ſpecies diuina deſcribitur. deos enim octo eſſet dicat: quinq; eos qui in ſtellis uagis nominantur: unum qui ex omnibus ſyderibus quæ infixa cælo ſunt ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus: ſeptimum ſolem adiungit, octauamq; lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi non poteſt.* Ex *eadem* Platonis *ſchola* Ponticus Heraclides

puerilibus

puerilibus fabulis referſit libros: et tamen modo mundum, tum mentem diuinam eſſe putat: errantibus etiã ſtellis diuinitatem tribuit: ſenſuq; deum priuat: et eius formam mutabilem eſſe uult. eodemq; libro rurſus terram, & cælum refert in deos. Nec uero Theophraſti inconſtantia ferenda eſt. modo enim menti diuinum tribuit principatum: modo cælo: tum autem ſignis, ſyderibusq; cæleſtibus. Nec audiendus eius auditor Strato, is qui phyſicus appellatur: qui omnem uim diuinam in natura ſitam eſſe cenſet: quæ cauſas gignendi, augendi, minuendi'ue habeat: ſed careat omni ſenſu & figura. Zeno autem (ut iam ad ueſtros Balbe ueniam) naturalem legem diuinam eſſe cenſet: eamq; uim obtinere recta imperantem, prohibentemq; contraria. quam legem quomodo efficiat animantem intelligere non poſſumus. deum autem animantem certe uolumus eſſe. atque hic idem alio loco æthera deum dicit eſſe. ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus: qui nunquam nobis occurrit neq; in precibus, neq; in optatis, neq; in uotis. alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, ut diuina ſit, effectum putat. idem aſtris hoc idem tribuit: tum annis, menſibus, annorumq; mutationibus. Cum uero Heſiodi theogoniam id eſt originem deorum interpretatur: tollit omnino uſitatas, perceptasq; cognitiones deorum. neq; enim Iouem, neq; Iunonem, neq; Veſtam, neq; quenquam, qui ita appelletur in deorum habet numero: ſed rebus inanimatis, atque mutis per quandam ſignificationem hæc docet tributa nomina. Cuius diſcipuli Ariſtonis non minus magno in errore ſententia eſt: qui neq; formam dei in-

telligi poſſe cenſeat: neq; in dijs ſenſum eſſe dicat: dubitetq; omnino deus animans nec ne ſit. Cleanthes autem, qui Zenonem audiuit unà cum eo, quem proxime nominaui: tum ipſum mundum deum dicit eſſe: tum totius naturæ menti, atq; animo hoc nomen tribuit: tum ultimum, & altiſſimum, atq; undiq; circunfuſum, & extremum, omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur: certiſſimum deum iudicat. idem quaſi delirans in his libris, quos ſcripſit contra uoluptatem: tum fingit formam quandam, & ſpeciem deorum: tum diuinitatem omnem tribuit aſtris: tum nihil ratione cenſet eſſe diuinius. ita fit ut deus ille, quem mente noſcimus: atq; in animi notione tanquam in ueſtigio uolumus reponere: nuſquam prorſus appareat. At perſeus eiuſdem Zenonis auditor eos dicit eſſe habitos deos: à quibus magna utilitas ad uitæ cultũ eſſet inuenta: ipſaſq; res utiles, & ſalutares deorum eſſe uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inuenta eſſe deorum: ſed ipſa diuina. quo quid abſurdius? quàm aut res ſordidas, atq; deformes deorum honore afficere? aut homines iam morte deletos reponere in deos? quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu? Iam uero Chryſippus qui ſtoicorum ſomniorum uaferrimus habetur interpres: magnam turbam congregat ignotorum deorum, atq; ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare poſſimus: cum mens noſtra quiduis uideatur cogitatione poſſe depingere. ait enim uim diuinam in ratione eſſe poſitam, & uniuerſæ naturæ animo, atq; mente: ipſumq; mundum deum dicit eſſe, & eius animi fuſionem uniuerſam:

uerſam: tum eius ipſius principatum, qui in mente & ratione uerſetur: communemq́; rerum naturam uniuerſa, atq; omnia continentem, tum fatalem umbram, & neceſſitatem rerum futurarum. ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea quæ natura fluerent, atq; manarent, ut aquam, & terram, & aëra, ſolem, lunam, ſydera, uniuerſitatemq́; rerum, qua omnia continerentur, atq; homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. idemq; diſputat æthera eſſe eum, quem homines Iouem *appellarent: quiq́; aër per maria manaret, eum eſſe* Neptunum: *terramq́;, eam, quæ* Ceres *diceretur. ſimiliq́; ratione perſequitur uocabula reliquorum deorum. idemq; etiam legis perpetuæ, & æternæ uim, quæ quaſi dux uitæ, et magiſtra officiorum ſit,* Iouem *dicit eſſe: eandemq́; fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum ueritatem: quorum nihil tale eſt: ut in eo uis diuina ineſſe uideatur. & hæc quidem in primo libro de natura deorum. in ſecundo autem uult* Orphei, Muſei, Heſiodi, Homeriq́; *fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poëtæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, ſtoici fuiſſe uideantur.* Quem Diogenes Babilonius *conſequens in eo libro, qui inſcribitur de* Minerua, *partum* Iouis, *ortumq́; uirginis ad phyſiologiam traducens, diſiungit à fabula.* Expoſui *ferè non philoſophorum iudicia, ſed delirantium ſomnia. nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ poëtarum uocibus fuſa, ipſa ſuauitate nocuerunt: qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos: feceruntq́; ut eorum*

bella, pugnas, prælia, uulnera uideremus: odia præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortaleſq; ex immortali procreatos. Cum poëtarum autem errore coniungere licet portenta magorum: ægyptiorumq; in eodem genere dementiam: tum etiam uulgi opiniones: quæ in maxima inconſtantia, ueritatis ignoratione uerſantur. Ea qui conſideret q̄ inconſulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat. ſolus enim uidit primum eſſe deos: ꝙ in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura. quæ eſt enim gens? aut quod genus hominum? quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus: ideſt anteceptam animo rei quandam informationem: ſine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec diſputari poſſit. cuius rationis uim atq; utilitatem ex illo cæleſti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. quod igitur fundamentum huius quæſtionis eſt, id præclare iactum uidetis. cum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege, ſit opinio conſtituta: maneatq; ad unum omnium firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos: quoniam inſitas eorum, uel potius innatas cognitiones haberemus. de quo autem omnium natura conſentit: id uerum eſſe neceſſe eſt. eſſe igitur deos confitendum eſt. quod quoniam ferè conſtat inter omnes, non philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos: fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere, ſiue anticipatio-

nem, ut

nem, ut ante dixi, ſiue praenotionem deorum. ſunt enim rebus nouis noua ponenda nomina: ut Epicurus ipſe, πρόληψιν appellauit: quam antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus: ut deos beatos, & immortales putemus. quae enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit: eadem inſculpſit in mentibus: ut eos aeternos & beatos haberemus. quod ſi ita eſt, uere expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro: quod aeternum beatumq; ſit, id nec habere ipſum negocij quicquam: nec exhibere alteri: itaq; neq; ira, neq; gratia teneri: quod quae talia eſſent: imbecilla eſſent omnia. Si nihil aliud quaereremus: niſi ut deos pie coleremus: & ut ſuperſtitione liberaremur: ſatis erat dictum. nam & praeſtans deorum natura hominũ pietate coleretur: cum & aeterna eſſet, & beatiſſima. habet enim uenerationem iuſtam quicquid excellit. & metus omnis, à ui atq; ira deorum pulſus eſſet. intelligitur enim à beata immortaliq; natura & iram & gratiam ſegregari. quibus remotis nullos à ſuperis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam & uitam, & actionem mentis; atq; agitationem in deo. Ac de forma quidem partim natura nos admonet: partim nos ratio docet. nam à natura habemus omnes omnium gentium, ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum. quae enim alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam? aut dormienti? Sed ne omnia reuocentur ad primas notiones: ratio hoc idem ipſa declarat. nam cum praeſtantiſſimam naturam uel quia beata eſt: uel quia ſempiterna: conuenire uideatur eandem eſſe pulcher-

rimam: quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies, humana poteſt eſſe pulchrior? uos quidẽ Lucili *ſoletis, nam* Cotta *meus modo hoc, modo illud: cum artificium effingitis, fabricamq; diuinam: quam ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum, uerum etiam ad uenuſtatem apta, deſcribere. quod ſi omniũ animantiũ formam uincit hominum figura: deus autem animans eſt: ea figura profecto eſt: quæ pulcherrima ſit omniũ.* Q*uoniamq; deos beatiſſimos eſſe conſtat: beatus autẽ eſſe ſine uirtute nemo poteſt: nec uirtus ſine ratione conſtare: nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt.* Nec *tamen ea ſpecies corpus eſt: ſed quaſi corpus: nec habet ſanguinem: ſed quaſi ſanguinem. hæc quanquam & inuenta ſunt acutius, & dicta ſubtilius ab* Epicuro*: quàm ut quiuis ea poſſit agnoſcere: tamen fretus intelligentia ueſtra, diſſero breuius, quàm cauſa deſiderat.* Epicurus *autem qui res occultas, & penitus abditas, non modo uiderat animo: ſed etiam ſic*
* *tractat: ut doceat nos manu: eam eſſe uim & naturam deorum: ut primum non ſenſu, ſed mente cernatur: nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem* Steremia *appellat: ſed imaginibus ſimilitudine, & tranſitione perceptis: cum infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus indiuiduis exiſtat: & ad deos effluat: cum maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq; noſtram intelligentiam, capere quæ ſit & beata natura & æterna.* Summa *uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione*

digniſſima

digniſſima eſt: in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam: ut omnia, omnibus paribus paria reſpondeant: hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, *ideſt æquabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur: ſi mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem: & ſi quæ interimant innumerabilia ſunt: etiam ea quæ conſeruent infinita eſſe debere.* Et *quærere à nobis* Balbe *ſoletis, quæ uita deorum ſit: quæq; ab ijs degatur ætas. ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari poteſt. nihil enim agit: nullis occupationibus eſt implicatus: nulla opera molitur: ſua ſapientia, & uirtute gaudet: habet exploratum fore ſe ſemper tum in maximis, tum in æternis uoluptatibus.* Hunc *deum rite beatum dixerimus. ueſtrum uero laborioſiſſimum. ſiue enim ipſe mundus deus eſt: quid poteſt eſſe minus quietum? quàm nullo puncto temporis intermiſſo uerſari circum axem cæli, admirabili celeritate? niſi quietum autem nihil beatum eſt. ſiue in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat: qui gubernet: qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum uiciſſitudines, ordinesq; conſeruet: terras & maria contemplans hominum commoda, uitasq; tueatur: ne ille eſt implicatus moleſtis negocijs, & operoſis. nos autem beatam uitam in animi ſecuritate, & in omnium uacatione munerum ponimus. docuit enim nos idem qui cætera: natura effectum eſſe mundum: nihil opus fuiſſe fabrica: eamq; rem eſſe facilem: quam uos negatis effici ſine diuina poſſe ſolertia: ut innumerabiles natura mundos effectura ſit: efficiat: effecerit. quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua*

mente poſſit non uidetis: ut tragici poëtæ, cum explicare argumenti exitum non poteſtis: confugitis ad deum. cuius operam profectò non deſideraretis: ſi immenſam, & interminatam in omnis partes magnitudinem regionum uideretis in quam ſe inijciens animus, & intendens, ita late, longeq; peregrinatur: ut nullam tamen oram ultimi uideat: in qua poſſit inſiſtere. in hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita uis innumerabilium uolitat atomorum: quæ interiecto inani cohæreſcunt tamen inter ſe: & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atq; figuræ: quas uos effici poſſe ſine follibus, & incudibus non putatis. itaq; impoſuiſtis in ceruicibus noſtris ſempiternum dominum: quem dies, & noctes timeremus. quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negocij deum? Hinc uobis extitit primum illa fatalis neceſſitas: quam εἱμαρμένην dicitis: ut quicquid accidat, id ex æterna ueritate, cauſarumq; continuatione fluxiſſe dicatis. quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt? cui tanquam aniculis, & his quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur? ſequitur μαντικὴ ueſtra: quæ latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi uos audire uellemus: ut aruſpices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis eſſent colendi. His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem uendicati, nec metuimus eos: quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere: & pie ſancteq; colimus naturam

excellentem,

excellentem, atq; præſtantem. Sed elatus ſtudio uereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, tamq; præclaram, inchoatam relinquere. quanquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit: q̃ audiendi.

Tum Cotta comiter, ut ſolebat, atq; inquit Vellei niſi tu aliquid dixiſſes: nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes. mihi enim non tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid: quàm quare falſum. idq; cum ſæpe, tum cum te audirem pauloante contigit. roges me qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. quæras putem ne talem eſſe, qualis modo à te ſit expoſita? nihil dicam mihi uideri minus. Sed antequam aggrediar ad ea quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam. ſæpe enim de L. Craſſo familiari tuo illo, uideor audiſſe: cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret: & paucos tecum epicureos è græcia compararet. ſed ꝙ ab eo te mirifice diligi intelligebam: arbitrabar illum propter beniuolentiam id uberius dicere. ego autem, & ſi uereor laudare præſentem: iudico tamen de re obſcura, atq; difficili, à te dictum eſſe dilucide: neq; ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius, q̃ ſolent ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter corypheum appellare epicureorum ſolebat: cum athenis eſſem, audiebam frequenter: & quidem ipſo authore Philone: credo ut facilius iudicarem quam illa bene refellerentur: cum à principe epicureorum accepiſſem quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut pleriq;, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed quod in illo mihi uſu ſæpe uenit: idem modo, cum te audirem, acciderat: ut moleſte ferrem tantum inge-

nium(bona uenia me audies) in tam leues, ne dicam in tam ineptas ſententias incidiſſe. nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius. ut enim modo dixi, omnibus ferè in rebus, & maxime in phyſicis, quid non ſit citius, q̃ quid ſit dixerim. roges me quid, aut qualis ſit deus: authore utar Symonide: *de quo cũ quæſiuiſſet hoc idem tyrannus* Hiero: *deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulauit. cum idem ex eo poſtridie quæreret: biduum petiuit. cum ſæpius duplicaret numerum dierum: admiranſq́; Hiero quæreret cur ita faceret: quia quanto inquit diutius conſidero: tanto mihi res uidetur obſcurior. ſed* Simonidem *arbitror, non enim poëta ſolum ſuauis, uerum etiam cætera quoq; doctus ſapienſq́; traditur: quia multa uenirent in mentem acuta, & ſubtilia: dubitantem quid eorum eſſet uerißimum, deſperaſſe omnem ueritatem.* Epicurus *uero tuus, nam cum illo malo diſſerere q̃ tecum: quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet? ſed etiam mediocri prudentia?* Q*uæritur primum in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum ſint'ne dij, necne ſint. difficile eſt negare. credo, ſi in concione quæratur: ſed in huiuſcemodi ſermone, & conſeſſu, facillimum.* I*taque ego ipſe* Pontifex, *qui cærimonias, religionesq́; publicas ſanctiſſime tuendas arbitror: is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolum, ſed etiam ad ueritatem planè uelim. multa enim occurrunt: quæ conturbent: ut interdum nulli eſſe uideantur. ſed uide quam tecum agam liberaliter. quæ communia ſunt uobis cum cæteris philoſophis, non attingam: ut hoc ipſum. placet enim omnibus ferè, mihiq́; ipſi in primis, deos eſſe. itaque non*

pugno: rationem tamen eam, quæ à te affertur, non ſatis firmam puto. Quod enim omnium gentium, generumq́; hominibus ita uideretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti: cur eſſe deos confiteremur. quod cum leue per ſe, tum etiam falſum eſt. primum enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? equidem arbitror: multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas: ut apud eas nulla ſuſpitio deorum ſit. quid? Dyagoras, Atheos qui dictus eſt: poſteáq; Theodorus, non ne aperte deorum naturam ſuſtulerunt? nam Abderites quidem Prothagoras cuius à te modo mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis uel maximus, cum in principio libri ſui ſic poſuiſſet: de dijs neq; ut ſint, neq; ut non ſint, habeo dicere: Athenienſium iuſſu urbe atq; agro eſt exterminatus: libriq́; eius in concione cōbuſti. ex quo equidem exiſtimo tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos. quippe cum pœna ne dubitatio quidem effugere potuiſſet. qd de ſacrilegis? quid de impijs, periuriſq; dicemus?

» *Tubulus ſi lucius unquam:*
» *Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius:*

ut ait Lucilius putaſſet eſſe deos: tam periurus, aut tam impius fuiſſet? non eſt igitur tam explorata iſta ratio, ad id quod uultis confirmandum, quàm uidetur. ſed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum: omittam hoc tempore: ad ueſtra propria uenire malo. concedo eſſe deos: doce me igitur unde ſint: ubi ſint: quales ſint corpore, animo, uita. hæc enim ſcire deſidero. Abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. hinc quodcunq; in ſolum uenit, ut dicitur, effingis: atq; efficis. quæ pri-

inum nullæ ſunt: nihil eſt enim quod uacet corporeì corporibus autem omnis obſidetur locus. ita nullum inane, nihil eſſe indiuiduum poteſt. hæc ego nunc phyſicorum oracula fundo: uera an falſa, neſcio: ſed ueri tamen ſimiliora, quàm ueſtra. iſta enim flagitia Democriti, ſiue etiam ante Leucippi, eſſe corpuſcula, quædam leuia: alia aſpera: rotunda alia: partim angulata: curuata quædam, & quaſi adunca. ex his effectum eſſe cælum, atq; terras, nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito. hanc tu opinionem C. Vellei uſq; ad hanc ætatem perduxiſti: priuſq̃ te quis de omni uitæ ſtatu, q̃ de iſta authoritate deiecerit. ante enim iudicaſti Epicureum te eſſe oportere: q̃ iſta cognouiſti. ita neceſſe fuit aut hæc flagitia animo concipere: aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere. quid enim mereas ut Epicurus eſſe deſinas? nihil equidem inquis: ut rationem uitæ beatæ, ueritatemq́; deſeram. iſta igitur eſt ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes: niſi plane ocio langueat. ſed ubi eſt ueritas? in mundis credo innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, alijs naſcentibus, alijs cadentibus? an in indiuiduis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? ſed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum pauloante uti cœperam: plura complector. Concedam igitur ex indiuiduis conſtare omnia. quid ad rem? Deorum enim natura quæritur. Sint ſane ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis ſit, id natum aliquando ſit: ſi natum: nulli dij ante q̃ nati. & ſi ortus eſt deorum: interitus ſit neceſſe eſt: ut tu pauloante de Platonis

mundo diſputabas. ubi igitur illud ueſtrum beatum; & æternum? quibus duobus uerbis ſignificatis deũ? quod cum efficere uultis: indumenta tamen corripitis. ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo: ſed quaſi corpus: nec ſanguinem: ſed quaſi ſanguinem. hoc perſæpe facitis: ut cum aliquid non uerißimile dicatis: & effugere reprehenſionem uelitis: afferatis aliquid: quod omnino ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit id ipſum, de quo ambigebatur, concedere: quàm tam impudenter reſiſtere. uelut Epicurus, *cum uideret ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere: nihil fore in noſtra poteſtate: q̀ eſſet earum motus certus, & neceſſarius: inuenit quo modo neceßitatem effugeret: quod uidelicet* Democritum *fugerat. ait atomum cum pondere & grauitate directo deorſum feratur: declinare paululum. hoc dicere turpius eſt: quàm illud, quod uult, non poſſe defendere. idem facit contra dialecticos: à quibus cum traditum ſit, in omnibus diſiunctionibus, in quibus aut eſt, aut non poneretur: alterutrum uerum eſſe: pertimuit, ne ſi conceſſum eſſet huius aliquid, aut uiuet cras, aut non uiuet epicurus: alterutrum fieret neceſſarium. totum hoc aut eſt, aut non, negauit eſſe neceſſarium. quo quid dici poteſt obtuſius? urgebat* Arceſilas Zenonem: *cum ipſe omnia falſa diceret, quæ ſenſibus uiderentur:* Zeno *autem non nulla uiſa eſſe falſa: non omnia. timuit* Epicurus: *ne, ſi unum uiſum eſſet falſum: nullum eſſet uerum. omnes ſenſus ueri nuncios dixit eſſe. nihil horum niſi ualde. grauiorem enim plagam accipiebat: ut leuiorem repelleret.* Idem *facit in natura deorum. dum indiuiduorum*

corporum concretionem fugit: ne interitus & diſſipatio conſequatur: negat eſſe corpus deorum: ſed tanquam corpus: nec ſanguinem: ſed tanquam ſanguinem. mirabile uidetur, quod non rideat aruſpex, cum aruſpicem uiderit. hoc mirabilius: quod uos inter uos riſum tenere poſſitis. Non eſt corpus: ſed quaſi corpus. hoc intelligerem quale eſſet: ſi id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris. in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum. ne tu quidem, Vellei. ſed non uis fateri. iſta enim à uobis quaſi dictata redduntur: quæ Epicurus oſcitans allucinatus eſt. cum quidem gloriaretur, ut uidemus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum. quod & non prædicanti tam facile quidem credam: ſicut mali ædificij domino glorianti ſe architectum non habuiſſe. nihil enim floret ex academia: nihil ex liceo: nihil ne è puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum dij immortales: & ſunt qui putant audiuiſſe: ipſe non uult: credo plus nemini. Pamphilum quendam platonis auditorem ait à ſe Sami auditum. ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus: quod in eam pater eius Neocles agripeta uenerat. ſed cum agellus eum non ſatis aleret: ut opinor, ludi magiſter fuit. ſed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid unquam didiciſſe uideatur. in Nauſiphane democriteo tenetur. quem cum à ſe neget auditum: uexat tamen omnibus contumelijs. atqui ſi hæc democritea non audiſſet: quid audierat? quid eſt in phyſicis Epicuri non à Democrito? nam & ſi quædam commutauit: ut quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi: tamen pleraque

dicit eadem: atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq; mundorum, eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. nunc iſtuc quaſi corpus, & quaſi ſanguinem, quid ſit, intelligis? ego enim ſcire te iſta melius q̃ me, non fateor ſolum: ſed etiam facile patior. cum quidem ſemel dicta ſunt: quid eſt quod Velleius intelligere poſſit? Cotta non poſſit? itaq; corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus quid ſit, et quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo. Nec tu me celas: ut Pithagoras ſolebat alienos: nec conſulto dicis occulte: tanquam Eraclitus: ſed quod inter nos liqueat ne tu quidem intelligis. illud uideo pugnare te: ſpecies ut quædam ſit deorum: quæ nihil concreti habeat: nihil ſolidi: nihil expreſſi: nihil eminentis: ſitq; pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in uenere coa: corpus non eſt: ſed ſimile corpori: nec ille fuſus, & candore mixtus rubor ſanguis eſt: ſed quædam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum eſſe. fac id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum liniamenta, atq; formas. non deeſt hoc loco copia rationum: quibus docere uelitis humanas eſſe formas deorum. primum ꝙ ita ſit informatum, anticipatumq; mentibus noſtris: ut homini cum de deo cogitet, forma occurrat humana. deinde ut quoniam rebus omnibus excellat natura diuina: forma quoq; eſſe pulcherrima debeat: nec eſſe humana ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis: poſſit ꝙ nulla alia figura domicilium mentis eſſe. Primum igi-

tur omnium quicquam conſideras quale ſit? arripe-re enim mihi uidemini quaſi ueſtro iure rem nullo modo probabilem. quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit? ut non uideret ſpecies iſtas hominum collatas in deos, aut conſilio quodam ſapientum: quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à uitæ prauitate conuerterent? aut ſuperſtitione: ut eſſent ſimulacra, quæ uenerantes, deos ipſos ſe adire crederent? auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices. erat autem non facile agentis aliquid & molientis deos in aliarum formarum imitatione ſeruare. acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe: q̄ homini homine nihil pulchrius uideatur. ſed tu hoc phyſice non uides: quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura. an putas ullam eſſe terra mariq; beluam? quæ non ſui generis belua maxime delectetur? quod ni ita eſſet: cur non geſtiret taurus equæ contrectatione? equus uaccæ? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum, ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid igitur mirum? ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit: ut nihil pulchrius q̄ hominem putaret: eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles putaremus? quid cenſes ſi ratio eſſet in beluis: non ſuo quaſq; generi plurimum tributuras fuiſſe? at mehercle ego (dicam enim ut ſentio) quamuis amem ipſe me: tamen non audeo dicere pulchriorem eſſe me: quàm ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc loco de ingenijs, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie, figuráq; quæritur. quod ſi fingere nobis, & iungere formas uelimus: qualis ille maritimus Triton pin-

gitur,

gitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano corpori, nolis eſſe. difficili in loco uerſor. eſt enim uis tanta naturæ: ut homo nemo uelit niſi homini ſimilis eſſe. & quidem formica formicæ. ſed tamen cuius hominis? quotus enim quiſq; formoſus eſt? Athenis cum eſſem: è gregibus epheborum uix ſinguli reperiebantur. uideo quid arriſeris: ſed tamen ita res ſe habet. deinde nobis, qui concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur: etiam uitia ſæpe iocunda ſunt. neuus in articulo pueri delectat Alcæũ. at eſt corporis macula neuus. illi tamen hoc lumen uidebatur. Quintus Catulus huius collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt eius.

» Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans:
» Cum ſubito à læua Roſcius exoritur.
» Pace mihi liceat cæleſtes dicere ueſtra:
» Mortalis uiſus pulchrior eſſe deo.

huic pulchrior deo aderat, ſicut hodie eſt, peruerſiſſimis oculis. quid refert? ſi hoc ipſum ſalſum & uenuſtum illi uidebatur. redeo ad deos: ecquos ſi non tam ſtrabones, at petulos eſſe arbitramur? ecquos neuum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones? quæ ſunt in nobis. an omnia emendata in illis? detur id uobis? num etiam eſt una omnium facies? nam ſi plures: aliam eſſe alia pulchriorem neceſſe eſt. igitur aliquis non pulcherrimus deus. ſi una omnium facies eſt: florere in cælo academiã neceſſe eſt. ſi enim nihil inter deum & deũ differt: nulla eſt apud deos cognitio: nulla perceptio. quid ſi etiam Vellei falſum illud omnino eſt? nullam aliam nobis de deo cogi-

tantibus ſpeciem niſi hominis occurrere? tamen ne iſta tam abſurda defendes? nobis fortaſſe ſi occurrit ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie nouimus: qua pictores, fictoresq; uoluerunt: neq; ſolum facie: ſed etiam ornatu, ætate, atq; ueſtitu. at non Aegyptij, nec Syri, nec fere cuncta barbaries. firmiores enim uideas apud eos opiniones eſſe de beſtijs quibuſdam: q̃ apud nos de ſanctiſſimis templis, & ſimulacris deorum. etenim fana multa expoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata uidemus à noſtris. at uero ne fando quidem auditum eſt, Crocodilum, aut ibim, aut fellem uiolatum ab ægypto. quid igitur cenſes? Apim illum ſanctum ægyptiorum bouem, non'ne deum uideri ægyptijs? tam hercle, q̃ tibi illam noſtram ſoſpitam: quam tu nunquam, ne in ſomnis quidem uides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. At non eſt talis argiua, nec romana Iuno. ergo alia ſpecies Iunonis arguis: alia Latinis. & quidem alia nobis Capitolini, alia affris Ammonis Iouis. Non pudet igitur phyſicum, ideſt ſpeculatorem, uenatoremq; naturæ, ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium ueritatis? Iſto enim modo dicere licebit Iouem ſemper barbatum: Apollinem ſemper imberbem: cæſios oculos Mineruæ: cæruleos eſſe Neptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanum eum: quem fecit Alcamenes: in quo ſtante, atq; ueſtito apparet claudicatio non deformis. claudum igitur habebimus deum: quoniam de Vulcano ſic accepimus. Age & his uocabulis deos eſſe facimus: quibus à nobis nominantur. At

primum

primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. non enim ut tu Velleius quocunq; ueneris: ſic idem in Italia Vulcanus: idem in Africa: idem in Hiſpania. deinde nominum non magnus numerus ne in Pontificijs quidem noſtris. deorum autem innumerabilis. an ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita uobis dicere neceſſe eſt. quid enim attinet, cum una facies ſit: plura eſſe nomina? quàm bellum erat Vellei, confiteri potius neſcire quod neſcires: quàm iſta effutientem nauſeare: atq; ipſum ſibi diſplicere. an tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profectò non putas. quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut cœlum deum? ergo etiam beatum. quibus fruentem uoluptatibus? & ſapientem. qui poteſt eſſe in eiuſmodi trunco ſapientia? hæc ueſtra ſunt. ſi igitur nec humano uiſu, quod docui: nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe? non audes. ſapienter id quidem. & ſi hoc loco non populum metuis: ſed ipſos deos. noui ego epicureos omnia ſigilla numerantes: quanquam uideo nonnullis uideri epicurum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos: re ſuſtuliſſe. Itaq; in illis ſelectis eius breuibusq; ſententijs, quas appellatis κυρίας
» δόξας: hæc ut opinor prior ſententia eſt. Quod bea-
» tum & immortale eſt: id nec habet, nec exhibet cuiquam negocium. In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia plane loquendi fecerit: feciſſe conſulto. de homine minime uafro male exiſtimant. dubium eſt enim utrum aliquid dicat iſta beatum & immortale: aut ſi quod ſit: id eſſe immortale. Non animaduertunt, hic eum ambigue lo-

cutum eſſe: ſed multis alijs locis, & illum, & Metrodorum tam aperte, q̃ pauloante te. ille uero deos eſſe putat: nec quenquam uidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret: mortem dico & deos. quibus mediocres homines non ita ualde mouentur: his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. tot milia latrocinantur morte propoſita. alij omnia quæ poſſunt, fana, compilant. credo aut illos mortis timor terret: aut hos religionis. ſed quoniam non audes (iam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos: quid eſt quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? nunquam uidi inquit animam rationis conſilijq; participem in ulla alia, niſi humana figura. quid? ſolis nunquid nam aut lunæ, aut quinq; errantium ſyderum ſimile uidiſti? Sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. huius hanc illuſtrationem eiuſdem incenſam radijs menſtruo ſpatio luna complet. quinq; autem ſtellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab iiſdem principijs, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. nunquid tale Epicure uidiſti? ne ſit igitur ſol: ne luna: ne ſtellæ. quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut uidimus. quid? deum ipſum num ne uidiſti? cur igitur credis eſſe? tollamus ergo omnia: quæ aut hiſtoria nobis, aut noua ratio affert. ita ſit ut mediterranei mare eſſe non credant. quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ? ut ſi Seryphi natus eſſes: nec unquam egreſſus ex inſula: in qua lepuſculos, uulpeculasq; ſæpe uidiſſes: non crederes leones, & panthe-

ras

ras eſſe: cum tibi quales eſſent, diceretur. ſi uero de elephanto quis diceret: etiam irrideri te putares. Et tu quidem Vellei non ueſtro more, ſed dialecticorum, quæ funditus gens ueſtra non nouit: argumenti ſententiam concluſiſti: beatos eſſe deos ſumpſiſti. concedimus. beatum autem ſine uirtute neminem eſſe poſſe. id quoq; damus: & libenter quidem. uirtutem autem ſine ratione conſtare non poſſe. conueniat id quoq; neceſſe eſt. adiungis nec rationem eſſe niſi in hominis figura. quẽ tibi hoc daturum putas? ſi enim ita eſſet: quid opus erat te gradatim iſtuc peruenire? quid autem eſt iſtuc gradatim? ſumpſiſſes tuo iure. nam à beatis ad uirtutem, à uirtute ad rationem, uideo te ueniſſe gradibus. à ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare iſtuc quidem eſt: non deſcendere. Nec uero intelligo: cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere: quàm homines deorum. quæres quid interſit. ſi enim hoc illi ſimile ſit: eſſe illud huic uideo. ſed hoc dico: non ab hominibus formæ figuram perueniſſe ad deos: dij enim ſemper fuerunt: & nati nunquam ſunt: ſi quidem æterni ſunt futuri. at homines nati. ante igitur humana forma q̃ homines: eaq; erant forma dij immortales. non ergo illorum humana forma, ſed noſtra diuina dicenda eſt. Verum hoc quidem ut uoletis. illud quæro: quæ fuerit tanta fortuna: nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe uultis. ſed tamen quis iſte tantus caſus? unde tam felix concurſus atomorum? ut repente homines deorum forma naſcerentur? ſemina deorum cecidiſſe de cælo in terras putamus? & ſic homines patrum ſimiles extitiſſe? uellem diceretis. deorum cognationem

agnoſcerem non inuitus. nihil tale dicitis. ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. Et nunc argumenta quærenda ſunt: quibus hoc refellatur? utinam tam facile uera inuenire poſſem: quàm falſa conuincere. Et enim enumeraſti memoriter, & copioſe, ut mihi quidem admirari liberet in homine eſſe romano tantam ſcientiam: usq; à Thalete mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt? qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet conſiderantes quæ ſit utilitas, quæq; opportunitas in homine membrorum: ut iudicetis membris humanis deos non egere. quid enim pedibus opus eſt, ſine ingreſſu? quid manibus ſi nihil comprehendatur? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſuperuacaneum eſt. itaq; nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. habebit igitur linguam deus: & non loquetur: dentes, palatum, fauces nullum ad uſum. quæq; procreationis cauſa natura corpori affixit, ea fruſtra habebit deus. nec externa magis q̃ interiora. cor, pulmones, iecur, cæteraq;, detracta utilitate quid habent uenuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. Iſtis ne fidentes ſomnijs non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermacus, contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemq; dixerunt? ſed meretricula etiam leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa eſt? ſcito quidem illa ſermone & attico. ſed cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ: etiam ſoletis queri: Zeno quidem etiam litigabat: quid dicam Albutium? nam phedro nihil elegentius,

gantius, nihil humanius. ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram: cum Epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelem uexarit: Phedoni ſocratico turpiſſime maledixerit: Metrodori ſodalis ſui fratrem Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret: totis uoluminibus conciderit: in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus: Nauſiphanem magiſtrũ ſuũ à quo nihil didicerat, tam male acceperit: Zeno quidẽ non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, cæterosq́; figebat maledictis: ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, latino uerbo utens, ſcurram atticum fuiſſe dicebat: Chryſippum nunquam niſi Ceſippum uocabat. tu ipſe pauloante, cum tanquam ſenatum philoſophorum citares: ſummos uiros deſipere, delirare, dementes eſſe, dicebas. quorum ſi nemo uerum uidit de natura deorum: uerendum eſt ne nulla ſit omnino. nam iſta quæ uos dicitis ſunt tota commentitia, uix digna lucubratione anicularum. non enim ſentitis q̃ multa uobis ſuſcipienda ſint: ſi impetraueritis, ut concedamus eandem eſſe hominum & deorum figuram. omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingreſſus, curſus, accubatio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio, ad extremum etiam ſermo, et oratio. nam quod & mares deos, & feminas eſſe dicitis, quid ſequatur uidetis. Equidem mirari ſatis non poſſum unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps uenerit. ſed clamare non deſinitis retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſq; ſit. quid autem obſtat quo minus ſit beatus: ſi non ſit bipes? At iſta ſiue beatitas, ſiue beatitudo dicenda ſunt (utrunq; omnino durum: ſed uſu

molliendа nobis uerba ſunt) uerum ea, quæcunq; eſt: cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisq; corporis uacuam, cadere non poteſt? nihil aliud dicis: niſi nunquam uidi ſolem, aut mundum beatum. quid? mundum præter hunc unquam ne uidiſti? negabis. cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit? cum præſtantiſſima natura quæratur, eáq; beata, & æterna: quæ ſola in diuina natura ſunt: ut immortalitate uincamur ab ea natura: ſic animi præſtantia uinci: atque ut animi, item corporis. cur igitur, cum cæteris rebus inferiores ſimus: forma pares ſumus? ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus, quàm figura. an quicquam tam puerile dici poteſt (ut eundem locum diutius urgeam) quàm ſi ea genera beluarum, quæ in rubro mari India'ue gignantur: nulla eſſe dicamus? atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſſunt: quàm ſunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exiſtunt. quæ negemus eſſe: quia nunquam uidimus. Ipſa uero, quàm nihil ad rem pertinet, quæ nos delectat maxime, ſimilitudo. qd? canis non ne ſimilis lupo? atq; ut Ennius,

" *Simia quam ſimilis turpiſſima beſtia nobis:*

at mores in utroque diſpares. Elephanto beluarum nulla prudentior. at figura quæ uaſtior? de beſtijs loquor. quid? inter ipſos homines non ne & ſimillimis formis diſpares mores? & moribus figura diſſimilis? etenim ſi ſemel Vellei ſuſcipimus genus hoc argumenti: attende quo ſerpat. tu enim ſumebas niſi in

hominis

hominis figura rationem ineſſe non poſſe. ſumet alius niſi in terreſtri: niſi in eo qui natus ſit: niſi in eo qui adoleuerit: niſi in eo ꝙ didicerit: niſi in eo qui ex animo conſtet, & corpore caduco, & infirmo: poſtremo niſi in homine, atq; mortali. quod ſi in omnibus his rebus obſiſtis: quid eſt, ꝙ te una forma conturbet? his enim omnibus quæ propoſui adiunctis, in homine rationem eſſe, & mentem uidebis. quibus detractis deum tamen noſſe te dicis: modo liniamenta maneant. hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri quid loquare. niſi forte ne hoc quidem attendis: non modo in homine, ſed etiam in arbore quicquid ſuperuacaneum ſit, aut uſum non habeat, obſtare. quam moleſtum eſt uno digito plus habere? quid ita? quia nec ſpeciem nec uſum alium quinq; deſiderant. tuus autem deus non digito uno redundat: ſed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. ſi ut immortalis ſit: quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur. hæc enim ſunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. At eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipſum mundum, cum eius membra, cælum, terras, maria, cunq; horum inſignia ſolem, lunam, ſtellasq; uidiſſent: cumq; temporũ mutationes, maturitates, uiciſſitudinesq; cognouiſſent: ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe, præſtantemq; naturam: quæ hæc feciſſet: moueret: regeret: gubernaret. qui, etiam ſi aberrant à coniectura: uideo tamen quid ſequantur. tu quod opus tandem magnum, & egregium habes? quod effectum diuina

[library stamp]

mente uideatur? ex quo eſſe deos ſuſpicere? habeo inquis in animo inſitam informationem quandam dei & barbati quidem Iouis, galeatæ Mineruæ. num igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra ſolum hominis deo tribuunt: ſed uſum etiam membrorum. dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen. & ſi actiones quæ ſint deorum non uident: nihil agentem tamen deum, non queunt cogitare. ipſi, qui irridentur, ægyptij, nullam beluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecrauerunt. Ibes maximam uim ſerpentium conficiunt: cum ſint aues excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceróq; roſtro: auertunt peſtem ab ægypto: cum uolucres angues ex uaſtitate libyæ uento affrico inuectas; interficiunt, atq; conſumunt. ex quo fit: ut illæ nec morſu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodillorum, de felium dicere: ſed nolo eſſe longus. ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium conſecratas: ueſtrorum deorum non modo beneficium nullum extare: ſed ne factum quidem omnino. Nihil habet inquit negotij. profecto Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. at ipſi tamen pueri, etiam cum ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur. deum ſic feriatum uolumus ceſſatione torpere: ut, ſi ſe commouerit, uereamur, ne beatus eſſe non poſſit. hæc oratio non modo deos ſpoliat motu, & actione diuina: ſed etiam homines inertes efficit: ſi quidem agens aliquid, ne deus quidem eſſe beatus poteſt. Verum ſit ſane, ut uultis, deus effigies hominis, & imago. quod eius eſt

domicilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet, & fruatur: qui beatus futurus eſt. nam locus quidem, his etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuiq; proprius: ut terra infimum teneat: hanc inundet aqua: ſuperior aer: ignibus altiſſima ora reddatur. beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ: partim aquatiles: aliæ quaſi ancipites, in utraq; ſede uiuentes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putentur: appareantq; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. quæro igitur, ueſter deus primum ubi habitet. deinde quæ cauſa eum loco moueat: ſi modo mouetur aliquando. poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium: ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accommodatum: deus quid appetat: ad quam deniq; rem motu mentis, ac rationis utatur. poſtremo quomodo beatus ſit: quomodo æternus. quicquid enim horum attigerit, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. Sic enim dicebas ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu: nec eſſe in ea ullam ſoliditatem: neq; eandem ad numerum permanere: eamq; eſſe eius uiſionem: ut ſimilitudine & tranſitione cernatur: neq; deficiat unquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio: ex eoq; fieri: ut in hæc intenta mens noſtra beatam illam naturam, & ſempiternam putet. hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantummodo ad cogitationem ualent: nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt utrum de hypocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationem animi cæteri philoſophi motum inanem uocant. uos

autem aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis. ut igitur Tiberium Gracchum cum uideor concionantem in capitolio uidere de M. Octauio deferentem ſitellā: tū eum motū animi dico eſſe inanem. tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere: quæ in capitolium cum peruenerint: tum ad animum meum referantur. hoc idem fieri in deo: cuius crebra facie pellantur animi: ex quo eſſe beati atque æterni intelligantur. fac imagines eſſe quibus pulſentur animi: ſpecies duntaxat obijcitur quædam. num etiam cur beata ſit, cur æterna? quæ autem iſtæ imagines ueſtræ? aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. ſed & ille reprehenſus à multis eſt: nec uos exitum reperitis: totáq; res uacillat, & claudicat. nam quid eſt quod minus probari poſſit: quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis: nec ea forma, qua illi fuerunt? quomodo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe: & hoc orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiuſdam fuiſſe cerdonis. At Orpheus, ideſt imago eius, ut uos uultis, in animum meum ſæpe incurrit. quid? quod eiuſdem hominis in meum aliæ? aliæ in tuum? quid? quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt: neq; eſſe potuerunt? ut Scyllæ, ut chimeræ? quid? quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam uidimus? quid? quod ſimulac mihi collibitum eſt, præſto eſt imago? quid? quod etiam ad dormientem ueniunt inuocatæ? tota res Vellei nugatoria eſt. uos autem non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis: tanta eſt impunitas garriendi. At quam li=

center fluentium frequenter tranſitio fit uiſionum : ut è multis una uideatur . puderet me dicere non intelligere : ſi uos ipſi intelligeretis , qui iſta defenditis . quo modo enim probas continenter imagines ferri? aut ſi continenter : quo modo æternæ? Innumerabilitas inquit ſuppeditat Athomorum . num eadem ergo iſta facient : ut ſint omnia ſempiterna . Confugis ad æquilibralitatem : ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus : & ais quoniam ſit natura mortalis : immortalem etiam eſſe oporteret . iſto modo, quoniam homines mortales ſunt : ſint aliqui immortales : & quoniam naſcuntur in terra : naſcantur in aqua . & quia ſunt quæ interimant : ſint quæ conſeruent . ſint ſanè: ſed ea conſeruent quæ ſunt . deos iſtos eſſe non ſentio. omnis tamen iſta rerum effigies ex indiuiduis quomodo corporibus oritur? quæ etiam ſi eſſent , quæ nulla ſunt : pellere ſe ipſa & agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent: formare, figurare, colorare, animare non poſſent . nullo igitur modo immortalem deum efficitis . Videamus nunc de beato . ſine uirtute certe nullo modo . uirtus autem actuoſa : & deus ueſter nihil agens . expers uirtutis igitur . ita ne beatus quidem. quæ ergo uita? ſuppeditatio inquis bonorum nullo malorum interuentu . quorum tandem bonorum? uoluptatum . credo . nempe ad corpus pertinentium . nullam enim nouiſtis niſi profectam à corpore , & redeuntem ad corpus animi uoluptatem . non arbitror te Vellei ſimilem eſſe epicureorum reliquorum : quos pudeat earum Epicuri uocum: quibus ille teſtatur , ſe ne intelligere quidem ullum bonum : quod ſit ſeiunctum à delicatis , & obſcenis uoluptatibus: quas qui-

dem non erubeſcens perſequitur omnes nominatim. quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & florum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos? ut eos perfundas uoluptatibus? At poëtæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant: & aut Iuuentutem, aut Ganymedem pocula miniſtrantem. tu autem Epicure quid facies? neq; enim unde habeat iſta deus tuus uideo: nec quomodo utatur. locupletior igitur hominum natura ad beate uiuendum eſt, quàm deorum: quod pluribus generibus fruitur uoluptatum. At has leuiores ducis uoluptates: quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc uerbum) ſenſibus adhibetur. quouſq; ludis? nam Philo noſter ferre non poterat aſpernari Epicureos, molles, & delicatas uoluptates. ſumma enim memoria pronunciabat plurimas Epicuri ſententias, his ipſis uerbis, quibus erant ſcriptæ: Metrodori uero, qui eſt epicuri collega ſapientiæ: multa impudentiora recitabat. accuſat .n. Timocratem fratrem ſuum Metrodorus: ꝙ dubitet omnia, quæ ad beatam uitam pertineant: uentre metiri: neq; id ſemel dicit: ſed ſæpius. Annuere te uideo: nota enim tibi ſunt. proferrem libros: ſi negares. neq; nunc reprehendo: ꝙ ad uoluptatem omnia referantur. alia eſt ea quæſtio. ſed doceo deos ueſtros eſſe uoluptatis expertes. ita ueſtro iudicio ne beatos quidem. at dolore uacant. ſatin eſt id ad illam abundantem bonis, uitam beatiſſimam? cogitant inquiunt aſſidue beatos eſſe ſe. habent enim nihil aliud quod agitent in mente. comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, niſi mihi pulchre eſt, & ego beatus ſum, cogitantem. nec tamen uideo

quo modo uideatur iſte deus beatus: cum ſine ulla intermiſſione pulſetur, agitetur'q; incurſione atomorum ſempiterna: cum'q; ex ipſo imagines ſemper affluant. ita nec beatus eſt ueſter deus: nec æternus. At etiam de ſanctitate, de pietate aduerſus deos, libros ſcripſit Epicurus. at quo modo in his loquitur? ut Corruncanum, aut Scæuolam pontifices maximos te audire dicas: non eum qui ſuſtulerit omnem funditus religionem: nec manibus, ut Xerxes, ſed rationibus, deorum immortalium templa et aras euerterit. quid eſt enim cur deos ab hominibus colendos dicas? cum dij non modo homines non colant: ſed omnino nihil curent: nihil agant. At eſt eorum eximia quædam præſtans'q; natura: ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. an quicquam eximium poteſt eſſe in ea natura? quæ ſua uoluptate lætans, nihil nec actura ſit unquam: neq; agat: neq; egerit? quæ porro pietas ei debetur? à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? Eſt enim pietas, iuſtitia aduerſum deos: cum qbus quid poteſt nobis eſſe iuris? cum homini nulla cum deo ſit communitas. Sanctitas autem, eſt ſcientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi ſunt non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec ſperato bono. quid eſt autem, ꝙ eos ueneremur propter admirationem eius naturæ? in qua egregium nihil uidemus? Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis: facile eſt liberare: cum ſuſtuleris omnem uim deorum. Niſi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant: cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. ego ne Prothagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. ho-

rum enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tollunt: in qua ineſt timor inanis deorum: ſed etiam religionem: quæ deorum cultu pio continetur. quid? hi, qui dixerunt totam de dijs immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reip. cauſa: ut quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret: non'ne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? quid Prodicus chius? qui ea quæ prodeſſent hominum uitæ, deorum in numero habita eſſe dixit: quam tandem religionem reliquit? quid qui aut fortes, aut claros, aut potentes uiros tradunt poſt mortem ad deos perueniſſe? eosq; eſſe ipſos, quos nos colere, precari, uenerariq; ſoleamus? non'ne expertes ſunt religionum omnium? quæ ratio maxime tractata ab Euhemero eſt: quem noſter & interpretatus & ſecutus eſt præter cæteros Ennius. ab Euhemero autem, & mortes, & ſepulturæ demonſtrantur deorum. utrum igitur hic confirmaſſe religionem uidetur? an penitus totam ſuſtuliſſe? omitto Eleuſinam ſanctam illam & auguſtam:

Vbi inicìantur gentes orarum ultimæ.

Præterea ſamothraciam: eaq́;, quæ lemni nocturno aditu occulta coluntur ſilueſtribus ſepibus denſa. quibus explicatis, ad rationemq́; reuocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quàm deorum. Mihi quidem etiam Democritus uir magnus imprimis, cuius fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigauit: nutare uidetur in natura deorum. tum enim cenſet imagines diuinitate præditas ineſſe uniuerſitati rerum: tum principia, mentesq́;, quæ ſunt in eodem uniuerſo deos eſſe dicit: tum animantes imagines, quæ uel prodeſſe nobis ſolent:

bis ſolent: uel nocere: tum ingentes quaſdam imagines, tantasq́;, ut uniuerſum mundum complectantur extrinſecus. quæ quidem omnia ſunt patria Democriti, q̃ Democrito digniora. quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem: cum dijs immortalibus & opem, & gratiam ſuſtulit. cum enim optimam & præſtantiſſimam naturam dei dicat eſſe: negat idem eſſe in deo gratiam. tollit id quod maxime proprium eſt optimæ præſtantiſſimæq; naturæ. quid enim eſt melius, aut quid præſtantius, bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis: neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. Ita fit ut non modo homines à dijs, ſed ipſi dij inter ſe ab alijs alij negligantur. Quanto ſtoici melius: qui à uobis reprehenduntur. cenſent autem ſapientes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos. nihil eſt enim uirtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicunq; erit gentium, à nobis diligetur. uos autem quid mali datis? cum imbecillitatem gratificationem, & beniuolentiam ponitis. ut enim omittam uim & naturam deorum: ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent: futuros beneficos, & benignos fuiſſe. nulla eſt charitas naturalis inter bonos. charum ipſum uerbum eſt amoris: ex quo amicitiæ nomen eſt ductum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus: non erit iſta amicitia, ſed mercatura quædam utilitatum ſuarum. prata, & arua, & pecudum greges diliguntur iſto

modo: ꝙ fructus ex eis capiuntur. hominum charitas, & amicitia, gratuita eſt. quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes & inter ſe diligunt: & hominibus conſulunt. quod ni ita ſit: quid ueneramur, quid precamur deos? cur ſacris Pontifices, cur auſpicijs augures præſunt? quid optamus à dijs immortalibus? quid uouemus? At etiam Epicuri liber eſt de ſanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad ſcribendi licentiam libero. quæ enim poteſt eſſe ſanctitas? ſi dij humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? uerius eſt igitur illud nimirum: quod familiaris omnium noſtrum Poſſidonius diſſeruit in libro quinto de natura deorum: nullos eſſe deos Epicuro uideri: quæq; is de dijs immortalibus dixerit, inuidiæ deteſtandæ gratia dixiſſe. neq; enim tam deſipiens fuiſſet: ut homunculis ſimilem deum fingeret, liniamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido: membris hominis præditum omnibus, uſu membrorum ne minimo quidem: exilem quendam, atq; perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primum nulla eſſe poteſt: idq; uidens Epicurus, re tollit, oratione reliquit deos. deinde ſi maxime talis eſt deus: ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur: ualeat: quid enim dicam propitius ſit? eſſe enim propitius poteſt nemini: quoniam ut dicitis omnis in imbecillitate eſt & gratia, & charitas.

M.T.C.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER SECVNDVS.

*Q*Væ cum Cotta dixiſſet: tum Velleius, ne ego inquit incautus: qui cum academico, & eodem rhetore congredi conatus ſum. nam neq; indiſertum academicum pertimuiſſem: nec ſine iſta philoſophia, rhetorem quamuis eloquentem. neq; enim flumine conturbor inanium uerborum: nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem Cotta utraq; re ualuiſti: corona tibi, & iudices defuerunt. ſed ad iſta alias. nunc Lucilium ſi ipſi commodum eſt: audiamus. Tum Balbus eundem inquit mallem audire Cottam: dum qua eloquentia falſos deos ſuſtulit: eadem ueros inducat. eſt enim & philoſophi, & pontificis, & Cottæ: de dijs immortalibus habere non errantem, & uagam, ut academici, ſed ut noſtri ſtabilem, certamq; ſententiam. nam contra Epicurum ſatis ſuperq; dictum eſt. ſed aueo audire tu ipſe Cotta quid ſentias. An inquit oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præſertim de rebus, quid non ſentirem, quàm quid ſentirem poſſe dicere? quod ſi haberem aliquid, quod liqueret: tamen te audire uiciſſim uellem: cum ipſe tam multa dixiſſem. Tum Balbus geram tibi morem: & agam quambreuiſſime potero. & enim conuictis epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidunt noſtri totam

iſtam de dijs immortalibus quæſtionem in partes quattuor. Primum docent eſſe deos. Deinde quales ſint. Tum mundum ab his adminiſtrari. Poſtremo conſulere eos rebus humanis. Nos autem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, & quartum, quia maiora ſunt, puto in alind eſſe tempus differenda. Minime uero inquit Cotta: nam & ocioſi ſumus: & ijs de rebus agimus, quæ ſunt etiam negocijs anteponendæ. Tum Lucilius ne egere quidem uidetur inquit oratione prima pars. quid enim poteſt eſſe tam apertum, tamq́; perſpicuum? cum cælum ſuſpeximus: cæleſtiaq́; contemplati ſumus: quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis: quo hæc regantur? quod ni ita eſſet: qui potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius,

» Aſpice hoc ſublime candẽs: quem inuocant omnes Iouẽ.

Illum uero & Iouem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, & ut idem Ennius,

» -patrem, diuûmq; hominumq;,

Et præſentem, ac præpotentem deũ. quod qui dubitat, haud ſane intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit dubitare poſſit. quid enim eſt hoc illo euidentius? quod niſi cognitum cõprehenſumq́; animis haberemus: non tam ſtabilis opinio pmaneret: nec confirmaretur diuturnitate tẽporis: nec unà cũ ſæculis, ætatibusq́; hominum inueterare potuiſſet. etenim uidemus cæteras opiniones fictas, atq; uanas diuturnitate extabuiſſe. quis. n. hyppocentaurum fuiſſe, aut chimeram putat? quæue anus tam excors inueniri poteſt? quæ illa, quæ quondã credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? opinionum enim commenta delet dies: naturæ iudicia confirmat.

firmat. itaq; & in noſtro populo, & in cæteris, deorum cultus religionumq; ſanctitates exiſtunt in dies maiores, atq; meliores. Idq; euenit non temere, nec caſu: ſed q̄ præſentiam ſæpe diui ſuam declarant: ut & apud regillum bello latinorum: cum A. Poſthumius dictator cum Octauio Mamilio tuſculano prælio dimicaret: in noſtra acie Caſtor, & Pollux ex equis pugnare uiſi ſunt: & recentiore memoria ijdem tyndaridæ Perſem uictum nunciauerunt. P. enim Vacienus, auus huius adoleſcentis, cum è præfectura reatina romam uenienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixiſſent, regem Perſem illo die captum: ſenatui nunciauit: & primo quaſi temere de rep. locutus eſſet, in carcerem coniectus eſt: poſt à Paulo litteris allatis cum idem dies conſtitiſſet: & agro à ſenatu, & uacatione donatus eſt. Atq; etiam cum ad fluuium ſagram crotoniatas locri maximo prælio deuiciſſent: eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis olympiæ memoriæ proditum eſt. Sæpe faunorum uoces exauditæ, ſæpe uiſæ formæ deorum, quemuis aut non hebetem, aut impium, deos præſentes eſſe confiteri coegerunt. Prædictiones uero, & præſenſiones rerum futurarum quid aliud declarant? niſi hominibus ea, quæ ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, prædici? ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. Quod ſi ea ficta credimus licentia fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum: quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ aſciuiſſent: ſi res omnino repudiarent: ne domeſticis quidem exemplis docti, numen deorum comprobauimus? nihil nos P. Claudij bello punico primo temeritas mouebit? qui

etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non paſcerentur: mergi eos in aquam iuſſit: ut biberent, quoniam eſſe nollent. qui riſus claſſe deuicta multas ipſi lachrymas, magnam populo romano cladem attulit. quid? collega eius Iunius, eodem bello, non'ne tempeſtate claſſem amiſit? cum auſpicijs non paruiſſet? itaq; P. Claudius à populo condemnatus eſt. Iunius necem ſibi ipſe conſciuit. C. Flaminium Celius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenũ ſcribit, cum magno reip. uulnere. quorum exitio intelligi poteſt: eorum imperijs remp. amplificatam, qui religionibus paruiſſent. & ſi conferre uolumus noſtra cum externis: cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, ideſt cultu deorum, multo ſuperiores. An Actij Nauij lituus ille, quo ad inueſtigandum ſuem regiones uineæ terminauit, contemnendus eſt? crederem: niſi eius augurio rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. ſed negligentia nobilitatis augurum diſciplina omiſſa, ueritas auſpiciorum ſpreta eſt: ſpecies tantum retenta. Itaq; maximæ Reip. partes, in his bella, quibus Reipu. ſalus continetur: nullis auſpicijs adminiſtrantur: nulla perennia ſeruantur: nulla ex acuminibus: nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt: cum auſpicia poſuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit: ut quidam imperatores etiam ſeipſos dijs immortalibus capite uelato uerbis certis pro rep. deuouerent. Multa ex ſibillinis uaticinationibus, multa ex aruſpicum reſponſis commemorare poſſum: quibus ea confirmentur: quæ dubia nemini debent eſſe. Atqui &

noſtrorum

noſtrorum augurum, & hetruſcorum, & aruſpicum diſciplinam, P. Scipione, C. Figulo conſulibus res ipſa probauit. quos cum Tibe. Gracchus conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos rettulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregiſſet: remq; illam in religionem populo ueniſſe ſentiret: ad ſenatum rettulit: ſenatus quos ad ſoleret, referendum cenſuit. aruſpices introducti, reſponderunt, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut è patre audiebam, incenſus ira, ita ne uero? ego non iuſtus? qui & conſul rogaui, & augur, & auſpicato? an uos thuſci ac barbari auſpiciorum populi ro. ius tenetis? & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? itaq; tum illos exire iuſſit. poſt autem ex prouincia litteras ad collegium miſit: ſe cum legeret libros, recordatum eſſe uitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe in hortis Scipionis. quod cum pomerium poſtea intraſſet habendi ſenatus cauſa: in redeundo, cum idem pomerium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus. itaq; uitio creatos eſſe conſules. augures rem ad ſenatum. ſenatus ut abdicarent. conſules, abdicauerunt. quæ quærimus exempla maiora? uir ſapientiſſimus, atq; haud ſcio an omnium præſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit: q̃ hærere in rep. religionem: Conſules ſummum imperium ſtatim deponere: q̃ id tenere punctum temporis contra religionem. magna augurum authoritas. quid aruſpicum ars? non'ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non'ne cogatur confiteri deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt. deorum autem

interpretes ſunt. deos igitur eſſe fateamur. At fortaſſe non omnia eueniunt, quæ prædicta ſunt. ne ægri quidem, quia non omnes conualeſcunt, idcirco ars nulla medicina eſt. Signa oſtenduntur à dijs rerum futurarum. in his, ſi qui errauerunt: non deorum natura, ſed hominum coniectura peccauit. itaq; inter omnes omnium gentium ſententia conſtat. omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. Quales ſint uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quattuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam, de qua modo dixi: quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum. Alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum: quæ percipiuntur cæli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq; commoditatum complurium copia. Tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræmotibus, et ſæpe fremitibus, lapideiſq; hymbribus, & guttis hymbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq; portentis, tum facibus uiſis cæleſtibus, tum ſtellis his, quas græci Cometas, noſtri crinitas uocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ: tum ſole geminato, quod ut è patre audiui, Tuditano, & Aquilio Conſulibus euenerat: quo quidem anno, P. africanus ſol alter extinctus eſt. quibus exterriti homines, uim quandam eſſe cæleſtem, & diuinam ſuſpicati ſunt. Quartam cauſam eſſe: eamq; uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cæli, ſolis,

lunæ,

lunæ, ſyderumq́; omnium diſtinctionem, utilitatem; pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aſpectus ipſe ſatis indicaret non eſſe fortuitá. Vt ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum uenerit: cum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam: non poſſit ea ſine cauſa fieri iudicare: ſed eſſe aliquem intelligat: qui præſit: & cui pareatur. multo magis in tantis motibus, tantiſq́; uiciſſitudinibus, tam multarum rerum, atq; tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa, & infinita uetuſtas mentita ſit: ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chryſippus quidem quanquam eſt acerrimo ingenio: tamen ea dicit: ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe uideatur. Si enim inquit eſt aliquid in rerum natura: quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cæleſtes, omneſq́; hæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt. eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. id autem quid potius dixerim, q̃ deum? etenim ſi dij non ſunt: quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt: qua nihil poteſt eſſe præſtantius. eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe, q̃ ſe putet, deſipientis arrogantiæ eſt. ergo eſt aliquid melius. eſt igitur profecto deus. An uero ſi domum magnam, pulchramq́; uideris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non uideas, muribus illam, & muſtellis ædificatam putes? tantum uero ornatum mundi, tantam uarietatem, pulchritudinemq́; rerum cæleſtium, tantam uim, & magnitudinem

maris, atq; terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes: non'ne plane deſipere uideare? An ne hoc quidem intelligimus? omnia ſupera eſſe meliora: terram autem eſſe infimam: quam craſſiſſimus circunfundat aër: ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus, atq; urbibus contingere uidemus: hebetiora ut ſint hominum ingenia, propter cæli pleniorem naturam: hoc idem generi humano euenerit: ꝙ in terra, hoc eſt in craſſiſſima regione mundi collocati ſint. & tamen ex ipſa hominum ſolertia, eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & diuinam exiſtimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut apud Xenophontem Socrates. quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam uiſcerum ſoliditatem; animum deniq; illum ſpirabilem, ſi quis quærat unde habemus: apparet ꝙ aliud à terra ſumpſimus: aliud ab humore: aliud ab igne: aliud ab aëre eo, quem ſpiritu ducimus. illud autem, quod uincat hæc omnia, rationem dico, & ſi placet pluribus uerbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi inuenimus? unde ſuſtulimus? an cætera mundus habebit omnia? hoc unum, quod plurimum eſt, non habebit? Atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo: nihil præſtabilius: nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt: ſed ne cogitari quidem quicquam melius poteſt. & ſi ratione & ſapientia nihil eſt melius: neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus. Quid uero tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio? quem non coget ea quæ à me dicuntur comprobare? poſſet ne uno tempore

ſlorere, deinde uiciſſim horrere terra? aut tot rebus ipſis ſe immutantibus, ſolis acceſſus, diſceſſusq; ſolſtitijs, brumisq; cognoſci? aut æſtus maritimi, fretorumq; anguſtiæ ortu, aut obitu lunæ commoueri? aut una totius cæli conuerſione curſus aſtrorum diſpares conſeruari? hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profecto non poſſent: niſi ea uno diuino, & continuato ſpiritu continerentur. Atq; hæc cum uberius diſputantur, & fuſius: ut mihi eſt in animo facere: facilius effugiunt Academicorum calumniam. cum autem, ut Zeno ſolebat, breuius, anguſtiusq; concluduntur: tum apertiora ſunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis, aut uix, aut nullo modo: concluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris uicia diluuntur: anguſtia autem concluſæ orationis non facile ſe ipſa tutatur. hæc enim quæ dilatantur à nobis, Zeno ſic premebat. Quod ratione utitur, id melius eſt, quàm id quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur. Similiter effici poteſt ſapientem eſſe mundum: ſimiliter beatum: ſimiliter æternum. omnia enim hæc meliora ſunt, q̃ ea, quæ ſunt his carentia: nec mundo quicquam melius: ex quo efficitur eſſe mundum deum. Idemq; hoc modo, nullius ſenſu carentis, pars aliqua poteſt eſſe ſentiens: mundi autem partes ſentientes ſunt: non igitur caret ſenſu mundus. pergit idem, & urget anguſtius. nihil inquit quod animi, quodq; rationis eſt expers: id generare ex ſe poteſt animantem, compotemq; rationis: mundus autem generat animantes, compoteſq; rationis. animans eſt igitur mundus, composq; rationis. Idemq;

Zeno

ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem conclusit hoc modo. Si ex oliua modulate canentes tibiæ naſcerentur: non dubitares, quin eſſet in oliua tibicinis quædam ſcientia. quid ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes? idem ſcilicet cenſeres: in platanis ineſſe muſicam. cur igitur mundus non animans, ſapiensq́; iudicetur? cum ex ſe procreet animantes, atq; ſapientes? Sed quoniam cæpi ſecus agere, atq; initio dixeram. negaram enim hanc primam partem egere oratione: quod eſſet omnibus perſpicuum, deos eſſe: tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari uolo. ſic enim res ſe habet: ut omnia, quæ alantur, & creſcant, contineant in ſe uim caloris: ſine qua neq; ali poſſent, neq; creſcere. nam omne quod eſt calidum, & igneum: cietur, & agitur motu ſuo: quod autem alitur, & creſcit, motu quodam utitur certo, & æquabili: qui quãdiu remanet in nobis: tãdiu ſenſus, & uita remanet. refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipſi, & extinguimur. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta uis inſit caloris in omni corpore. negat enim ullum eſſe cibum tam grauem: quin is die, & nocte concoquatur: cuius etiam in reliquijs ineſt calor his, quas natura reſpuerit. Iam uero uenæ, & arteriæ micare non deſinunt, quaſi quodam igneo motu: animaduerſumq́; ſæpe eſt, cum cor animantis alicuius euulſum, ita mobiliter palpitaret: ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id uiuit propter incluſum in eo calorem. ex quo intelligi debet eam caloris naturam uim in ſe habere uitalem per omnem mundum pertinentem. Atq;

id facilius cernemus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato. Omnes igitur partes mundi tangam: quæ maximo calore fulctæ ſuſtinentur. quod primum in terrena natura perſpici poteſt. nam & lapidum conflictu, atq; tritu elici ignem uidemus: & recenti foſſione

» *-terram fumare calentem:*

atq; etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi: & id maxime hibernis fieri temporibus: q magna uis terræ cauernis contineatur caloris: eaq́; hyeme ſit denſior: ob eamq́; cauſam calorem inſitum in terris contineat arctius. Longa eſt oratio, multæq́; rationes: quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat ſemina: quæq́; ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat: ea temperatione caloris & oriri, & augeſcere. Atq; aquæ etiam admiſtum eſſe calorem, primum ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio: quæ neq; conglaciaret frigoribus: neq; niue pruinaq́; concreſceret: niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta, & dilapſa diffunderet. itaq; & aquilonibus, reliquisq́; frigoribus adiectis dureſcit humor: & idem uiciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. atq; etiam maria agitata uentis ita tepeſcunt: ut intelligi facile poſſit in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem. nec enim ille externus, & aduentitius habendus eſt tepor: ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoq; corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recaleſcunt. Ipſe uero aër, qui natura eſt maxime frigidus: minime eſt expers caloris. ille uero & multo quidem calore admiſtus eſt. ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum. earum enim quaſi

uapor quidam aër habendus eſt. is autem exiſtit motu eius caloris, qui aquis continetur. quam ſimilitudinem cernere poſſimus in his aquis, quæ effcrueſcunt ſubditis ignibus. Iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura feruida eſt: & cæteris naturis omnibus ſalutarem impertit, & uitalem calorem. ex quo concluditur, cum omnes mundi partes ſuſtineantur calore: mundum etiam ipſum ſimuli, pariq; natura in tanta diuturnitate ſeruari: eóq; magis, quod intelligi debet calidum illud, atq; igneum ita in omni fuſum eſſe natura: ut in eo inſit procreandi uis, & cauſa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea quorum ſtirpes terra continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere. natura eſt igitur quæ contineat mundum omnem: eumq; tueatur: & ea quidem, non ſine ſenſu, atq; ratione. omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neq; ſimplex, ſed cum alio coniuncta, atq; connexa: habere aliquem in ſe principatum: ut in homine mentem: in bellua quiddam ſimile mentis: unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, & earum rerum quæ gignuntur è terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico: quod græci ἡγεμονικὸν uocant: quo nihil in quoq; genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius. itaq; neceſſe eſt illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus: eſſe omnium optimum, omniumq; rerum poteſtate dominatúq; digniſſimum. uidemus autem in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo: quod non pars uniuerſi ſit) ineſſe ſenſum et rationem. in ea parte igitur, in qua mundi eſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt: & acriora quidem, atq; maiora. quo

circa ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt: naturamq; eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere: eoq; deum eſſe mundum: omnemq; uim mundi diuina natura contineri. Atq; mundi feruor ille purior, perluadior, mobiliorq; multo, ob easq; cauſas aptior ad ſenſus commouendos: quam hic noſter calor: quo hæc quæ nota nobis ſunt, retinentur; & uigent. abſurdum eſt igitur dicere, cum homines, beſtiæq; hoc calore teneantur: & propterea moueantur, & ſentiant: mundum eſſe ſine ſenſu: qui integro, & puro, & libero, eodemq; acerrimo, & mobiliſſimo ardore teneatur: præſertim cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neq; externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte moueatur. nam quid poteſt eſſe mundo ualentius? quod pellat, atq; moueat calorem eum, quo ille teneatur? audiamus enim Platonem quaſi quendam deum philoſophorum: cui duos placet eſſe motus: unum ſuum, alterum externum: eſſe autem diuinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moueatur: quàm quod pulſu agitetur alieno. hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit: ab hisq; principium motus eſſe ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur: is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte mouetur: animus ſit neceſſe eſt. ex quo efficitur animantem eſſe mundum. Atq; ex hoc quoq; intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam: quod certe eſt mundus melior q̃ ulla natura. ut enim nulla pars corporis noſtri eſt: quæ non ſit minor, quàm noſmetipſi ſumus: ſic mundum uniuerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quàm partem aliquam uniuerſi. quod ſi ita eſt: ſapiens ſit mundus neceſſe eſt.

nam ni ita eſſet, hominem, qui eſt mundi pars, quoniam rationis eſt particeps: pluris eſſe quàm mundum omnem oporteret. Atq; etiam ſi à primis inchoatisq; naturis ad ultimas perfectasq; uolumus procedere: ad deorum naturam perueniamus neceſſe eſt. primo enim animaduertimus à natura ſuſtineri ea, quæ gignuntur è terra: quibus natura nihil tribuit amplius: quàm ut ea alendo, atq; augendo tueretur. beſtijs autem ſenſum & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, à peſtiferis receſſum. homini hoc amplius: quod addidit rationem, qua regerentur animi appetitus: qui tum remitterentur: tum continerentur. quartus autem gradus, & altiſſimus, eorum, qui natura boni, ſapientesq; gignuntur: quibus à principio innaſcitur ratio recta, conſtansq;: quæ ſupra hominem putanda eſt, deoq; tribuenda, id eſt mundo: in quo neceſſe eſt perfectam illam, atq; abſolutam ineſſe rationem. neq; enim dici poteſt in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum, atq; perfectum. ut enim in uite ut in pecude (niſi quæ uis obſtitit) uidemus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum peruenire: atq; ut pictura, & fabrica, cæteræq; artes habent quendam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura, ac multo etiam magis, neceſſe eſt abſolui aliquid ac perfici. etenim cæteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, poſſunt obſiſtere: uniuerſam autem naturam nulla res poteſt impedire: propterea quod omnes naturas ipſa cohibet, & continet. quo circa neceſſe eſt eſſe illum quartum, & altiſſimum gradum: quo nulla uis poſſit accedere. is autem gradus eſt: in quo rerum omnium natura ponitur: quæ

quoniam

quoniam talis eſt, ut præſit omnibus: & eam nulla res poſſit impedire: neceſſe eſt intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. Quid autem eſt inſcitius? quàm eam naturam, quæ omnis res ſit complexa, non optimam dici? aut cum ſit optima: non primum animantem eſſe? deinde rationis, & conſilij compotem? poſtremo ſapientem? qui enim aliter poteſt eſſe optima? neq; enim ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius, quàm deterrima: nec uero ſi rationis particeps ſit: nec ſit tamen à principio ſapiens: non ſit deterior mundi potius, quàm humana conditio. homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens: nunquam profecto ſapientiam conſequetur. ita erit homine deterior. quod quoniam abſurdum eſt: & ſapiens à principio mundus, & deus habendus eſt. neq; enim eſt quicquam aliud præter mundum: cui nihil abſit: quodq; undiq; aptũ, atq; perfectum, expletumq; ſit omnibus ſuis numeris, & partibus. Scite enim Chryſippus, ut clypei cauſa inuolucrum, uaginam autem gladij, ſic præter mundum cætera omnia aliorum cauſa eſſe generata. ut eas fruges, atq; fructus, quos terra gignit, animantium cauſa, animantes autem hominum, ut equum uehendi cauſa, arandi bouem, uenandi, & cuſtodiendi canem, ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & mirandum, nullo modo perfectus, ſed quædam particula perfecti: ſic mundus, quoniam omnia complexus eſt: nec eſt quicquam quod non inſit in eo: perfectus undiq; eſt. quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? nihil autem eſt mente &

ratione melius. ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus: qui ſimilitudines adiungens omnia in perfectis, & maturis docet eſſe meliora: ut in equo, quàm in equulo, in cane, quàm in catulo, in uiro, quàm in puero. item quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo, atq; abſoluto eſſe debere. eſt autem mundo nihil perfectius: nihil uirtute melius: igitur mundi eſt propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta eſt: & efficitur tamen in homine uirtus. quanto igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo uirtus. ſapiens igitur eſt: & propterea deus. Atq; hac mundi diuinitate perſpecta, tribuenda eſt ſyderibus eadem diuinitas: quæ ex mobiliſſima, puriſſimaq; ætheris parte gignuntur: neq; ulla præterea ſunt admiſta natura: totaq; ſunt calida, atq; perlucida: ut ea quoq; rectiſſime & animantia eſſe, & ſentire, atq; intelligere dicantur. Atq; ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleantes putat, tactus, & oculorum. nam ſolis candor illuſtrior quàm ullus ignis: quippe qui immenſo mundo tam longe, lateq; colluceat: & is eius tactus eſt: non ut tepefaciat ſolum: ſed etiam ſæpe comburat. quorum neutrum faceret, niſi eſſet igneus. ergo inquit, cum ſol igneus ſit: oceaniq; alatur humoribus: quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt aut ei ſimilis ſit igni, quem habemus ad uſum, atq; ad uictum: aut ei, qui corporibus animantium continetur. atq; hic noſter ignis, quem uſus uitæ requirit, confector eſt, & conſumptor omnium: idemq;, quocunq; inuaſit, cuncta diſturbat, ac diſſipat. contra ille corporeus, uitalis, & ſalutaris omnia conſeruat,

alit, auget,

alit, auget, ſuſtinet, ſenſuq; afficit. negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit: cum is quoq; efficiat, ut omnia floreant: & in ſuo quæq; genere pubeſcant. quare cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit: qui ſunt in corporibus animantium: ſolem quoq; animantem eſſe oportet. & quidem reliqua aſtra: quæ oriantur in ardore cœleſti: qui æther, uel cælum nominatur. cum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit: aliorum in aqua: in aëre aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli *uidetur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sydera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt: & ſemper agitatur, & uiget: neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, idem quoq; ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. quare cum in æthere aſtra gignantur: conſentaneum eſt, in his ſenſum ineſſe, & intelligentiam. ex quo efficitur. in deorum numero aſtra eſſe ducenda. etenim licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër ſit purus, ac tenuis: quàm illorum, qui utantur craſſo cælo, atq; concreto. Quin etiam cibo quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. probabile eſt igitur præſtantem intelligentiam in ſyderibus eſſe: quæ & æthaeream mundi partem incolant: & marinis, terreniſq; humoribus longo interuallo extenuatis alantur. Senſum autem aſtrorum, atq; intelligentiam maxime declarat ordo eorum, atq; conſtantia. nihil eſt enim quod ratione, & numero moueri poſſit, ſine conſilio: in quo nihil eſt temerarium: nihil uarium: nihil fortuitum. ordo autem ſyderum, & in*

omni æternitate conſtantia, neq; naturam ſignificat: eſt enim plena rationis: neq; fortunam: quæ amica uarietati conſtantiam reſpuit. ſequitur ergo, ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Ariſtoteles non laudandus in eo: quod omnia, quæ mouentur, aut natura moueri cenſuit, aut ui, aut uoluntate. moueri autem ſolem, & lunam, & ſydera omnia. quæ autem natura mouerentur: hæc aut pondere deorſum, aut leuitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret: propterea q eorum motus in orbem circunferretur. nec uero dici poteſt ui quadam maiore fieri: ut contra naturam aſtra moueantur. quæ enim poteſt maior eſſe? reſtat igitur ut motus aſtrorum ſit uoluntarius. quæ qui uideat: non indocte ſolum, uerum etiam impie faciat: ſi deos eſſe neget. Nec ſane multum intereſt, utrum id neget, an eos omni procuratione, atq; actione priuet. mihi enim qui nihil agit, eſſe omnino non uidetur. Eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt: ut id qui neget, uix eum ſanæ mentis exiſtimem. Sane reſtat, ut qualis eorum natura ſit, conſideremus: in quo nihil eſt difficilius, quàm à conſuetudine oculorum aciem mentis abducere: ea difficultas induxit & uulgo imperitos, & ſimiles philoſophos imperitorum: ut niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata à Cotta non deſiderat orationem meam. ſed cum talem eſſe deum certa notione animi præſentiamus: primum ut ſit animans: deinde ut in omni natura nihil eo ſit præſtantius: ad hanc præſenſionem, notionemq; noſtram, nihil uideo quod potius accommodem: quàm ut pri-

mum

*mum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excel-
lentius poteſt: animantem eſſe, & deum iudicem. Hic
q̄ uolet Epicurus iocetur, homo non aptiſſimus ad io-
candum: minimeq́; reſpiciens patriam: & dicat ſe
non poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotun-
dus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat: nun-
quam me mouebit. placet enim illi eſſe deos: quia ne-
ceſſe ſit præſtantem aliquam eſſe naturam: qua nihil
ſit melius. mundo autem certe nihil eſt melius. nec du-
bium quin quod animans ſit, habeatq́; ſenſum, & ra
tionem, & mentem: id ſit melius, quàm id, quod his
careat. ita efficitur animantem, ſenſus, mentis, ratio-
nis mundum eſſe compotem. quã ratione deum eſſe
mundum concluditur. Sed hæc paulopoſt facilius co-
gnoſcentur ex his rebus ipſis: quas mundus efficit.
interea Vellei noli quæſo præteferre uos plane ex-
pertes eſſe doctrinæ. conum tibi ais, & chilindrum,
& pyramidem pulchriorem quam ſphæram uideri.
nouum etiam oculorum iudicium habetis. ſed ſint iſta
pulchriora, duntaxat aſpectu: quod mihi tamen
ipſum non uidetur. quid enim pulchrius ea figura?
quæ ſola omnes alias figuras complexa continet:
quæq́; nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt:
nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil emi-
nens, nihil lacunoſum. cumq́; duæ formæ præſtan-
tes ſint, ex ſolidis globus (ſic enim σφαῖραν inter-
pretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis:
qui κύκλος græce dicitur: his duabus formis contin-
git ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimil-
limæ: à medioq́; tantum abſit extremum, quantum
idem à ſummo. quo nihil fieri poteſt aptius. ſed ſi*

hæc non uidetis: quia nunquam eruditum illum puluerem attigiſtis: an ne hoc phyſici quidem intelligere potuiſtis? hanc æqualitatem motus, conſtantiamq́; ordinum, in alia figura non potuiſſe ſeruari? itaq; nihil poteſt eſſe indoctius: quàm quod à uobis affirmari ſolet. nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis. nam poſſe fieri ut ſit alia figura: innumerabilesq́; mundos, alios aliarum eſſe formarum. quæ, ſi bis bina quid eſſent didiciſſet Epicurus, *certe non diceret. ſed dum palato quid ſit optimum iudicat: cæli palatum (ut ait* Ennius*) non ſuſpexit. nam cum duo ſint genera ſyderum: quorum alterum ſpacijs immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum unquam curſus ſui ueſtigium inflectat: alterum autem continuas conuerſiones duas hiſdem ſpacijs curſibusq́; conficiat: ex utraq; re & mundi uolubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur: primusq́; ſol qui aſtrorum obtinet principatum, ita mouetur: ut cum terras larga luce compleuerit: eaſdem modo his, modo illis partibus opacet. ipſa enim umbra terræ ſoli officiens, noctem efficit. Nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt æqualitas, quæ diurnorũ. eiuſdemq; ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris, & caloris modum temperant.* Circuitus *enim ſolis orbium* V *defectibus &* LX *&* CCC, *quarta ferè diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam. inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptentriones, tum ad meridiem, æſtates, & hyemes efficit: & ea duo tempora: quorum alterum hyemi ſeneſcenti adiunctum eſt: alterum æſtati. ita ex quattuor temporum*

mutationibus omnium, quæ terra, mariq́; gignuntur, initia, cauſæq́; ducuntur. Iam ſolis annuos curſus ſpacijs menſtruis luna conſequitur: cuius tenuiſſimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem: digreſſus autem longiſſimus quisq́;, pleniſſimum. neq; ſolum eius ſpecies ac forma mutatur tum creſcendo, tum defectionibus in initia recurrendo: ſed etiam regio: quæ tum eſt aquilonalis: tum auſtralis. In lunæ quoq; curſu eſt & brumæ quædam, & ſolſtitij ſimilitudo: multaq́; ab ea manant, & fluunt: quibus & animantes alantur, augeſcantq́;: & pubeſcant, maturitatemq́; aſſequantur, quæ oriuntur è terra. Maxime uero admirabiles ſunt motus earum quinq; ſtellarum: quæ falsò uocantur errantes. nihil enim errat: quod in omni æternitate conſeruat progreſſus, & regreſſus, reliquosq́; motus, conſtantes, & ratos. quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus: quia tum occultantur: tum rurſus aperiuntur: tum abeunt: tum recedunt: tum antecedunt: tum ſubſequuntur: tum celerius mouentur: tum tardius: tum omnino ne mouentur quidem: ſed ad quoddam tempus inſiſtunt. quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur: cum ſolis, & lunæ, & quinq; errantium ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatijs eſt facta conuerſio. quæ quàm longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe uero certum, & definitum neceſſe eſt. nam ea quæ Saturni ſtella dicitur: phænonq́; à græcis nominatur: quæ à terra abeſt plurimum: XXX ferè annis curſum ſuum conficit. in quo curſu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retardando, tum ue-

ſpertinis temporibus delitеſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſæculorum ætatibus: quin eadem hiſdem temporibus efficiat. Infra autem hanc proprius à terra Iouis ſtella fertur quæ Phæton dicitur: eáq; eundem XII ſignorum orbem annis XII conficit: eaſdemq́;, quas Saturni ſtella, efficit in curſu uarietates. huic autem proximum inferiorem orbem tenet Pyrois: quæ ſtella Martis appellatur: eáq; IIII & XX menſibus VI ut opinor, diebus minus, eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. Infra hanc autem ſtella Mercurij eſt: ea ſtilbon appellatur à græcis: quæ anno ferè uertente ſigniferum luſtrat orbem: neq; à ſole longius unquam unius ſigni interuallo diſcedit, tum anteuertens, tum ſubſequens. Infima eſt quinq; errantium, terræq; proxima ſtella Veneris: quæ phoſphoros græce, lucifer latine dicitur, cum antegreditur ſolem: cum ſubſequitur autem, heſperos. Ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neq; unquam ab ſole duorum ſignorum interuallo longius diſcedit tum antecedens, tum ſubſequens. Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam, tam uarijs curſibus in omni æternitate conuenientiam temporum, non poſſum intelligere ſine mente, ratione, conſilio. quæ cum in ſyderibus ineſſe uideamus: non poſſumus ea ipſa non in deorum numero reponere. Nec uero ſtellæ hæ, quæ inerrantes uocantur: non ſignificant eandem mentem, atq; prudentiam: quarum eſt quotidiana conueniens, conſtanſq; conuerſio. nec habent æthereos curſus, neq; cælo inhærentes, ut pleriq; dicunt phyſicæ rationis ignari.

ignari. non eſt enim ætheris ea natura: ut ui ſua ſtellas complexa contorqueat. nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore ſuffuſus æther, non ſatis ad ſtellas continendas uidetur. habent igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes abætherea coniunctione ſecretam, & liberam. Earum autem perennes curſus, atq; perpetui, cum admirabili, incredibiliq; conſtantia, declarant in his uim, & mentem eſſe diuinam: ut hæc ipſa qui non ſentiat deorum uim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe uideatur. nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas ineſt. contraq; omnis ordo, ueritas, ratio, conſtantia. quæq; his uacant, ea mentita, & falſa, plenaq; erroris eunt circum terras, infra lunam: quæ omnium ultima eſt, in terrisq; uerſatur. Cæleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq; conſtantiam, ex qua conſeruatio, & ſalus omnium omnis oritur: qui uacare mente putat: is ipſe mentis expers habendus eſt. Haud ergo, ut opinor, errauero: ſi à principe inueſtigandæ ueritatis huius diſputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam diffinit: ut eam dicat ignem eſſe artificioſum ad gignendum progredientem uia. cenſet enim artis maxime proprium eſſe, creare, & gignere: quodq; in operibus noſtrarum artium manus efficiat: id multo artificioſius naturam efficere: ideſt ut dixi ignem artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. Atq; hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt: quod habet quaſi uiam quandam, & ſectam, quam ſequatur. ipſius uero mundi, qui omnia complexu ſuo coercet, & continet, natura, non artificioſa ſolum, ſed plane artifex, ab eodem Zenone dicitur conſul-

trix, & prouida utilitatum, oportunitatumq́; omnium. Atq; ut cæteræ naturæ ſuis ſeminibus quæq; gignuntur: augeſcunt: continentur: ſic natura mundi omnes motus habet uoluntarios: conatusq́;, & appetitiones; quas ὁρμὰς græci uocant, & his conſentaneas actiones, ſic adhibet: ut noſmetipſi: qui animis mouemur & ſenſibus. Talis igitur mens mundi cum ſit: ob eamq; cauſam prouidentia appellari recte poſſit: græce enim πρόνοια dicitur: hæc potiſſimum prouidet: & in his maxime eſt occupata: primum, ut mundus q̃ aptiſſimus ſit ad permanendum. deinde, ut nulla re egeat. maxime autem, ut in eo eximia pulchritudo ſit, atq; omnis ornatus. Dictum eſt de uniuerſo mundo: dictum eſt etiam de ſyderibus: ut iam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum: nec ea quæ agant molientium cum labore operoſo, ac moleſto. Non enim uenis, & neruis, & oſſibus continentur: nec his eſcis aut potionibus ueſcuntur: ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant. nec his corporibus ſunt: ut aut caſus, aut ictus extimeſcant: aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ uerens Epicurus monogrammos deos & nihil agentes commentus eſt. illi autem pulcherrima forma præditi, puriſſimaq́; in regione cæli collocati, ita feruntur, moderanturq; curſus: ut ad omnia conſeruanda, & tuenda conſenſiſſe uideantur. Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non ſine cauſa & à græciæ ſapientibus, & à maioribus noſtris conſtitutæ, nominatæq; ſunt. quicquid enim magnam utilitatem generi afferret humano: id non ſine diuina bonitate erga homines fieri ar-

bitrabantur. itaq; tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: ut cum fruges cererem appellamus: uinum autem liberum: ex quo illud Terentij,

Sine cerere, & libero friget uenus:

tum autem res ipſa, in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur: ut ea ipſa uis nominetur deus: ut fides, ut mens: quas in capitolio dedicatas uidemus proxime à M. Aemilio Scauro: ante autem ab Attilio Calatino erat fides conſecrata. uides uirtutis templum: uides honoris à M. Marcello renouatum: quod multis ante annis erat bello liguſtico à Quinto Maximo dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia uis erat tanta: ut ſine deo regi non poſſet ipſa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Libitinæ Veneris uocabula conſecrata ſunt: uitioſarum rerum, neque naturalium: quanquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa uitia naturam uehementius ſæpe pulſant. utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt hi dij, qui utilitates quaſque gignebant. Atq; his quidem nominibus quæ pauloante dicta ſunt à me, quæ uis ſit in quoq; declaratur deo. Suſcepit autem uita hominum, conſuetudoq; communis: ut beneficijs excellentes uiros, in cælum fama, ac uoluntate tollerent. hinc Hercules: hinc Caſtor, & Pollux: hinc Aeſculapius: hinc Liber etiam: hunc dico liberum Semele natum: non eum, quem noſtri maiores auguſte, ſancteq; liberum, cum Cerere, & libera conſecrauerunt: quod quale ſit ex myſterijs intelligi poteſt. ſed quod ex nobis natos liberos

appellamus: itaq; cerere nati nominati ſunt liber, & libera: quod in libero ſeruant, in libera non item. hinc etiam Romulus, *quem quidam eundem eſſe* Quirinum *putant: quorum cum remanerent animi, atq; æternitate fruerentur: dij rite ſunt habiti: cum & optimi eſſent, & æterni.* Alia *quoq; ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poëtis ſuppeditauerunt: hominum autem uitā ſuperſtitione omni referſerunt.* Atq; *hic locus à* Zenone *tractatus, poſt à* Cleante, *&* Chryſippo *pluribus uerbis explicatus eſt.* Nam *uetus hæc opinio græciam oppleuit: exectum* Celum *à filio* Saturno: *uinctum autem* Saturnum *ipſum à filio* Ioue. *phyſica ratio non inelegans, incluſa eſt in impias fabulas. cæleſtem enim altiſſimam, æthereamq; naturam, ideſt igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret: uacare uoluerunt ea parte corporis quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum.* Saturnum *autem eum eſſe uoluerunt: qui curſum, & conuerſionem ſpaciorum, ac temporum contineret: qui deus græce id ipſum nomen habet:* Κρόνος *enim dicitur: qui eſt idem temporis ſpatium.* Saturnus *autem eſt appellatus, quod ſaturetur annis. ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus: quia conſumit ætas temporum ſpacia: annisq́; præteritis inſaturabiliter expletur: uinctus eſt autem à* Ioue, *ne immoderatos curſus haberet: atq; ut eum ſyderum uinculis alligaret. ſed ipſe* Iuppiter, *ideſt iuuans pater, quem conuerſis caſibus appellamus à iuuando* Iouem, *à poëtis pater diuumq́; hominumq́; dicitur: à maioribus autem noſtris optimus, maximus: & quidem ante optimus, ideſt*

*beneficentiſſimus, quàm maximus: quia maius eſt, cer-
tè'q; gratius prodeſſe omnibus quàm opes magnas ha-
bere. Hunc igitur Ennius, ut ſupra dixi, nuncupat
ita dicens,*

» *Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouē.*

Planius'q; alio loco idem.

» *Cui quod in me eſt, execrabor hoc, quo lucet qcq̄d eſt.*

*Hunc etiam augures noſtri cum dicunt Iouem fulgen-
tem, tonantem: dicunt enim in cælo fulgentem, & to-
nantem. Euripides autem, ut multa præclare, ſic hoc
breuiter,*

» *Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera:*
» *Qui tenero terram circumuectu amplectitur:*
» *Hunc ſummum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.*

*Aer autem, ut ſtoici diſputant, interiectus inter mare
& cælum Iunonis nomine conſecratur: quæ eſt ſo-
ror, & coniux Iouis, ꝙ & ſimilitudo eſt æthe-
ris: & cum eo ſumma coniunctio. effœminarunt au-
tem eum, Iunoniq; tribuerunt: ꝙ nihil eſt eo mollius.
ſed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua re-
ſtabat & terra: ut eſſent ex fabulis tria regna di-
uiſa. datum eſt igitur Neptuno altero Iouis, ut uolunt,
fratri maritimum omne regnum: nomenq; produ-
ctum, ut Portunus à portu, ſic Neptunus à nando,
paulum primis litteris immutatis. Terrena autem uis
omnis, atq; natura diti patri dedicata eſt: qui Dis,
ut apud græcos πλούτων, quia & recidant omnia
in terras: & oriantur è terris. Cui Proſerpinam,*
* *quod græcorum nomen eſt: ea enim eſt, quæ περσεφόνη
græce nominatur: quam frugum ſemen eſſe uolunt:
abſconditamq; quæri à matre fingunt. mater autem*

eſt, à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: caſuq; prima littera itidem immutata, ut à græcis: nam ab illis quoq; Δημήτηρ, quaſi γημήτηρ nominata eſt. Iam qui magna uerteret Mauors: Minerua autem quæ uel minueret, uel minaretur. cumq; in omnibus rebus uim haberent maximam prima, & extrema: principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt: quod ab eundo nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones peruiæ, Iani: foresq; in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominantur. nam Veſtæ nomen à græcis: ea eſt enim quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, & focos pertinet. itaq; in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum: omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. nec longe abſunt ab hac ui dij penates, ſiue à penu ducto nomine: eſt enim omne quo ueſcuntur homines penus: ſiue ab eo, ꝙ penitus inſident: ex quo etiam penetrales à poëtis uocantur. Iam Apollinis nomen eſt græcum: quem ſolem eſſe uolunt: dianam autem, & lunam eandem eſſe putant: cum ſol dictus ſit, uel quia ſolus ex omnibus ſyderibus eſt tantus: uel quia cum eſt exortus obſcuratis omnibus ſolus apparet: Luna à lucendo nominata ſit. eadem eſt enim lucina. itaq; ut apud græcos Dianam, eamq; luciferam, ſic apud noſtros Iunonem lucinam in pariendo inuocant: quæ eadem Diana omniuaga dicitur: non à uenando, ſed ꝙ in ſeptem numeratur tanquam uagantibus. Diana dicta quia noctu quaſi diem efficeret. adhibetur autem ad partus: quod ij matureſcunt aut ſeptem nonnunquam, aut plerunq; nouem lunæ curſibus: qui qa menſa ſpatia conficiunt, menſes nominantur. concinneq; ut multa

Timæus: qui cum in hiſtoria dixiſſet, quã nocte natus Alexander eſſet: eadem Dianæ epheſiæ templum deflagrauiſſe: adiunxit minime id eſſe mirandum: ꝙ Diana cum in partu olympiadis adeſſe uoluiſſet: abfuiſſet domo. Quæ autem dea ad res omnes ueniret, Venerem noſtri nominauerunt: atq; ex ea potius uenuſtas, quàm uenus ex uenuſtate. Videtis ne igitur ut à phyſicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio ſit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falſas opiniones, erroreſq; turbulentos, & ſuperſtitiones penè aniles. & formæ enim nobis deorum, & ætates, & ueſtitus, ornatuſq; noti ſunt. genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq; traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ. nam & perturbatis animis inducuntur. accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, dij bellis, prælijsq; caruerunt: nec ſolum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent: ſed etiam cum Titanis, cum gigantibus propria bella geſſerunt. Hæc & dicuntur, & creduntur ſtultiſſime: & plena ſunt futilitatis, ſummæq; leuitatis. Sed tamen his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiuſq; rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi qui, qualeſq; ſunt, quóq; eos nomine conſuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. cultus autem deorum eſt optimus: idemq; caſtiſſimus, atq; ſanctiſſimus, pleniſſimuſq; pietatis: ut eos ſemper pura, integra, incorrupta, & mente, & uoce ueneremur. non enim philoſophi ſolum, uerumetiam maiores no-

ſtri ſuperſtitionem, à religione ſeparauerunt. nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut ſui liberi ſibi ſuperſtites eſſent: ſuperſtitioſi ſunt appellati: quod nomen poſtea latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent: & tanquam relegerent: ſunt dicti religioſi, ex relegendo: ut elegantes, ex eligendo, tanquam à deligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. his enim in uerbis omnibus, ineſt uis legendi eadem, quæ in religioſo. ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor ſatis & eſſe deos, & quales eſſent oſtendiſſe. Proximum eſt ut doceam deorum prouidentia mundum adminiſtrari. Magnus ſane locus eſt: & à ueſtris Cotta uexatus: ac nimirum uobiſcum omne certamen eſt. nam uobis Vellei minus notum eſt, quemadmodum quicq; dicatur. ueſtra enim ſolum legitis: ueſtra amatis: cæteros cauſa incognita condemnatis. uelut à te ipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν *à ſtoicis induci, ideſt prouidentiam. quod eo errore dixiſti: quia exiſtimas ab his prouidentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem: quæ mundum omnem gubernet, & regat. ſed id præciſe dicitur: ut ſi quis dicat Athenienſium Rempublicam conſilio regi: deſit illud, Ariopagi. ſic cum dicimus prouidentia mundum adminiſtrari: deeſſe arbitrator, deorũ. plene autem & perfecte ſic dici exiſtimato: prouidentia deorum mundum adminiſtrari. ita ſalem iſtum, quo caret ueſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere. & me hercle, ſi me audiatis: ne experiamini quidem. non decet: non datum eſt:*

non poteſtis.

non poteſtis. Nec uero hoc in te uno conuenit moribus domeſticis, ac noſtrorum hominum urbanitate limato: ſed cum in reliquos ueſtros: tum in eum maxime, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine litteris, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine authoritate, ſine lepore. Dico igitur prouidentia deorum mundum, & omnes mundi partes, et initio conſtitutas eſſe: & omni tempore adminiſtrari: eamq́; diſputationem tres in partes noſtri ferè diuidunt: quarum pars prima eſt: quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet eſſe deos: quo conceſſo, confitendum eſt eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem, quæ docet omnes res ſubiectas eſſe naturæ ſentienti: ab eaq́; omnia pulcherrime geri. quo conſtituto, ſequitur ab animantibus principijs eam eſſe generatam. Tertius locus eſt: qui ducitur ex admiratione rerum cæleſtium, atq; terreſtrium. Primum igitur aut negandum eſt deos eſſe: quod & Democritus ſimulacra, & Epicurus imagines inducens quodam pacto negat: aut qui deos eſſe concedant: his fatendum eſt, eos aliquid agere: idq́; præclarum. nihil eſt autem præclarius mundi adminiſtratione: deorum igitur conſilio adminiſtratur. quod ſi aliter eſt: aliquid profecto ſit neceſſe eſt melius, & maiore ui præditum, q̃ deos: quale id cunq; eſt, ſiue inanima natura, ſiue neceſſitas ui magna incitata: hæc pulcherrima opera efficiens, quæ uidemus. non eſt igitur natura deorum præpotens, neq; excellens: ſiquidem ea ſubiecta eſt ei uel neceſſitati, uel naturæ: qua cælum, maria, terræq́; reguntur. nihil autem eſt præſtantius deo: ab eo igitur neceſſe eſt mundum regi. nulli igitur eſt naturæ obediens, aut ſubiectus deus.

omnem ergo regit ipſe naturam. etenim ſi concedimus intelligentes eſſe deos: concedimus etiam prouidentes. & rerum quidem maximarum. ergo utrum ignorant, quæ res maximæ ſint: quoq; hæ modo tractandæ, & tuendæ? an uim non habent? qua tantas res ſuſtineant & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorum eſt: & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minime cadit in maieſtatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus: deorum prouidentia mundum adminiſtrari. Atqui neceſſe eſt cum ſint dij: ſi modo ſint: ut profecto ſunt: animantes eſſe: nec ſolum animantes: ſed etiam rationis compotes, inter ſeq; quaſi ciuili conciliatione & ſocietate coniunctos, unum mundum, ut communem Remp. atq; urbem aliquam regentes. ſequitur ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio: eadem ueritas utrobiq; ſit: eademq; lex: quæ eſt recti præceptio, prauiq; depulſio. ex quo intelligitur prudentiam quoq;, & mentem à dijs ad homines perueniſſe: ob eamq; cauſam maiorum inſtitutis mens, fides, uirtus, concordia, conſecratæ, & publice dedicatæ ſunt. quæ qui conuenit penes deos eſſe negare? cum eorum auguſta, & ſancta ſimulacra ueneremur? quod ſi ineſt in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, niſi à ſuperis, defluere potuerunt? cumq; ſit in nobis conſilium, ratio, prudentia: neceſſe eſt deos hæc ipſa habere maiora: nec habere ſolum: ſed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem eſt nec maius, nec melius mundo. neceſſe eſt ergo eum deorum conſilio, & prouidentia adminiſtrari. Poſtremo cum ſatis docuerimus hos eſſe

deos,

deos, quorum inſignem uim, & illuſtrem faciem uideremus: ſolem dico, & lunam, & uagas ſtellas, & inerrantes, & cælum, & mundum ipſum, & earum rerum uim, quæ ineſſent in omni mundo cum magno uſu, & commoditate generis humani: efficitur omnia regi diuina mente atq; prouidentia. Ac de *prima quidem parte ſatis dictum eſt.* Sequitur ut *doceam omnia ſubiecta eſſe naturæ eaq́; ab ea pulcherrime regi.* Sed *quid ſit ipſa natura explicandum eſt ante breuiter: quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi poſſit.* Namq; *alij naturam cenſent eſſe uim quandam, ſine rationem, cientem motus in corporibus neceſſarios. alij autem uim participem rationis, atq; ordinis, tanquam uia progredientem, declarantemq́; quid cuiuſq; rei cauſa efficiat: quid ſequatur. cuius ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando. ſeminis enim uim eſſe tantam: ut id, quanquam ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem, comprehendentemq́; naturam: nactumq́; ſit materiam, qua ali, augeriq; poſſit: ita fingat, & efficiat in ſuo quicq; genere: partim ut tantum modo per ſtirpes alantur ſuas: partim ut moueri etiam, & ſentire, & appetere poſſint: & ex ſeſe ſimilia ſui gignere.* Sunt *autem qui omnia naturæ nomine appellent: ut* Epicurus: *qui ita diuidit: omnium quæ ſint, naturam eſſe, corpora, & inane, quæq́; his accidant. ſed nos cum dicimus natura conſtare, adminiſtrariq́; mundum: non ita dicimus ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiuſmodi nulla cohærendi natura: ſed ut arborem, ut animal: in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, & artis quæ-*

dam ſimilitudo. quod ſi ea, quæ á terra ſtirpibus continentur, arte naturæ uiuunt, & uigent: profecto ipſa terra eadem ui continetur & arte naturæ: quippe quæ grauidata ſeminibus omnia pariat, et fundat ex ſeſe: ſtirpes amplexa alat, & augeat: ipſáq; alatur uiciſſim à ſuperis, externiſq; naturis. eiuſdemq; expirationibus aër alitur, & æther, & omnia ſydera. ita ſi terra natura tenetur, & uiget: eadem ratio in reliquo mundo eſt. ſtirpes enim terræ inhærent: animantes autem à ſpiratione aëris ſuſtinẽtur: ipſéq; aër nobiſcum uidet: nobiſcum audit: nobiſcum ſonat. nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. quin etiam mouetur nobiſcum. quacunq; enim imus, quacunq; mouemur, uidetur quaſi locum dare, & cedere. quæq; in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quæ à medio in ſuperum, quæq; conuerſione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamq; naturam. & cum quattuor ſint genera corporum: uiciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt. nam ex terra aqua, ex aqua oritur aër, ex aëre æther: deinde retrorſum uiciſſim ex æthere aër, ex aëre aqua, ex aqua terra infima. ſic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultro, citróq; commeantibus, mundi partium coniectio continetur. quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem uidemus: aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum, & immenſum penè tempus. quorum utrumuis ut ſit: ſequitur natura mundum adminiſtrari. quæ enim claſſium nauigatio, aut quæ inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea quæ natura efficit conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris, quæ

porro animantis figura conformatioq́; membrorũ, tan tam naturæ ſolertiam ſignificat? quantam ipſe mundus? aut igitur nihil eſt quod ſentiente natura regatur: aut mundũm regi confitendum eſt. etenim qui reliquas naturas omnes, earumq́; ſemina contineat: qui poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut ſi quis dentes, & pubertatem natura dicat exiſtere: ipſum autem hominem, cui ea exiſtant, non conſtare natura: non intelligat ea, quæ efficiant aliquid ex ſe, perfectiorem habere naturam, quàm ea quæ ex his efficiantur. omnium autem rerum quæ natura adminiſtrantur ſeminator, & ſator, & parens, ut ita dicam, atq; educator, & altor eſt mundus: omniáq; ſicut membra, & partes ſuas, nutricatur, & continet. quod ſi mundi partes natura adminiſtrantur: neceſſe eſt mundum ipſum natura adminiſtrari: cuius quidem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit. ex ijs enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. doceat ergo aliquis potuiſſe melius. ſed nemo unquam docebit. & ſi quis corrigere aliquid uolet: aut deterius faciet: aut id quod fieri non potuit, deſiderabit. quod ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt: ut neq; ad uſum meliores potuerint eſſe: neq; ad ſpeciem pulchriores: uideamus utrũ ea fortuita ſint: an eo ſtatu, quo cohærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, diuináq; prouidentia. Si ergo meliora ſunt ea, quæ natura, quàm illa, quæ arte profecta ſunt: nec ars efficit quicquam ſine ratione: ne natura quidem rationis expers eſt habenda. qui igitur conuenit ſignum, aut tabulam pictam cum aſpexeris: ſcire adhibitam eſſe artem? cũq;

procul curſum nauigij uideris: non dubitare quin id ratione atq; arte moueatur? aut cum ſolarium uel deſcriptum, aut ex aqua contemplere: intelligere declarari horas arte, non caſu? mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur: conſilij, & rationis eſſe expertem putare? quod ſi in Scythiam, aut in Britanniam, ſpheram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſſidonius: cuius ſingulæ conuerſiones idem efficiunt in ſole, & in luna, & in quinq; ſtellis errantibus, quod efficitur in cælo ſingulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphera ſit pfecta ratione? hi autem dubitãt de mundo, ex quo oriuntur, & fiunt omnia: caſu ne ipſe ſit effectus, an neceſſitate aliqua, an ratione, an mente diuina. & Archimedẽ arbitrantur plus ualuiſſe in imitandis ſpheræ conuerſionibus: quàm naturam in efficiendis: præſertim cum multis partibus ſint illa pfecta, quam hæc ſimulata ſolertius. Atq; ille apud Actium paſtor, qui nauem nunquam ante uidiſſet: ut procul diuinum, et nouum uehiculũ argonautarum è monte conſpexit: primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:

» - tanta moles labitur
» Fremebunda ex alto ingenti ſonitu & ſpiritu.
» Præ ſe undas uoluit: uertices ui ſuſcitat:
» Ruit prolapſa: pelagus reſpergit: reflat:
» Ita dum interruptum credas nimbum uoluier:
» Dum quod ſublime uentis expulſum rapi
» Saxum, aut procellis: uel globoſos turbines
» Exiſtere ictos undis concurſantibus.
» Niſi quas terreſtres pontus ſtrages conciet:

Aut forte

» Aut forte triton fuſcina euertens ſpecus,
» Subter radices penitus undanti in freto
» Molem ex profundo ſaxeam ad cœlum uomit.

Dubitat primo quæ ſit ea natura, quam cernit ignotam: idemq; iuuenibus uiſis, auditoq; nautico cantu,

» Sicut inciti atq; alacres roſtris perfremunt
» Delphini- item alia multa.
» -ſyluani melo
» Conſimilem ad aures cantum, & auditum refert.

Ergo ut hic primo aſpectu inanimum quiddam ſenſuq; uacuum ſe putat cernere: poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus aſpectus mundi conturbauerat: poſtea cum uidiſſent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq; ratis ordinibus moderata, immutabiliq; conſtantia: intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac cæleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq; muneris. nunc autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cæleſtium rerum, atq; terræſtrium. Principio enim terra ſita in media parte mundi circunfuſa undiq; eſt hac animabili, ſpirabiliq; natura: cui nomen eſt aër: græcum illud quidem ſed receptum iam tamen uſu à noſtris: tritum eſt enim pro latino. hunc rurſus amplectitur immenſus æther: qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoq; uerbum: dicaturq; tam æther latine, quàm dicitur aër: & ſi interpretatur Pacuuius

» Hoc, quod memoro, noſtri cælũ, graij phibent æthera.

quaſi uero non graius hoc dicat. at latine loquitur. ſi-

quidem nos non quaſi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco

» Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

ſed ad maiora redeamus. Ex *æthere igitur innumerabiles flammæ ſyderum exiſtunt: quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus maior atq; amplior, quàm terra uniuerſa: deinde reliqua ſydera magnitudinibus immenſis.* Atq; *hi tanti ignes, tamq́; multi, non modo nihil nocent terris, rebusq́; terreſtribus: ſed ita preſunt ut, ſi mota loco ſint: conflagrare terras neceſſe ſit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione ſublata.* Hic *ego non mirer eſſe quenquam? qui ſibi perſuadeat corpora quædam ſolida, atq; indiuidua, ui & grauitate ferri: mundumq́; effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum corporũ concurſione fortuita? hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe: non intelligo cur non idem putet, ſi innumerabiles unius, & uiginti formæ litterarum uel aureæ, uel quales libet, aliquò conijciantur: poſſe ex his in terram excuſſis, annales* Ennij, *ut deinceps legi poſſint, effici: quod neſcio an ne in uno quidem uerſu poſſit tantum ualere fortuna. iſti autem, quemadmodum aſſeuerant ex corpuſculis non colore, non qualitate aliqua, quam* ποιότητα *græci uocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temere, atq; caſu, mundum eſſe perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis, alios naſci, alios interire? quod ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minus operoſa: & multo quidem faciliora. certe ita temere de mundo effutiunt:*

do effutiunt : ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus eſt proximus : ſuſpexiſſe uideantur. Præclare ergo Ariſtoteles, *ſi eſſent inquit, qui ſub terra ſemper habitauiſſent bonis, & illuſtribus domicilijs : quæ eſſent ornata ſignis, atq; picturis, inſtructaq; rebus his omnibus, quibus abundant hi, qui beati putantur : nec tamen exiſſent unquam ſupra terram: accepiſſent autem fama, & auditione, eſſe quoddam numen, & uim deorum: deinde aliquo tempore patefactis terræ faucibus, ex illis abditis ſedibus euadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atq; exire potuiſſent : cum repente terram, & maria, cælumq; uidiſſent : nubium magnitudinem, uentorumq; uim cognouiſſent : aſpexiſſentq; ſolem: eiusq; tum magnitudinem, pulchritudinemq;, tum etiam efficientiam cognouiſſent : q̄ is diem efficeret, toto cælo luce diffuſa : cum autem terras nox opacaſſet : tum cælum totum cernerent aſtris diſtinctum, & ornatum: lunæq; luminum uarietatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis, eorumq; omnium ortus, & occaſus, atque in omni æternitate ratos, immutabilesq; curſus : quæ cum uiderent : profecto & eſſe deos, & hæc tanta opera deorum eſſe arbitrarentur.* Atq; *hæc quidem ille.* Nos *autem tenebras cogitemus tantas : quantæ quondam eruptione ethneorum ignium finitimas regiones obſcurauiſſe dicuntur : ut per biduum nemo hominem homo agnoſceret : cum autem tertio die ſol illuxiſſet : tum ut reuixiſſe ſibi uiderentur. quod ſi hoc idem ex æternis tenebris contingeret : ut ſubito lucem aſpiceremus : quænam ſpecies cæli uideretur? ſed aſſiduitate quotidiana, & conſuetudine oculorum,*

aſſueſcunt animi: neq; admirantur: neq; requirunt rationes earum rerum, quas ſemper uident: perinde quaſi nouitas nos magis, quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas cauſas excitare. quis enim hunc hominem dixerit? qui cum tam certos cæli motus, tam ratos aſtrorum ordines, tamq; omnia inter ſe connexa, & apta uiderit: neget in his ullam ineſſe rationem: eaq; caſu fieri dicat: quæ quanto conſilio gerantur: nullo conſilio aſſequi poſſumus. An cum machinatione quadã moueri aliquid uidemus: ut ſpheram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus quin illa opera ſint rationis? cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, uertiq; uideamus, conſtantiſſime conficientem uiciſſitudines anniuerſarias, cum ſumma ſalute, & conſeruatione rerum omnium: dubitamus quin ea non ſolum ratione fiant? ſed etiam excellenti quadam diuináq; ratione? Licet enim iam remota ſubtilitate diſputandi oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus conſtitutas. Ac principio terra uniuerſa cernatur locata in media mundi ſede, ſolida, & globoſa, & undiq; ipſa in ſeſe nutibus ſuis conglobata, ueſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omnium incredibilis multitudo inſatiabili uarietate diſtinguitur. adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum ueſtitus uiridiſſimos, ſpeluncarum concauas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentium montium altitudines, immenſitatesq; camporum. adde etiam reconditas auri, argentiq; uenas, infinitamq; uim marmoris. quæ uero, & quàm uaria genera beſtiarum, uel cicurum,

uel ferarum? qui uolucrum lapſus, atq; cantus? qui pecudum paſtus? quæ uita ſilueſtrium? quid iam de hominum genere dicam? qui quaſi cultores terræ conſtituti, non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari: nec ſtirpium aſperitate uaſtari: quorumq; operibus agri, inſulæ, littoraq; collucent, diſtincta tectis, & urbibus. quæ, ſi ut animis, ſic oculis uidere poſſemus: nemo cunctam intuens terram, de diuina ratione dubitaret. At uero quanta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies uniuerſi? quæ multitudo, & uarietas inſularum? quæ amenitates orarum, & littorum? quot genera quamq; diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium, & innatantium beluarum? partim ad ſaxa natiuis teſtis inhærentium? ipſum autem mare ſic terram appetens littoribus eludit: ut una ex duabus naturis conflata uideatur. Exinde mari finitimus aer, die, & nocte diſtinguitur. iſq; tum fuſus & extenuatus in ſublime fertur: tum autem concretus in nubes cogitur: humoremq; colligens terram auget imbribus: tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorum, & calorum facit uarietates: idemq; & uolatus alitum ſuſtinet: & ſpiritu ductus alit, & ſuſtentat animantes. Reſtat ultimus & à domicilijs noſtris altiſſimus omnia cingens & coercens cæli complexus: qui idem æther uocatur: extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. ex quibus ſol, cuius magnitudine multis partibus terra ſuperatur: circum eam ipſam uoluitur: iſq; oriens, & occidens, diem, noctemq; conficit: & modo accedens, tum autem recedens, binas in ſingulis annis reuerſiones

ab extremo contrarios facit: quarum interuallo tum quaſi triſtitia quadam contrahit terram: tum uiciſſim lætificat: ut cum cælo hilarata uideatur. Luna *autem, quæ eſt, ut oſtendunt mathematici, maior quàm dimidia pars terræ: hiſdem ſpacijs uagatur, quibus ſol. ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediens, & eam lucem, quam à ſole accipit, mittit in terras: & uarias ipſa mutationes lucis habet. atq; etiam, tum ſubiecta, atq; oppoſita ſoli, radios eius, & lumen obſcurat: tum ipſa incidens in umbram terræ, cum eſt è regione ſolis, interpoſitu, interiectuq; terræ repente deficit. hiſdemq; ſpacijs hæ ſtellæ, quas uagas dicimus, circum terram feruntur: eodemq; modo oriuntur, & occidunt. quarum motus tum incitantur: tum retardantur: ſæpe etiam inſiſtunt. quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe: nihil pulchrius.* Sequitur *ſtellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita deſcripta diſtinctio eſt: ut ex notarum figurarum ſimilitudine nomina inuenerint.* Atq; *hoc loco me intuens, utar inquit carminibus* Arati *eis, quæ à te admodum adoleſcentulo conuerſa, ita me delectant, quia latina ſunt: ut multa ex ijs memoria teneam.* Ergo *ut oculis aſſidue uidemus ſine ulla mutatione, aut uarietate:*

» Cætera *labuntur celeri cæleſtia motu:*
» Cum *cæloq; ſimul noctesq; diesq; feruntur.*

Quorum *contemplatione nullius expleri poteſt animus naturæ conſtantiam uidere cupientis.*

» Extremusq; *adeo duplici de cardine uertex*
» Dicitur *eſſe polus.=*

hunc circum arctoi duæ feruntur, nunq̃ occidentes.

» Ex *his altera apud græcos cynoſura uocatur:*

» *Altera dicitur eſſe helice.*
cuius q̃dem clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus.
» *Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare triones.*
Paribusq; ſtellis ſimiliter diſtinctis eundem cæli uer-
ticem luſtrat parua cynoſura.
» *Hac fidunt duce nocturna phœnices in alto.*
» *Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget:*
» *Et late prima confeſtim à nocte uidetur.*
» *Hæc uero parua eſt. ſed nautis uſus in hac eſt.*
» *Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.*
Et quo ſit earum ſtellarum admirabilior aſpectus.
» *Has inter ueluti rapido cum gurgite flumen:*
» *Toruus draco ſerpit ſubter, ſupraq; reuoluens*
» *Seſe, conficiensq; ſinus è corpore flexos.*
Eius cum totius eſt præclara ſpecies: imprimis ſuſpi-
cienda eſt figura capitis, atq; ardor oculorum.
» *Huic non una modo caput ornans ſtella relucet:*
» *Verum tempora ſunt duplici fulgore notata:*
» *È trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant:*
» *Atq; uno mentum radianti ſydere lucet:*
» *Obſtipum caput & tereti ceruice reflexum*
» *Obtutum in cauda maioris figere dicas.*
Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus
cernimus.
» *Hoc caput hic paulum ſeſe ſubitoq; recondit:*
» *Ortus ubi atq; obitus parte admiſcentur in una.*
Id autem caput,
» *Attingens defeſſa uelut mœrentis imago*
uertitur. *quam quidem græci*
» *Engonaſin uocitant: genibus quia nixa feratur.*
» *Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona.*

Atq; hæc quidem à tergo: propter caput autem anguitenens:

» *Quem claro perhibent Ophiucum nomine graij.*
» *Hic preſſu duplici palmarum continet anguem:*
» *Atq; ei ipſe manet religatus corpore toto.*
» *Nanq; uirum medium ſerpens ſub pectora cingit.*
» *Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit:*
» *Atq; oculos urget pedibus: pectusq; Nepai.*

Septentriones autem ſequitur

» *Arctophylax uulgo qui dicitur eſſe bootes:*
» *Quod quaſi themone adiunctam præ ſe quatit arctũ:*

Dein quæ ſequuntur. hinc enim

» *Bœoti ſubter præcordia fixa uidetur*
» *Stella micans radijs arcturus nomine claro:*

Cui ſubiecta fertur:

» *Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore uirgo.*

Atq; ita demetata ſigna ſunt: ut in tantis deſcriptionibus diuina ſolertia appareat.

» *Et natos geminos inuiſes ſub caput arcti.*
» *Subiectus media eſt cancer: pedibusq; tenetur*
» *Magnuſ leo tremulam quatiens è corpore flammam.*

Auriga

» *Sub leua geminorum obductus parte feretur.*
» *Aduerſum caput huic helicæ truculenta tuetur.*
» *At capra leuum humerum claro obtinet.*

tum quæ ſequuntur.

» *Verum hæc eſt magno atq; illuſtri prædita ſigno.*
» *Contra hædi exiguum iaciunt mortalibus ignem.*

cuius ſub pedibus.

» *Corniger eſt ualido connexus corpore taurus.*

Eius caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus:

» *Has græci ſtellas hyadas uocitare ſuerunt*
à pluendo, ὕειν enim eſt pluere. noſtri imperitè ſuculas, quaſi à ſuibus eſſent, non ab imbribus nominatæ. minorem autem ſeptentrionem Cepheus *paſſis palmis terga ſubſequitur.*

» *Namq; ipſum ad tergum cynoſuræ uertitur arcti.*
Hunc antecedit:
» *Obſcura ſpecie ſtellarum caſiopea.*
» *Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter*
» *Andromeda, aufugiens aſpectum mœſta parentis.*
» *Huic equus ille iubam quatiens fulgore micanti*
» *Summum contingit caput aluo: ſtellaq; iungens*
» *Vna, tenet duplices communi lumine formas,*
» *Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.*
» *Exin contortis aries cum cornibus hæret.*
Quem propter
» *Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante:*
» *Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.*
Ad pedes andromedæ Perſeus deſcribitur.
» *Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.*
Cuius propter leuum genu
» *: uergilias tenui cum luce uidebis.*
» *Inde fides leuiter poſita & connexa uidetur.*
» *Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cæli.*
Capiti autem equi proximat aquarij dextra: totuſq; deinceps aquarius.
» *Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,*
» *Corpore ſemifero magno capricornus in orbe.*
» *Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine titan:*
» *Brumali flectens contorquet tempore currum.*
hinc autem aſpicitur

» Vt ſeſe emergens oſtendat ſcorpius alte
» Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
» Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
» At propter ſe aquilam ardenti cum corpore portat.
Deinde delphinus.
» Exinde orion obliquo corpore nitens:
quem ſubſequens,
» Feruidus ille canis ſtellarum luce refulget.
Poſt lepus ſubſequitur,
» Curriculum nunquam defeſſo corpre ſedans.
» At canis ad caudam ſerpens prolabitur argo.
» Hanc aries tegit, & ſquamoſo corpore piſces,
» Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
Quem longe ſerpentem & manantem
» -aſpicies: proceraq; uincla uidebis:
» Quæ retinent piſces caudarum à parte locata.
» Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
» Aram: quam flatu permulcet ſpiritus auſtri:
propter quæ centaurus:
» Cædit equi partis properans ſubiungere cetis.
» Hinc dextram porgens, quadrupes qua uaſta tenetur:
» Tendit: & illuſtrem truculentus cædit ad aram.
» Hic ſeſe infernis è partibus erigit hydra:
Cuius longe corpus eſt fuſum:
» In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.
» Extremam nitens plumato corpore coruus
» Roſtro tundit: & hic geminis eſt ille ſub ipſis
» Antecanem graio procyon qui nomine fertur.

Hæc omnis deſcriptio ſyderum, atq; hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc, & illuc caſu, & temere concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano uideri poteſt?

poteſt? aut uero alia quæ natura mentis & rationis expers hæc efficere potuit? quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt: ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt? Nec uero hæc ſolum admirabilia: ſed nihil maius: q̃ ꝙ ita ſtabilis eſt mundus: atq; ita cohæret ad permanendum: ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius omnes enim partes eius undiq; medium locum capeſſentes, nituntur æqualiter: maxime autem corpora inter ſe iuncta permanent: cum quodam quaſi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura: quæ per omnem mundũ omnia mente, & ratione conficiens funditur: & ad medium rapit: & conuertit extrema. quo circa ſi mundus globoſus eſt: ob eamq; cauſam omnes eius partes undiq; æquales ipſæ per ſe atq; inter ſe continentur: contingere idem terræ neceſſe eſt: ut omnibus eius partibus in medium uergentibus (id autem medium infimum in ſphera eſt) nihil interrumpat: quo labefactari poſſit tanta contentio grauitatis, & ponderũ. eademq; ratione mare cum ſupra terrã ſit: mediũ tamen terræ locũ expetens: conglobatur undiq; æqualiter. neq; redundat unquam: neq; effunditur. huic autem continẽs aër fertur ille quidem leuitate ſublimi: ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit. itaq; et mari continuatus, et iunctus eſt: et natura fertur ad cælum: cuius tenuitate, & calore temperatus, uitalem, & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. quem complexa ſumma pars cæli quæ æther dicitur: & ſuum retinet ardorem tenuem, & nulla admiſtione concretum: & cum aëris extremitate coniungitur. In æthere autem aſtra uoluuntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata con-

tinent: & forma ipſa figuráq; ſua momenta ſuſtentant: ſunt enim rotunda: quibus formis, ut ante dixiſſe uideor, minime noceri poteſt. ſunt autem ſtellæ naturæ flammeæ: quo circa, terræ, maris, aquarum uaporibus aluntur his, qui à ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renouatæq; ſtellæ, atq; omnis æther, refundunt eadem: & rurſum trahunt in idem: nihil ut ferè intereat: aut admodum paululum: quod aſtrorum ignis, & ætheris flamma conſumat. ex quo euenturum noſtri putant id, de quo Panetium addubitare dicebant: ut ad extremum omnis mundus igneſceret: cum humore conſumpto, neq; terra ali poſſet: neq; remearet aër: cuius ortus, aqua omni exhauſta eſſe non poſſet. ita relinqui nihil præter ignem. à quo rurſum animante, ac deo renouatio mundi fieret: atq; idem ornatus oriretur. Nolo in ſtellarum ratione multus uobis uideri: maximéq; earum, quæ errare dicuntur: quarum tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus: ut cum ſumma Saturni refrigeret: media Martis incendat: his interiecta Iouis illuſtret, & temperet: infráq; Martem duæ ſoli obediant: ipſe ſol mundum omnem ſua luce compleat: ab eóq; luna illuminata grauiditates, & partus afferat, maturitatésq; gignendi. quæ copulatio rerum, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem, coagmentatio naturæ, quem non commouet: hunc horum nihil unquam reputauiſſe certo ſcio. Age ut à cæleſtibus rebus, ad terreſtres ueniamus: quid eſt in his: in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio eorum quæ gignuntur è terra, ſtirpes & ſtabilitatem dant ijs, quæ ſuſtinent: &

ex terra

ex terra ſucum trahunt: quo alantur ea, quæ radicibus continentur: obducunturq́; libro aut cortice trunci: quo ſint à frigoribus, & à caloribus tutiores. Iam uero uites ſic clauiculis adminicula, tanquam manibus apprehendunt: atq; ita ſe erigunt: ut animantes. quin etiam à caulibus, braſſicisq́;, ſi propè ſati ſint, ut à peſtiferis, & nocentibus refugere dicuntur: nec eos ulla ex parte contingere. Animantium uero quanta uarietas eſt? quanta ad eam rem uis? ut in ſuo quæq; genere permaneant? quarum aliæ corijs tectæ ſunt: aliæ uillis ueſtitæ: aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias: alias ſquama uidemus obductas: alias eſſe cornibus armatas: alias habere effugia pēnarum. paſtum autem animantibus largè & copioſe natura eum, qui cuiq; aptus erat, comparauit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumq́;, quæ ſit in figuris animantium, & quam ſolers ſubtiliſq́; deſcriptio partium: quamq́; admirabilis fabrica membrorum. omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt: ita nata, atq; ita locata ſunt: ut nihil eorum ſuperuacaneum ſit: nihil ad uitam retinendam non neceſſarium. dedit autem eadem natura beluis & ſenſum, & appetitum: ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos: altero ſecernerent peſtifera à ſalutaribus. Iam uero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt: alia uolando, alia nando: cibumq́; partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt: partim unguium tenacitate arripiunt: partim aduncitate roſtrorū: alia ſugunt: alia carpunt: alia uorant: alia mandunt. atq; etiam alia humiliata: ut cibum terreſtrem

ſtrem roſtris facile contingant. quæ autem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli: adiuuantur proceritate collorum. manus etiam data elephantis: quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum. at quibus beſtijs erat is cibus: ut alius generis beſtijs ueſcerentur: aut uires natura dedit: aut celeritas data eſt: quibuſdam etiam machinatio quædam atq; ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt: ut ſi quid inhæſerit conficiant: aliæ autem ex inopinato obſeruant: & ſi quid incidit, arripiunt: idq; conſumunt. Pinna uero (ſic enim græce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. itaq; cum piſciculi parui in concham hiantem innatauerint: tum admonita à ſquilla pinna morſu cōprimit conchas. ſic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum eſt, congreſſu ne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio nonnulla in beſtijs aquatilibus his, quæ gignuntur in terra: ueluti crocodilli, fluuiatileſq; teſtudines, quædamq; ſerpentes ortæ extra aquam, ſimulac primum niti poſſunt: aquam perſequuntur. quin etiam anatum oua gallinis ſæpe ſupponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut à matribus: deinde eas relinquunt, à quibus excluſi, fotiq; ſunt: et effugiunt: cum primum aquam quaſi naturalem domum uidere potuerunt. tantam ingenuit in animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. Legi etiam ſcriptum eſſe auem quandam: quæ platalea nominaretur: eam ſibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ ſe

in mari mergerent: quæ cum emerſiſſent: piſcemq; cœpiſſent: uſq; eo premere earum capita mordicus: dum illæ captum amitterent · id quod ipſa inuaderet. eademq; hæc auis ſcribitur conchis ſe ſolere complere: easq;, cum ſtomachi calore concoxerit, euomere: atq; ita eligere ex ijs, quæ ſunt eſculenta · Ranæ autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arena ſolere: & moueri prope aquam: ad quas quaſi ad eſcam piſces cum acceſſerint, confici à ranis atq; conſumi. Miluo eſt quoddam bellum naturale cum coruo. ergo alter alterius ubicunq; nactus eſt, oua frangit. Illud uero ab Ariſtotele animaduerſum, à quo pleraq;, quis poteſt non mirari? Grues cum loca calidiora petentes, maria tranſmittunt: trianguli formam efficere: eius autem ſummo angulo, aër ab ijs aduerſus pellitur: deinde ſenſim ab utroq; latere tanquam remis, ita pennis curſus auium leuatur · baſis autem trianguli, quam grues efficiunt: ea tanquam à puppi uentis adiuuatur: hæq; in tergo præuolantium colla, & capita reponunt. quod quia ipſe dux facere non poteſt: quia non habet ubi nitatur: reuolat: ut ipſe quoq; quieſcat · in eius locum ſuccedit ex ijs quæ acquieuerunt: eaq; uiciſſitudo in omni curſu conſeruatur. Multa eiuſmodi proferre poſſum: ſed genus ipſum uidetis. Iam uero illa etiam notiora quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ: ut in paſtu circunſpectent: ut in cubilibus deliteſcant. Atq; illa mirabilia. quid ea, quæ nuper, ideſt paucis ante ſæculis medicorum ingenijs reperta ſunt? uomitione canis purgare aluos ibes ægyptiæ curant. auditum eſt pantheras, quæ in barbaria uenenata carne caperentur: remedium quod-

dam habere: quo cum eſſent uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum eſſent confixæ uenenatis ſagittis: herbam quærere, quæ dictamus uocaretur: quam cum guſtauiſſent, ſagittas excidere dicunt ex corpore. Ceruæq; pauloante partum perpurgant ſe quadam herbula: quæ ſeſelis dicitur. Iam illa cernimus: ut contra metum, & uim ſuis ſe armis quæq; defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones, aliæ fuga ſe, aliæ occultatione tutantur. atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines. multæ etiam inſectantes oloris intolerabili fœditate depellunt. Vt uero perpetuus mundi eſſet ornatus: magna adhibita cura eſt à prouidentia deorum, ut ſemper eſſent, & beſtiarum genera, & arborum, omniumq; rerum, quæ altæ aut radicibus à terra, aut ſtirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim ſeminis habent in ſe: ut ex uno plura generentur: idq; ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quæ ex quaq; ſtirpe funduntur: iiſdemq; ſeminibus, & homines affatim ueſcuntur: & terræ eiuſdem generis ſtirpium renouatione complentur. quid loquar quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſeruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt: quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. deinde partes corporis, & ad procreandum, et ad concipiendum aptiſſimæ: & in mari, & in fœmina commiſcendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis ſemen inſedit: rapit omnem ferè cibum ad ſeſe: eoq; ſeptum fingit animal. quod cum ex utero elapſum excidit: in iis animantibus, quæ lacte aluntur: omnis ferè cibus matrū

lacteſcere incipit: eaq́; quæ pauloante nata ſunt, ſine magiſtro, duce natura, mammas appetunt: earumq́; ubertate ſaturantur. Atq; ut intelligamus nihil horum eſſe fortuitum: & hæc omnia eſſe prouidæ, ſolertisq́; naturæ: quæ multiplices fœtus procreant, ut ſues, ut canes: his mammarum data eſt multitudo: quas eaſdē paucas habent hæ beſtiæ, quæ pauca gignunt. quid dicam quantus amor beſtiarum ſit in educandis cuſtodiendisq; ijs: quæ procreauerint, usq; ad eum finē: dum poſſint ſe ipſa defendere? & ſi piſces, ut aiunt, oua cum genuerunt, relinquunt. facile enim illa aqua & ſuſtinentur: et fœtum fundunt. Teſtudines autem & crocodillos dicunt, cum in terra partū ediderint: obruere oua: deinde diſcedere. ita & naſcuntur, & educantur ipſa ꝑ ſeſe. Iam gallinæ auesq́; reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum: & cubilia ſibi, nidosq́; conſtruunt: eosq; q̃ poſſunt molliſſime ſubſternunt: ut q̃ facillime oua ſeruentur: ex quibus pullos cum excluſerint: ita tuentur: ut & pennis foueant: ne frigore lædantur: & ſi eſt calor: à ſole ſe opponant. cum autem pulli pinnulis uti poſſunt: tum uolatus eorum matres proſequuntur: reliqua cura liberantur. Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conſeruationem, & ſalutem, hominum etiam ſolertia, & diligentia. nam multæ & pecudes, & ſtirpes ſunt: quæ ſine procuratione hominum ſaluæ eſſe non poſſunt. magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum, atq; abundantiam aliæ alijs in locis reperiuntur. ægyptum nilus irrigat: & cum tota æſtate obrutam, oppletamq́; tenuerit: tum recedit: mollitosq; &

oblimatos agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Eufrates: in quam quotannos quaſi nouos agros inuehit. Indus uero, qui eſt omnium fluminum maximus: non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat: ſed eos etiam conſerit. magnam enim ui ſeminum ſecum frumenti dicitur deportare. multáq; alia in alijs locis commemorabilia proferre poſſum: multos fertiles agros alios aliorum fructuũ. ſed illa quanta benignitas naturæ? quod tam multa ad ueſcendum, tam uaria, tamq; iocunda gignit? neq; ea uno tempore anni: ut ſemper & nouitate delectemur, & copia. quam tempeſtiuos autem dedit, quam ſalutares, non modo hominum, ſed etiam pecudum generi, his deniq; omnibus, quæ oriuntur è terra, uentos eteſias? quorum flatu nimij temperantur calores. ab ijſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereunda ſunt: & tamen multa dicuntur. enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates, æſtus maritimi multum accedentes, & recedentes, montes ueſtiti, atq; ſylueſtres, ſalinæ ab ora maritima remotiſſimæ, medicamentorũ ſalutarium pleniſſimæ terræ, artes deniq; innumerabiles ad uictum, & ad uitam neceſſariæ. Iam diei noctiſq; uiciſſitudo conſeruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. Sic undiq; omni ratione concluditur: mente, conſilióq; diuino omnia in hoc mundo ad ſalutem omnium, conſeruationemq; admirabiliter adminiſtrari. Sin quæret quiſpiam: cuiusnam cauſa tantarum rerum molitio facta ſit? arborũ ne & herbarum? quæ quanquam ſine ſenſu ſunt: tamen à natura ſuſtinentur? at id

quidem

quidem abſurdum eſt. an beſtiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium cauſa tantum laboraſſe. quorum igitur cauſa quis dixerit effectum eſſe mundum? eorum ſcilicet animantium: quæ ratione utuntur. hi ſunt dij & homines: quibus profecto nihil eſt melius. ratio eſt enim quæ præſtat omnibus. itaq; fit credibile, deorum & hominum cauſa factum eſſe mundum, quæq; in eo ſint omnia. faciliusq; intelligetur à dijs immortalibus hominibus eſſe prouiſum: ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omniſq; humanæ naturæ figura, atq; perfectio. Nam cum tribus rebus animantium uita teneatur: cibo, potione, ſpiritu: ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum: quod adiunctis naribus ſpiritu augetur. dentibus autem in ore conſtructis manditur, atq; ab his extenuatur, et mollitur cibus. eorum aduerſi acuti morſu diuidunt eſcas: intimi autem conficiunt: qui genuini uocantur: quæ confectio etiam à lingua adiuuari uidetur. linguã autem ad radices eius hærens excipit ſtomachus: quo primum illabuntur ea, quæ accepta ſunt ore. is utraq; ex parte tonſillas attingens palato extremo, atq; intimo terminatur. atq; is agitatione & motibus linguæ cum depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit: depellit. ipſius autem partes eæ, quæ ſunt infra quam id, quod deuoratur, dilatantur: quæ autem ſupra, contrahuntur. ſed cum aſpera arteria (ſic enim à medicis appellatur) hoſtium habeat adiunctum linguæ radicibus, paulo ſupra, quàm ad linguam ſtomachus annectitur: eáq; ad pulmones uſq; pertineat: excipiatq; animam eam, quæ ducta ſit ſpiritu: eandemq; à pulmonibus reſpiret, et red-

dat: tegitur quaſi quodam operculo. quod ob eam cauſam datum eſt: ne ſi quid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. ſed cum alui natura ſubiecta ſtomacho, cibi, & potionis ſit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant: in aluo multa ſunt mirabiliter effecta: quæ conſtant ferè ex neruis. eſt autem multiplex, & tortuoſa: arcetq;, & continet ſiue illud aridum eſt, ſiue humidum, quod recipit: ut id mutari, & concoqui facile poſſit: eaq; tum aſtringitur: tum relaxatur: atq; omne quod accepit cogit, & confundit: ut facile & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & præterea ſpiritu omnia coacta, atq; confecta in reliquum corpus diuidantur. In pulmonibus autem ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongijs mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt aſpirantes: tum ſpiritu dilatant: ut frequenter ducatur cibus animalis: quo maxime aluntur animantes. ex inteſtinis autẽ & aluo ſecretus à reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad iecur per quaſdam à medio inteſtino, usq; ad portas iecoris (ſic enim appellant) ductas, & directas uias: quæ pertinent ad iecur: eiq; adhærent. atq; inde aliæ pertinentes ſunt: per quas cadit cibus à iecore dilapſus. ab eo cibo cum eſt ſecreta bilis, hiq; humores, qui ex renibus profunduntur: reliqua ſe in ſanguinem uertunt: ad eaſdem portas iecoris confluunt: ad quas omnes eius uiæ pertinent: per quas lapſus cibus in hoc ipſo loco in eam uenam, quæ caua appellatur, confunditur: perq; eam ad cor confectus iam coactusq; perlabitur. à corde autem in totum corpus diſtribuitur per uenas admo-

dum multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur tum aſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus: haud ſanè difficile dictu eſt: ſed tamen prætereundum eſt: ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur: ea caleſcit primum ab ipſo ſpiritu: deinde coagitatione pulmonum: ex eáq; pars redditur reſpirando: pars concipitur cordis parte quadam, quam uentriculum cordis appellant: cui ſimilis alter adiunctus eſt: in quem ſanguis à iecore per uenam illā cauam influit. eóq; modo ex his partibus & ſanguis per uenas in omne corpus diffunditur: & ſpiritus per arterias. utræq; autem crebræ, multæq; toto corpore intextæ, uim quandam incredibilem artificioſi operis, diuiniq; teſtantur. quid dicam de oſſibus? quæ ſubiecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. huc adde neruos: à quibus artus continentur: eorumq; implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut uenæ, & arteriæ, à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. Ad hanc prouidentiā naturæ tam diligentem, tamq; ſolertem adiunge multa poſſunt: è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quamq; eximiæ tributæ ſint: qui primum eos humo excitatos celſos, et erectos conſtituit: ut deorum cognitionem, cælum intuentes, capere poſſent. ſunt enim è terra homines non ut incolæ, atq; habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atq; cæleſtium: quarum ſpectaculum ad

nullum aliud genus animantium ꝑtinet· ſenſus autem interpretes ac nuncij rerũ in capite tanquam in arce mirifice ad uſus neceſſarios, et facti, & collocati ſunt· nam oculi, tanquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent: ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere· & aures cum ſonum recipere debeant: qui natura in ſublime fertur: recte in altis corporum partibus collocatæ ſunt· itemq; nares, eo ꝙ omnis odor ad ſuperiora fertur, recte ſurſum ſunt: & ꝙ cibi & potionis iudicium magnum earum eſt, non ſine cauſa uicinitatem oris· ſecutæ ſunt· iam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus ueſcimur, genera debet: habitat in ea parte oris: qua eſculentis, & poculentis iter natura patefecit· tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt: ut omnes ictus, omneſq; nimios & frigoris, et caloris appulſus ſentire poſſimus· Atq; ut in ædificijs architecti auertunt ab oculis & naribus dominorũ ea, quæ profluentia neceſſario tetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandauit à ſenſibus· quis uero opifex, præter naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius: tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primum oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit, & ſepſit: quas primum perlucidas fecit: ut per eas cerni poſſit: firmas autem, ut continerentur· ſed lubricos oculos fecit, & mobiles: ut & declinarent, ſiquid noceret: et aſpectum quo uellent facile conuerterent· acie q; ipſa, qua cernimus: quæ pupilla uocatur: ita parua eſt: ut ea quæ nocere poſſint, facile uitet· palpebræq;, quæ ſunt tegumenta oculorũ, molliſſimæ tactu, ne læderent aciem, aptiſſime factæ & ad claudendas pupillas, ne quid incideret: & ad

aperiendas: idq; prouidit ut identidem fieri poſſet cum maxima celeritate. munitæq; ſunt palpebræ tanquam uallo pilorum: quibus & apertis oculis ſi quid incideret, repelleretur: & ſomno conniuentibus, cum oculis ad cernendum non egeremus: ut qui tanquam inuoluti quieſcerent. latent præterea utiliter: & excelſis undiq; partibus ſepiuntur. primum enim ſuperiora ſupercilijs obducta ſudorem à capite, & fronte defluentem repellunt. genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubiectæ, leuiterq; eminentes. naſus ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interiectus eſſe uideatur. auditus autem ſemper patet: eius enim ſenſu etiam dormientes egemus. à quo cum ſonus eſt acceptus: etiam è ſomno excitamur. flexuoſum iter habet: ne quid intrare poſſit: ſi ſimplex & directum pateret. prouiſum etiam, ut ſiqua minima beſtiola conaretur irrumpere: in ſordibus aurium, tanquam in uiſco inhæreſceret. extra autem eminent, quæ appellantur aures: & tegendi cauſa factæ, tutandiq; ſenſus: et ne adiectæ uoces laberentur, atq; errarent: priusquam ſenſus ab his pulſus eſſet. ſed duros, & quaſi corneolos habent introitus, multisq; cum flexibus: quod his naturis relatus amplificatur ſonus. quo circa & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu: & ex tortuoſis locis, & incluſis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent: contractiores habent introitus: ne quid in eas, quod noceat, poſſit peruadere: humoremq; ſemper habent ad puluerem, multaq; alia repellenda non inutilē. Guſtatus præclare ſeptus eſt: ore enim continetur, & ad uſum apte, & ad incolumitatis cuſtodiam. omnisq;

ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. primum enim oculi in his artibus, quarum iudicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatisq; formis, in corporum etiam motione, atq; geſtu, multa cernunt ſubtilius: colorum etiam, & figurarum, tum uenuſtatem, atq; ordinem, & ut ita dicam decentiam oculi iudicant. atq; etiam alia maiora: nam & uirtutes, & uitia cognoſcunt: iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumq; cognoſcunt. Aurium item eſt admirabile quoddam, artificioſumq; iudicium: quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq; cantibus, uarietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta: canorum, fuſcum, lene, aſperum, graue, acutum, flexibile, durum: quæ hominum ſolum auribus iudicantur. Nariumq; item, & guſtandi, & aperte tangendi magna iudicia ſunt. ad quos ſenſus capiendos, & perfruendos plures etiam quàm uellem artes repertæ ſunt. perſpicuum eſt enim quo compoſitiones unguentorum, quo ciborum conditiones, quo corporum lenocinia proceſſerint. Iam uero animum ipſum, mentemq; hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta eſſe perſpicat: is his ipſis rebus mihi uidetur carere: de quo dum diſputarem: tuam mihi dari uelim Cottæ eloquentiam. quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo uidelicet quid ex quibusq; rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: ſingulasq; res diffinimus: circunſcriptéq; complectimur: ex quo ſci-

entia intelligitur quam uim habeat: qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior, quanta uero illa ſunt? quæ uos academici infirmatis, & tollitis: quod & ſenſibus, & animo, ea quæ extra ſunt percipimus: atq; comprehendimus. ex quibus collatis inter ſe, & comparatis artes quoq; efficimus, partim ad uſum uitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. Iam uero domina rerum (ut uos ſoletis dicere) eloquendi uis, quàm eſt præclara? quámq; diuina? quæ primum efficit ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur: hac perſuademus: hac conſolamur afflictos: hac deducimus perterritos à timore: hac geſtientes comprimimus: hac cupiditates, iracundiaſq; reſtringuimus: hæc nos iuris, legum, urbium ſocietate deuinxit: hæc à uita immani, & fera ſegregauit. ad uſum autem orationis incredibile eſt, niſi diligenter attenderis: quanta opera machinata natura ſit. primum enim à pulmonibus arteria uſq; ad os intimum pertinet: per quam uox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore ſita lingua eſt finita dentibus. ea uocem immoderate profuſam, fingit, & terminat: quæ ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaq; plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere: cordarum dentes: nares cornibus his, qui ad neruos reſonant in cantibus. Quam uero aptas quámq; multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, faciliſq; porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. itaq;

ad pingendum, ad fingendũ, ad ſculpendũ, ad neruorum eliciendos ſonos, ac tibiarum, apta manus eſt admotione digitorum. Atq; hæc oblectationis illa neceſſitatis. cultus dico agrorum, extructionesq; tectorum, tegumenta corporum uel texta, uel ſuta, omnemq; fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur adinuenta animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos: ut tecti, ut ueſtiti, ut ſalui eſſe poſſimus: urbes, muros, domicilia, delubra, haberemus. Iam uero operibus hominum, id eſt manibus, cibi etiam uarietas inuenitur, & copia. nam & agri multa ferunt manu quæſita: quæ uel ſtatim conſumantur: uel mandentur condita uetuſtati. & præterea ueſcimur beſtijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, partim capiendo, partim alendo. efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum uectiones: quorum celeritas, atq; uis, nobis ipſis affert uim, & celeritatem. nos onera quibuſdam beſtijs, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos e terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omniq; materia, & culta, & ſilueſtri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum utimur: partim ad ædificandum: ut tectis ſepti frigora, caloresq; pellamus. magnos uero uſus affert ad nauigia facienda. quorum curſibus ſuppeditantur omnes undiq; ad uitam copiæ: quasq; res uiolentiſſimas natura genuit,

earum

earum moderationem nos ſoli habemus: maris, atq; uentorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: pluri misq; maritimis rebus fruimur, atq; utimur. terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes: noſtri lacus: nos fruges ſerimus: nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus: dirigimus: aduertimus: noſtris deniq; manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur. quid uero? hominum ratio non in cælum usq; penetrauit? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſusq; cognouimus: ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis & lunæ cognitæ: prædictæq; in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ ſint. quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum: ex qua oritur pietas: cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquæq; uirtutes: ex quibus uita beata exiſtit par, & ſimilis deorum, nulla re, niſi immortalitate, quæ nihil ad beneuiuendum pertinet, cedens cæleſtibus. Quibus rebus expoſitis, ſatis docuiſſe uideor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi nec figuram, ſitumq; membrorum, nec ingenij mentisq; uim talem, effici potuiſſe fortuna. Reſtat ut doceã, atq; aliquando perorem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata. Principio ipſe mundus deorum hominumq; cauſa factus eſt: quæq; in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inuenta ſunt. Eſt enim mundus quaſi communis deorum atq; homi-

num domus, aut urbs utrorunq; ſoli .n. ratione utentes iure, ac lege uiuunt. ut igitur Athenas, et Lacedæmonẽ, Athenienſiũ, Lacedæmoniorumq; cauſa putandum eſt conditas eſſe: omniaq; quæ ſint in his urbibus, eorũ populorũ recte eſſe dicũtur: ſic quæcunq; ſunt in omni mundo, deorũ, atq; hominum putanda ſunt. Iam uero circuitus ſolis, & lunæ, reliquorumq; ſyderũ, quanquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent: tamen & ſpectaculum hominibus præbent. nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies: nulla pulchrior: & ad rationem ſolertiamq; præſtantior. eorum enim curſus demetiti, maturitates temporum, et uarietates, mutationesq; cognouimus. quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt: hominum cauſa facta eſſe iudicanda ſunt. Terra uero fœta frugibus, & uario leguminum genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarum ne, an hominum cauſa gignere uidetur? quid de uitibus oliuetiſq; dicam? quarum uberrimi latiſſimiq; fructus, nihil omnino ad beſtias pertinent. neq; enim ſerendi, neq; colendi, nec tempeſtiue demetendi, percipiendiq; fructus, neq; condendi, ac reponendi ulla pecudum ſcientia eſt: earumq; omnium rerum hominum eſt & uſus, & cura. ut fides igitur, & tibias, eorum cauſa factas dicendum eſt: qui illis uti poſſunt: ſic ea, quæ diximus, ſolis his confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt: illarum quoq; cauſa ea nata eſſe dicemus. neq; enim homines murium, aut formicarum cauſa frumentum condunt: ſed coniugum, & liberorum, & familiarum ſuarum. itaq; beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur: domini palàm, & libere. hominum igitur cauſa eas

rerum

rerum copias comparatas fatendum eſt. niſi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq́; iucundus non guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam, & aſpectus, dubitationem affert: quin hominibus ſolis ea natura donauerit. tantumq́; abeſt, ut hæc beſtiarum etiam cauſa parata ſint: ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe uideamus. quid enim oues aliud afferunt? niſi ut earum uillis confectis, atq; contextis, homines ueſtiantur? quæ quidem neq; ali, neq; ſuſtentari, neq; ullum fructum edere ex ſe, ſine cultu hominum, & curatione potuiſſent. canum uero tam fida cuſtodia, tamq́; amans dominorũ adulatio, tantumq́; odium in externos, & tam incredibilis ad inueſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in uenando, quid ſignificat aliud? niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos? quid de bobus loquar? quorum ipſa terga declarant non eſſe ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humerorum, & latitudines ad aratra extrahenda. quibus, cum terræ ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poëtæ loquuntur, uis nunquam ulla afferebatur.

» Ferrea tum uero proles exorta repente eſt.
» Auſaq́; funeſtum prima eſt fabricarier enſem:
» Et guſtare manu uictum, domitumq́; iuuencum.

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus: ut eorum uiſceribus ueſci ſcelus haberetur. longum eſt mulorum perſequi utilitates, & aſinorum: quæ certe ad hominum uſum paratæ ſunt. ſus uero quid habet præter eſcam? cui quidem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chryſippus. qua pe-

cude, q; erat ad uesœndum hominibus apta: nihil genuit natura fœcundius. quid multitudinem, ſuauitatemq́; piſcium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas: ut interdum pronoe noſtra Epicurea fuiſſe uideatur. atq; hæ ne caperentur quidem, niſi hominum ratione, atq; ſolertia: quanquam aues quaſdam & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarũ cauſa eſſe natas putemus. Iam uero immanes & feras belluas nanciſcimur uenando: ut & ueſcamur his: & exerceamur in uenando ad ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ: & utamur domitis, & condocefactis: ut elephantis: multáq; ex earum corporibus remedia, morbis, & uulneribus eligimus: ſicut ex quibuſdam ſtirpibus, & herbis: quarum utilitates loginqui temporis uſu, & periclitatione percepimus. Totam licet animis tanquam oculis luſtrare terram: mariáq; omnia cernere: & ſpacia frugifera, atq; immenſa camporum, ueſtitusq́; denſiſſimos montium, pecudũ paſtus: tum incredibili curſus maritimos celeritate. nec uero ſupra terram: ſed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerũ latet utilitas: quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis inuenitur. Illud uero, quod uterq; ueſtrum fortaſſe arripiet ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in ſtoicos inuehebatur: Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, q̃ prædictionem rerum futurarum: mihi uidetur uel maxime confirmare deorum prouidentia conſuli rebus humanis. eſt enim profecto diuinatio: quæ multis locis, rebus, temporibus apparet: tum in priuatis, tum maxime publicis. multa cernunt aruſpices: multa augures præuident: multa

dent: multa oraculis declarantur: multa uaticinationibus: multa ſomnijs: multa portentis: quibus cognitis multæ ſæpe res hominum ſententia atq; utilitate partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. hæc igitur ſiue uis, ſiue ars, ſiue natura, ad ſcientiam rerũ futurarũ homini profecto eſt, nec ab alio aliquo, q̃ à dijs immortalibus data. quæ ſi ſingula uos forte non mouent: uniuerſa certe inter ſe connexa, atq; coniuncta mouere debebunt. Nec uero uniuerſo generi hominum ſolum, ſed etiam ſingulis à dijs immortalibus conſuli, & prouideri ſolet. licet enim contrahere uniuerſitatem generis humani: eamq; gradatim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos. nam ſi omnibus hominibus, qui ubiq; ſunt, quacunq; in ora, ac parte terrarum, ab huiuſce terræ, quam nos incolimus continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob has cauſas, quas ante diximus: his quoq; hominibus conſulunt: qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. Sin autem his conſulunt: qui quaſi magnam quandam inſulam incolunt quam nos orbem terræ uocamus: etiam illis conſulunt, qui partes eius inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Africam. ergo & earum partes diligunt: ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium ſeparatim ab uniuerſis, ſingulos diligunt: ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Corruncanum: primo punico Calatinum, Duillium, Metellum, Luctatium: ſecundo Maximum, Marcellum, Africanum: poſt hos Paulũ, Gracchum, Catonem: patrum'ue memoria Scipionem, Lælium: multosq; præterea, & noſtra ciuitas, & græcia tulit ſingulares uiros: quorum neminem niſi iuuante deo ta-

lem fuiſſe credendum eſt. quæ ratio poëtas, maximeq; Homerum impulit: ut principibus Heroum, Vlyxi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos diſcriminum, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſupra commemoraui: declarant ab his, & ciuitatibus, & ſingulis hominibus conſuli. quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum: quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multisq; rebus alijs: quas diuturnus uſus ita notauit: ut artem diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus ſine aliquo afflatu diuino unquã fuit. Nec uero ita refellendum eſt: ut ſi ſegetibus aut uinetis cuiuſpiã tempeſtas nocuerit: aut ſiquid è uitæ cõmodis caſus abſtulerit: eum, cui quid horum acciderit: aut inuiſum deo, aut neglectum à deo iudicemus. magna dij curant: parua negligunt. magnis autem uiris proſpere eueniunt ſemper omnes res. ſi quidem ſatis à noſtris, & à principe philoſophorum Socrate dictum eſt, de ubertatibus uirtutis, & copijs. Hæc mihi ferè in mentem ueniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. tu autem Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas: teq; & principem ciuem putes: & pontificem eſſe cogites: & quoniam in utranq; partem uobis licet diſputare: hanc potius ſumas: eamq; facultatem diſſerendi, quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificauit Academia: huc potius conferas. mala enim, & impia conſuetudo eſt, contra deos diſputandi: ſiue ex animo id fit, ſiue ſimulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER TERTIVS.

Q Væ cum Balbus dixiſſet: tum arridens Cotta, ſero inquit mihi Balbe præcipis quid defendam. ego enim te diſputante, quid contradicerem mecum ipſe meditabar: neq; tam refellendi tui cauſa: quàm ea, quæ minus intelligebam, requirendi. cum autem ſuo cuiq; iudicio ſit utendum: difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, neſcis inquit quanta cum expectatione Cotta ſim te auditurus. iucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentum contra ſtoicos auditorem. ſpero enim te, ut ſoles, bene paratum uenire. Tum Cotta ſi mehercule Vellei inquit: neq; enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecum fuit. Qui tandem inquit ille? Quia mihi uidetur epicurus ueſter de dijs immortalibus non magnopere pugnare. tantummodo negare deos eſſe non audet: ne quid inuidiæ ſubeat, aut criminis. cum uero deos nihil agere, nihil curare confirmat: membriſq; humanis eſſe præditos: ſed eorum membrorum uſum nullum habere: ludere uidetur: ſatiſq; putare, ſi dixerit, eſſe quandam beatam naturã, & æternam. à Balbo autem animaduertiſti credo quàm multa dicta ſint: quamq; etiam ſi minus uera, tamen apta inter ſe, & cohærentia. itaq; cogito, ut dixi, non tam refellere eius oratio-

nem: quàm ea, quæ minus intellexi requirere. quare Balbe tibi permitto, reſpondere ne mihi malis de ſingulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi: an uniuerſam audire orationẽ meã. Tum Balbus, ego uero ſi quid explanari tibi uoles, reſpondere malo. ſin me interrogare, non tam intelligendi cauſa, q̃ refellendi: utrum uoles faciam: uel ad ſingula, quæ requires, ſtatim reſpondebo: uel, cum peroraris, ad omnia. Tum Cotta, optime inquit. quamobrem ſic agamus: ut nos ipſa ducat oratio. Sed antequam de re: pauca de me. non enim mediocriter moueor authoritate tua Balbe, orationeq; ea, quæ me in perorando cohortabatur: ut meminiſſem me, et Cottam eſſe, & pontificem. quod eò credo ualebat: ut opiniones, quas à maioribus accepimus de dijs immortalibus, ſacra, cærimonias, religionesq; defenderem. ego uero eas defendam: ſemperq; defendi: nec me ex ea opinione, quam à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. Sed cum de religione agitur: T. Coruncanum, P. Scipionẽ, P. Scæuolam pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleantem, aut Chryſippum ſequor: habeoq; C. Lelium augurem, eundemq; ſapientem: quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili: q̃ quenquam principem ſtoicorum. cumq; omnis Populi Romani religio in ſacra & in auſpicia diuiſa ſit: tertiũ adiunctum ſit, ſi quid prædictionis cauſa ex portentis, & monſtris, Sibyllæ interpretes, aruſpices'ue monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui: mihiq; ita perſuaſi, Romulum auſpicijs, Numam ſacris conſtitutis,

ſtitutis, fundamenta iecisse noſtræ ciuitatis: quæ nunquam profecto ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe potuiſſet. habes Balbe *quid* Cottæ, *quid pontifex ſentiat. fac nunc ergo intelligam tu quid ſentias. à te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis: maioribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere.* Tum Balbus, *quam igitur à me rationem inquit* Cotta, *deſideras?* Et ille *quadripartita inquit fuit diuiſio tua. primum ut uelles docere deos eſſe. deinde quales eſſent. tum ab his mundum regi. poſtremo conſulere eos rebus humanis. hæc, ſi recte memini, partitio fuit.* Rectiſſime *inquit* Balbus. *ſed expecto quid requiras.* Tum Cotta, *primũ quicq; uideamus inquit: & ſi id eſt primum quod inter omnes, niſi admodum impios, conuenit: mihi quidem ex animo exuri non poteſt, eſſe deos. id tamen, quod mihi perſuaſum eſt, eſſe deos authoritate maiorum, cur ita ſit nihil tu me doces.* Quid *eſt inquit* Balbus, *ſi tibi perſuaſum eſt, cur à me uelis diſcere?*

Tum Cotta, *quia ſic aggredior inquit ad hanc diſputationem: quaſi nihil unquam audierim de dijs immortalibus: nihil cogitauerim. rudem me diſcipulum & integrum accipe: & ea, quæ requiro, doce.*

Dic *igitur, inquit, quid requiras.* Ego *ne? primum illud. cur quod perſpicuum in iſtam partem, ne egere quidem oratione dixiſſes: quod eſſet conſpicuũ, et inter omnes conſtaret: de eo ipſo tam multa dixeris?*

Quia *te quoq; inquit animaduerti* Cotta *ſæpe, cũ in foro diceres, ꝗ plurimis poſſes argumentis onerare iudicem: ſi modo eam facultatem tibi daret cauſa. atq; hoc idem & philoſophi faciunt: & ego, ut potui,*

feci. tu autem, qui id quæris, ſimiliter facis, ac ſi me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum: cum idem uno aſſequi poſſim. Tum Cotta, quàm ſimile iſtud ſit inquit, tu uideris. nam ego neq; in cauſis, ſiquid eſt euidens, de quo inter omnes conueniat, argumentari ſoleo. perſpicuitas enim argumentatione leuatur. nec ſi id facerem in cauſis forenſibus: idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. cur contuereris autem altero oculo, cauſa non eſſet: cum idem obtutus eſſet amborum: & cum rerum natura, quam tu ſapientem eſſe uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluiſſet. ſed quia non confidebas tam eſſe id perſpicuum, quàm tu uelis: propterea multis argumentis deos eſſe docere uoluiſti. mihi enim unum ſatis erat: ita nobis maiores noſtros tradidiſſe. ſed tu authoritates omnes contemnis: ratione pugnas. patere igitur rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta cur dij ſint: remq; mea ſententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. mandaui enim memoriæ non numerum ſolum, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum. Primum fuit, cum cælum ſuſpexiſſemus: ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo hæc regantur. ex hoc illud etiam,

Aſpice hoc ſublime candens: quem inuocant omnes Iouem. quaſi uero quiſquam noſtrum, iſtum potius, quàm Capitolinum, Iouem appellet: aut hoc perſpicuum ſit: conſtetq; inter omnes: eos eſſe deos: quos tibi Velleius, multiq; præterea, ne animantes quidem eſſe concedant. Graue etiam argumentum tibi uidebatur: quod opinio de dijs immortalibus, & omnium eſſet, & quotidie cre-

ſceret. placet igitur tantas res opinione ſtultorum iudicari? uobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis? At enim præſentis uidemus deos: ut apud Regillum Poſthumius: in Salaria Vacienus: neſcio quid etiam de locrorum apud ſagram prælio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, ideſt homines, homine natos: & quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit lacedæmone: eos tu cantherijs albis, nullis calonibus, obuiam Vacieno uenisſe exiſtimas: et uictoriam populi ro. Vacieno potius homini ruſtico, quam M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauiſſe? ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud regillũ, tanquã ueſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe? non'ne mauis illud credere, quod probari poteſt, animos præclarorum hominum, quales iſti tyndaridæ fuerunt, diuinos eſſe, & æternos? quam eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis: doceas oportet quo modo nec fabellas aniles proferas. Tum Lucilius an tibi inquit fabellæ uidentur? non'ne ab Aulo poſthumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam? non'ne ſenatus conſultum de Vacieno uides? nam de ſagra græcorum etiam eſt uulgare prouerbium. qui quæ affirmant certiora eſſe dicunt, quam illa, quæ apud ſagram. his igitur authoribus non'ne debes moueri?

Tum Cotta Rumoribus inquit mecum pugnas Balbe. ego autem a te rationes requiro. Sequuntur quæ futura ſunt. effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. ſæpe autem ne utile eſt quidem ſcire, quid futurum ſit. miſerũ eſt enim nihil proficientem angi: nec habere ne ſpei quidem extremum, & tamen

commune ſolatiũ. præſertim cum uos iidem fato fieri dicatis omnia. quod autem ſemper ex omni æternitate uerum fuerit, id eſſe fatum. quid igitur iuuat? aut quid affert ad cauendũ? ſcire aliqd futurũ: cũ id certe futurum ſit? unde porro iſta diuinatio? quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? qs ſortes? qbus ego credo: nec poſſum Actij Nauij, quem cõmemorabas, lituũ contemnere. ſed qui iſta intellecta ſunt à philoſophis debeo diſcere: præſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. at medici quoq;, ita enim dicebas, ſæpe falluntur. quid ſimile medicina, cuius ego rationem uideo, & diuinatio? quæ unde oriatur non intelligo. tu autem etiam Deciorum deuotionibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorum tanta iniquitas? ut placari populo ro. non poſſent: niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorum fuit: quod græci ϛρατήγημα appellant: ſed eorum imperatorum: qui patriæ conſulerent: uitæ non parcerent. rebantur enim fore: ut exercitus imperatorem equo incitato ſe in hoſtis immittentem, perſequeretur: id quod euenit. nam fauni uocem equidem nunquam audiui. tibi, ſi audiuiſſe te dicis, credam. et ſi faunus omnino quid ſit neſcio. non igitur adhuc, quantum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe. quos equidem credo eſſe: ſed nihil docent ſtoici. Nam Cleanthes ut dicebas quattuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. unus is modus eſt de quo ſatis dixi: qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum. alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, &

copia · quartus ex aſtrorum ordine, cæliq; conſtantia · de præſenſione diximus · de perturbationibus cæleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, cum ea fiant, non eſſe multos, qui ea metuant: & à dijs immortalibus fieri exiſtiment · ſed non id quæritur: ſint ne aliqui qui deos eſſe putent: dij utrum ſint, nec ne, quæritur. Nam reliquæ cauſæ, quas Cleanthes affert: quarum una eſt de commodorum, quæ capimus, copia: altera de temporum ordine, cæliq; conſtantia: tum tractabuntur à nobis: cum de prouidentia deorum diſputabimus: de qua plurima à te Balbe dicta ſunt: eodemq; illa etiam differemus, quod Chryſippum dicere aiebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non poſſet: eſſe homine aliquid melius: quæq; in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas: & cum totius mundi conuenientiam conſenſumq; afferebas: Zenoniſq; breues, & acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi, differemus · eodemq; tempore illa omnia, quæ à te phyſice dicta ſunt de ui ignea, deq; eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quærentur: omniaq;, quæ à te nudius tertius dicta ſunt: cum docere uelles deos eſſe: quare & mundus uniuerſus, & ſol, & luna, & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent: in idem tempus reſeruabo · à te autem illud etiam atq; etiam quæram: quibus rationibus tibi pſuadeas deos eſſe. Tum Balbus equidẽ attuliſſe rationes mihi uideor: ſed eas tu ita refellis: ut cum me interrogaturus eſſe uideare: & ego me ad reſpondendum compararim: repente auertas oratio-

nem: nec des reſpondendi locum · itaq; maximæ res tacitæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere · ſed ab hac ea quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur · quare ſi uidetur, noli agere confuſe: ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur· Optime inqt Cotta· itaq; quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diuiſiſti: de prima quidem diximus: conſideremus ſecundam· quæ mihi talis uidetur fuiſſe: ut cum oſtendere uelles, quales dij eſſent: oſtenderes nullos eſſe · à conſuetudine oculorum animum adducere difficillimum dicebas: ſed cum deo nihil præſtantius eſſet: non dubitabas quin mundus eſſet deus: quod nihil in rerum natura melius eſſet: modo poſſimus eum animantem cogitare: uel potius ut cætera oculis, ſic animo hoc cernere· ſed cum mundo negas quicquam eſſe melius: quid dicis melius? ſi pulchrius: aſſentior · ſi aptius ad utilitates noſtras: id quoq; aſſentior · ſi autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior· non ꝙ difficile ſit mentem ab oculis ſeuocare· ſed quo magis ſeuoco: eo minus id, quod tu uis, poſſum mente comprehendere · nihil eſt mundo melius in rerum natura · ne in terris quidem urbe noſtra · num igitur icirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut quoniam non ſit: num icirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi? ꝙ in urbe ſenſus ſit nullus: in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? uidere oportet Balbe, quid tibi concedatur: non te ipſum quod uelis ſumere · iſtum enim locum

totum illa uetus Zenonis breuis, & , ut tibi uidebatur, acuta concluſio dilatauit. Zeno enim ita concludit. quod ratione utitur, melius eſt, quam id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur. hoc ſi placet: iam efficies ut mundus optime librum legere uideatur. Zenonis enim ueſtigijs hoc modo rationem poteris concludere. quod litteratum eſt, id eſt melius, quàm quod non eſt litteratum. nihil autem mundo melius. litteratus igitur eſt mundus. iſto modo etiam diſertus: & quidem mathematicus, muſicus, omni deniq; doctrina eruditus, poſtremo philoſophus erit mundus. Sæpe dixti nihil fieri ſine deo: nec ullam uim eſſe naturæ: ut ſui diſſimilia poſſet effingere. concedam non modo animantem, & ſapientem eſſe mundum: ſed fidicinem etiam, & tibicinem: quoniam earum quoq; artium homines, ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iſte ſtoicorum: quare mundum ratione uti putemus: nec cur animantem quidem eſſe. non eſt igitur mundus deus. & tamen nihil eſt eo melius: nihil eſt eo pulchrius: nihil nobis ſalutarius: nihil ornatius aſpectu, motuq; conſtantius. quod ſi mundus uniuerſus non eſt deus: ne ſtellæ quidem: quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarum te curſus æquabiles, æterniq; delectabant. nec me hercule iniuria. ſunt enim admirabili, incredibiliq; conſtantia. ſed non omnia Balbe, quæ curſus certos, & conſtantes habent, uel ſeruant: ea deo potius, quàm naturæ tribuenda ſunt. quid Calcydico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Sicilienſi? quid oceani

feruore illis in locis

» *Europam Libyamq́; rapax ubi diuidit unda.*

quid æſtus maritimi, uel hiſpanienſes, uel britanici? eorumq́; certis temporibus uel acceſſus, uel receſſus? ſine deo fieri non ne poſſunt? uide quæſo, ſi omnis motus, omniaq́;, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſeruant, diuina dicimus: ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas eſſe dicendum ſit. quarum reuerſione, & motu, quid poteſt eſſe conſtantius? ſed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. quod uos cum facere non poteſtis: tanquam in aram, confugitis ad deum. Et Chryſippus tibi acute dicere uidebatur, homo ſine dubio uerſutus, & callidus. uerſutos eos appello, quorum celeriter mens uerſatur. callidos autem, quorum tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. is igitur, ſi aliquid eſt inquit quod homo efficere non poſſit: qui id efficit, melior eſt homine. homo autem hæc, quæ in mundo ſunt, efficere non poteſt. qui potuit igitur, is præſtat homini. homini autem præſtare quis poſſit niſi deus? eſt igitur deus. Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uerſantur. quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam, & rationem interſit, non diſtinguitur. idemq́;, ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quicquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummæ arrogantiæ cenſet eſſe. ſit ſane arrogantis: pluris ſe putare quàm mundum. at illud non modo non arogantis: ſed potius prudentis: intelligere ſe habere ſenſum, & rationem, & orationem: hæc eadem & caniculam non habere.

Et ſi domus pulchra ſit, intelligamus eam dominis in-quit ædificatam eſſe, non muribus. ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus. ita prorſus exiſtimarem: ſi illum ædificatum, non quemadmodum docebo à natura conformatum putarem. At enim *quærit apud* Xenophontem Socrates, *unde animam arripuerimus: ſi nulla fuerit in mundo.* Et *ego quæro unde orationem, unde numeros, unde cantus. niſi uero loqui ſolem cum luna putamus, cum propius acceſſerit aut ad harmoniam canere mundum: ut* Pythagoras *exiſtimat.* Naturæ *iſta ſunt* Balbe, *naturæ non artificioſe ambulantis, ut ait* Zeno: *quod quidem quale ſit iam uidebimus: ſed omnia cientis, & agitantis motibus, et mutationibus ſuis.* Itaq; *illa mihi placebat oratio de conuenientia, conſenſuq; naturæ: quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas.* Illud *non probabam, quod negabas id accidere potuiſſe: niſi ea uno diuino ſpiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus, non deorum: eſtq; in ea iſte quaſi conſenſus, quam* συμπάθειαν *græci uocant. ſed ea, quo ſua ſponte maior eſt: eo minus diuina ratione fieri exiſtimanda eſt.* Illa *autem quæ* Carneades *afferebat, quemadmodum diſſoluitis? ſi nullum corpus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternum. corpus autem immortale nullum eſſe: ne indiuiduum quidem: nec quod dirimi, diſtrahiq; non poſſit. cumq; omne animal patibilem naturam habeat: nullum eſt eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, ideſt quaſi ferendi & patiendi neceſſitatem. & ſi omne animal mortale eſt: nullum eſt immortale. & ſi omne animal*

ſecari ac diuidi poteſt: nullum eſt eorum indiuiduum: nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendam uim externam & ferendam paratum eſt. mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduũ ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet: nihil eſſet cereũ quod commutari non poſſet. item nihil argenteum: nihil æneum: ſi commutabilis eſſet natura argenti & æris. ſimiliter igitur, ſi omnia quæ ſunt ex quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt: nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant: ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. at ſi eſſet corpus aliquod immortale: non eſſet omne mutabile. ita efficitur ut omne corpus mortale ſit. etenim omne corpus, aut aqua, aut aër, aut ignis, aut terra eſt: aut id quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. horum autem nihil eſt quod non intereat. nam & terrenum omne diuiditur: & humor ita mollis eſt: ut facile comprimi, collidiq; poſſit: ignis uero, & aër, omni impulſu facillime pellitur: naturáq; cedens eſt maxime & diſſipabilis. præterea omnia hæc tum intereunt: tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit cum terra in aquam ſe uertit: & cum ex aqua oritur aër: & cum ex aëre æther: cumq; eadem uiciſſim retro commeant. quod ſi ea intereunt ex quibus conſtat omne animal: nullũ eſt animal ſempiternum. Et ut hæc omittamus: tamen animal nullum inueniri poteſt: quod neq; natum unquam ſit: et ſemper ſit futurum. omne enim animal ſenſus habet. ſentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara: nec poteſt ullo ſenſu iucunda accipere: & non acci-

pere contraria. ſi igitur uoluptatis ſenſum capit: doloris etiam capit. quod autem dolorem accipit: id accipiat etiam interitum neceſſe eſt. omne igitur animal confitendum eſt eſſe mortale. Praeterea ſi quid eſt, quod nec uoluptatem ſentiat, nec dolorem: id animal eſſe non poteſt. ſin autem quod animal eſt: id illa neceſſe eſt ſentiat: & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum: & omne animal ſentit. nullum igitur animal eſt æternum. Præterea nullum poteſt eſſe animal: in quo non & appetitio ſit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ ſecundum naturam ſunt: declinantur contraria: & omne animal appetit quædam: & fugit à quibuſdam. quod autem refugit id contra naturam eſt: & quod eſt contra naturam id habet uim interimendi. omne ergo animal intereat neceſſe eſt. Innumerabilia ſunt ex quibus effici, cogíq; poſſit, nihil eſſe quod ſenſum habeat, quin id intereat. etenim ea ipſa quæ ſentiuntur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut cætera, cum amplificata ſunt, interimunt. nec ullum animal eſt ſine ſenſu. nullum igitur animal eſt æternum. etenim aut ſimplex eſt natura animantis. ut uel terrena ſit, uel ignea, uel animalis, uel humida: quod quale ſit ne intelligi quidem poteſt. aut concretum ex pluribus naturis: quarum ſuum quæq; locum habeat: quo naturæ ui efferatur: alia infimum, alia ſummum, alia medium. hæc ad quoddam tempus cohærere poſſunt: ſemper autem nullo modo poſſunt. neceſſe eſt enim ut ſuum quæq; in locum natura rapiatur. nullum igitur animal eſt ſempiternum. Sed omnia ueſtri Balbe ſolent ad igneam uim referre: Heraclitum ut opinor

ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo· qui quoniam quid diceret intelligi noluit, omittamus· uos autem ita dicitis omnem uim eſſe igneā· itaq; & animantis cum calor defecerit tum interire: & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat· Ego autem non intelligo: quo modo calore extincto corpora intereant: non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo: præſertim cum intereant etiam nimio calore· quamobrem id quidem commune eſt de calido: ueruntamen uideamus exitum· ita multis opinor: nihil eſſe animal extrinſecus in natura, atq; mundo, præter ignem· qui magis ꝗ̃ præter animam? unde animantium quoq; conſtet animus: ex quo anima dicitur· quo modo autem hoc quaſi concedatur ſumitis? nihil eſſe animum niſi ignem? probabilius enim uidetur tale quiddam eſſe animum: ut ſit ex igne, atq; anima temperatum· quod ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura: quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus: non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu· rurſus eadem dici poſſunt· quicquid eſt enim quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor ueniat: ad eundem etiam interitum uenire· ita fit ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum· quid enim? non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtu indigere? nec permanere ullo modo poſſe niſi alatur? ali autem ſolem, lunā, reliqua aſtra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamq; cauſam Cleantes affert, cur ſe ſol referat: nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe: itemq; brumali: ne longius diſcedat a cibo· hoc totum quale ſit mox· nunc autem conclu-

tur, illud quod interire poſſit: id æternum non eſſe natura: ignem autem interiturum eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. qualem autem dicunt deum, intelligere non poſſumus, nulla uirtute præditum. quid enim? prudentiam ne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt: quid huic opus eſt delectu bonorum, & malorum? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem: ut apertis obſcura aſſequamur. at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. nam iuſtitia, quæ ſuum cuiq; diſtribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim ſocietas & communitas, ut uos dicitis, iuſtitiam procreauit. Temperantia autem conſtat ex prætermittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in cælo eſt: eſt etiam uoluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui poteſt? in dolore? an in labore? an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui poſſumus? Nec uero uulgi atq; imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum: cum ea conſidero quæ dicuntur à ſtoicis. ſunt enim illa imperitorum. piſcem Syri uenerantur. omne fere genus beſtiarum ægyptij conſecrauerunt. iam uero in græcia multos habent ex hominibus deos: Alabandū Alabandi: Tenedi Tenem: leucotheam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium, cuncta græcia: Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas: Romulum noſtri, alioſq; complures: quos quaſi nouos & aſcriptitios ciues in cælum receptos putant. hæc igitur indocti. quid uos philoſophi? qui meliora? omitto illa: ſunt

enim præclara· ſit ſanè deus ipſe mundus·hoc credo illud eſſe

=ſublime candens: quem inuocant omnes Iouem·

Quare igitur plures adiungimus deos? quanta autem eſt eorum multitudo? mihi quidem ſanè multi uidētur·ſingulas enim ſtellas numeras deos: easq; aut beluarum nomine appellas, ut capram, ut lupam, ut taurum, ut leonem: aut rerum inanimatarum, ut argon, ut arā, ut coronam· ſed ut hæc concedantur: reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? cum fruges cererem, uinum liberum dicimus: genere nos quidem ſermonis utimur uſitato· ſed inter hæc quem tam amentem eſſe putas? qui illud, quo ueſcatur, deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos: tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit: aut cur fieri deſierit: & ego diſcam libenter· quomodo nunc quidem eſt: non uideo quo pacto ille, cui in monte Oetheo illatæ lampades fuerunt: ut ait Actius: in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit· quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab Vlyxe; ſicut cæteros: qui exceſſerant uita· quanquam quem potiſſimum Herculem colamus: ſcire ſanè uelim· Plures enim tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur, et reconditas litteras· antiquiſſimum Ioue natum: ſed antiqſſimo item Ioue· nam Ioues quoq; plures in priſcis græcorum litteris inuenimus· Ex eo igitur & liſcito eſt is Hercules: quem concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus· Alter traditur Nilo natus ægyptius: quem aiunt phrygias litteras conſcripſiſſe· Tertius eſt ex ideis indigenis: cui inferias afferunt· Quar

tus

tus Iouis eſt, Aſteriæ Latonæ ſororis: quem Tyrij maxime colunt: cuius Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena: quem Iuppiter genuit: ſed tertius Iuppiter: quoniam ut iam docebo: plures Ioues etiam accepimus. Quando enim me in hunc locū deduxit oratio: docebo, meliora me didiciſſe de colendis dijs immortalibus iure pontificio, & maiorum more capedunculis his: quas Numa nobis reliquit: de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius: quàm rationibus ſtoicorum. Si enim uos ſequar: dic quid ei reſpondeam, qui me ſic roget. Si dij ſunt: ſunt ne etiam nymphæ deæ? ſi nymphæ: Paniſci etiam & Satyri. hi autem non ſunt: ne nymphæ quidem deæ igitur. at earum templa ſunt publice uota, & dedicata. quid igitur? ne cæteri quidē ergo dij: quorū templa ſunt dedicata. Age porro, Iouē et Neptunum deū numeras. ergo etiam Orcus frater eorum deus: & illi qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij putandi. at id quidem repudiandum. ne Orchus quidem igitur. quid dicitis ergo hæc de fratribus? Hæc Carneades agebat: non ut deos tolleret. quid enim philoſopho minus conueniens? ſed ut ſtoicos nihil de dijs explicare conuinceret. itaq; inſequebatur. quid enim, aiebat, ſi ij fratres ſunt in numero deorum: num de patre eorum Saturno negari poteſt? quem uulgo maxime ad occidentem colunt. qui ſi eſt deus: patrem quoq; eius cælum eſſe deum confitendum eſt. quod ſi ita eſt: cæli quoq; parentes dij habendi ſunt, æther, et dies, eorumq; fratres, et ſorores: qui à genealogijs antiquis ſic nominātur: Amor, dolus,

metus, labor, inuidentia, fatum, ſenectus, mors, tenebræ, miſeria, querela, gratia, fraus, pertinacia, parcæ, heſperides, ſomnia: quos omnis Erebo *&* *nocte natos ferunt.* Aut *igitur hæc monſtra probanda ſunt: aut prima illa tollenda. quid?* Apollinem, Vulcanum, Mercurium, *cæteros deos eſſe dices? de* Hercule, Aeſculapio, Libero, Caſtore, Polluce, *dubitabis? at hi quidem coluntur æque atq; illi: apud quoſdam etiam multo magis.* Ergo *hi dij ſunt habendi mortalibus nati matribus. quid* Ariſtæus*? qui oliuæ inuentor dicitur* Apollinis *filius.* Theſeus*? qui* Neptuni*. reliqui? quorum patres dij, non erunt in deorum numero? quid quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in iure ciuili, qui eſt de matre libera, liber eſt: item iure naturæ qui de dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt.* Itaq; Achillem *aſtypalea inſula ſanctiſſimum colit. qui ſi deus eſt: &* Orpheus, *&* Rheſus *dij ſunt matre muſa nati. niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. ſi hi dij non ſunt: quia nuſquam coluntur: quomodo illi ſunt? uide igitur ne uirtutibus hominum iſti honores habeantur, nõ imortalibus: quod tu quoq;* Balbe *uiſus es dicere. quo modo autem potes ſi* Latonam *deam putes:* Hecatem *non putare? quæ matre* Aſteria *eſt ſorore* Latonæ*? an hæc quoq; dea eſt? uidimus enim eius aras delubraq; in græcia. ſin hæc dea eſt: cur non* Eumenides*? quæ ſi deæ ſunt: quarũ & Athenis fanum eſt: & apud nos, ut ego interpretor, lucus furinæ: furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices credo. & uindices facinorum, & ſceleris. quod ſi tales dij ſunt, ut rebus humanis interſint:* Natio *quoq; dea putanda eſt: cui cum fana circuimus in agro ardeati*

rem

rem diuinam facere ſolemus. quæ quia partus matronarum tueatur à naſcentibus Natio nominata eſt. ea ſi dea eſt: dij omnes illi, qui cõmemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia. ergo etiam ſpes, moneta, omniaq; quæ cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. quod ſi uериſimile non eſt: ne illud quidem eſt: hæc unde fluxerunt. quid autem dicis? ſi dij ſunt illi, quos colimus, & accepimus: cur non eodem in genere Serapim, Iſimq; numeremus? quod ſi facimus: cur Barbarorum deos repudiemus? Boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodillos, piſces, canes, lupos, feles, multas præterea belluas in deorum numero reponemus. quæ ſi reijciamus: illa quoq; unde hæc nata ſunt, reijciemus. qd deinde? Ino dea dicetur quæ leucothea à græcis, à nobis matuta dicitur: cum ſit Cadmi filia? Circe autem, et paſiphae è perſeide Oceani filia natæ, patre ſole, in deorum numero non habebuntur? quanquam Circem quoq; coloni noſtri circeienſes religioſe colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus auis ſole, & oceano, Aeeta patre, matre idya procreata eſt. quid huius Abſirtho fratri? qui eſt apud Pacuuiũ Egialeus? ſed illud nomen ueterum litteris uſitatius. qui ſi dij non ſunt uereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, et Trophonius? noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege cenſoria: negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. Sed ſi ſunt hi dij: eſt certe Erichtheus: cuius Athenis, & delubrum uidimus, & ſacerdotem. quem ſi deum facimus: quid aut de Codro dubitare

poſſumus? aut de cæteris: qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt. atq; in pleriſq; ciuitatibus intelligi poteſt, augendæ uirtutis gratia, quo libentius reip. cauſa periculũ adiret optimus quiſq;: uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. ob eam enim ipſam cauſam Erichtheus athenis, filiæq; eius in numero deorũ ſunt. Itemq; leonaticum eſt delubrũ athenis, quod leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandum colunt, à quo eſt urbs illa condita, quàm quenquam nobilium deorũ: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei moleſtus Alabandum deum eſſe confirmaret: Herculem negaret: ergo inquit mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus. Illa autem Balbe, quæ tu à cælo, aſtriſq; ducebas, quàm longe ſerpant non uides: ſolem deum eſſe, lunamq;: quorum alterum Apollinem græci, alteram Dianam putant. quod ſi luna dea eſt: ergo etiam lucifer, cæteræq; errantes numerum deorum obtinebunt. igitur etiam inerrantes. cur autem arcus ſpecies non in deorum numero reponatur? eſt enim pulcher: & ob eam cauſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe nata. cuius ſi diuina natura eſt: quid facies nubibus? arcus enim ipſe ex nubibus, efficitur quodam modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. quod ſi nubes rettuleris in deos: referendæ certe erunt tempeſtates: quæ populi ro. ritibus, conſecratæ ſunt. ergo hymbres, nimbi, procellæ, turbines ſunt dij putandi. Noſtri quidem du-

ces mare ingredientes immolare hoſtiam fluctibus conſueuerunt. Tum ſi eſt Ceres à gerendo, ita enim dicebas: terra ipſa dea eſt: & ita habetur: quæ eſt enim alia Tellus? ſin terra: mare etiam: quem Neptunum eſſe dicebas. ergo & flumina, & fontes. itaq; & fontis delubrum Marſo ex corſica dedicauit: & in augurum precatione Tyberinum, ſpinonem, anemonem, nodinum, alia propinquorum fluminum nomina uidemus. ergo hoc aut in immenſum ſerpet: aut nihil horum recipiemus: nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur. Nihil ergo horum probandum eſt. Dicamus igitur Balbe oportet contra illos etiam: qui hos deos ex hominum genere in cælum translatos non re, ſed opinione eſſe dicunt: quos auguſte omnes ſanctéq; ueneramur. Principio Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia, alterum patre æthere, ex quo etiam proſerpinam natam ferunt, & liberum: alterum patre Cælo, qui genuiſſe Mineruam dicitur: quam principem & inuentricem belli ferunt. Tertium cretenſem Saturni filium: cuius in illa inſula ſepulchrum oſtenditur. dioſcuri etiam apud græcos multis modis nominantur primi tres, qui appellantur anactes athenis, ex Ioue rege antiquiſſimo, & proſerpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionyſius. Secundi Ioue tertio nati ex leda, Caſtor & Pollux. Tertij dicuntur à nonnullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam muſæ primæ quattuor, natæ Ioue altero thelxiope, mneme, acede melete. Secundæ Ioue tertio, & Mnemoſine procreatæ nouem.

Tertiæ Ioue tertio pieriæ natæ & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias ſolent poetæ appellare, iiſdem nominibus, eodem numero quo proximæ ſuperiores. Cumq; tu ſolem quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas: ſoles ipſi quam multi a theologis proferuntur. Vnus eorum Ioue natus, nepos ætheris: alter Hiperione: tertius Vulcano, Nili filio: cuius urbem Aegyptii uolunt eſſe eam: quæ Heliopolis appellatur. Quartus is, quem Heroicis temporibus Achanto Rhodi peperiſſe dicitur, auum Ialyſi, Camiri, et Lindi: quintus qui colchis fertur Acetam & Circem procreauiſſe. Vulcani item complures, primus Cælo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe uoluerunt. Secundus Nilo natus Opas, ut Aegyptii appellant: quem cuſtodem eſſe Aegypti uolunt. Tertius ex tertio Ioue, & Iunone: qui lemni fabricæ traditur præfuiſſe. Quartus Menalio natus: qui tenuit inſulas propter Siciliam: quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cælo patre, die matre natus: cuius obſcœnius excitata natura traditur: quod aſpectu Proſerpinæ commotus ſit: alter ualentis & Phoronidis filius, is qui ſub terris habetur. idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus & Maia: ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. quartus Nilo patre: quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus quem colunt pheneatæ: qui argum dicitur interemiſſe: ob eamq; cauſam ægypto præfuiſſe: atq; ægyptiis leges & litteras tradidiſſe. hunc ægyptii thoyth appellant. eodemq; nomine anni primus menſis apud eos uocatur. Aeſculapiorum primus apollinis, quem Arcades colunt:

qui ſpeculum inueniſſe, primusq; uulnus obligauiſſe dicitur. Secundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe cinoſuris. tertius arſippi, & arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentisq; euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in arcadia non longe à luſio flumine ſepulchrum et lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is: quem pauloante ex uulcano natum eſſe dixi cuſtodem athenarum. Alter Coribantis filius, natus in creta: cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. Tertius Ioue tertio natus & latona: quem ex hyperboreis delphos ferunt aduenisſe: quartus in arcadia, quem arcades Nomionem appellant: ꝙ ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ item plures: prima Iouis, & Proſerpinæ: quæ pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur. Secunda notior: quam Ioue tertio & latona natam accepimus. Tertiæ pater Vpis traditur: Glauce mater. eam græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primum è Ioue, & Proſerpina natum. Secundum nilo: qui nyſam dicitur interemiſſe. Tertium Caprio patre: eumq; regem aſiæ præfuiſſe dicunt: cuius abarea ſunt inſtituta. Quartum Ioue & luna, cui ſacra orphica putantur confici. Quintum Niſo natum, & Thione: à quo trieterides conſtitutæ putantur. Venus prima cælo & die nata: cuius elide delubrum uidemus: altera ſpuma procreata: ex qua & Mercurio cupidinem ſecundum natum accepimus. Tertia Ioue nata, & Dione: quæ nupſit Vulcano. ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq; concepta: quæ aſtarete uocatur: quam adonidi nupſiſſe

traditum eſt. Minerua, prima, quam apollinis matrem ſupra diximus. Secunda orta nilo, quam aegyptij Saitem colunt. Tertia illa quam Ioue generatam ſupra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe oceani filia: quam arcades Coriam nominant: & quadrigarum inuentricem ferunt. Quinta Pallantis: quae patrem dicitur interemiſſe uirginitatem ſuam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur. Secundus Mercurio & Venere ſecunda. Tertius quidem eſt anteros Marte & Venere tertia. atq; haec quidem, atq; eiuſmodi, ex uetere graeciae fama collecta ſunt. quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. ueſtri autem non modo haec non refellunt: uerum etiam confirmant, interpretando quorſum quicq; pertineat. Sed eo iam, unde huc digreſſi ſumus, reuertamur. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad haec refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, uirtutem, honorem, uictoriam, ſalutem, concordiam, caeteraq; eiuſmodi, rerum uim habere uidemus, non deorum. aut enim in nobiſmet inſunt ipſis: ut mens, ut fides, ut uirtus, ut concordia: aut optandae nobis ſunt: ut honos, ut ſalus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam conſecrata ſimulacra. quare autem in his uis deorum inſit: tum intelligam cum cognouero. quo in genere uel maxime eſt fortuna numeranda: quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſeiunget: quae digna certe non ſunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum? & enodatio nominum? exectum a filio Caelium: uinctum itidem a filio Saturnum. haec

& alia generis eiuſdem ita defenditis: ut ij qui iſta finxerunt non modo non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes uideantur. In enodandis autem nominibus, quod mirandum ſit, laboratis. Saturnus quia ſe ſaturat annis: Mauors quia magna uertit: Minerua quia minuit, aut quia minatur: Venus quia uenit ad omnia: Ceres à gerendo. quam periculoſa conſuetudo? in multis enim nominibus hærebitis: quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis una littera explicare unde ductum ſit. in quo quidem magis tu mihi natare uiſus es, quàm ipſe neptunus. Magnam moleſtiam ſuſcepit, & minime neceſſariam primus Zeno, poſt Cleantes, deinde Chryſippus: commentitiarum fabularum reddere rationem: uocabulorum, cur quiq; ita appellati ſint, cauſas explicare. quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atq; hominum opinio ſit. eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. qui tantus error fuit: ut pernicioſis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur: ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in palatio, & ædem Larum, & aram male fortunæ exquilijs conſecratam uidemus. Omnis igitur talis à philoſophia pellatur error: ut cum de dijs immortalibus diſputemus: dicali uſu loquamur ignaris mortalibus. de quibus habeo ipſe q̃d ſentiam: non habeo autem quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis animum cum intelligentia, per mare pergentem: idem de cerere. iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo

comprehendere animo, ſed ne ſuſpicione quidem poſ-
ſum attingere. Itaq; aliunde mihi quærendum eſt: ut
& eſſe deos, & quales ſint diſcere poſſim: quàm
qualis tu eos eſſe uelis. Videamus ea quæ ſequun-
tur. Primum deorum ne prouidentia mundus regatur:
deinde conſulant ne rebus humanis. hæc enim mihi
ex tua partitione reſtant duo. de quibus, ſi uobis ui-
detur accuratius diſſerendum puto. Mihi uero in-
quit Velleius ualde uidetur: nam & maiora expe-
cto: & his quæ dicta ſunt, uehementer aſſentior.
Tum Balbus interpellare te inquit Cotta nolo: ſed
ſumemus tempus aliud: efficiam profecto ut fateare
ſed

multa deſunt

» Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio.
» Nam ut ego illis ſupplicarē tanta blandiloquentia?
an niobe

an niobe parum ne ratiocinari uidetur: & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? Illud uero quàm callida ratione,

» *Qui uolt quod uolt, ita dat ſe res ut operā dabit:*
qui eſt uerſus omnium ſeminator malorum:
» *Ille tamen uerſa mente mihi tradidit repagula*
» *Quibus ego iram omnem recludam: atq; illi perniciem dabo:*
» *Mihi mœrores, illi luctum, exitium illi, exilium mihi.*
hanc uidelicet rationem quam uos diuino beneficio homini ſolum tributam dicitis: beſtiæ non habent. uides ne igitur quanto munere deorum ſimus affecti? atq; eadem Medea patrem, patriamq; fugiens:
» *Poſtquam pater appropinquat: iamq; pene ut comprehendatur parat:*
» *Puerum interea obtruncat: membráq; articulatim diuidit:*
» *Perq; agros paſſim diſpergit corpus: id ea gratia*
» *Vt dum nati diſſipatos artus captaret parens:*
» *Ipſa interea effugeret illum ut mœror tardaret ſeq;:*
» *Sibi ſalutem ut familiari pareret paricidio.*
huic ut ſcelus: ſic nec ratio quidem defuit. Quid ille funeſtas epulas fratri comparans? non ne uerſat huc & illuc cogitatione rationem?
» *Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum:*
» *Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.*
Nec tamen ille ipſe eſt prætereundus qui non ſat habuit coniugem illexiſſe in ſtuprum: de quo recte & ueriſſime loquitur Atreus
» *Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror*
» *Periclum, matres coinquinari: regiam*

» Contaminari ſtirpem: admiſceri genus.
At id ipſum q̃ callide, q regnum adulterio quæreret?
» Addo (inquit) huc ꝙ mihi portento cæleſtum pater
» Prodigium miſit regni ſtabilimen mei:
» Agnum inter pecudes aurea clarum coma
» Quondam thieſtem clepere auſum eſſe è regia:
» Qua in re adiutricem coniugem cepit ſibi

uidetur ne ſumma improbitate uſus non ſine ſummà eſſe ratione? Nec uero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus: ſed multo uita communis pene maioribus. ſentit domus uniuſcuiuſq;: ſentit forum: ſentit curia: campus, ſocij, prouinciæ: ut quemadmodum ratione res recte fiat: ſic ratione peccetur. alterum à paucis, & raro, alterum & ſemper, & à pluribus: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis à dijs immortalibus datam eſſe rationem: quàm tanta cum pernicie datam. ut uinum ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime: melius eſt non adhibere omnino: quàm ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere. ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quam rationem uocamus: quoniam peſtifera ſit multis: admodum paucis ſalutaris: non dari omnino: quàm tam munifice & tam large dari. Quamobrem ſi mens uoluntasq; diuina idcirco conſuluit hominibus, ꝙ his largita eſt rationem: his ſolis conſuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, ſi modo ulli ſunt, eſſe paucos. non placet autem paucis à dijs immortalibus eſſe conſultum. ſequitur ergo ut nemini conſultum ſit. Huic loco ſic ſoletis occurrere: non idcirco non optime nobis à dijs eſſe prouiſum: ꝙ multi eorum beneficio peruerſe uterentur:

tur: etiam patrimonijs multos male uti: nec ob eam cauſam eos beneficium à patribus nullum habere. Quiſquam ne iſtuc negat? aut quæ eſt in collatione iſta ſimilitudo? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit, cum ei tunicam ſanguine Centauri tinctam dedit: nec prodeſſe phereo Iaſoni is, qui gladio uomicam eius aperuit: quam ſanare medici non poterant. multi enim etiam cum obeſſe uellent, profuerunt: & cum prodeſſe, obfuerunt. Ita non fit, ex eo quod datur, ut uoluntas eius, qui dederit, appareat: nec ſi is qui accepit, bene utitur idcirco is, qui dedit, amice dedit. quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus, aut ſuſcipitur niſi conſilio capto? aut ſine animi motu & cogitatione ideſt ratione perficitur? Nam omnis opinio ratio eſt: & quidem bona ratio, ſi uera: mala autem, ſi falſa eſt opinio. ſed à deo tantum rationem habemus ſi modo habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis. non enim ut patrimonium relinquitur: ſic ratio homini eſt beneficio deorum data. quid enim potius hominibus dediſſent, ſi ijs nocere uoluiſſent? Iniuſtitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis, quæ ſemina eſſent? ſi his uicijs ratio non ſubeſſet? Medea modo et Atreus commemorabantur à nobis, heroicæ perſonæ, inita, ſubductaq; ratione, nefaria ſcelera meditantes. quid leuitates comicæ? parum ne ſemper in ratione uerſantur? parum ne ſubtiliter diſputat ille in eunucho?

» =*quid igitur faciam?*
» *Excluſit: reuocat. redeam? non ſi me obſecret.*

Ille uero in ſynephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione:

quì in amore ſummo, ſummáq; inopia: ſuaue eſſe dicit

» Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
» Difficilem: qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

atq; huic incredibili ſententiæ ratiunculas ſuggerit:

» Aut tu illum fructu fallas: aut per litteras
» Auertas aliquod nomen: aut per ſeruolum
» Percutias pauidum. poſtremo à parco patre
» Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?

Idémq; facilem & liberalem patrem incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

» Neq; quo pacto fallam: neq; quid inde auferam:
» Nec quem dolum ad eum, neq; machinam cõmoliar:
» Scio quicquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
» Præſtigias, præſtrinxit commoditas patris.

quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ? præſtigiæq;? num ſine ratione eſſe potuerũt? O præclarum munus deorum: ut phormio poſſit dicere:

» Cedo ſenem: iam inſtructa mihi ſunt in corde conſilia omnia.

Sed exeamus è theatro: ueniamus in forum: ſeſſum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabularium incenderit. quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno feciſſe confeſſus eſt. qui tranſcripſerit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit: cum chyrographum ſex primorum imitatus eſt. quid hoc homine ſolertius? cognoſce alias quæſtiones: auri Toloſani: coniurationis Iugurtinæ. repete ſuperiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam. poſteriora de inceſtu rogatione peducea. tum hæc quotidiana ſicæ, uenena, peculatus, teſtamentorum etiam lege noua quæſtiones. inde illa actio: ope conſilióq;

tioq; tuo, furtum factum eſſe aio: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ, reliqua, quæ ex empto, aut uendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatæ lege lectoria: inde euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo: quod C. Aquilius familiaris noſter protulit. quem dolum idem Aquilius tum teneri putat: cum aliud ſit ſimulatum: aliud actum. Hanc igitur à dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? Si enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt. eſt enim malitia uerſuta, et fallax nocendi ratio. idẽ autem dij fraudem dederunt: facinusq; cæteraq;, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. utinam igitur (ut illa anus optat)

» *=ne in nemore pelio ſecuribus*

» *Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes:*

ſic iſtam calliditatem hominibus dij ne dediſſent: quà perpauci bene utuntur: qui tamen ipſi ſæpe à male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc diuinum rationis, & conſilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe uideatur. Sed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpam, non deorum. ut ſi medicus grauitatem morbi, gubernator uim tempeſtatis accuſet. & ſi hi quidem homunculi: ſed tamen ridiculi. quis enim te adhibuiſſet dixerit quiſpiam: ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius. in hominum uitijs ais eſſe culpam. eam dediſſes hominibus rationem: quæ uitia culpamq; excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradendi

relinquimus: qua poſſumus falli. deus falli qui potuit? an ut ſol, in currum cum Phaetontem filium ſuſtulit: aut Neptunus, cum Theſeus Hyppolitum perdidit: cum ter optandi à Neptuno patre habuiſſet poteſtatem. poëtarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe uolumus rerum authores, non fabularum. Atq; ij tamen ipſi dij poëtici ſi ſciſſent pnicioſa fore illa filijs: peccaſſe in beneficio putarentur. et ſi uerũ eſt quod Ariſto chius dicere ſolebat: nocere audientibus philoſophos his, qui benedicta male interpretarentur: poſſe enim aſotos, ex Ariſtippi, acerbos è Zenonis ſchola exire: prorſus ſi qui audierunt, uitioſi eſſent diſceſſuri: ꝙ peruerſe philoſophorum diſputationem interpretarentur: tacere præſtare philoſophis: q̃ his, qui ſe audiſſent, nocere: ſic ſi homines rationem bono conſilio à dijs immortalibus datam, in fraudem malitiamq; conuertunt: non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. ut ſi medicus ſciat eum ægrotum, qui iuſſus ſit uinum ſumere, meracius ſumpturũ: ſtatimq; periturũ: magna ſit in culpa. ſic ueſtra iſta prouidentia reprehendenda: quæ rationem dederit ijs: quos ſcierit ea peruerſe, & improbe uſuros. niſi forte dicitis eam neſciuiſſe. utinam quidem. ſed non audebitis. non enim ignoro quanti eius nomen putetis. Sed hic quidem locus concludi iam poteſt. nã ſi ſtultitia conſenſu omniũ philoſophorum maius eſt malum, q̃ ſi omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur: ſapientiam autem nemo aſſequitur: in ſummis malis omnes ſumus: quibus uos optime conſultum à dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil intereſt, utrum nemo ualeat: an nemo poſſit ualere: ſic non intelligo, quid

interſit:

Interſit: utrum nemo ſit ſapiens: an nemo eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamon autem uno uerſu locum totum conficit: utrum dij homines negligant:

Nã ſi curent: bene bonis ſit: male malis: quod nunc abeſt. debebant illi quidem omnes bonos efficere: ſiquidem hominum generi conſulebant. ſin id minus: bonis quidem certe conſulere debebant. cur igitur duos Scipiones fortiſſimos, & optimos uiros in Hiſpania pœnus oppreſſit? cur Maximus extulit filium conſularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ ſuſtulerunt? cur pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? Sed hæc uetera, & alia permulta. propiora uideamus. cur auunculus meus uir innocentiſſimus, idemq; doctiſſimus, P. Rutilius in exilio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? cur temperantiæ, prudentiæq; ſpecimen ante ſimulacrũ ueſtæ pontifex maximus eſt Q. Scæuola trucidatus? cur etiam ante tot ciuitatis principes à Cynna interempti? cur omnium perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum præſtantiſſima dignitate uirum mori potuit iubere? dies deficiat: ſi uelim numerare quibus bonis male euenerit: nec minus, ſi commemorem, quibus improbis optime. cur enim Marius tam feliciter ſeptimum conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus? cur omnium crudeliſſimus tam diu Cynna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impedíriq;, ne tot ſummos uiros interficeret: quam ipſum aliquando pœnas dare. ſummo cruciatu, ſupplicioq; Varius homo importuniſſimus perijt: ſic, quia Druſum ferro, Metel-

lum ueneno ſubſtulerat: illos conſeruari melius fuit: q̃ pœnas ſceleris Varium pendere. Duo de XL Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ & beatiſſimæ ciuitatis. quam multas ante hunc in ipſo græciæ flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Appollodorus pœnas ſubſtulit, multis quidem ante cruciatis, & necatis. Et prædones multi ſæpe pœnas dant: nec tamen poſſumus dicere non plures captiuos acerbe, q̃ prædones necatos. Anaxarchum Democritium à cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid dicam de Socrate? cuius morti illachrymari ſoleo, Platonem legens. uides ne igitur deorum iudicio, ſi uident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum. Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat: Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur: contra deos teſtimonium dicere: q in illa fortuna tandiu uiueret. Dionyſius, de quo ante dixi: cum fanum proſerpinæ locris expilauiſſet: nauigabat ſyracuſas: isq; cum ſecundiſſime curſum teneret: uidetis ne inquit amici, quam bona à dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur. Atq; homo acutus, cum bene, planeq; percepiſſet: in eadem ſententia perſeuerabat. qui, cum ad peloponneſum claſſem appuliſſet: & in fanum ueniſſet Iouis olympij: aureum ei detraxit amiculum grandi pondere: quo Iouem ornarat ex manubijs carthaginenſiũ tyrannus Hiero: atq; in eo etiam cauillatus eſt: æſtate graue eſſe aureum amiculum: hyeme frigidum: eiq; laneum palium iniecit: cum id eſſe aptum ad omne anni tempus diceret. idemq; Aeſculapij Epidauri barbam auream demi iuſſit. neq; enim conuenire, barbatum eſſe filium: cum

in omnibus

in omnibus fanis pater imberbis eſſet. Iam menſas argenteas de omnibus delubris iuſſit auferri: in quibus, q̃ more ueteris græciæ inſcriptum eſſet bonorum deorum: uti ſe eorum bonitate uelle dicebat. Idem uictoriolas aureas, & pateras, coronasq́; quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat: eaq́; ſe accipere, non auferre dicebat. eſſe enim ſtultitiam, à quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle ſumere. eundemq́; ferunt hæc, quæ dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe: & per præconem uendidiſſe: exactaq́; pecunia, edixiſſe, ut quod quisq; à ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quodq; fanum referret: ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. hunc igitur nec olympius Iuppiter fulmine percuſſit: nec Aeſculapius miſero diuturnoq́; morbo intabeſcentem interemit: atq; in ſuo lectulo mortuus, in tympanidis rogum illatus eſt: eamq́; poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi iuſtam, & legitimam, hæreditatis loco filio tradidit. Inuita in hoc loco uerſatur oratio. uidetur enim authoritatem afferre peccandi. & recte uideretur: niſi & uirtutis, & uitiorum ſine ulla diuina ratione graue ipſius conſcientiæ pondus eſſet. qua ſublata, iacent omnia. Vt enim nec domus, nec reſp. ratione quadam, & diſciplina deſignata uideatur: ſi in ea nec recte factis præmia extent ulla: nec ſupplicia peccatis. ſic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla eſt: ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum, & malorum. At enim minora dij negligunt: neq; agellos ſingulorum, nec uiticulas perſequuntur: nec ſi

uredo, aut grando quippiam nocuit: id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem reges omnia minima curant. ſic enim dicitis. quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus: non de amiſſa ſalute. Atq; hoc quidem omnes mortales ſic habent: externas commoditates, uineta, ſegetes, oliueta, ubertatem frugum, & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatemq; uitæ à dijs ſe habere. uirtutem autem nemo unquam acceptam deo rettulit. nimirum recte. propter uirtutem enim iure laudamur: & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret: ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. At uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni: aut depulimus mali: tum dijs gratias agimus: tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. num quis quod bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at quod diues: quod honoratus: quod incolumis. Iouemq; optimum maximum ob eas res appellant: non quod nos iuſtos, temperatos, ſapientes, efficiat: ſed quod ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neq; Herculi quiſquam decumam uouit unquam: ſi ſapiens factus eſſet: quanquam Pythagoras cum in Geometria quiddam noui inueniſſet: muſis bouem immolaſſe dicitur. ſed id quidem non credo: quoniam ille ne Apollini quidem delio hoſtiam immolare uoluit: ne aram ſanguine aſpergeret. ad rem autem ut redeam: iudicium hoc omnium mortalium eſt: fortunam à deo petendam: à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis menti delubra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamen hæc in nobis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ, facultas à dijs expe-

tenda eſt. Improborum igitur proſperitates, ſecundæq́; res, redarguũt (ut Diogenes *dicebat) uim omnem deorum, ac poteſtatem. at nonnunquam bonos exitus habent boni. eos quidem aſcribimus, attribuimusq́; ſine ulla ratione dijs immortalibus.* At Diagoras *cum* Samothraciam *ueniſſet, atheos ille qui dicitur: atq; ei quidam amicus, tu qui deos putas humana negligere: non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, q̃ multi uotis uim tẽpeſtatis effugerint? in portumq; ſalui peruenerint? ita fit inquit. illi enim nuſquam picti ſunt: qui naufragium fecerunt, in mariq; perierunt. idemq́;, cum ei nauiganti uectores aduerſa tempeſtate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria ſibi illud accidere: qui illum in eandem nauem recepiſſent: oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes: quæſiuitq́; num etiam in ijs nauibus* Diagoram *uehi crederent. ſic enim ſeſe res habet, ut ad proſperam, aduerſam ue fortunam qualis ſis, aut quemadmodum uixeris, nihil interſit.* Non *animaduertunt inquit omnia dij: ne reges quidem. quid eſt ſimile? reges enim ſi ſcientes prætermittunt: magna culpa eſt. at deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiæ: quem uos præclare defenditis: cum dicitis eam uim deorum eſſe: ut etiam ſiquis morte pœnas ſceleris effugerit: expectentur hæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à poſteris.* O *miram æquitatem deorum. ferret ne ulla ciuitas latorem iſtiuſmodi legis? ut condemnaretur filius, aut nepos, ſi pater, aut auus deliquiſſet? qui nam tantalidarum internitioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem* Mirtili *pœnis luendis dabitur ſatietas ſupplicij? utrum poetæ ſtoicos de=*

prauauerint, an ſtoici poetis dederint authoritatem, non facile dixerim · portenta enim & flagitia ab utriſq; dicuntur · neq; enim quem hipponactis iambus læſerat: aut qui erat Archilochi uerſu uulneratus: à deo immiſſum dolorem, non conceptum à ſe ipſo continebat·nec cum Egiſti libidinem, aut cum paridis uidemus, à deo cauſam requirimus: cum culpæ pene uocem audiamus · nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potius, quam ab æſculapio datam iudico: nec Lacedemoniorum diſciplinam dicam unquam ab Apolline potius ſpartæ, quàm à lygurgo datam · Crytolaus inquam euertit corinthum: carthagnem Aſdrubal·hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt:non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis deum·At ſubuenire certe potuit: & conſeruare urbes tantas, atq; tales·uos enim ipſi dicere ſoletis: nihil eſſe quod deus efficere non poſſit: & quidem ſine labore ullo · ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa, ac uoluntate moueantur: ſic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq; poſſe·neq; id dicitis ſuperſtitioſe, atq; aniliter: ſed phyſice, conſtantiq; ratione · materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint: totam eſſe flexibilem, & commutabilem: ut nihil ſit, quod non ex ea, quamuis ſubito, fingi, conuertiq; poſſit·eius autem uniuerſæ fictricem, & moderatricem diuinam eſſe prouidentiam · hanc igitur quocunq; ſe moueat, efficere poſſe quicquid uelit · itaq; aut neſcit quid poſſit: aut negligit res humanas: aut quid ſit optimum non poteſt iudicare · non curat ſingulos homines · non mirum: ne ciuitates quidem · non eas: ne nationes qui-

dem, & gentes. quod ſi has etiam cõtemnet: quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? ſed quo modo iidem dicitis, non omnia deos perſequi? qui iidem uultis, à diis immortalibus hominibus diſpartiri, ac diuidi ſomnia? iccirco hæc tecũ: quia ueſtra eſt de ſomniorum ueritate ſententia. atq; iidem etiam uota ſuſcipi dicitis oportere. nempe ſinguli uouent. audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. uidetis ergo eam non eſſe tam occupatam, quàm putabatis? Fac eſſe diſtentam: cælum uerſantem: terram tuentem: maria moderantem. cur tam multos deos nihil agere & ceſſare patitur? cur non rebus humanis aliquos ocioſos deos præfecit? qui à te Balbe innumerabiles explicati ſunt. Hæc ferè dicere habui de natura deorum: non ut eam tollerem: ſed ut intelligeretis, quàm eſſet obſcura: & quàm difficiles explicatus haberet. Quæ cum dixiſſet Cotta: finem fecit.

Lucilius autem, uehementius inquit Cotta quidem inuectus es in meram ſtoicorum rationem: quæ de prouidentia deorum ab illis ſanctiſſime & prouidentiſſime conſtituta eſt. ſed quoniam adueſperaſcit: dabis diem nobis aliquem: ut contra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atq; delubris, proq; urbis muris, quos uos pontifices ſanctos eſſe dicitis: diligentiusq; urbem religione, quàm ipſis mœnibus cingitis. quæ deſeri à me, dum quidem ſpirare potero, nefas iudico. Tum Cotta. Ego uero & opto redargui me Balbe: & ea, quæ diſputaui, diſſerere malui, quàm iudicare: & facile me à te uinci poſſe certo ſcio. Quippe inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad

nos mitti ab Ioue*. quæ ipſa tamen tam leuia non ſunt: quàm eſt ſtoicorum de natura deorum oratio.* Hæc *cum eſſent dicta: ita diſceſſimus: ut* Velleio Cottæ *diſputatio uerior: mihi* Balbi*, ad ueritatis ſimilitudinem uideretur eſſe propenſior.*

M· TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER PRIMVS·

Etus Opinio eſt, iam usq; ab heroicis ducta temporibus: eáq; & populi romani, & omnium gentium firmata conſenſu: uerſari quandam inter homines diuinationem: quam græci μαντικὴν appellant, ideſt præſenſionem, & ſcientiam rerum futurarum · magnifica quædam res, & ſalutaris: ſi modo eſt ulla: quǽq; proxima ad deorum uim natura mortali poſſit accedere· Itaq; ut alia nos melius multa quam græci: ſic huic præſtanſſimæ rei nomen noſtri à diuis, græci, ut Plato interpretatur, à furore duxerunt· gentem quidem nullam uideo neq; tam humanam, atq; doctam: neq; tam immanem, tamq; barbaram: quæ non ſignificari futura, & à quibuſdam intelligi, prædiciq; poſſe cenſeat· Principio Aſſyrij, ut ab ultimis authoritatem repetam, propter planiciem, magnitudinemq; regionum, quas incolebant: cum cælum ex omni parte patens, atq; apertum intuerentur: traiectiones, motuſq; ſtellarum obſeruauerunt: quibus notatis, quid cuiq; ſignificaretur memoriæ prodiderunt· Qua in natione Caldæi non ex artis, ſed ex gentis uocabulo nominati: diuturna obſeruatione ſyderum, ſcientiam putantur effeciſſe: ut prædici poſſet quid cuiq; euenturum: & quo quiſq; fato natus eſſet · Eandem artem etiam ægyptij longinquitate

temporum innumerabilibus pene ſeculis conſecuti putantur. Cilicum autem, & piſidarum gens, & his finitima Pamphila, quibus nationibus præfuimus ipſi, uolatibus auium, cantibusq;, ut certiſſimis ſignis, declarari res futuras putant. quam uero græcia coloniam miſit in ætholiam, ioniam, aſiam, ſiciliam, italiam, ſine pythio, aut dodonæo, aut ammonis oraculo? aut quod bellum ſuſceptum ab ea ſine conſilio deorum eſt? Nec unũ genus eſt diuinationis publicæ, priuatimq; celebratũ. nã ut omittam cæteros populos: noſter quàm multa genera complexus eſt? Principio huius urbis parens, Romulus, non ſolum auſpicato urbem condidiſſe, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur. deinde auguribus & reliqui reges uſi: & exactis regibus nihil publicæ ſine auſpicijs nec domi, nec militiæ gerebatur. cumq; magna uis uideretur eſſe & in impetrandis, cõſulendisq; rebus: & in monſtris interpretandis, ac procurandis in aruſpicum diſciplina: omnem hanc ex Hetruria ſcientiam adhibebant: nec genus eſſet ullum diuinationis: quod neglectum ab ijs uideretur. Et cum duobus modis animi ſine ratione, & ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto, & libero incitarentur: uno furente, altero ſomniante: furoris diuinationem ſibyllinis maxime uerſibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate eſſe uoluerunt. ex quo genere ſæpe ariolorum etiam, & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij culleoli, audiendas putauerunt. Nec uero ſomnia grauiora, ſi quæ ad rem p. pertinere uiſa ſunt: à ſummo conſilio neglecta ſunt. quin etiam memoria noſtra templum Iunonis Soſpitæ L.

Iulius,

Iulius, qui cum P. Rutilio conſul fuit: de ſenatus ſententia refecit ex Ceciliæ Balearici filiæ ſomnio. Atq; hæc ut ego arbitror ueteres rerum magis euentis moniti, quàm ratione docti putauerunt: & probauerunt. Philoſophorum uero exquiſita quædam argumenta, cur eſſet uera diuinatio: collecta ſunt. ex quibus, ut de antiquiſſimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos eſſe diceret: diuinationem funditus ſuſtulit. reliqui uero omnes, præter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt. ſed non uno modo. nam cum Socrates, omnesq; Socratici, Zenoq;, & ij qui ab eo eſſent profecti, manerent in antiquorum philoſophorum ſententia, uetere Academia, & peripateticis conſentientibus: cumq; huic rei magnam authoritatem Pythagoras iam ante tribuiſſet: qui etiam ipſe augur uellet eſſe: plurimisq; locis grauis author Democritus præſenſionem rerum futurarum comprobaret: Dicearchus peripateticus cætera diuinationis genera ſuſtulit: ſomniorum, & furoris reliquit: Cratippusq; familiaris noſter, quem ego parem ſummis peripateticis iudico: iiſdem rebus fidem tribuit: reliqua diuinationis genera reiecit. Sed cum Stoici omnia ferè illa defenderent: quod & Zeno in ſuis commentarijs quaſi ſemina quędã ſparſiſſet: & ea Cleanthes paulo uberiora feciſſet: acceſſit acerrimo uir ingenio Chryſippus: qui totam de diuinatione duobus libris explicauit ſententiam: uno præterea de oraculis: uno de ſomnijs. quem ſubſequens unum librum Babilonius Diogenes edidit, eius auditor: duos Antipater: quinq; noſter Poſſidonius. Sed à ſtoicis, uel principibus eius

diſciplinæ, Poſſidonij doctor, diſcipulus Antipatri degenerauit Panætius: nec tamen auſus eſt negare uim eſſe diuinandi: ſed dubitare ſe dixit. Quod illi in aliqua re, inuitiſſimis ſtoicis, ſtoico facere licuit: id nos in reliquis rebus faciamus, à ſtoicis non concedetur? præſertim cum id, de quo Panætio non liquet: reliquis eiuſdem diſciplinæ, ſolis uideatur luce clarius. Sed hæc quidem laus academiæ, præſtantiſſimi philoſophi iudicio, & teſtimonio comprobata eſt. etenim nobis metipſis quærentibus quid ſit de diuinatione iudicandum: quod à Carneade multa acute, & copioſe contra ſtoicos diſputata ſint: uerentibusq; ne temere uel falſæ rei, uel non ſatis cognitæ aſſentiamur: faciendum uidetur, ut diligenter etiam, atq; etiam argumenta cum argumentis comparemus: ut fecimus in his tribus libris, quos de natura deorum ſcripſimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, erroróq; turpis eſt: tum in eo loco maxime: in quo iudicandum eſt quantum auſpicijs, rebúsq; diuinis, religioníq; tribuamus. eſt enim periculum: ne aut neglectis his, impia fraude: aut ſuſceptis anili ſuperſtitione obligemur. Quibus de rebus & aliàs ſæpe, & paulo accuratius nuper, cum eſſem cum Quinto fratre, in Tuſculano diſputatum eſt. Nam cum ambulandi cauſa in Licium ueniſſemus (id enim ſuperiori Gymnaſio nomen eſt) perlegi inquit ille tuum paulo ante tertium de natura deorum: in quo diſputatio Cottæ, quanquam labefactauit ſententiam meam: non funditus tamen ſuſtulit. Optime uero inq̃. & enim ipſe Cotta ſic diſputat: ut ſtoicorum magis argumenta confutet: q̃ hominum deleat religionem. Tum

Quintus

Quintus, dicitur quidem iſtuc inquit à Cotta, & uero ſæpius: credo ne communi iure migrare uideatur: ſed ſtudio contra ſtoicos diſſerendi deos mihi uidetur funditus tollere. eius orationi non ſanè deſidero quid reſpondeam: ſatis enim defenſa religio eſt in ſecundo libro à Lucilio: cuius diſputatio tibi ipſi, ut in extremo tertio ſcribis, ad ueritatem eſt uiſa propenſior. ſed quod prætermiſſum eſt in illis libris: credo quia commodius arbitratus es ſeparatim id quæri: deq; eo diſſeri: ideſt de diuinatione, quæ eſt earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atq; præſenſio: id, ſi placet, uideamus quam habeat uim: & quale ſit. ego enim ſic exiſtimo: ſi ſint ea genera diuinandi uera: de quibus accepimus: quæq; colimus: eſſe deos: uiciſſimq;, ſi dij ſint: eſſe qui diuinent. Artem tu quidẽ ſtoicorum, inquam Quinte defendis: ſiquidem iſta reciprocantur: ut & ſi diuinatio ſit, dij ſint: & ſi dij ſint, ſit diuinatio. quorum neutrum tam facile: quam tu arbitraris conceditur. nam & natura ſignificari futura ſine deo poſſunt: & ut ſint dij: poteſt fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa ſit. Atq; ille, mihi uero inquit ſatis eſt argumenti, et eſſe deos: & conſulere rebus humanis: quod eſſe clara & perſpicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipſe ſentiam ſi placet exponam: ita tamen ſi uacas animo: neq; habes aliquid quod huic ſermoni præuertendum putes. Ego uero inquã philoſophiæ Quinte ſemper uaco. hoc autem tempore, cum ſit nihil aliud quod libenter agere poſſimus: multo magis aueo audire de diuinatione quid ſentias. Nihil inquit equidẽ noui, nec quod præter cæteros ipſe ſentiam: nam cum

antiquiſſimam ſententiam, tum omnium populorum, & gentium conſenſu comprobatam ſequor. Duo *ſunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis eſt: alterum naturæ. quæ eſt autem gens? aut quæ ciuitas? quæ non, aut extis pecudum, aut monſtra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut aſtrologorum, aut ſortium (ea enim ferè artis ſunt) aut ſomniorum, aut uaticinationũ (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quàm cauſas quæri oportere.* Eſt *enim uis & natura quædam: quæ tum obſeruatis longo tempore ſignificationibus, tum aliquo inſtinctu, inflatuq; diuino futura prænunciat. quare omittat urgere* Carneades*: quod faciebat etiam* Panætius*: requirens* Iupiter *ne cornicem à leua, coruum à dextra canere iuſſiſſet? obſeruata ſunt hæc tempore immenſo: & ſignificatione euentus, animaduerſa, & notata. nihil eſt autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisq; monumentis, efficere, atq; aſſequi poſſit. mirari licet quæ ſint animaduerſa, à medicis herbarum genera, quæ radicum, ad morſus beſtiarum, ad oculorum morbos, ad uulnera. quorum uim, atq; naturam ratio nunquam explicauit: utilitate & ars eſt, & inuentor probatus.* Age *ea, quæ, quanquam ex alio genere ſunt: tamen diuinationi ſunt ſimiliora, uideamus.*

» Atq; *etiam uentos præmonſtrat ſæpe futuros*
» Inflatum *mare: cum ſubito, penitusq; tumeſcit:*
» Saxáq; *cana, ſalis niueo ſpumata liquore,*
» Triſtificas *certant neptuno reddere uoces.*
» Aut *denſus ſtridor, cum celſo è uertice montis*

Ortus

» *Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.*

Atq; his rerum præſenſionibus prognoſtica tua referta ſunt. quis igitur elicere cauſas præſenſionum poteſt? & ſi uideo Bœthũ *ſtoicum eſſe conatum. qui hactenus aliquid egit: ut earum rationem rerũ explicaret: quæ in mari cœlóue fierent. illa uero cur eueniant, quis probabiliter dixerit?*

» *Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,*
» *Nunciat horribiles clamans inſtare procellas,*
» *Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.*
» *Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen:*
» *Et matutinis Acredula uocibus inſtat:*
» *Vocibus inſtat: et aſſiduas iacit ore querelas:*
» *Cum primum gelidos rores aurora remittit.*
» *Fuſcáq; nonnunquam curſans per littora cornix*
» *Demerſit caput: & fluctum ceruice recepit.*

Videmus hæc ſigna nunquam ferè ementientia. nec tamen cur ita fiat uidemus.

» *Vos quoq; ſigna uidetis aquai dulcis alumnæ:*
» *Cum clamore paratis inanes fundere uoces:*
» *Abſurdóq; ſono fontes, & ſtagna cietis.*

Quis eſt qui ranunculos hoc uidere ſuſpicari poſſit? ſed ineſt mire & ranunculis quædam natura ſignificans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autem hominum obſcurior.

» *Mollipedéſq; boues ſpectantes lumina cæli*
» *Naribus humiferum duxere ex aëre ſucum.*

Non quæro cur: quoniam quid eueniat intelligo.

» *Iam uero ſemper uiridis, ſemperq; grauata*
» *Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,*
» *Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.*

Ne hoc qdẽ quæro: cur hæc arbor una ter floreat: aut cur arandi maturitatẽ ad ſignum floris accommodet· hoc ſum contentus: quod, etiam ſi quomodo quicq; fiat ignorem: qd fiat intelligo· pro omni igitur diuinatione idẽ quod pro omnibus his rebus, quas commemoraui, reſpondebo· quid ſcamoneæ radix ad purgandum, qd ariſtochia ad morſus ſerpentum poſſit: quæ nomen ex inuentore repperit: rem ipſam inuentor ex ſomnio: uideo: quod ſatis eſt: cur poſſit, neſcio· ſic uentorum, & hymbrium ſigna, quæ dixi, rationem quam habeant non ſatis perſpicio: uim & euentum agnoſco: ſcio: approbo· ſimiliter quid fiſſum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ cauſa ſit, neſcio· Atq; horum quidem plena uita eſt· extis enim omnes ferè utuntur· quid de fulgurum ui: dubitare poſſumus? nonne cum multa alia mirabilia? tum illud in primis? cum Summanus in faſtigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, e cælo ictus eſſet: nec uſquam eius ſimulacri caput inueniretur: aruſpices in tyberim id depulſum eſſe dixerunt: idq; inuentum eſt eo loco: qui eſt ab aruſpicibus demonſtratus· Sed quo potius utar aut authore, aut teſte, q̃ te? cuius edidici etiam uerſus, & libenter quidem: quos in ſecundo conſulatu Vrania muſa pronunciauit·

» Principio æthério flammatus Iuppiter igni
» Vertitur: & totum colluſtrat lumine mundum:
» Menteq; diuina cælum terraſq; peteſſit:
» Quæ penitus ſenſus hominum, uitaſq; retentat,
» Aetheris æterni ſepta, atq; incluſa cauernis·
» Et ſi ſtellarum motus curſuſq; uagantis
» Noſſe uelis: quæ ſint ſignorum in ſede locatæ:

Quæ

» Quæ uerbo,& falſis graiorum uocibus errant:
» Re uera,certo lapſu, ſpacióq; feruntur:
» Omnia iam cernes diuina mente notata.
» Nam primum aſtrorum uolucris te conſule motus,
» Concurſusq; grauis ſtellarum ardore micantis,
» Tu quoq;,cum tumulos Albano in monte niuales
» Luſtraſti:& læto mactaſti lacte latinas:
» Vidiſti:& claro tremulos ardore cometas:
» Multaq; miſceri nocturna ſtrage putaſti:
» Quod fermè dirum in tempus cecidere latinæ.
» Cum claram ſpeciem concreto lumine luna
» Abdidit:& ſubito ſtellanti nocte perempta eſt.
» Quid uero phœbi fax,triſtis nuncia belli:
» Quæ magnũ ad columen flammato ardore uolabat:
» Præcipites cæli partes:obitusq; petiſſet:
» Aut cum terribili perculſus fulmine ciuis,
» Luce ſerenanti uitalia lumina liquit:
» Aut cum ſe grauido tremefecit corpore tellus.
» Iam uero uariæ nocturno tempore uiſæ
» Terribiles formæ,bellum,motusq; mouebant.
» Multæq; per terras uates,oracla furenti
» Pectore fundebant triſtes minitantia caſus.
» Atq; ea,quæ lapſu tandem cecidere uetuſto:
» Hæc fore,perpetuis ſignis,clarisq; frequentans
» Ipſe deum genitor cælo,terrisq; canebat.
» Nunc ea Torquato quæ quondam,& conſule Cotta
» Lydius ediderat tyrrhenæ gentis aruſpex:
» Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
» Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo
» Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit:
» Et capitolinis iniecit ſedibus ignes.

» Tum ſpecies ex ære uetus, generataq́; Nattæ
» Concidit: elapſæq́; uetuſto numine leges.
» Et diuum ſimulacra peremit fulminis ardor.
» Hic ſylueſtris erat, romani nominis altrix
» Martia: quæ paruos mauortis ſemine natos
» Vberibus grauidis, uitali rore rigabat.
» Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
» Concidit: atq; auulſa pedum ueſtigia liquit.
» Tum quis non artis ſcripta, ac monumenta uolutans:
» Voces triſtificas chartis promebat etruſcis?
» Omnes ciuili generoſa ſtirpe profectos,
» Vitare ingentem cladem, peſtemq́; monebant.
» Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant.
» Templa deumq́; adeo flammis, urbesq́; iubebant
» Eripere: & ſtragem horribilem, cædemq́; uereri.
» Atq; hæc fixa graui fato, ac fundata teneri
» Ni poſt exciſum ad columen firmata decore
» Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus.
» Tum fore, ut occultos populus, ſanctusq́; ſenatus
» Cernere conatus poſſet: ſi ſolis ad ortum
» Conuerſa, inde patrum ſedes, populiq́; uideret:
» Hæc tardata diu ſpecies, multumq́; morata
» Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
» Atq; una fixi, ac ſignata temporis hora,
» Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna:
» Ac clades patriæ, flamma, ferroq́; paratæ,
» Vocibus allobrogum patribus populoq́; patebat.
» Rite igitur ueteres: quorum monumenta tenetis:
» Qui populos, urbisq́;, modo, ac uirtute regebant:
» Rite etiam ueſtri, quorum pietasq́;, fidesq;
» Præſtitit: & longe uicit ſapientia cunctos.

Præcipue

» Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
» Hæc adeo penitus cura uidere ſagaci
» Ocia qui ſtudijs læti tenuere decoris:
» Inq; academia umbrifera,nitidóq; licio
» Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
» E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
» Te patria in media uirtutum molè locauit.
» Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas:
» Quod patriæ uocis ſtudijs,nobiſq; ſacraſti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea,quæ à me diſputantur, de diuinatione dicere? qui & geſſeris ea,quæ geſſiſti:et ea,quæ pronunciaui,accuratiſſime ſcripſeris? Quid quæris Carneade, cur hæc ita fiant? aut qua arte perſpici poſſint? neſcire me fateor:euenire autem te ipſum dico uidere. caſu inquis. ita ne uero? quicquam poteſt eſſe caſu factum: quod omnes habet in ſe numeros ueritatis? quatuor tali iecti,caſu uenereum efficiunt.num etiam centum uenereos,ſi CCCC talos ieceris, caſu futuros putas? aſperſa temere pigmenta in tabula, oris liniamenta effingere poſſunt.num etiam ueneris gnidiæ,coæq; pulchritudinem effingi poſſe aſperſione fortuita putas? ſus roſtro ſi humi a litteram impreſſerit: num propterea ſuſpicari poteris, andromacham Ennij ab ea poſſe deſcribi? fingebat Carneades in chiorum lapicidinis ſaxo diffiſſo, caput extitiſſe paniſci. credo aliquam non diſſimilem figuram: ſed certe non talem: ut eam factam à Scopa diceres. ſic enim ſe profecto res habet: ut nunquam perfecte ueritatem caſus imitetur. At nonnunquam ea,quæ prædicta ſunt, minus eueniunt. quæ tandem id ars non habet? earum dico

artium, quæ coniectura continentur: & ſunt opinabi-les. an medicina ar: non putanda eſt? quam tamen multa fallũt. quid? gubernatores non'ne ſulluntur? an achiuorum exercitus, & tot nauium rectores, non ita profecti ſunt ab ilio? ut profectione læti, piſcium laſciuiam intuerentur (ut ait Pacuuius) nec tuendi ſacietas capere poſſet?

» Interea prope iam occidente ſole, inhorreſcit mare:
» Tenebræ conduplicantur: noctisq; & nimbum occæcat nigror.

Num igitur tot clariſſimorum ducum, regumq; naufragium, ſuſtulit artem gubernandi? an num imperatorum ſcientia nihil eſt? quia ſummus imperator nuper fugit amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt reip. gerendæ ratio, atq; prudentia? quia multa Gn. Pompeium, quædam M. Catonem, non nulla etiam te ipſum fefellerunt? ſimilis eſt aruſpicum reſponſio, omnisq; opinabilis diuinatio. coniectura enim nititur: ultra quam progredi non poteſt. ea fallit fortaſſe non nunquam: ſed tamen ad ueritatem ſæpiſſime dirigit. eſt enim ab omni æternitate repetita. in qua, cum pene innumerabiles res eodem modo euenirent hiſdem ſignis antegreſſis: ars eſt effecta, eadem ſæpe animaduertendo, atq; notando. Auſpicia uero ueſtra q̃ conſinnt? quæ q̃dem nunc a Romanis auguribus ignorantur: bona hoc tua uenia dixerim: a Cilicibus, Pamphilijs, piſidis, Lycijs tenentur. iam quid ego hoſpitem noſtrum clariſſimum, atq; optimum uirum Deiotarum regem commemorem? qui nihil unquam niſi auſpicato gerit: qui cum ex itinere quodam propoſito, & iam conſtituto reuertiſſet aquilæ admonitus uolatu: con-

claue illud, ubi erat manſurus, ſi ire perrexiſſet: proxima nocte corruit. itaq; ut ex ipſo audiebam, perſæpe reuertit ex itinere: cum iam progreſſus eſſet multorum dierum uiam. cuius quidem hoc præclariſſimum eſt: quod poſtea quam à Cæſare tetrarchia regno, pecuniáq; mulctatus eſt: negat ſe tamen eorum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti ſecunda euenerint, pœnitere. ſenatus enim authoritatem, & populi ro. libertatem, atq; imperij dignitatem, ſuis armis eſſe defenſam: ſibiq; eas aues, quibus authoribus officium, & fidem ſecutus eſſet: bene conſuluiſſe. antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſſionibus ſuis gloriam. ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam noſtri quidem magiſtratus auſpicijs utuntur coactis. neceſſe enim eſt offa obiecta cadere fruſtum ex pulli ore, cum paſcitur. quod autem ſcriptum habetis, aut tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolidũ ceciderit: hoc quoq; quod dixi coactum tripudium ſoliſtimum dicitis. itaq; multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur: negligentia collegij amiſſa plane, & deſerta ſunt. Nihil ferè quondam maioris rei, niſi auſpicato, ne priuatim quidem, gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant: qui re omiſſa nomen tantum tenent. nam ut nunc extis, quanquam id ipſum aliquanto minus, quàm olim: ſic tum auibus magnæ res impertiri ſolebant. itaq; ſiniſtra dum non exquirimus, in dira, et in uitioſa incurrimus. ut P. Claudius Appij Cæci filius, eiusq; collega L. Iunius, claſſes maximas perdiderunt: cum uitio nauigaſſent. quod eodem modo euenit Agamemnoni. qui cum achiui cœpiſſent

" *Inter ſe ſtrepere, aperteq; artem obterere extiſpicum:*

» Soluere imperat ſecundo rumore, auerſaq; aui. ſed quid uetera? M. Craſſo quid acciderit uidemus dirarum obnunciatione neglecta. in quo Appius collega tuus bonus augur, ut ex te audire ſoleo: non ſatis ſcienter, uirum bonum, & ciuem egregium cenſor P. Actheium notauit: quod ementitum auſpicia ſubſcripſerit. Eſto: fuerit hoc cenſoris: ſi iudicabat ementitum. at illud minime auguris: quod aſcripſit ob eam cauſam populum ro. calamitatem maximam cæpiſſe. ſi enim ea cauſa calamitatis fuit: non in eo eſt culpa: qui obnunciauit: ſed in eo, qui non paruit. ueram enim fuiſſe obnunciationem, ut ait idem augur, & cenſor: exitus approbauit. quæ ſi falſa fuiſſent: nullam afferre potuiſſent cauſam calamitatis. etenim diræ ſicut cætera auſpicia, ut omina, ut ſigna, non cauſas afferunt cur quid eueniat: ſed enunciant euentura, niſi prouideris. Non igitur obnunciatio P. Actheij cauſam finxit calamitatis: ſed ſigno obiecto, monuit Craſſum quid euenturum eſſet, niſi cauiſſet. ita, aut illa obnunciatio nihil ualuit: aut ſi, ut Appius iudicat, ualuit: id ualuit, ut peccatum hæreat non in eo, qui monuerit, ſed in eo, qui non obtemperauerit. Quid lituus iſte ueſter, quod clariſſimum eſt inſigne auguratus, unde nobis eſt traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, ideſt incuruum, & leuiter à ſummo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, ſimilitudine nomen inuenit: cum ſitus eſſet in curia ſaliorum, quæ eſt in palatio: eáq; deflagraſſet: inuentus eſt integer. quid multis annis poſt Romulum, priſco regnante Tarquinio? quis ueterum ſcriptorum non loquitur, quæ

ſit ab Actio Nauio per Lituum regionum facta deſcriptio? qui cum propter paupertatem ſues puer paſceret: una ex his amiſſa, uouiſſe dicitur, ſi recuperaſſet: uuam ſe deo daturum: quæ maxima eſſet in uinea. itaq; ſue inuenta, ad meridiem ſpectans, in uinea media dicitur conſtitiſſe: cumq; in quatuor partes uineam diuiſiſſet: triſq; partes aues abdixiſſent: quarta parte, quæ erat reliqua, in regione diſtributa, mirabili magnitudine uuam ut ſcriptum uidemus, inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unum de rebus ſuis referrent: erat in magno nomine, & gloria. ex quo factum eſt: ut eum ad ſe rex Priſcus accerſeret. cuius cum tentaret ſcientiam auguratus; dixit ei ſe cogitare quiddam: id poſſet ne fieri conſuluit. ille augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit ſe cogitaſſe cotem nouacula poſſe præcidi. tum Accium iuſſiſſe experiri. ita cotem in comitium illatam inſpectante & rege & populo, nouacula eſſe diſciſſam. ex eo euenit ut et Tarquinius augure Accio Nauio uteretur: et populus de ſuis rebus ad eum referret. cotem autem illam, & nouaculam defoſſam in comitio, ſupráq; impoſitum puteal accepimus. Negemus omnia: comburamus annales: ficta hæc eſſe dicamus: quid his deniq; potius, q̃ deos res humanas curare fateamur. quid? quod apud te ſcriptum eſt de Tyberio Graccho: nonne & augurum, & aruſpicum comprobat diſciplinam? qui, cum tabernaculum uitio cæpiſſet imprudens: quod inauſpicato pomerium tranſgreſſus eſſet: comitia conſulibus rogatis habuit. nota res eſt: & à te ipſo mandata monumentis. ſed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum authoritatem confeſſione erra-

ſui comprobauit: & aruſpicum diſciplinæ magna acceſſit authoritas: qui recentibus comitijs in ſenatum introducti, negauerunt iuſtum comitiorum rogatorem fuiſſe. His igitur aſſentior: qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: unum, quod particeps eſſet artis: alterum, quod arte careret. eſt enim ars in ijs, qui nouas res coniectura perſequuntur: ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij: qui non ratione, aut coniectura obſeruatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberoq; motu futura præſentiunt. quod & ſomniantibus ſæpe contingit: et nonnunquam uaticinantibus per furorem: ut Bacchis Bœotius, ut Epimenides cres, ut Sibylla erithrea. cuius generis oracula etiam habenda ſunt: non ea quæ æquatis ſortibus ducuntur: ſed illa quæ inſtinctu diuino, afflatuq; funduntur. & ſi ipſa ſors contemnenda non eſt: ſi & authoritatem habet uetuſtatis: ut hæ ſunt ſortes, quas ex terra editas accepimus: quæ tamen eductæ, ut in rem apte cadant fieri poſſe credo diuinitus. quorum omnium interpretes, ut grammatici poëtarum, proxime ad eorum, quos interpretantur diuinationē uidentur accedere. quæ eſt igitur iſta calliditas? res uetuſtate robuſtas, calumniando uelle peruertere? Non reperio cauſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his, tantummodo uti uoluit. utar igitur: nec abducar his, ut rear aut in extis totam Etruriam delirare: aut eandem gentem in fulguribus errare: aut fallaciter portenta interpretari: cum terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus, multa noſtræ reip. multa cæteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. quid, qui irri-

detur, partus hic mulæ, non ne quia fœtus extitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab aruſpicibus incredibilis partus malorum? quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis conſul & cenſor fuit: idemq́; & ſummus augur, & uir ſapiens, ciuisq́; præſtans: non ne, ut C. Gracchus filius eius ſcriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehenſis, aruſpices conuocauit? qui cum reſpondiſſent, ſi marem emiſiſſet: uxori breui tempore eſſe moriendum: ſi fœminam: ipſi: æquius eſſe cenſuit, ſe maturam oppetere mortem: quam P. Africani filiam adoleſcentem? fœminam emiſit. ipſe paucis poſt diebus eſt mortuus. irrideamus aruſpices: uanos, futiles eſſe dicamus: quorumq; diſciplinam, & ſapientiſſimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus. contemnamus etiam Babylonios, & eos qui ex caucaſo cæli ſigna ſeruantes, numeris, & motibus, ſtellarum curſus perſequuntur. contemnamus inquam hos aut ſtultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ: qui CCCC LXX milia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent: & mentiri iudicemus: nec ſeculorum reliquorum iudicium quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. Age barbari uani, atq; fallaces. num etiam graiorum hiſtoria mentita eſt? quæ Crœſo Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicam: quæ Athenienſibus, quæ lacedæmonijs, quæ Tegeatis, quæ arguis, quæ corinthijs reſponderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chryſippus: nec ullum ſine locuplete authoritate, atq; teſte. quæ quia nota tibi ſunt: relinquo. Defendo unum hoc. nunquam illud oraculum delphis tam celebre, & tam clarum fuiſſet: neq; tantis

donis refertum omnium populorum atq; regum: niſi omnis ætas oraculorum illorum ueritatem eſſet experta. iam diu idem non facit. ut igitur nunc minore gloria eſt: quia minus oraculorum ueritas excellit: ſic tum, niſi ſumma ueritate, in tanta gloria non fuiſſet. poteſt autem uis illa terræ, quæ mentem pythiæ diuino afflatu concitabat, euanuiſſe uetuſtate: ut quoſdam exaruiſſe amnes, aut in alium curſum contortos, & deflexos uidemus. ſed ut uis acciderit: magna enim quæſtio eſt: modo maneat id, quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam peruerterimus: nullis ſeclis uerax fuiſſe id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad ſomnia. de quibus diſputans Chryſippus, *multis, & minutis ſomniis colligendis, facit idem quod* Antipater: *ea conquirens, quæ* Antiphontis *interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis: ſed exemplis grandioribus decuit uti.* Dionyſij *mater eius, qui ſyracuſiorũ tyrannus fuit: ut ſcriptum apud* Philiſtum *eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum: cum prægnans hunc ipſum* Dionyſium *aluo contineret: ſomniauit ſe peperiſſe ſatyriſcum. huic interpretes portentorum, qui galleotæ tum in ſicilia nominabantur: reſponderunt (ut ait* Philiſtus) *eum quem illa peperiſſet, clariſſimum græciæ diuturna cum fortuna fore.* Num *te ad fabulas reuoco uel noſtrorum, uel græcorum poetarum?* Narrat *enim & apud* Ennium *ueſtalis illa.*

» *Excita cum tremulis anus attulit artubũ lumen:*
» *Talia commemorat lachrymans exterrita ſomno*
» *Euridicæ prognata, pater quam noſter amauit:*

Vires

» Vires uitáq; corpu' meum nunc deſerit omne.
» Nam me uiſus homo pulcher per amœna ſalicta
» Et ripas raptare, locoſq; nouos. ita ſola
» Poſt illa germana ſoror errare uidebar:
» Tardáq; ueſtigare, & quærere te, neq; poſſe
» Corde capeſſere. ſemita nulla pedem ſtabilibat.
» Exin compellare pater me uoce uidetur
» His uerbis, cognata tibi ſunt ante gerenda.
» Hæc pater effatu: germana repente receſſit.
» Erumnæ poſt ex fluuio fortuna reſiſtet:
» Nec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitus.
» Quanquam multa manus ad cæli cærula templa
» Tendebam lachrymans: & blanda uoce uocabam.
» Vix ægro tum corde meo me ſomnu' relinquit.

Hæc etiam ſi ficta ſunt à poeta: non abſunt tamen à conſuetudine ſomniorum. Sit ſanè etiam illud commentitium: quo Priamus eſt conturbatus.

» Quia mater grauida parere ſe ardentem facem
» Viſa eſt in ſomnis Hecuba: quo facto pater
» Rex ipſe Priamus ſomnio mentis metu,
» Perculſus curis ſumptis ſuſpirantibus
» Exſacrificabat hoſtijs balantibus.
» Tum coniectorem poſtulat pacem petens,
» Vt ſe edoceret obſecrans Apollinem,
» Quo ſeſe uertant tantæ ſortes ſomnium.
» Ibi ex oraclo uoce diuina edidit
» Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
» Poſt illa natus tempora: hunc ſi tolleret:
» Eum eſſe exitium Troiæ, peſtem pergamo.

Sint hæc ut dixi, ſomnia fabularum: hiſq; adiungatur etiam Aeneæ ſomnium: quod in numerum Fabij

pictoris græcis annalibus eiuſmodi eſt: ut omnia, quæ ab Aenea geſta ſunt, quæq; illi acciderũt, ea fuerint, quæ ei ſecundum quietem uiſa ſunt. ſed propiora uideamus. cuiuſnã modi eſt ſuperbi Tarquinij ſomniũ? de quo in Bruto Accius loquitur.

» *Cum iam quieti corpus nocturno impetu*
» *Dedi, ſopore placans artus languidos:*
» *Viſus eſt in ſomnis paſtor ad me appellere:*
» *Duos conſanguineos arietes inde eligi:*
» *Pecus lanigerum eximia pulchritudine:*
» *Præclarioremq; alterum immolare me:*
» *Deinde eius germanum cornibus connitier*
» *In me arietare: eoq; ictu me ad caſum dari:*
» *Exin proſtratum terra grauiter ſaucium*
» *Reſupinum, in cælo contueri maximum*
» *Ac mirificum facinus: dextrorſum orbem flammeum*
» *Radiatum ſolis liquier curſu nouo.*

Eius igitur ſomnij quæ ſit à coniectoribus interpretatio facta uideamus.

» *Rex quæ in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident:*
» *Quæq; agunt uigilantes, agitantq;: ea ſi cui in ſomno accidunt:*
» *Minus mirum eſt. ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt.*
» *Proin uide, ne quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus:*
» *Is ſapientia munitum pectus egregium gerat:*
» *Teq; regno expellat. nam id quod de ſole oſtenſum eſt tibi:*
» *Populo commutationem rerum portendit fore.*

» Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod ad dexteram
» Cœpit curſum ab læua ſignũ præpotens: pulcherrime
» Auguratum eſt, rẽ Romanam publicam ſummã fore.
Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides doctus uir, auditor, & diſcipulus Platonis, uiſam eſſe uidere in ſomnis ſimulacra deorum: quæ ipſa phalaridis domi conſecrauiſſet. ex his Mercurium è patera, quam dextra manu teneret, ſanguinem uiſum eſſe fundere. qui, cum terram attigiſſet: referueſcere uideretur ſic, ut tota domus ſanguine redundaret. quod matris ſomnium immanis filij crudelitas comprobauit. Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Dionyſij perſici libris proferam? nam cum dormienti ei ſol ad pedes uiſus eſſet: ter eum ſcribit fruſtra appetiuiſſe manibus: cum ſe conuoluens ſol elaberetur: & abiret. ei magos dixiſſe: quod genus ſapientum, & doctorum habebatur in perſis: ex triplici appetitione ſolis, XXX annos Cyrum regnaturum eſſe portendi. quod ita contigit. nam ad ſeptuageſimum peruenit: cum XL natus annos regnare cœpiſſet. Eſt profecto quiddam etiã in barbaris gentibus præſentiens, atq; diuinans. ſi quidem ad mortem proficiſcens Calanus Indus cum aſcenderet in rogum ardentem: ò præclarum diſceſſum inquit è uita: cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus exceſſerit. cumq; Alexander eum rogaret: ſi quid uellet, ut diceret: optime inquit, propediem te uidebo. quod ita contigit. nam Babylone paucis poſt diebus Alexander eſt mortuus. Diſcedo parumper à ſomnijs: ad quæ mox

reuertur. qua nocte templum epheſiæ Dianæ deflagrauit: eadem conſtat ex olympiade natum eſſe Alexandrum: atq; ubi lucere cœpiſſet: clamitaſſe magos, peſtem, ac perniciem Aſiæ proxima nocte natam. Hæc de indis, & Magis. redeamus ad ſomnia. Annibalem Cælius ſcribit cum columnam auream, quæ eſſet in fano Iunonis lacaniæ, auferre uellet: dubitaretq; utrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata: perterebrauiſſe. cumq; ſolidam inueniſſet: ſtatuiſſe eam tollere. ſecundum quietem uiſam eſſe ei Iunonem prædicere ne id faceret: minitariq;, ſi id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoq; oculum, quo bene uideret, amitteret: idq; ab homine acuto non eſſe neglectum. itaq; ex eo auro, quod exterebratum eſſet, buculam curaſſe faciendam: & eam in ſummo columnæ collocauiſſe. Hoc idem in Sileni, quem Cælius ſequitur, græca hiſtoria eſt. is autem diligentiſſime res Annibalis perſecutus eſt. Annibalem cum cepiſſet Saguntum: uiſum eſſe in ſomnis à Ioue in deorum concilium uocari: quo cum ueniſſet: Iouem imperaſſe, ut Italiæ bellum inferret: ducemq; ei unum ex concilio datum. quo illum utentem cum exercitu progredi cœpiſſe. tum ei ducem illum præcepiſſe ne reſpiceret. illum autem id diutius facere non potuiſſe: elatumq; cupiditate reſpexiſſe. tum uiſam beluam uaſtam, & immanem, circumplicatam ſerpentibus, quacunq; incederet omnia arbuſta, uirgulta, tecta peruertere. & eum admiratum quæſiſſe de deo quidnam illud eſſet tale monſtrum: & deum reſpondiſſe, uaſtitatem eſſe Italiæ: præcepiſſeq; ut pergeret protinus: quid retro, atq; à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem ſcriptum in hiſtoria eſt,

Hamilcarem

Hamilcarem Carthaginenſem, cum oppugnaret Syracuſas, uiſum eſſe audire uocem, ſe poſtridie cœnaturum Syracuſis. cum autem is dies illuxiſſet: magnam ſeditionem in caſtris eius inter pœnos, & ſiculos milites eſſe factam. quod cum ſenſiſſent Syracuſani: improuiſo eos in caſtra irrupiſſe: Hamilcaremq; ab his uiuum eſſe ſublatum. ita res ſomnium comprobauit. plena exemplorum eſt hiſtoria: tum referta uita communis. At uero P. Decius ille Q. filius, qui primus e deciis conſul fuit: cum eſſet trib. mil. M. Valerio, & A. Cornelio conſulibus: à Samnitibusq; premeretur noſter exercitus: cum pericula præliorum iniret audacius: moneretúrq;, ut cautior eſſet: dixit, quod extat in annalibus: ſibi in ſomnis uiſum eſſe, cum in mediis hoſtibus uerſaretur, occidere cum maxima gloria. & tum quidem incolumis exercitum obſidione liberauit. poſt triennium autem, cum conſul eſſet, deuouit ſe: & in aciem latinorum irrupit armatus. quo eius facto ſuperati ſunt, & deleti latini. cuius mors ita glorioſa fuit: ut eandem concupiſceret filius. Sed ueniamus nunc ſi placet ad ſomnia philoſophorum. Eſt apud Platonem Socrates, cum eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendum: uidiſſe ſe in ſomnis pulchritudine eximia feminam: quæ ſe nomine appellans diceret Homericum quendam eiuſmodi uerſum:

» Tertia te phthiæ tempeſtas læta locabit:

quod ut eſt dictum: ſic ſcribitur contigiſſe. Xenophon Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus eſt: ſua ſcribit ſomnia. quorum exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophon-

tem, an delirare dicemus? quid ſingulari uir ingenio Ariſtoteles, & pene diuino, ipſe ne errat? an alios uult errare? cum ſcribit Eudemum cyprium familiarem ſuum iter in macedoniam facientem pheras ueniſſe: quæ erat urbs in theſſalia tum admodum nobilis: ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur. in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuiſſe: ut omnes medici diffiderent. ei uiſum eſſe in quiete egregia facie iuuenem dicere: fore ut breui conualeſceret: paucisq; diebus interiturum Alexandrum tyrannum: ipſum autem Eudemum quinquennio poſt domum eſſe rediturum. Atq; ita quidem, prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles conſecuta: & conualuiſſe Eudemum: & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum. quinto autem anno exeunte, cum eſſet ſpes ex illo ſomnio in Cyprum illum ex ſicilia eſſe rediturum: præliantem eum ad Syracuſas occidiſſe. ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatum: ut cum animus Eudemi ex corpore exceſſerit: tum domum reuertiſſe uideatur. Adiungam philoſophis doctiſſimum hominem, poëtam quidem diuinum, Sophoclem: qui cum ex æde Herculis patera aurea grauis ſurrepta eſſet: in ſomnis uidit ipſum deum dicentem quis feciſſet. quod ſemel ille, iterumq; neglexit. ubi idem ſæpius: aſcendit in ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ comprehendi iubent eum, qui à Sophocle erat nominatus. is quæſtione adhibita, confeſſus eſt: pateramq; rettulit. quo facto, fanum illud indicis Herculis nominatum eſt. Sed quid ego græcorum? neſcio quo modo magis me noſtra delectant. omnes hoc hiſtorici, Fabij, Gellij, ſed proxime Celius: cum bello latino ludi uotiui ma-

ximi primum fierent: ciuitas ad arma repente eſt excitata · itaq; ludis intermiſſis inſtauratiui conſtituti ſunt·qui antequam fierent: cumq́; iam populus conſediſſet: ſeruus, qui circum uirgis cæderetur, furcam ferens ductus eſt· exin cuidam ruſtico Romano dormienti uiſus eſt uenire, qui diceret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis: idq́; ab eodem iuſſum eſſe eum ſenatui nunciare · illum non eſſe auſum · iterum eſſe idem iuſſum, et monitum, ne uim ſuam experiri uellet·ne tum quidem eſſe auſum · exin filium eius eſſe mortuum·eandem in ſomnijs admonitionem fuiſſe tertiam·tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detuliſſe · quorum de ſententia lectulo in curiam eſſe delatum·cumq́; ſenatui ſomnium enarrauiſſet: pedibus ſuis ſaluum reuertiſſe·itaq; ſomnio comprobato à ſenatu, ludos illos iterum inſtauratos memoriæ proditum eſt·C·uero Gracchus multis dixit: ut ſcriptum apud eundem Celium eſt: ſibi in ſomnis quæſturam petenti, Ti· fratrem uiſum eſſe dicere q̃ uellet cunctaretur: tamen eodem ſibi leto, quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum · Hoc antequam Tr·pl· Gracchus factus eſſet: & ſe audiſſe ſcribit Celius, & dixiſſe multis·quo ſomnio qd inueniri poteſt certius? quid? illa duo ſomnia, quæ creberrime commemorantur à ſtoicis: quis tandem poteſt contemnere? unum de Simonide: qui cum ignotum quendam proiectum mortuum uidiſſet: eumq́; humauiſſet: haberetq́; in animo nauem conſcendere: moneri uiſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepultura affecerat· ſi nauigaſſet, eum naufragio eſſe periturum · itaq; Simonidem rediſſe: periſſe cæteros, qui tum nauigaſſent · Alterum ita traditum clarum ad-

modum ſomnium. cum duo quidam arcades familiares iter unà facerent: & Megaram ueniſſent: alterum ad cauponem diuertiſſe: ad hoſpitem alterum. qui ut cænati quieſcerent: concubia nocte uiſum eſſe in ſomnis ei, qui erat in hoſpitio, illum alterum, orare ut ſubueniret: quod ſibi à caupone interitus pararetur. eum primo perterritum ſomnio ſurrexiſſe: deinde cum ſe collegiſſet: idq; uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet: recubuiſſe. tum ei dormiēti eundem illum uiſum eſſe rogare, ut quoniam ſibi uiuo non ſubueniſſet: mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum à caupone eſſe coniectum: & ſupra ſtercus iniectum: petere ut mane ad portam adeſſet, priuſquam plauſtrum ex oppido exiret. hoc uero ſomnio eum commotum mane bubulco præſto ad portam fuiſſe: quæſiſſe ex eo quid eſſet in plauſtro: illum perterritum fugiſſe: mortuum erutum eſſe: cauponem re patefacta pœnas dediſſe. quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt? Sed quid aut plura, aut uetera quærimus? ſæpe tibi meum narraui: ſæpe ex te ſomnium audiui tuum. me, cum Aſiæ prouinciæ præeſſem, uidiſſe in quiete: cum tu equo aduectus, ad quandam magni fluminis ripam, prouectus ſubito, atq; delapſus in flumen, nuſquam apparuiſſes: me contremuiſſe timore perterritum: tum te repente lætum extitiſſe: eodemq; equo aduerſam aſcendiſſe ripam: noſq; inter nos eſſe complexos. facilis coniectura huius ſomnij: mihiq; à peritis, in Aſia prædictum eſt, fore eos euentus rerum: qui acciderunt. uenio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipſo: ſed mihi ſæpius Saluſtius noſter narrauit: cum in illa fuga nobis glorioſa, patriæ calamitoſa, in uilla

quadam

quadam campi atinatis maneres: magnamq́; partem noctis uigilaſſes: ad lucem deniq; arcte, & grauiter dormitare cœpiſſe. itaq; quanquam iter inſtaret: te tamen ſilentium fieri iuſſiſſe: neq; eſſe paſſum te excitari. cum autem experrectus eſſes hora ſecunda ferè, te ſibi ſomnium narrauiſſe: uiſum tibi eſſe, cum in locis ſolis mœſtus errares: C. Marium cum faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes: cumq́; tu te tua patria ui pulſum eſſe dixiſſes: prehendiſſe eum dextram tuam: & bono animo te iuſſiſſe eſſe: lictoriq́; proximo tradidiſſe: ut te in monumentum ſuum deduceret: & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore. tum & ſe exclamaſſe Saluſtius narrat, reditum tibi celerem, & glorioſum paratum: & te ipſum uiſum ſomnio delectari. nam illud mihi ipſi celeriter nunciatum eſt: ut audiuiſſes in monumento Marij de tuo reditu magnificentiſſimum illud ſenatuſconſultum eſſe factum, referente optimo, & clariſſimo uiro conſule: idq́; frequentiſſimo theatro, incredibili clamore, & plauſu comprobatum: dixiſſe te, nihil illo atinati ſomnio fieri poſſe diuinius. At multa falſa. immo obſcura fortaſſe nobis. ſed ſint falſa quædam. contra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent: ſi ad quietem integri iremus. nunc onuſti cibo, & uino, perturbata, & confuſa cernimus. Vide quid Socrates in Platonis politia loquatur. dicit enim, cum dormientibus

» ea pars animi, quæ mentis & rationis particeps ſit,
» ſopita langueat: illa autem, in qua feritas quædam ſit,
» atq; agreſtis immanitas, cum ſit immoderato obſtu-
» pefacta potu, atq; paſtu: exultare eam in ſomno, im-
» moderatéq; iactari. itaq; huic omnia uiſa obijciuntur

» à mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus
» miſcere uideamur: aut cum quouis alio homine, uel
» deo, ſæpe belua: atq; etiam trucidare aliquem: &
» impie cruentari: multaq; facere impure, atq; tetre,
» cum temeritate, atq; impudentia. at qui ſalubri, &
» moderato cultu, atq; uictu, quieti ſe tradiderit: ea
» parte animi, quæ mentis, & conſilij eſt, agitata, &
» erecta, ſaturataq; bonarum cogitationum epulis, eaq;
» parte animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta,
» nec ſacietate affluenti, quorum utrunq; præſtringere
» aciem mentis ſolet, ſiue deeſt naturæ quippiam, ſiue
» abundat, atq; effluit: illa etiam tertia parte animi, in
» qua irarum exiſtit ardor, ſedata, atq; reſtincta, tum
» eueniet duabus animi temerarijs partibus compreſſis,
» ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat: & ſe
» uegetam ad ſomniandũ, acremq; præbeat: tum ei uiſa
» quietis occurrent tranquilla atq; ueracia. Hæc uerba ipſa Platonis expreſſi. Epicurũ igitur audiemus potius? nam Carneades concertationis ſtudio: modo ait hoc: modo illud. at ille, quid ſentit? ſentit autem nihil unq̃ elegans, nihil decorum. hunc ergo antepones Platoni, & Socrati? q̃ ut rationem non redderent: authoritate tamen hos minutos philoſophos uincerent. Iubet igitur Plato ſic ad ſomnium proficiſci corporibus affectis: ut nihil ſit quod errorem animis, perturbationemq; afferat. ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur ne faba ueſcerentur: quod habet inflationem magnam is cibus tranquillitati mentis quærenti uera contrariam. Cum ergo eſt ſomno ſeuocatus animus à ſocietate, & contagione corporis: tum meminit præteritorum: præſentia cernit: futura prouidet. iacet enim cor

pus dormientis ut mortui: uiget autem, & uiuit animus·quod multo magis faciet poſt mortem: cum omnino ex corpore exceſſerit· itaq; appropinquante morte multo eſt diuinior·nam & id ipſum uident, qui ſunt morbo graui et mortifero affecti: inſtare mortem·itaq; his occurrunt plerunq; imagines mortuorum : tumq; uel maxime laudi ſtudent: eosq;, qui ſecus q̃ decuit uixerunt, peccatorum ſuorum tum maxime pœnitet·diuinare autem morientes etiam illo exemplo confirmat Poſſidonius: quo affert rhodium quendam morientem ſex æquales nominaſſe: & dixiſſe qui primus eorum, qui ſecundus, qui deinceps moriturus eſſet· ſed tribus modis cenſet deorũ appulſu homines ſomniare·uno, quod præuideat animus ipſe per ſeſe: quippe qui deorum cognatione teneatur · altero , quod plenus aër ſit immortalium animorum: in quibus tanquam inſignitæ notæ ueritatis appareant·tertio, quod ipſi dij cum dormientibus colloquantur: idq; ut modo dixi facilius euenit appropinquante morte: ut animi futura augurentur· ex quo & illud eſt Calani: de quo ante dixi: & homerici Hectoris: q moriens propinquam Achilli mortem denunciat·neq; enim illud uerbum temere conſuetudo approbauiſſet: ſi ea res nulla eſſet omnino· Præſagibat animus fruſtra me ire: cum exirem domo· ſagire enim ſentire acute eſt: ex quo ſagæ anus, quia multa ſcire uolunt, & ſagaces dicti canes·is igitur qui ante ſagit, q̃ oblata res eſt, dicitur præſagire: ideſt futura ante ſentire · ineſt igitur in animis præſagitio extrinſecus iniecta atq; incluſa diuinitus· ea ſi exarſit acrius: furor appellatur : cum à corpore animus abſtractus diuino inſtinctu concitatur·

» Sed quid oculis rapere uiſa eſt derepente ardẽtibus?
ubi illa paulo ante ſapiens uirginali modeſtia?
» Mater optuma: tum multo mulier melior:
» Miſſa ſum ſuperſtitioſis ariolationibus:
» Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitam ciet?
» Virgines uero æquales patris mei meũ factum pudet
» Optimi uiri: mea mater tui me miſeret: mei piget.
» Optumam progeniem Priamo repperiſti: extra me
hoc dolet.
» Me obeſſe: illos prodeſſe: me obſtare: illos obſequi.

O poẽma tenerum, & moratum, atq; molle: ſed hoc minus ad rem illud quod uolumus expreſſum eſt: ut uaticinari furor uera ſoleat.

» Adeſt adeſt fax obuoluta ſanguine, atq; incendio:
» Multos annos latuit ciues ferte opem: & reſtinguite.

Deus incluſus corpore humano iam, non caſſandra loquitur.

» Iamq; mari magno claſſis cita
» Texitur: exitium examen rapit:
» Aduenit, & fera ueliuolantibus
» Nauibu' compleuit manu' littora.

Tragœdias loqui uideor, & fabulas. at ex te ipſo non commentitiam rem, ſed factam, eiuſdem generis audiui: C. Coponium ad te ueniſſe Dyrrachio: cum prætorio imperio claſſi rhodiæ præeſſet, cum primo hominem prudentem, atq; doctum: eumq; dixiſſet remigem quendam ex quinqueremi rhodiorum uaticinatum, madefactum iri minus XXX diebus græciam ſanguine: rapinas Dyrrachij, & conſenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore: ſed rhodiorum claſſi propinquum re-

ditum, ac domum itionem dari: tum neq; te ipſum non eſſe commotum: Marcumq; Varronem, & M. Catonẽ qui tum ibi erant, doctos homines, uehementer eſſe perterritos. paucis ſanè poſt diebus, ex pharſalica fuga ueniſſe Labienum, q cũ interitũ exercitus nunciauiſſet: reliqua uaticinationis breui eſſe confecta. nam & ex horreis direptum, effuſumq; frumentum uias omnes, angiportusq; conſtrauerat: & naues ſubito perterriti metu conſcendiſtis: & noctu ad oppidum reſpicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia ſequi noluerant, uidebatis. poſtremo à rhodia claſſe deſerti, uerum uatem fuiſſe ſenſiſtis. Expoſui quam breuiſſime potui ſomnij, & furoris oracula: quæ carere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio eſt: qua Cratippus noſter uti ſolet: animos hominum quadam ex parte extrinſecus eſſe tractos, & hauſtos. ex quo intelligitur eſſe extra diuinum animum: humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ ſenſum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non eſſe ab actione corporis ſeiugatam: quæ autem pars animi rationis, atq; intelligentiæ ſit particeps: eam tum maxime uigere: cum plurimum abſit à corpore. Itaq; ex ipſis exemplis uerarum uaticinationum, & ſomniorum Cratippus ſolet rationem concludere hoc modo. ſi ſine oculis non poteſt extare officium, & munus oculorum: poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uera cerneret: is habet ſenſum oculorum uera cernentium. Item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt & officium & munus diuinationis extare: poteſt autem quis cum diuina-

tionem habeat, errare aliquando: nec uerà cernere: ſa tis eſt ad confirmandam diuinationem ſemel ita eſſe ali quid diuinatum: ut nihil fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autem eius generis innumerabilia. eſſe igitur di= uinationem confitendum eſt. Quæ uero aut conie= ctura explicantur: aut euentis animaduerſa & no= tata ſunt: ea genera diuinandi, ut ſupradixi, non na= turalia, ſed artificioſa dicuntur. in quo aruſpices, au= gures, coniectoresq; numerantur. hæc improbantur à peripateticis: à ſtoicis defenduntur. quorum alia ſunt poſita in monumentis, & diſciplina: quod etruſco= rum declarant, & aruſpicini, & fulgurales, & ri= tuales libri, noſtri etiam augurales: alia autem ſu= bito tempore coniectura explicantur: ut apud Home= rum Chalcas: qui ex paſſerum numero belli troiani annos auguratus eſt. Et ut in ſiſennæ ſcriptum hi= ſtoria uidemus: quod te inſpectante factum eſt: ut cum ſylla in agro Nolano immolaret ante prætorium: ab infima ara ſubito anguis emergeret. cum quidam C. Poſthumius aruſpex oraret illum: ut in expedi= tionem exercitum educeret: id cum Sylla feciſſet: tum ante oppidum nolam florentiſſima Samnitum caſtra cæpit. Facta coniectura etiam in Dionyſio eſt paulo antequam regnare cœpit: qui cum per agrum Leon= tinum iter faciens, equum ipſe dimiſiſſet in flumen: ſummerſus equus uoraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuiſſet extrahere: diſceſſit, ut ait Philiſtus, ægre ferens. cum autem aliquantu= lum progreſſus eſſet: ſubito exaudiuit hinnitum: re= ſpexitq;: & equum alacrem lætus aſpexit: cuius in iuba examen apum conſederat. quod oſtentum habuit

hanc uim: ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare cœperit. Quid? Lacædemonijs paulo ante leuctricam calamitatem quæ ſignificatio facta eſt? cum in herculis fano arma ſonuerunt: Herculiſq; ſimulacrum multo ſudore manauit. At eodem tempore Thebis, ut ait Calliſthenes, in templo Herculis ualuæ clauſæ repagulis, ſubito ſe ipſæ aperuerunt: armáq; quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi ſunt inuenta. cumq; eodem tempore apud lebadiam Trophonio res diuina fieret: gallos gallinacos in eo loco ſic aſſidue canere cœpiſſe: ut nihil intermitterent. tum augures dixiſſe Bœotios, Thebanorum eſſe uictoriam: propterea ꝙ auis illa uicta ſilere ſoleret, canere, ſi uiciſſet. Eademq; tẽpeſtate multis ſignis Lacedæmonijs leuctricæ pugnæ calamitas denunciabatur. nanq; & Lyſandri, qui Lacedæmoniorum clariſſimus fuerat: ſtatuæ, quæ Delphis ſtabat, in capite corona ſubito extitit ex aſperis herbis, & agreſtibus: ſtellæq; aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmonijs poſitæ poſt nauałem illam uictoriam Lyſandri, qua Athenienſes conciderunt: qua in pugna quia Caſtor & Pollux cum Lacædemoniorum claſſe uiſi eſſe dicebantur: eorum inſignia deorum, ſtellæ aureæ, quas dixi, Delphis poſitæ paulo ante leuctricã pugnam deciderunt: neq; repertæ ſunt. Maximum uero illud portentum hiſdem ſpartiatis fuit: quod cum oraculum ab Ioue Dodoneo petiuiſſent, de uictoria ſciſcitantes: legatiq; illud, in quo inerant ſortes, collocauiſſent: Simia, quam rex Moloſſorum in delitijs habebat: & ſortes ipſas, & cætera, quæ erant ad ſortem parata, diſturbauit: & aliud aliò diſſipauit. tum ea, quæ præpoſita erat

oraculo, ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmonijs eſſe, non de uictoria cogitandum. Quid bello punico ſecundo? non ne C. Flaminius conſul iterum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade reipublicæ? qui exercitu luſtrato, cum Aretium uerſus caſtra mouiſſet: & contra Hannibalem legiones duceret: & ipſe & equus eius ante ſignum Iouis ſtatoris ſine cauſa repente concidit. nec eam rem habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. Idem cum tripudio auſpicaretur: pullarius diem prælij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur: quid faciendum cenſeret. cum ille quieſcendum reſpondiſſet: Flaminius præclara uero auſpicia: ſi eſurientibus pullis res geri poterit: ſaturis nihil geretur. itaq; ſigna conuelli, & ſequi iuſſit. quo tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco: nec quicquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius re nunciata ſuo more neglexit. itaq; tribus horis conciſus exercitus: atq; ipſe interfectus eſt. Magnum illud etiam quod addidit Celius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret prælium: tantos terræmotus in liguribus, gallia, compluribusq; inſulis, totaq; in Italia factos eſſe: ut multa oppida corruerint: multis locis labes facta ſit: terræq; deſederint: fluminaq; in contrarias partes fluxerint: atq; amnes mare influxerint. Fiunt certæ diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi phrygio, cum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt. ditiſſimum fore prædictum eſt. quod euenit. at Platoni cum in cunis paruulo dormienti

apes in labellis conſediſſent: reſponſum eſt ſingulari illum ſuauitate orationis fore. ita futura eloquentia prouiſa in infante eſt. quid amores, ac deliciæ tuæ Roſcius? num aut ipſe, aut pro eo Lanuuium totum mentiebatur? qui cum eſſet in cunabulis: educaretur'q; in ſelonio: qui eſt campus agri Lanuuini: noctu lumine appoſito experrecta nutrix animaduertit puerum dormientem circumplicatum ſerpentis amplexu. quo aſpectu exterrita clamorem ſuſtulit. pater autem Roſcij ad aruſpices rettulit. qui reſponderunt: nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atq; hanc ſpeciem praxiteles cælauit argento: & noſter expreſſit Archias uerſibus. quid igitur expectamus? an dum in foro nobiſcum dij immortales, dum in uijs uerſentur? dum domi? qui quidē ipſi ſe nobis nō offerunt: uim autem ſuam longe, lateq; diffundunt. quam cum terræ cauernis includunt: tum hominum naturis implicant. nam terræ uis Pythiam Delphis incitabat: naturæ Sibyllam. quid enim? non uidemus quàm ſint uaria terrarū genera? ex quibus et mortifera quædam pars eſt: ut & Anſancti in hirpinis, & in Aſia plutonia, quæ uidemus. & ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes: aliæ ſalubres: aliæ quæ acuta ingenia gignant: aliæ quæ retuſa. quæ omnia fiunt & ex cæli uarietate: & ex diſparili aſpiratione terrarum. fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: ſæpe etiam cura, & timore: qualis eſt illa,

» Flexa anima tanquam lymphata, ut bacchi ſacris
» Commota, in tumulis teucrum commemorans ſuum.

Atq; etiam illa concitatio declarat uim in animis eſſe

diuinam · negat enim ſine furore Democritus quenquam poetam magnum eſſe poſſe · quod idem dicat Plato·quem ſi placet appellet furorem: dum modo is furor ita laudetur, ut in phædro Platonis laudatus eſt· quid ueſtra oratio in cauſis? quid ipſa actio? poteſt eſſe uehemens, & grauis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidem etiam in te ſæpe uidi, &, ut ad leuiora ueniamus, in Eſopo familiari tuo, tantum ardorem uultuum, atq; motuum: ut eum uis quædam abſtraxiſſe à ſenſu mentis uideretur· Obijciuntur etiam ſæpe formæ: quæ re ab ſe nullæ ſunt: ſpeciem autem offerunt · quod contigiſſe Brenno dicitur, eiuſq; gallicis copijs: cum fano Apollinis delphici nefarium bellum intuliſſet·tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe pythiam,

» Ego prouidebo rem iſtam, & albæ uirgines·

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra: & niue gallorum obrueretur exercitus· Ariſtoteles quidem, eos etiam, qui ualitudinis uitio furerent, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis præſagiens, atq; diuinum· ego autem haud ſcio an nec cardiacis hoc tribuendum ſit: nec freneticis· animi enim integri, non uitioſi corporis eſt diuinatio· Quam quidem eſſe re uera hac ſtoicorum ratione concluditur· Si ſunt dij: neq; ante declarant hominibus quæ futura ſunt: aut non diligunt homines: aut quid euenturum ſit ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus quæ ſunt futura: aut ea, ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt· at neq; non diligunt nos· ſunt enim benefici, generiq; hominum

minum amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neq; noſtra nihil intereſt ſcire ea, quæ euentura ſint: erimus enim cautiores ſi ſciemus: neq; hoc alienum ducunt maieſtate ſua (nihil eſt enim beneficentia præſtantius) neq; non poſſunt futura præno ſcere. non igitur ſunt dij: nec ſignificant futura. ſunt autem dij. ſignificant ergo. et non ſi ſignificant: nullas uias dant nobis ad ſignificationis ſcientiam. fruſtra enim ſignificarent. nec ſi dant uias: non eſt diuinatio. eſt igitur diuinatio. hac ratione et Chryſippus, & Diogenes, et Antipater utitur. quid eſt igitur cur dubitandum ſit? quin ſint ea, quæ diſputaui, ueriſſima? ſi ratio mecum facit, ſi euenta, ſi populi, ſi nationes, ſi græci, ſi barbari, ſi maiores etiam noſtri: ſi deniq; hoc ſemper ita putatum eſt: ſi ſummi philoſophi, ſi poetæ, ſi ſapientiſſimi uiri, qui res publicas conſtituerunt: qui urbes condiderunt. an dum beſtiæ loquantur expectamus? hominum conſentiente authoritate contenti non ſumus? nec uero quicquam aliud affertur: cur ea quæ dico diuinandi genera nulla ſint: niſi quod difficile dictu uidetur, quæ cuiuſq; diuinationis ratio, quæ cauſa ſit. quid enim habet aruſpex? cur pulmo inciſus, etiam in bonis extis, dirimat tempus: & proferat diem? quid augur? cur à dextra coruus, à ſiniſtra cornix faciat ratum? quid aſtrologus? cur ſtella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorum ſalutaris ſit? Saturni, Martis'ue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat? uigilantes negligat? quid deinde cauſæ ſit: cur Caſſandra furens futura proſpiciat? Priamus ſapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quicq; quæris? recte

omnino. ſed non nunc id agitur. fiat, nec ne fiat, id quæritur. ut ſi magnetem lapidem eſſe dicam, qui ferrum ad ſe alliciat, et trahat: at rationem cur id fiat, afferre nequeam: fieri omnino neges. quod idem facis in diuinatione. quam & cernimus ipſi, & audiuimus, & legimus, & à patribus accepimus: neq; ante philoſophiam patefactam, quæ nuper inuenta eſt, hac de re communis uita dubitauit: & poſtea quam philoſophia proceſſit: nemo aliter philoſophus ſenſit: in quo modo eſſet authoritas. dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis præter Xenophanem neminem: adiunxi ueterem Academiam: peripateticos, ſtoicos. unus diſſentit Epicurus. quid uero hoc turpius? q̃ quod idem nullam cenſet gratuitam eſſe uirtutem? quis autem eſt, quem non moueat clariſſimis monumentis teſtata, conſignatáq; antiquitas? Calchantem, augurem ſcribit Homerus longe optimum: eumq; ducem claſſis fuiſſe. at illum auſpiciorum credo ſcientia, non locorum. Amphilocus, & Mopſus arguiorum reges fuerunt: ſed iidem augures: iíq; urbes in ora maritima Ciliciæ græcas condiderunt. atq; etiã ante hos Amphiaraus, et Tyreſias non humiles & obſcuri: neq; eorũ ſimiles, ut apud Ennium eſt,

» Qui ſui quæſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias:

ſed clari, & præſtantes uiri: qui auibus, & ſignis admoniti futura dicebant. quorum de altero, etiam apud inferos Homerus ait, ſolum ſapere: cæteros umbrarum uagari modo. Amphiaraum autem ſic honorauit fama græciæ: deus ut haberetur: atq; ut ab eius ſolo, in quo eſt humatus, oracula peterentur. quid aſiæ rex Priamus? non ne & Helenum filium, & Caſſan-

dram

dram filiam diuinantes habebat? alterum augurijs? Alteram mentis incitatione diuina? quo in genere Martios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. quid Polybum corinthium non ne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiſcenti mortem prædixiſſe commemorat? omnino apud ueteres, qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant. ut enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant: ut teſtis eſt noſtra ciuitas: in qua & reges, augures: & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi, remp. religionum authoritate rexerunt. Eaq; diuinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt: è quibus ipſe Diuitiacum heduum hoſpitem tuum, laudatoremq; cognoui: qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur: & partim augurijs, partim coniectura, quæ eſſent futura dicebat. et in perſis augurantur, & diuinant Magi: qui congregantur in fano commentandi cauſa, atq; inter ſe colloquendi. quod etiam idem uos quondam facere nonis ſolebatis. nec quiſquam rex perſarum poteſt eſſe: qui non ante magorum diſciplinam, ſcientiamq; perceperit. licet autem uidere & genera quædam, & nationes, huic ſcientiæ deditas. Telmeſus in caria eſt: qua in urbe excellit aruſpicum diſciplina. itemq; Elis in peloponneſo familias duas certas habet, iamidarum, unam, alteram glutidarum, aruſpicinæ nobilitate præſtantes. in ſyria Caldei cognitione aſtrorum, ſolertiaq; ingeniorum antecellunt. Ethruria autē de cælo tacta ſcientiſſime animaduertit: eademq; interpretatur quid quibusq; oſtendatur

monſtris,atq; portentis. quo circa bene apud maiores noſtros ſenatus,tum cum florebat imperium, decreuit:ut de principum filijs ſex ſingulis æthruriæ populis in diſciplinam traderentur: ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis authoritate, abduceretur ad mercedem, atq; quæſtum. Phryges autem: & Piſidæ,& Cilices,et Arabum natio,auium ſignificationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in umbria accepimus. Ac mihi quidem uidentur ex locis quoq; ipſis, qui à quibusq; incolebantur, diuinationum opportunitates eſſe ductæ. ut enim ægyptij,ut Babylonij,in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret: quod contemplationi cæli officere poſſet: omnem curam in ſyderum cognitione poſuerunt. Ethruſci autem, quod religione imbuti ſtudioſius, & crebrius hoſtias immolabant: extorum cognitioni ſe maxime dediderunt: quodq; propter aëris craſſitudinem,de cælo apud eos multa fiebant:& quod ob eandem cauſam multa inuſitata, partim ex cælo, alia ex terra oriebantur: quædam etiam ex hominum, pecudumue conceptu, & ſatu: portentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim ut tu ſoles dicere uerba ipſa prudenter à maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt: oſtenta,portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Arabes autem,& Phryges, & Cylices, quod paſtu pecudum maxime utuntur,campos,& montes hyeme,& æſtate, peragrantes: propterea facilius cantus auium, & uolatus notauerunt. eademq; & Pyſidiæ cauſa fuit, & huic noſtræ umbriæ. Tum Caria tota, præcipueq;

telmeſſes,

Telmeſſes, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeq; fertiles incolunt: in quibus multa propter fœcunditatem fingi, gigniq; poſſunt: in oſtentis animaduertendis diligentes fuerunt. quis uero non uidet, in optima quaq; republica plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera ualuiſſe? quis rex unquam fuit? quis populus? qui non uteretur prædictione diuina? neq; ſolum in pace, ſed in bello multo etiam magis: in quo maius erat certamen, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros: qui nihil in bello ſine extis agunt: nihil ſine auſpicijs domi habent. auſpicia externa uideamus: nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdam ſacerdotes, quos mantes uocant, adhibuerunt: & lacedæmonij regibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt: itemq; ſenibus, ſic enim conſilium publicum appellant: augurem intereſſe uoluerunt: ijdemq; de rebus maioribus ſemper aut Delphis oraculũ, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum Remp. temperauit: leges ſuas authoritate Apollinis delphici confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare: eadem eſt prohibitus religione. Atq; etiam qui præerant Lacedæmonijs non contenti uigilantibus curis, in Paſitheæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi cauſa excubabant: quia uera quietis oracula ducebant. Ad noſtra iam redeo. quoties ſenatus decem uiros ad libros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent: & cum tres lunæ: & cum faces: & cum ſol nocte uiſus eſſet: & cum ex cælo fremitus auditus: & cum cælum diſceſſiſſe uiſum eſt: atq; in eo animaduerſi globi. delata etiam ad ſenatum labes agri priuerna-

tis: cum ad infinitam altitudinem terra deſediſſet? Apuliáq; maximis terræmotibus cóquaſſata eſſet: quibus portentis magna populo ro. bella, perniciosæq; ſeditiones denunciabantur. inq; his omnibus reſponſa aruſpicum cum ſybillæ uerſibus congruebant. quid cum Cumis apollo ſudauit? capuæ uictoria? quid ortus Androgyni? nonne fatale quoddam monſtrum fuit? quid quod fluuius atratus ſanguine fluxit? quid cum ſæpe lapidum ſanguinis nonnunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber effluxit? quid cum in capitolio ictus centaurus ex cælo eſt? in Auentino portæ? et homines? tuſculi ædes Caſtoris, et pollucis? Romæq; pietatis? non ne et aruſpices, ea reſponderunt, quæ euenerunt? & in Sybillæ libris eædem repertæ prædictiones ſunt? quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? quantis in rebus, quamq; ſæpe, reſponſis aruſpicum paruit? cæciliæq; ſomnio modo, marſico bello, templum eſt à ſenatu Iunoni ſoſpitæ reſtitutum. quod quidem ſomnium Siſenna cum diſputaſſet mirifice ad uerbum cum re conueniſſe: tum inſolenter, credo ab Epicuro aliquo inductus, diſputat ſomnijs credi non oportere. idem contra oſtenta nihil diſputat: exponitq; initio belli marſici, & deorum ſimulacra ſudauiſſe: & ſanguinem fluxiſſe: & diſceſſiſſe cælum: & ex occulto auditas eſſe uoces: quæ pericula belli nunciarent: & Lanuuij clypeos, ꝙ aruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſſet, à muribus eſſe deroſos. quid quod in annalibus habemus, ueienti bello, cum lacus albanus præter modum creuiſſet: ueientem quendam ad nos hominem nobilem profugiſſe: eumq; dixiſſe, ex fatis, quæ ueientes ſcripta haberent, ueios

capi non poſſe: dum lacus is redundaret: & ſi lacus emiſſus lapſu, & curſu ſuo ad mare profluxiſſet: pernicioſum populo romano, ſin autẽ ita eſſet eductus: ut ad mare peruenire non poſſet: tum ſalutare noſtris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta deductio eſt. cum autem uei entes bello feſſi, legatos ad ſenatum miſiſſent: tum ex his quidam dixiſſe dicitur: non omnia illum transfugam auſum eſſe ſenatui dicere: in iiſdem enim fatis ſcriptum ueientes habere: fore ut breui à gallis Roma caperetur. quod quidem ſexennio poſt ueios captos factum eſſe uidemus. Sæpe etiam & in prælijs fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto miſſæ eſſe dicuntur. cuius generis duo ſunt ex multis exempla, ſed maxima. nam non multo ante urbem captam, exaudita uox eſt à luco ueſtæ: qui à palatij radice in nouam uiam deuexus eſt: ut muri & portæ reficerentur: futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, ut Roma caperetur. quod neglectum, cum caueri poterat, poſt acceptam illam maximam cladem explicatum eſt. ara enim aio loquenti, quam ſeptam uidemus, aduerſus eum locum conſecrata eſt. atq; etiam ſcriptum à multis eſt, cum terræmotus factus eſſet: ut ſue plena procuratio fieret, uocem ab æde Iunonis ex arce extitiſſe. quo circa Iunonem illam appellatam monetam. Hæc igitur & à dijs ſignificata, & à noſtris maioribus iudicata contemnimus? neq; ſolum deorum uoces Pythagorei obſeruauerunt: ſed etiam hominum: quæ uocant omina. quæ maiores noſtri, quia ualere cenſebant, icirco omnibus rebus agendis, quod bonum, fauſtum, felix, fortunatumq; eſſet, præfabantur: re-

búſq; diuinis, quæ publicæ fierent, ut fauerent linguis imperabatur: inq; ferijs imperãdis, ut litibus, et iurgijs ſe abſtinerent. itemq; in luſtranda colonia, ab eo qui eam deduceret, & cum imperator exercitum, cenſor populum luſtraret, bonis nominibus qui hoſtias ducerent eligebantur: quod idem in delectu conſules obſeruant: ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidem à te ſcis & conſule, & imperatore ſumma religione eſſe ſeruata. prærogatiuam etiam maiores omnes iuſtorum comitiorum eſſe uoluerunt. Atq; ego exempla omnium nota proferam. L. paulus conſul iterum, cum ei bellum ut cum rege perſe gereret obtigiſſet: ut ea ipſa die domum ad ueſperum redijt: filiolam ſuam tertiam, quæ tum erat admodum parua osculans animaduertit triſticulam: quid eſt inquit mea tertia? quid triſtis es? mi pater inquit perſa perijt. tum ille arctius puellam complexus, accipio omen inquit mea filia. erat autem mortua catella eo nomine. L. Flaccum flaminem martialem ego audiui cum diceret, Cæciliam metellam cum uellet ſororis ſuæ filiam in matrimoniũ collocare: exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi cauſa: quod fieri more ueterũ ſolebat. cum uirgo ſtaret: & Cæcilia in ſella ſederet: neq; diu ulla uox extitiſſet: puellam defatigatam petiſſe à matertera, ut ſibi concederet pauliſper, ut in eius ſella requieſceret: illam autem dixiſſe: uere mea puella tibi concedo meas ſedes. quod omen res conſecuta eſt. ipſa enim breui mortua eſt: uirgo autem nupſit cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc poſſe contemni, uel etiam rideri præclare intelligo. ſed ipſum eſt, deos non putare, quæ ab his ſignificantur contem=

nere · quid de auguribus loquar ? tuæ partes ſunt: «
tuum inquam auſpiciorum patrocinium debet eſſe: ti= «
bi P. Claudius augur conſul nunciauit, addubitato «
ſalutis augurio bellum domeſticum triſte, ac turbulentum fore: quod paucis poſt menſibus exortum paucioribus eſt à te diebus oppreſſum · cui quidem auguri uehementer aſſentior · ſolus enim multorum annorum memoria non decantandi augurij, ſed diuinandi te- «
nuit diſciplinam · quem irridebant collegæ tui: eumq; «
tum pyſidam, tum ſoranum augurem eſſe dicebant: «
quibus nulla uidebatur in augurijs, aut auſpicijs præ= «
ſenſio, aut ſcientia ueritatis futuræ: ſapienter aiebant «
ad opinionem imperitorum eſſe fictas religiones · quod «
longe ſecus eſt · neq; enim in paſtoribus illis, quibus «
Romulus præfuit: hæc calliditas eſſe potuit: ut ad «
errorem multitudinis religionis ſimulacra fingerent · «
ſed difficultas, laborq; diſcendi, diſertam negligen- «
tiam reddidit · malunt enim diſſerere nihil eſſe in «
auſpicijs: quam quid ſit, ediſcere · quid eſt illo auſpi- «
cio diuinius, quod apud te in Mario eſt? ut utar po= «
tiſſimum te authore? «

» Hic Iouis altiſoni ſubito pennata ſatelles «
» Arboris è trunco ſerpentis ſaucia morſu «
» Subigit ipſa feris transfigens unguibus anguem «
» Semianimum, & uaria grauiter ceruice micantem · «
» Quem ſe torquentem lanians, roſtroq; cruentans, «
» Iam ſatiata animos, iam duros ulta dolores, «
» Abijcit efflantem: & laceratum affligit in unda:
» Seq; obitu à ſolis, nitidos conuertit ad ortus ·
» Hanc ubi præpetibus pennis, lapſuq; uolantem
» Conſpexit marius diuini numinis augur:

» Fauſtaq; ſigna ſuæ laudis, reditusq; notauit:
» Partibus intonuit cæli pater ipſe ſiniſtris.
» Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

Atq; ille Romuli auguratus paſtoralis, non urbanus fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed à certis acceptus, & poſteris traditus. Itaq; Romulus augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure:

» Curantes magna cum cura, tum cupientes
» Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioq;:
» Hinc Remus auſpicio ſe deuouet: atq; ſecundam
» Solus auem ſeruat. at Romulus pulcher in alto
» Quærit Auentino, cernens genus altiuolantum:
» Certabant urbem Romam remoram ne uocarent.
» Omnis cura uiris, uter eſſet induperator.
» Expectant, ueluti conſul cum mittere ſignum
» Vult: omnes auidi ſpectant ad carceris oras:
» Quam mox emittat pictis ex faucibus currus.
» Sic expectabat populus: atq; ora tenebat.
» Rebus utri magni uictoria ſit data regni.
» Interea ſol albus receſſit in infera noctis.
» Exin candida ſe radijs dedit icta foras lux.
» Et ſimul ex alto longe pulcherrima præpes,
» Leua uolauit auis: ſimul aureus exoritur ſol.
» Cedunt ter quattuor de cœlo corpora ſancta
» Auium, præpetibus ſeſe pulchrisq; locis dant.
» Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora.
» Auſpicio regni ſtabilita ſcanna ſolumq;.

Sed unde huc digreſſa eſt, eodem redeat oratio. ſi nihil queam diſputare, quamobrem quicq; fiat: & tantummodo fieri ea, quæ commemoraui, doceam: parum ne Epicuro, Carneadi'ue reſpondeam? quid? ſi etiam

ratio extat artificioſæ præſenſionis, facilis: diuinæ autem, paulo obſcurior: quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur: hæc notata ſunt obſeruatione diuturna. affert autem uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione incredibilem ſcientiam: quæ poteſt eſſe etiam ſine motu, atq; impulſu deorum: cum quid ex quoq; eueniat, & quid quamq; rem ſignificet, crebra animaduerſione perſpectum eſt. altera diuinatio eſt naturalis, ut ante dixi: quæ phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum: à qua, ut doctiſſimis, ſapientiſſimisq; placuit, hauſtos animos, & delibatos habemus: cumq; omnia completa ſint & referta æterno ſenſu, & mente diuina: neceſſe eſt cognatione diuinorum animorum, animos humanos commoueri. ſed uigilantes animi, uitæ neceſſitatibus ſeruiunt: diſiunguntq; ſe à ſocietate diuina, uinclis corporis impediti. rarum eſt quoddam genus eorum: qui ſe à corpore auocent: & ad diuinarum rerum cognitionem cura omni, ſtudioq; rapiantur. Horum ſunt auguria, non diuini impetus, ſed rationis humanæ. nam & natura futura præſentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando cæli, atq; terrarum. alij autem in Rep. exercitati, ut de atherienſi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante proſpiciunt: quos prudentes poſſumus dicere, id eſt prouidentes: diuinos nullo modo poſſumus. non plus quam mileſium Thalem: qui, ut obiurgatores ſuos conuinceret: oſtenderetq; etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe: omnem oleam, antequam florere cœpiſſet, in agro

mileſio coëmiſſe dicitur: animaduerterat fortaſſe quadam ſcientia, olearum ubertatem fore. & quidem idem primus defectionem ſolis, quæ Aſtyage regnante facta eſt: prædixiſſe fertur. multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præſentiunt: ſed nullam eorũ diuinationem uoco. ne illam quidem: qua ab Anaximandro phyſico moniti Lacædemonij ſunt: ut urbem, & tecta linquerent: armatiq; in agro excubarent: quod terræmotus inſtaret: tum, cum & urbs tota corruit: & ex monte thaygeto, extrema montis quaſi puppis, auulſa eſt. ne Pherecides quidem ille Pythagoræ magiſter, potius diuinus habebitur, quàm phyſicus: qui cum uidiſſet hauſtam aquam de iugi puteo: terræmotus dixit inſtare. Nec uero unquam animus hominis naturaliter diuinat: niſi cum ita ſolutus eſt, & uacuus: ut ei plane nihil ſit cum corpore. quod aut uatibus contingit: aut dormientibus. itaq; ea duo genera à Dicæarcho probantur, & ut dixi, à Cratippo noſtro. ſi propterea, quod ea proficiſcuntur à natura: ſint ſumma ſane: modo ne ſola. ſin autem nihil eſſe in obſeruatione putant: multa tollunt quibus uitæ ratio continetur. ſed quoniam dant aliquid, idq; non paruum, uaticinationes cum ſomnijs: nihil eſt quod cum his magnopere pugnemus: præſertim cum ſint, qui omnino nullam diuinationem probent. Ergo & hi quorum animi ſpretis corporibus euolant, atq; excurrunt foras ardore aliquo inflammati, atq; incitati: cernunt illa profecto, quæ uaticinantes prænunciant: multisq; rebus inflammantur tales animi: qui corporibus non inhærent: ut hi, qui ſono quodam uocum, & phrygijs cantibus incitantur: multos

nemora, ſyluæq; , multos, amnes, aut maria commouent : quorum furibunda mens uidet ante multo quæ futura ſunt. quo de genere illa ſunt:

» *-heu uidete: iudicauit iudicium inclytum*
» *Inter deas tris aliquis: quo iudicio Lacedæmonia*
» *Mulier furiarum una adueniet.-*

Eodem enim modo multa à uaticinantibus ſæpe prædicta ſunt : neq; ſolum uerbis, ſed etiam

» *Verſibus, quos olim fauni uatesq; canebant.*

ſimiliter Martius & Publicius uates cecinisse dicuntur. quo ex genere Apollinis operta prolata ſunt. credo etiam anhelitus quoſdam fuiſſe terrarum : quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atq; hæc quidem uatum ratio eſt: nec diſſimilis ſanè ſomniorum. nam quæ uigilãtibus accidunt uatibus: eadẽ nobis dormientibus. uiget enim animus in ſomnis: liberq; ſenſibus, ab omni impeditione curarum iacente & mortuo penè corpore, quid uixit ab omni æternitate : uerſatusq; eſt cum innumerabilibus animis : omnia, quæ in natura rerum ſunt, uidet: ſi modo temperatis eſcis, modicisq; potationibus ita eſt affectus : ut ſopito corpore ipſe uigilet. hæc ſomniantis eſt diuinatio. Hic magna quædam exoritur, neq; ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum Antiphontis interpretatio : eodemq; modo, & oraculorum, & uaticinationum: ſunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum, fruſtra natura diuina genuiſſet : niſi eadem docuiſſet quemadmodum ad eorum uenas perueniretur : nec fruges terræ, baccasue arborum cum utilitate ulla generi humano dediſſet : niſi earum cultus, & conditiones tradidiſſet

materia deinde quid iuuaret? niſi confectionis eius fabricam haberemus. ſic cum omni utilitate quam dij hominibus dederunt: ars aliqua coniuncta eſt: per quam illa utilitas percipi poſſit. item igitur ſomnijs, uaticinationibus, oraculis, quod erant multa obſcura: multa ambigua: explanationes adhibitæ ſunt interpretum. Quomodo autem aut uates, aut ſomniantes ea uideant, quæ nuſquam etiam tunc ſint: magna quæſtio eſt. ſed explorata ſi ſint ea: quæ ante quæri debeant: ſint hæc quæ quærimus faciliora. continet enim totam hanc quæſtionem ea ratio, quæ eſt de natura deorum: quæ à te ſecundo libro eſt explicata dilucidè. quam ſi obtinemus: ſtabit illud quidem quod locum hunc continet, de quo agimus, eſſe deos: et eorum prouidentia mundum adminiſtrari: eoſdemq; conſulere rebus humanis: nec ſolum uniuerſis, uerum etiam ſingulis. hæc ſi tenemus: quæ mihi quidem non uidentur poſſe conuelli: profecto hominibus à dijs futura ſignificari neceſſe eſt. ſed diſtinguendum uidetur quonam modo. Nam non placet ſtoicis ſingulis iecorum fiſſis, aut auium cantibus intereſſe deum. neq; enim decorum eſt: nec dijs dignum: nec fieri ullo pacto poteſt. ſed ita à principio inchoatum eſſe mundum: ut certis rebus certa ſigna præcurrerēt, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in oſtentis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium uiſis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta ſunt: hi non ſæpe falluntur. male coniecta, maleq; interpretata, falſa ſunt, non rerum uitio, ſed interpretum inſcitia. hoc autem poſito, atq; conceſſo, eſſe quandam uim diuinam hominum uitam continentem: non difficile eſt,

quæ fieri

quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiant ſuſpicari. Nam & ad hoſtiam deligendam poteſt dux eſſe uis quædam ſentiens: quæ eſt toto confuſa mundo. & tum ipſum, cum immolare uelis, extorum fieri mutatio poteſt: ut aut abſit aliquid: aut ſuperſit. paruis enim momentis multa natura aut affingit: aut mutat: aut detrahit. quod ne dubitare poſſimus, maximo eſt argumento, quod paulo ante interitum Cæſaris contigit: qui cum immolaret illo die quo primum in ſella aurea ſedit: & cum purpurea ueſte proceſſit: in extis bouis opimi cor non fuit. num igitur cenſes ullum animal, quod ſanguinem habet, ſine corde eſſe poſſe? qua ille rei nouitate perculſus, cum Spurinna diceret, timendum eſſe ne conſilium, & uita deficeret: earum enim rerum utrunq; à corde proficiſci: poſtero die caput in iecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur à dijs immortalibus: ut uidet interitum: non ut caueret. cum igitur hæ partes in extis non reperiuntur: ſine quibus uictima illa uiuere nequiſſet: intelligendū eſt in ipſo immolationis tēpore eas partes, quæ abſint, interijſſe. eademq; efficit in auibus diuina mens: ut tum huc, tum illuc uolent alites: tum in hac, tum in illa parte ſe occultent: tum à dextra, tum à ſiniſtra parte canant oſcines. nam ſi omne animal, ut uult, ita utitur motu ſui corporis: prono, obliquo, ſupino: membráq; quo uult flectit: contorquet: porrigit: contrahit: eaq; ante efficit, penè, quàm cogitat: quanto id deo eſt facilius? cuius numini parent omnia. idémq; mittit & ſigna nobis eius generis, qualia permulta hiſtoria tradidit. quale ſcriptum illud uidemus: ſi luna paulo ante ſolis ortum

deſeciſſet in ſigno leonis: fore ut armis Darius, & Perſæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio uincerentur: Dariusq; moreretur. & ſi puella nata biceps eſſet: ſeditionem in populo fore: corruptelam, & adulterium domi. & ſi mulier leonem peperiſſe uiſa eſſet: fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea reſp. in qua id contigiſſet. eiuſdem autem generis etiam illud eſt, quod ſcribit Herodotus: Crœſi filium, cum eſſet infans, locutum. quo oſtento regnum patris, & domum funditus concidiſſe. Caput arſiſſe Seruio Tullio dormienti, quæ hiſtoria non prodidit? ut igitur qui ſe tradet ita quieti præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & uera cernit in ſomnis: ſic caſtus animus, purusq; uigilantis, & ad aſtrorum, & ad auium, reliquorumq; ſignorum, & ad extorum ueritatem eſt paratior. Hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate accepimus: quodq; ab ipſo in libris ſocraticorum ſæpe dicitur: eſſe diuinum quiddam, quod dæmonion appellat: cui ſemper ipſe paruerit, nunquam impellenti, ſæpe reuocanti. Et Socrates quidem, quo quem authorem meliorem quærimus? Xenophonti conſulenti, ſequeretur ne Cyrum, poſtea q̃ expoſuit, quæ ſibi uidebantur: & noſtrum quidem inquit humanum eſt conſilium: ſed de rebus & obſcuris, et incertis ad Apollinem cenſeo referendum: ad quem etiam Athenienſes publice de maioribus rebus ſemper retulerunt. ſcriptum eſt item, cum Critonis ſui familiaris oculum alligatum uidiſſet: quæſiuiſſe quid eſſet. cum autem ille reſpondiſſet in agro ambulanti ramulum adductum, ut remiſſus eſſet, in oculum recidiſſe: tum Socrates, non

enim

enim paruiſſi mihi reuocanti: cum uterer, qua ſoleo, præſagitione diuina. Idem etiam Socrates *cum apud deliú male pugnatum eſſet* Lachete *prætore: fugeretq́ꝫ cum ipſo* Lachete*: ut uentum eſt in triuium: eadem qua cæteri fugere noluit. quibus quærentibus cur non eadem uia pergeret: deterreri à deo dixit. tum quidem ij, qui alia uia fugerant: in hoſtium equitatum inciderunt.* Permulta *coniecta ſunt ab* Antipatro: *quæ mirabiliter à* Socrate *diuinata ſunt: quæ prætermittam: tibi enim nota ſunt: mihi ad commemorandum non neceſſaria. illud tamen eius philoſophi magnificum, ac penè diuinum: ꝙ cum impijs ſententijs damnatus eſſet: æquiſſimo animo ſe dixit mori. neq; enim domo egredienti, neq; illud ſuggeſtum, in quo cauſam dixerat, aſcendenti, ſignum ſibi ullum, quod conſueſſet, à deo quaſi mali alicuius impendentis datum.* Equidem *ſic arbitror: etiam ſi multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare uideantur: eſſe tamen diuinationem: homines autem ut in cæteris artibus, ſic in hac poſſe falli. poteſt accidere, ut aliquod ſignum dubie datum, pro certo ſit acceptum: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo diſputo, probandum ſatis eſt, non modo plura, ſed pauciora diuine præſenſa, et prædicta reperiri.* Quinetiam *hoc non dubitans dixerim: ſi unum aliquid ita ſit prædictum, præſenſumq́ꝫ: ut cum euenerit, ita cadat ut prædictum ſit: neq; in eo quicquam caſu, & fortuito factum eſſe appareat: eſſe certe diuinationem: id quod eſſet omnibus confitendum. quo circa primum mihi uidetur, ut* Poſſidonius *facit, à deo, de quo ſatis dictum eſt: deinde*

á fato, deinde á natura uis omnis diuinandi, ratioq́; repetenda. fieri igitur omnia fato ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod græci εἱμαρμένην: ideſt ordinem, ſeriemq; cauſarum, cum cauſa cauſæ nexa rem ex ſe gignat. ea eſt ex omni æternitate fluens ueritas ſempiterna. quod cum ita ſit: nihil eſt factum, quod non futurum fuerit: eodemq́; modo nihil eſt futurum: cuius non cauſas id ipſum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum ſit non id quod ſuperſtitioſe, ſed id quod phyſice dicitur, cauſa æterna rerum: cur & ea quæ præterierunt facta ſint: & quæ inſtant, fiant: & quæ ſequuntur, futura ſint. ita fit, ut & obſeruatione notari poſſit, quæ res quãcunq; cauſam plerunq; conſequatur: etiam ſi non ſemper. nam id quidem difficile eſt affirmare: eaſdem cauſas uериſimiles rerum futurarum cerni ab ijs, qui aut per furorem eas, aut in quiete uideant. Præterea cum fato omnia fiant: id quod alio loco oſtendetur: ſi quis modo talis poſſit eſſe: qui colligationem cauſarum omnium perſpiciat animo: nihil eum profecto fallet. qui enim teneat cauſas rerum futurarum: idem neceſſe eſt omnia teneat, quæ futura ſint. quod cum facere nemo niſi deus poſſit: relinquendum eſt homini, ut ſignis quibuſdam conſequentia declarantibus, futura præſentiat. non enim illa, quæ futura ſunt, ſubito exiſtunt: ſed eſt quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis nihil noui efficientis, & primum quicq; replicantis. quod et hi uident quibus naturalis diuinatio data eſt: & hi, quibus curſus rerum obſeruando notatus eſt. qui & ſi cauſas ipſas non cernunt: ſigna tamen cauſarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memoria, & diligentia, ex

tia, ex

tia, ex monumentis ſuperiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificioſa dicitur, extorum, fulgurum, oſtentorū, ſignorumq́; cæleſtium. Non eſt igitur, *ut mirandum ſit, ea præſentiri à diuinantibus: quæ nuſquam ſint. ſunt enim omnia: ſed tempore abſunt. atq; ut in ſeminibus uis ineſt earum rerum: quæ ex his progignuntur: ſic in cauſis conditæ ſunt res futuræ: quas eſſe futuras, aut concitata mens, aut ſoluta ſomno cernit: aut ratio, aut coniectura præſentit. atq; ut hi, qui ſolis, et lunæ, reliquorumq́; ſyderum ortus, obitus, motusq́; cognorunt: quo quicq; tempore eorum futurum ſit, multo ante prædicunt: ſic qui curſum rerum, euentorumq́; conſequentiam, diuturnitate pertractata notauerunt: aut ſemper, aut, ſi id difficile eſt: plerunq;, quod ſi ne id quidem conceditur: nonnunquam certe quid futurum ſit intelligunt.* Atq; *hæc quidem, et quædam huiuſmodi cur ſit diuinatio, ducuntur à fato.* À *natura autem alia quædam ratio eſt: quæ docet quanta ſit animi uis ſeiuncta à corporis ſenſibus: quod maxime contingit, aut dormientibus, aut mente permotis. ut enim deorum animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe quid quiſq; ſentiat: ex quo fit, ut homines etiam, cum taciti optent aliquid: aut uoueant: haud dubitent, quin dij illud exaudiant: ſic animi hominum, cum aut ſomno ſoluti uacant corpore: aut mente permoti p r ſe ipſi liberi incitati mouentur: cernunt ea, quæ permiſti cum corpore animi uidere non poſſunt.* Atq; *hanc quidem rationem naturæ difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus diuinationis: quod ex arte profectum dicimus: ſed tamen id quoq; rimatur quantum poteſt Poſſidonius: cum eſſe*

cenſet in natura ſigna quædam rerum futurarum: uti enim Cæos accepimus ortum caniculæ diligenter quot annis ſolere ſeruare: coniecturamq; capere, ut ſcribit Ponticus Heraclides: ſalubris ne, an peſtilens annus futurus ſit. nam ſi obſcurior quaſi caliginoſa ſtella extiterit: pingue & concretum eſſe cælum: ut eius aſpiratio grauis, & peſtilens futura ſit. ſin illuſtris, & perlucida ſtella apparuit: ſignificari cælum eſſe tenue, purumq;, & propterea ſalubre. Democritus autem cenſet ſapienter inſtituiſſe ueteres: ut hoſtiarum immolatarum inſpicerentur exta: quorum ex habitu, atq; colore, tum ſalubritatis, tum peſtilentiæ ſigna percipi: nonnunquam etiam quæ ſit uel ſterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ ſi à natura profecta, obſeruatio, atq; uſus agnouit: multa afferre potuit dies: quæ animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus qui in chryſe phyſicus inducitur, minime naturam rerum cognoſcere uideatur.

» Nam iſtis qui linguam auium intelligunt:
» Pluſq; ex alieno iecore ſapiunt quam ſuo:
» Magis audiendum q̃ auſcultandum cenſeo.

cur quæſo? cum ipſe paucis interpoſitis uerſibus dicat ſatis luculente:

» Quicquid eſt hoc, omnia animat: format: alit: auget: creat:
» Sepelit: recipitq; in ſeſe omnia: omniumq; idem eſt pater:
» In eundemq; eadem quæ oriuntur, de integro, atq; eodem occidunt.

quid eſt igitur? cur cum domus ſit omnium una, eaq; communis: cumq; animi hominum ſemper fuerint, futuriq;

turiq; ſint: cur ij quidem, quid ex quoq; eueniat, & quid quamq; rem ſignificet, perſpicere non poſſunt?

Hæc habui inquit de diuinatione quæ dicerem: nunc illa teſtabor, non me ſortilegos, neq; eos, qui quæſtus cauſa hariolentur: nec pſychomantiam qdem quibus Appius amicus tuus uti ſolebat, agnoſcere. non habeo deniq; nauci marſum augurem,

» *Non uicanos aruſpices, non de circo aſtrologos,*
» *Non iſiacos coniectores, non interpretes ſomnium.*
Non enim ſunt ij aut ſcientia aut arte diuini:
» *Sed ſuperſtitioſi uates, impudentesq; harioli:*
» *Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:*
» *Qui ſibi ſemitam non ſapiunt: læti monſtrant uiam:*
» *Quibus diuitias pollicentur: ab his drachmas ipſi petunt.*
» *De his diuitijs ſibi deducant drachmam reddant cætera.*

Atq; hæc quidem Ennius: qui paucis ante uerſibus eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror: & monere etiam, ac multa prædicere: leuitate, uanitate, malitia, excluſa diuinationem probo. Quæ cum dixiſſet Quintus: præclare tu quidem inquam paratus,

Deſunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER SECVNDVS.

Værenti mihi, multumq́; & diu cogitanti, quanam re poſſem prodeſſe quam plurimis: ne quando intermitterem conſulere reipublicæ: nulla maior occurrebat: quam ſi optimarum artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror conſecutum. Nam *& cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudium eo libro, qui eſt inſcriptus* Hortenſius*: & quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeq́;, & conſtans, & elegans arbitraremur, quatuor academicis libris oſtendimus. cumq́; fundamentum eſſet philoſophiæ poſitum in finibus bonorum, & malorum: perpurgatus eſt is locus à nobis quinq; libris: ut quid à quoq;, & quid contra quenq; philoſophum diceretur, intelligi poſſet. totidem ſubſecuti libri tuſculanarum diſputationum, res ad beate uiuendum maxime neceſſarias ape-*
1 *ruerunt. primus enim eſt, de contemnenda morte. ſecundus, de tolerando dolore. de ægritudine lenienda,*
3 *tertius. quartus, de reliquis animi perturbationibus.*
5 *quintus eum locum complexus eſt: qui totam philoſophiam maxime illuſtrat. docet enim ad beate uiuendum, uirtutem ſe ipſa eſſe contentam. quibus rebus editis tres libri perfecti ſunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quæſtio continetur. quæ ut plene eſſet, cumulateq; perfecta, de diuinatione ingreſſi*

ſumus

ſumus his libris ſcribere. quibus, ut eſt in animo, de fato ſi adiunxerimus: erit abunde ſatisfactum toti huic quæſtioni. Atq; his libris annumerandi ſunt ſex de republica quos tunc ſcripſimus, cum gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philoſophiæq; proprius: à Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totáq; pipatheticorum familia tractatus uberrime. Nam quid ego de conſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi, ſane aliquantum medetur: cæteris item multum profuturam puto. interiectus etiam eſt nuper is: quem ad noſtrum Atticum de ſenectute miſimus. imprimisq; quoniam philoſophia uir bonus efficitur, & fortis: Cato noſter in horum librorum numero ponendus eſt. cumq; Ariſtoteles, itemq; Theophraſtus excellentes uiri cum ſubtilitate, tum copia, cum philoſophia dicendi etiam præcepta coniunxerint: noſtri quoq; oratorij libri in eundem numerum referendi uidentur. ita tres erunt de Oratore: quartus Brutus: quintus Orator. Adhuc hæc erant. ad reliqua acri tendebamus animo, ſic parati, ut, niſi quæ cauſa grauior obſtitiſſet: nullum philoſophiæ locum eſſe pateremur: qui non latinis litteris illuſtratus pateret. quod enim munus reip. afferre maius, melius'ue poſſumus? q̃ ſi docemus, atq; erudimus iuuentutem? his præſertim moribus, atq; temporibus: quibus ita prolapſa eſt: ut omnium opibus refrenanda, atq; coercenda ſit. Nec uero id effici poſſe confido: quod ne poſtulandum quidem eſt: ut omnes adoleſcentes ſe ad hæc ſtudia conuertant. pauci utinam: quorum tamen in rep. late patere poterit induſtria. equidem etiam ex his fructum capio laboris mei, qui iam ætate prouecti in noſtris libris acquieſcunt: quorum ſtu-

dio legendi, meum ſcribendi ſtudium uehementius in dies incitatur: quos quidem plures q̃ rebar eſſe cognoui. magnificum illud etiam, Romaniſq; hominibus glorioſum: ut græcis de philoſophia litteris non egeant. quod aſſequar profecto, ſi inſtituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philoſophiæ cauſam attulit grauis caſus ciuitatis: cum in armis ciuilibus nec tueri meo more remp. nec nihil agere poteram: nec quid potius, quod quidem me dignum eſſet: agerem reperiebam. Dabunt igitur mihi ueniam mei ciues: uel gratiã potius habebunt: quod cum eſſet in unius poteſtate reſpublica: neq; ego me abdidi: neq; deſerui: neq; afflixi: neq; ita geſſi quaſi homini aut temporibus iratus: neq; ita porro, aut adulatus, aut admiratus fortunam ſum alterius: ut me meæ pœniteret. id enim ipſum à Platone, philoſophiáq; didiceram: naturales eſſe conuerſiones quaſdam rerũ publicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur: tum à populis: aliquando à ſingulis. quod cum accidiſſet noſtræ reipublicæ: tum priſtinis orbati muneribus, hæc ſtudia renouare cœpimus: ut & animus moleſtijs potiſſimum releuaretur: & prodeſſemus ciuibus noſtris, qua re cunq; poſſemus. in libris enim ſententiam dicebamus: concionabamur: philoſophiam nobis pro reip. procuratione ſubſtitutam putabamus. Nunc quoniam de rep. conſuli cœpti ſumus: tribuenda eſt opera repulicæ: uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda. tantum huic ſtudio relinquendum: quantum uacabit à publico officio & munere. ſed hæc aliàs pluribus. nunc ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Nam cum de diuinatione Quintus frater ea diſſeruiſſet: quæ ſuperiore libro

ſcripta ſunt: ſatisq; ambulatum uideretur: tum in bibliotheca, quæ in licio eſt aſſedimus. Atq; *ego accurate tu quidem inquam Quinte, & ſtoicæ, ſtoicorum ſententiam defendiſti: quodq; me maxime delelectat: plurimis noſtris exemplis uſus es: & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt à te dicta: ſed ita, nihil ut affirmem: quæram omnia: dubitans plerunq;, & mihi ipſe diffidens. ſi enim aliquid certi haberem quod dicerem: ego ipſe diuinarem: qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis* Carneades *quærere ſolebat: quarum nam rerum diuinatio eſſet: earum ne, quæ ſenſibus perciperentur? at eas quidem cernimus: audimus: guſtamus: olfacimus: tangimus. nunquid ergo in his rebus eſt? quæ prouiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa ſentiamus? at neſcioqui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut* Tyreſias *fuit: poſſit quæ alba ſint, quæ nigra dicere? aut ſi ſurdus ſit: uarietates uocum, aut modos noſcere?* Ad *nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur: diuinatio adhibetur. atq; ne in his quidem rebus, quæ arte tractantur: diuinatione opus eſt. & enim ad ægros non uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationem: ſed à muſicis.* Eadem *in litteris ratio eſt, reliquisq; rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere ſol maior ne, quàm terra ſit? an tantus quantus uideatur?* Lunaq; *ſuo lumine, an ſolis utatur?* Sol *luna quem motum habeat? quem quinq;* Stellæ, *quæ errare dicuntur? nec hæc*

qui diuini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos: nec eorum, quæ in Geometria deſcribuntur: quæ uera, quæ falſa ſint. ſunt enim ea mathematicorum non hariolorũ. de illis uero rebus, quæ in philoſophia uerſantur: nunquid eſt quod quiſquam diuinorum, aut reſpondere ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit? quid malum? quid neutrum? ſunt enim hæc propria philoſophorum. quid de officio? num quis aruſpicem conſulit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis, uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad ſapientes hæc, non ad diuinos referri ſolent. quid quæ à Phyſicis, aut dialecticis tractantur: num quis eorum diuinare poteſt? unus ne mundus ſit? an plures? quæ ſint initia rerum: ex quibus naſcuntur omnia? Phyſicorum eſt iſta prudentia. quomodo autem mentientem diſſoluas: quem pſeudomenon uocant? aut quemadmodum ſoriti reſiſtas: quem ſi neceſſe ſit latino uerbo liceat acerualem appellare? ſed nihil opus eſt. ut enim ipſa philoſophia & multa uerba græcorum, ſic ſorites ſatis latino ſermone tritus eſt. ergo hæc quoq; dialectici dicent, non diuini. quid? cum quæritur qui ſit optimus reip. ſtatus: quæ leges, qui mores, aut utiles, aut inutiles: aruſpices ne ex æthruria accerſentur? an principes ſtatuent, & delecti uiri, periti rerum ciuilium? quod ſi nec earum rerum, quæ ſubiectæ ſenſibus ſunt, ulla diuinatio eſt: nec earum, quæ artibus continentur: nec earum, quæ in philoſophia diſſeruntur: nec earum, quæ in rep. uerſantur: quarum rerum ſit nihil prorſus intelligo. nam aut omnium debet eſſe: aut aliqua ei

materia danda eſt: in qua uerſari poſſit. ſed nec omnium diuinatio eſt: ut ratio docuit: nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem præficere poſſimus. uide igitur ne nulla ſit diuinatio. eſt quidem græcus in hanc ſententiam uerſus.

20 *Bene qui coniiciet, uatem hunc perhibeto optimum. num igitur aut quæ tempeſtas impendat, uates melius coniiciet, quàm gubernator? aut morbi naturam acutius, quàm medicus? aut belli adminiſtrationem prudentius, quàm imperator, coniectura aſſequetur? Sed animaduerti Quinte, te caute, & ab iis coniecturis quæ haberent artem aut prudentiam, ab iis rebus, quæ ſenſibus aut artificiis perciperentur, abducere diuinationem: eamq; ita diffinire: diuinationem eſſe earum rerum prædictionem, & præſenſionem: quæ eſſent fortuitæ. Primum eodem reuolueris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. num igitur aut aruſpex, aut augur, aut uates quis, aut ſomnians, melius coniecerit, aut ex morbo euaſurum ægrotum? aut ex periculo nauem? aut ex inſidiis exercitum? quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? Atqui ne illa quidem diuinantis eſſe dicebas: uentos, aut imbres impendentes quibuſdam præſentire ſignis in quo noſtra quædam Aratea memoriter à te pronunciata ſunt. & ſi hæc ipſa fortuita ſunt: plerunq; enim, non ſemper eueniunt. quæ eſt igitur, aut ubi uerſatur fortuitarum rerum præſenſio? quam diuinationem uocas. quæ enim præſentiri aut arte, aut ratione, aut uſu, aut coniectura poſſunt: ea non diuinis tribuenda putas: ſed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari*

poſſint: quæ nulla nec arte, nec ſapientia prouideri poſſunt: ut ſiquis M. Marcellum illum, qui ter conſul fuit, multis annis ante, dixiſſet naufragio eſſe periturum: diuinaſſet profecto. nulla enim arte alia nec ſapientia id ſcire potuiſſet. talium ergo rerum, quæ in fortuna poſitæ ſunt, præſenſio diuinatio eſt. poteſt ne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ ſint: ulla eſſe præſenſio? quid eſt enim aliud ſors? quid fortuna? quid caſus? quid euentus? niſi cum ſic aliquid cecidit, ſic euenit: ut uel non cadere, atq; euenire, uel aliter cadere, atq; euenire potuerit? quomodo ergo id, quod temere fit cæco caſu, & uolubilitate fortunæ: præſentiri, & prædici poteſt? medicus morbum ingraueſcentem ratione prouidet: inſidias imperator: tempeſtates gubernator: tamen hi ipſi ſæpe falluntur, qui nihil, ſine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet: baccam quoq; ſe uiſurum putat. non ſine ratione ille quidem. ſed nonnunquam tamen fallitur. quod ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid exiſtimandum eſt de coniectura eorum? qui extis, aut auibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomnijs, futura præſentiunt? Nondum dico, quàm hæc ſigna nulla ſint: fiſſum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, ſtellæ traiectio, uoces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco, nunc de uniuerſis. qui poteſt prouideri, quicquam futurum eſſe? quod neq; cauſam habet ullam, neq; notam cur futurum ſit? Solis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos, ab his qui ſyderum curſus, & motus numeris perſequuntur. ea enim prædicunt quæ

naturæ neceſſitas perfectura eſt. uident ex conſtantiſſimo motu lunæ, quando illa è regione ſolis facta incurrit in umbram terræ: quæ eſt meta noctis: ut eam obſcurari neceſſe ſit: quandoq; eadem luna ſubiecta ſoli atq; oppoſita noſtris oculis eius lumen obſcuret: quo in ſigno quæq; errantium ſtellarum, quoq; tempore futura ſit: qui exortus quoq; die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. hæc qui ante dicunt, quam rationem ſequantur uides: qui theſaurum inuenturum, aut hæreditatem uenturam dicunt quid ſequuntur? aut in qua rerum natura, ineſt id futurum? quod ſi ea, quæ ſunt eiuſdem generis, habent aliquam talem neceſſitatem: quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi, & conſtantiæ, quàm fortuna: ut mihi, ne in deum quidem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu, & fortuitu futurum ſit. ſi enim ſcit: certe illud eueniet. ſin certe eueniet: nulla fortuna eſt. eſt autem fortuna. rerum igitur fortuitarum nulla eſt præſenſio. aut ſi negas eſſe fortunam: & omnia quæ fiunt, quæq; futura ſunt, ex omni æternitate diffinita dicis eſſe fataliter: muta diffinitionem diuinationis: quam dicebas præſenſionem eſſe rerum fortuitarum. ſi enim nihil fieri poteſt: nihil accidere: nihil euenire: niſi quod ab omni æternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore: quæ poteſt eſſe fortuna? qua ſublata, qui locus eſt diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum eſt dicta præſenſio? quanquam dicebas, omnia quæ fierent, futurá ue eſſent, fato contineri. anile ſanè, & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum. ſed tamen apud ſtoicos de iſto fato multa dicuntur. de quo

alias: nunc quod neceſſe eſt. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodeſt? quod enim is, qui diuinat prædicat: id uero futurum eſt. ut ne illud quidem ſciam quale ſit, quod Deiotarum *familiarem noſtrum ex itinere aquila reuocauit. qui niſi reuertiſſet, in eo conclaui ei cubandum fuiſſet: quod proxima nocte corruit. ruina igitur opreſſus eſſet. at id, neq; ſi fatum fuerat, effugiſſet: nec ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid eſt? quod me moueant aut ſortes? aut exta? aut ulla prædictio? ſi enim fatum fuit claſſes populi romani bello punico primo alteram naufragio, alteram à pœnis depreſſam interire: etiam ſi tripudium ſoliſſimum pulli feciſſent* L. Iunio, & P. Clodio *conſu. claſſes tamen interiſſent. ſin cum auſpicijs obtemperatum eſſet: interituræ claſſes non fuerunt non interierunt fato. uultis autem omnia fato. nulla igitur eſt diuinatio. quod ſi fatum fuit bello punico ſecundo, exercitum populi romani ad lacum thraſimenum interire: num id mutari potuit, ſi* Flaminius *conſul his ſignis, hiſq; auſpicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruiſſet? certe potuit. aut igitur non fato interijt exercitus: mutari enim fata non poſſunt: aut ſi fato: quod certe uobis ita dicendum eſt: etiam ſi obtemperaſſet auſpicijs, idem euenturum fuiſſet. ubi eſt igitur diuinatio iſta ſtoicorum? quæ ſi fato omnia fiunt: nihil nos admonere poteſt, ut cautiores ſimus. quoquo enim modo nos geſſerimus: fiet tamen illud quod futurum eſt. ſin autem id poteſt flecti: nullum eſt fatum. ita ne diuinatio quidem: quoniam ea rerum futurarum eſt. nihil autem eſt pro certo futurũ, quod poteſt aliqua procuratione accidere ne fiat.* Atq; *ego*

ne utilem

ne utilem quidem arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcientiam. quæ enim uita fuiſſet Priamo? ſi ab adoleſcentia ſciſſet quos euentus ſenectutis eſſet habiturus? abeamus à fabulis: propiora uidemus. clariſſimorum hominum noſtræ ciuitatis grauiſſimos exitus in conſolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus ſuperiores: M. ne Craſſo putas utile fuiſſe? tum cum maximis opibus, fortuniſq; florebat: ſcire, ſibi interfecto P. filio, exercituq; deleto, trans Euphratem cũ ignominia, & dedecore eſſe pereundum? an Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuiſſe? ſi ſciſſet ſe in ſolitudine ægyptiorum trucidatum iri amiſſo exercitu? poſt mortem uero ea conſecutura: quæ ſine lachrymis non poſſumus dicere? quid uero Cæſarem putamus? ſi diuinaſſet, fore ut in eo ſenatu, quem maiore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia pompeiana, ante ipſius Pompei ſimulacrum, tot centurionibus ſuis inſpectantibus, à nobiliſſimis ciuibus, partim etiam à ſe omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret: ut ad eius corpus non modo amicorum, ſed ne ſeruorum quidem quiſquam accederet: quo cruciatu animi uitam acturum fuiſſe? certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior eſt quàm ſcientia. Nam illud quidem dici, præſertim à ſtoicis, nullo modo poteſt: non iſſet ad arma Pompeius: non tranſiſſet Craſſus Euphratem: non ſuſcepiſſet bellum ciuile Cæſar. non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato. nihil ergo profuiſſet illis diuinare. atq; etiam omnem fructum uitæ ſuperioris perdidiſſent. quid enim poſſit his eſſe lætum, exitus ſuos

cogitantibus? ita quoquo ſe uerterint ſtoici: iaceat neceſſe eſt omnis eorum ſolertia. ſi enim id quod euenturum eſt, uel hoc uel illo modo poteſt euenire: fortuna ualet plurimum. quæ autem fortuita ſunt certa eſſe non poſſunt. ſin autem certum eſt, quid quaq; de re, quoq; tempore futurum ſit: quid eſt quod me adiuuent aruſpices? cũ res triſtiſſimas portendi dixerint? Addunt ad extremum, omnia leuius caſura rebus diuinis procuratis. ſi enim nihil fit extra fatum: nihil leuare diuinatio poteſt. hoc ſentit Homerus: cum querentem Iouem inducit, q Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non poſſet. hoc idem ſignificat græcus ille in eam ſententiam uerſus.

Quod fore paratum eſt id ſummum exuperat Iouẽ. totum omnino fatum, etiam Atellanio uerſu iure mihi eſſe irriſum uidetur. ſed in rebus tam ſeueris, non eſt iocandi locus. concludatur ergo ratio. Si enim prouideri nihil poteſt futurum eſſe, eorum, quæ caſu fiunt: quia eſſe certa non poſſunt: diuinatio nulla eſt. ſin autem idcirco poſſunt prouideri: quia certa ſunt & fatalia: rurſus diuinatio nulla eſt. eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excurſio. nunc cominus agamus. experiamur itaq;, ſi poſſimus, cornua commouere diſputationis tuæ. duo enim genera diuinandi eſſe dicebas: unum artificioſum: alterum naturale. artificioſum conſtare partim ex coniectura: partim ex obſeruatione diuturna. naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex diuinitate: unde omnes animos hauſtos, aut acceptos, aut libatos haberemus. artificioſæ diuinationis illa fere genera

nerâ ponebas extiſpicum, eorumq́; qui ex fulguribus,
oſtentisq́; prædicerent: tum augurum, eorumq́; qui ſi-
gnis, aut ominibus uterentur: omneq́; genus coniectu=
rale in hoc ferè genere ponebas. illud autem natura=
le, aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi uideba=
tur: aut animo per ſomnum ſenſibus & curis uacuo
prouideri. duxiſti autem diuinationem omnem à tri=
bus rebus: à deo: à fato: à naturâ. ſed tamen cum
explicare nihil poſſes: pugnaſti commentitiorum ex-
emplorum mirifica copia. de quo primo hoc libet di=
cere. hoc ego philoſophi non arbitror, teſtibus uti: qui
aut caſu ueri aut malitia falſi, fictiq́; eſſe poſſunt. ar-
gumentis & rationibus oportet quare quicq; ita ſit
docere, non euentis: his præſertim, quibus mihi liceat
non credere. ut ordiar ab aruſpicina: quam ego reip.
cauſa, communisq́; religionis colendam cenſeo. ſed ſoli
ſumus: licet uerum exquirere ſine inuidia: mihi præ=
ſertim de pleriſq; dubitanti: inſpiciamus ſi placet ex=
ta primum. perſuaderi igitur cuiquam poteſt? ea
quæ ſignificari dicuntur extis, cognita eſſe ab aruſpi=
cibus obſeruatione diuturna? & quàm diuturna iſta
fuit? aut quàm longinquo tempore obſeruari potuit?
aut quomodo eſt collata inter ipſos, quæ pars inimici,
quæ pars familiaris eſſet? quod fiſſum periculum,
quod commodum aliquod oſtenderet? an hæc inter
ſe aruſpices æthruſci, Elei, ægyptij, pœni, contulerunt?
at id, præterq̃ quod fieri non potuit: ne fingi quidem
poteſt. alios enim alio more uidemus exta interpretari:
nec eſſe unam omnium diſciplinam. Et certe, ſi eſt in
extis aliqua uis; quæ declaret futura: neceſſe eſt eam
aut cum rerum natura eſſe coniunctam: aut confor=

mari quodammodo numini deorum· atqui diuina cum rerum natura tanta, tamq́; præclara in omnes partes, motuſq́; diffuſa, quid habere poteſt commune? non dicam gallinaceum fel: ſunt enim qui uel argutiſſima hæc exta eſſe dicant: ſed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale? quod declarare poſſit quid futurum ſit? Democritus tamen non inſcite nugatur ut Phyſicus: quo genere nihil arrogantius·

Quod eſt ante pedes nemo ſpectat: cæli ſcrutantur plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari cenſet, hoc duntaxat, pabuli genus, et earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam extis ſignificari putat. O mortalem beatum, cui certe ſcio iudicium nunquam defuiſſe. hucine hominem tantis delectatum eſſe nugis? ut non uideret, tum futurum id ueriſimile ſomnium: cum pecudum exta eodem tempore, in eundem habitum ſe, coloremq́; conuerterent. ſed ſi eadem hora, aliæ pecudis iecur nitidum, atq; plenum eſt: aliæ horridum & exile: quid eſt quod declarari poſſit habitu extorum, & colore? an hoc eiuſdem modi eſt, quale pherecideum illud, quod eſt a te dictum? qui cum aquam uidiſſet ex puteo hauſtam, terræ motum dixit futurum. parum credo impudenter, quod cum factus eſſet motus, dicere audent quæ uis id effecerit. etiam ne futurum eſſe aquæ iugis colore præſentiunt? multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis: ſed credere omnia uide ne non ſit neceſſe. uerum ſint ſane iſta democritea uera: quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid eiuſmodi ab aruſpice inſpectis

& inſpectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hæreditates, tum damna denunciant: fiſſum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderãt. ſi uero id non eſt inuentum: nihil putant accidere potuiſſe triſtius. hæc obſeruari certe non potuerunt, ut ſupra docui. ſunt igitur artis inuenta, non uetuſtatis: ſi eſt ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno conſenſu iuncta ſit, & continens: quod uideo Phyſicis placuiſſe: eiſq; maxime, qui omne quod eſſet, unum eſſe dixerunt: quid habere mundus poteſt cum theſauri inuentione coniunctum? Si enim extis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur: idq; fit natura: primum exta ſunt coniuncta mundo: deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet philoſophos hæc dicere? ut enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio: quam eſſe concedo: multa autem ſtoici colligunt. nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri: & puleium aridum floreſcere ipſo brumali die: & inflatas rumpi ueſſiculas: & ſemina malorum, quæ in his medijs incluſa ſint, in contrarias partes ſe uertere. iam neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios: oſtreiſq; & conchilijs omnibus contingere, ut cum luna creſcant pariter, pariterq; decreſcant: arboreſq; ut hyemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtiuæ cædi putentur. quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus lunæ motu gubernantur. ſexcenta licet eiuſmodi proferri: ut diſtantium rerum cognatio naturalis appa-

reat. demus hoc. nihil enim huic diſputationi aduerſatur. num etiam ſi fiſſum cuiuſdammodi fuerit in iecore, lucrum oſtenditur? qua ex cognatione naturæ, & quaſi concentu, atq; conſenſu, quam ſimpathyam græci appellant: conuenire poteſt aut fiſſum iecoris cum lucello meo? aut meus quæſticulus cum cælo, terra, rerumq; natura? Concedam hoc ipſum ſi uis: & ſi magnam iacturam cauſæ fecero: ſi ullam eſſe conuenientiam naturæ cum extis conceſſero. ſed tamen eo conceſſo: qui euenit, ut is, qui impetrare uelit, conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? hoc erat quod ego non rebar poſſe diſſolui. at q̃ feſtiue diſſoluitur. pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror: ſed Chryſippi, Antipatri, Poſſidonij: qui idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum à te. ad hoſtiam deligendam ducem eſſe uim quandam ſentientem atq; diuinam: quæ toto confuſa mundo ſit. Illud uero multo etiam melius, quod & à te uſurpatum eſt: & dicitur ab illis: cum immolare quiſpiam uelit: tum fieri extorum mutationem, ut abſit aliquid, aut ſuperſit. deorum enim numini parere omnia. hæc mihi iam crede, ne aniculæ quidem exiſtimant. an cenſes eundem uitulum, ſi alius delegerit: ſine capite iecur inuenturum? ſi alius, cum capite? hæc deceſſio capitis, aut acceſſio, ſubito ne fieri poteſt? ut ſe exta ad immolantis fortunam accommodent? non perſpicitis aliã quandam ineſſe uim hoſtijs deligendis: præſertim cum res ipſa doceat. cum enim triſtiſſima exta ſine capite fuerunt: quibus nihil uidetur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſæpe pulcherrime. ubi illæ minæ ſuperiorum extorum? aut quæ tam ſubita facta eſt deorum

rum

ṽum tanta placatio? Sed affers in tauri opimi extis immolante Cæſare cor non fuiſſe· id quia non potuerit accidere ut ſine corde uictima illa uiueret: iudicandum eſſe tum interiſſe cor cum immolaretur· qui fit ut alterum intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem uiuere? alterum non uideas? cor ſubito non potuiſſe neſcio quo auolare? ego enim poſſum uel neſcire quæ uis ſit cordis ad uiuendum: uel ſuſpicari contactum aliquo morbo bouis exile, & exiguum, & uietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe· tu uero quid habes, quare putes, ſi paulo ante cor fuerit in tauro opimo: ſubito id in ipſa immolatione interiſſe? an quod aſpexit ueſtitu purpureo excordem Cæſarem: ipſe corde priuatus eſt? urbem philoſophiæ mihi crede proditis: cum caſtella defenditis· nam dum aruſpicinam ueram eſſe uultis: phyſiologiam totam peruertitis· caput eſt in iecore: cor in extis· iam abſcedet, ſimulac molam, & uinum inſperſeris· deus id eripiet: uis aliqua conficiet: aut exedet· non ergo omnium interitus atq; obitus natura conficiet: & erit aliquid quod aut ex nihilo oriatur: aut in nihilum ſubito occidat· quis hoc Phyſicus dixit unquam? aruſpices dicunt· his igitur quam Phyſicis potius credendum exiſtimas? quid cum pluribus dijs immolatur: qui tandem euenit, ut litetur alijs? alijs non litetur? quæ autem inconſtantia deorum eſt? ut primis minentur extis? bene promittant ſecundis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter proximos? ut Apollinis exta bona ſint? Dianæ non bona? quid eſt tam perſpicuum? q̃ cum fortuito hoſtiæ adducantur: talia cuiq; exta eſſe: qualis cuiq; obtigerit hoſtia? At enim id ipſum habet aliquid di-

uini: quæ cuiq; hoſtia obtingat: tanquam in ſortibus quæ cui ducatur·mox de ſortibus· quanquam tu quidem non hoſtiarum caſum confirmas ſortium ſimilitudine: ſed infirmas ſortes collatione hoſtiarum. an cum in æquimelium miſimus qui afferat agnum, quem immolemus: is mihi agnus affertur: qui habet exta rebus accommodata? & ad eum agnum non caſu, ſed duce deo ſeruus deducitur? nam ſi caſum in eo quoq; dicis eſſe, quaſi ſortem quandam cum deorum uoluntate coniunctam: doleo tantam ſtoicos noſtros epicureis irridendi ſui facultatem dediſſe. non enim ignoras q̃ iſta derideant·& quidem illi facilius facere poſſunt· deos enim ipſos iocandi cauſa induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes tanquam inter duos lucos, ſic inter duos mundos propter metum ruinarum: eosq; habere putat eadem membra quæ nos: nec ullum uſum habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. ſed non ut hic ſibi conſtat: item ſtoici· illius enim deus nihil habens nec ſui, nec alieni negocij, non poteſt hominibus diuinationem impertire· ueſter autem deus poteſt non impertire, ut nihilominus mundum regat, & hominibus conſulat· cur igitur uos inducitis in eas captiones: quas nunquam explicetis? ita enim cum magis properant concludere ſolent· ſi dij ſunt eſt diuinatio: ſunt autem dij: eſt ergo diuinatio· multo eſt probabilius: non eſt autem diuinatio: non ſunt ergo dij· uide q̃ temere committant: ut ſi nulla ſit diuinatio: nulli ſint dij· diuinatio enim perſpicue tollitur: deos eſſe retinendum eſt· Atq; hac extiſpicum diuinatione ſublata, omnis aruſpicina

ſublata

ſublata eſt. oſtenta enim ſequuntur, & fulgura: ualet autem in fulguribus obſeruatio diuturna: in oſtentis, ratio, plerunq; coniectura adhibetur. Quid eſt igitur quod obſeruatum ſit in fulgure? cælum in XVI partes diuiſerunt æthruſci. facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere: ut ex eo dicerent fulmen qua ex parte ueniſſet. primum id quid intereſt? deinde quid ſignificat? nonne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, q tonitrua, iactusq; fulminum extimuiſſent: credidiſſe ea efficere rerum omnium præpotentem Iouem? itaq; in noſtris commentarijs ſcriptum habemus, Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe reip. cauſa conſtitutum eſt. comitiorum enim non habendorum cauſas eſſe uoluerunt. itaq; comitiorum ſolum uitium eſt fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus: ſi ſiniſtrum fuerit. ſed de auſpicijs alio loco. nunc de fulguribus. quid igitur minus à Phyſicis dici debet: quàm quicquam certi ſignificari rebus incertis? non enim te puto eſſe eum, qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in æthna putes. nam eſſet mirabile quo modo Iupiter toties iaceret, cum unum haberet. nec uero fulminibus homines quid aut faciendum eſſet, aut cauendum moneret. Placet enim ſtoicis, eos anhelitus terræ, q frigidi ſint, cum fluere cœperint, uentos eſſe. cum autem ſe in nubem induerint: eiusq; tenuiſſimam quanq; partem cœperint diuidere, atq; diſrumpere: idq; crebrius facere, & uehementius: tum & fulgura, & tonitrua exiſtere. ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit: id eſſe fulmen. quod igitur

ui naturæ, nulla conſtantia, nullo rato tempore uide-
mus effici: ex eo ſignificationem rerum conſequentium
quærimus? ſcilicet ſi iſta Iuppiter ſignificaret: tam
multa fruſtra fulmina emitteret. quid enim proficit:
cum in medium mare fulmen iecit? quid cum in al-
tiſſimos montes? quod plerunq; fit. quid cum in de-
ſertas ſolitudines? quid cum in earum gentium oras:
in quibus hæc ne obſeruantur quidem? At inuentum
eſt caput in Tyberi. quaſi ego artem aliquam iſtorum
eſſe negem. diuinationem nego. cæli enim diſtributio,
quam ante dixi, & certarum rerum notatio, docet
unde fulmen uenerit: quo conceſſerit. quid ſignificet
autem nulla ratio docet. Sed urges me meis uerſibus.

» Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo.
» Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit:
» Et capitolinis iniecit ſedibus ignes.

Tum ſtatuam Nattæ tum ſimulacra deorum, Ro-
mulusq;, & remus cum altrice belua, ut fulminis
ictu conciderint: deq; his rebus aruſpicum extiterint
reſponſa ueriſſima. mirabile autem illud: quod eo ipſo
tempore, quo fieret indicium coniurationis in ſenatu:
ſignum Iouis, biennio poſtquam erat locatum in capi-
tolio collocabatur. tu igitur animum induces (ſic enim
mecum agebas) cauſam iſtam & contra facta tua, &
contra ſcripta defendere? frater es. eo uereor. uerum
quid tibi hic tandem nocet? res ne quæ talis eſt? an
ego qui uerum explicari uolo? itaq; nihil contradico:
à te rationem totius aruſpicinæ peto. ſed te mirificam
in latebram conieciſti. Quod enim intelligeres fore ut
premerem te: cum ex te cauſam uniſcuiuſq; diuinationis
exquirerem: multa uerba feciſti: te cum res uideres,

rationem cauſamq; non quærere: quid fieret non cur fieret ad rem pertinere: quaſi ego aut fieri concederem: aut eſſet philoſophi cauſam cur quicq; fieret non quærere. Et eo quidem loco & prognoſtica noſtra pronunciabas & genera herbarum Scammoneam, Ariſtolochiamq; radicem: quarum cauſam ignorares: uim & effectum uideres. diſſimile totum. nam & prognoſticorum cauſas perſecuti ſunt & Bœotus ſtoicus, qui eſt ante nominatus, & noſter etiam Poſſidonius. & ſi cauſæ non reperiantur iſtarum rerum: res tamen ipſæ obſeruari animaduertiq; poſſunt. Nattæ uero ſtatua, aut æra legum de cælo tacta, quid habet obſeruatum, ac uetuſtum? Pinnarij Nattæ nobiles. à nobilitate igitur periculum. hoc tam callide Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. urbi igitur periculum oſtenditur, ei quam ille condidit. Quam ſcite per notas nos certiores facit Iupiter? At eodem tempore ſignum iouis collocabatur: quo coniuratio indicabatur. & tu ſcilicet mauis numine deorum id factum, quàm caſu arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam: non inertia, aut inopia tardior fuit? ſed à dijs immortalibus ad iſtam horam ſeruatus eſt? non equidem planè deſpero iſta eſſe uera: ſed neſcio: & diſcere à te uolo. Nam cum mihi quædam caſu uiderentur ſic euenire: ut prædicta eſſent à diuinantibus: dixiſtis multa de caſu: ut uenerium iaci poſſe caſu, quattuor talis iactis: quadringentis, centum uenerios non poſſe caſu conſiſtere. Primum neſcio cur non poſſint. ſed non pugno. abundas enim ſimilibus. habes & reſperſionem pigmen-

torum, & roſtrum ſuis, & alia permulta. idem Carneadem fingere dicis de capite paniſci. quaſi non potuerit id euenire caſu: & non in omni marmore neceſſe ſit ineſſe, uel praxitelia capita. illa enim ipſa efficiuntur detractione: nec quicquam illuc afferetur à Praxitele: ſed cum multa ſunt detracta: & ad liniamenta oris peruentum eſt: tum intelligas illud, quod iam expolitum ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiam ſua ſponte in lapidicinis chiorum extitiſſe. ſed ſit hoc fictum: quid? in nubibus nunquid animaduertiſti leonis formam? aut hyppocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis eſt diſputatum: oſtenta reſtant: ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt à te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet: facta non eſſet. Atq; hoc contra omnia oſtenta ualeat: nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum: ſin potuerit: non eſſe mirandum. cauſarum enim ignoratio in re noua mirationem facit: eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt: non miramur. nam qui mulam peperiſſe miratur: is quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat ignorat: ſed quod crebro uidet, non miratur etiam ſi cur fiat neſcit: quod autem non uidit: id ſi euenerit oſtentum eſſe cenſet. utrum igitur cum conceperit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe: ſed partus prope neceſſarius. Sed quid plura? ortum uideamus aruſpicinæ: ſic facillime quid habeat authoritatis iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur: &

ſulcus altius eſſet impreſſus: extitiſſe repente: & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages ut in libris eſt æthruſcorum puerili ſpecie dicitur uiſus: ſed ſenili fuiſſe prudentia. eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus: clamoremq́; maiorem cum admiratione edidiſſet: concurſum eſſe factum: totamq́; breui tempore in eum locum æthruriam conueniſſe. tum illum plura locutum multis audientibus: qui omnia eius uerba exceperint: litterisq́; mandauerint. omnem autem orationem fuiſſe eam: qua aruſpicinæ diſciplina continerentur. eam poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. num ergo opus eſt ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? eſt ne quiſquam ita deſipiens? qui credat exaratum eſſe, deum dicam, an hominem? ſi deum: cur ſe contra naturam in terram abdiderit? ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit: quo nam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porro illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? ſed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt: qui quidem contra eos tam diu diſputem. Vetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt: qui mirari ſe aiebat: ꝙ non rideret aruſpex, aruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæq; res euenit prædicta ab his? aut ſi euenit quippiam: quid afferri poteſt cur non caſu id euenerit? Rex Pruſias, cum Annibali apud eum exulanti pugnare placeret: negabat ſe audere: quod exta prohiberent. an tu inquit carunculæ uitulinæ mauis,

quàm imperatori ueteri credere? quid? ipſe Cæſar, cum à ſummo aruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam traſmitteret: non ne tranſmiſit? quod ni feciſſet: unum in locum omnes aduerſariorum copiæ conueniſſent. quid ego aruſpicum reſponſa commemorem (poſſum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello, dij immortales quàm multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Roma reſponſa aruſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & oſtentis mouebatur. non lubet commemorare, nec uero neceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuiſti: uides tamen omnia ferè contra ac dicta ſunt eueniſſe. Sed hæc hactenus: nunc ad oſtenta ueniamus. Multa me conſule à me ipſo ſcripta recitaſti: multa ante marſicum bellum à ſiſenna collecta attuliſti: multa ante lacedæmoniorum malam pugnam in leuctris à Caliſthene commemorata dixiſti: de quibus dicam equidem ſingulis, quoad utile uidebitur: ſed dicendum etiam eſt de uniuerſis. quæ eſt enim iſta à dijs profecta ſignificatio, & quaſi denunciatio calamitatum? quid autem uolunt, ea dij immortales primum ſignificantes, quæ ſine interpretibus non poſſumus intelligere? deinde ea, quæ cauere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt: ut amicis impendentes calamitates prædicant: quas illi effugere nullo modo poſſint. aut medici quanquam ſæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos eſſe morituros. omnis enim prædictio mali tum probatur cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut oſtenta, aut eorum interpretes, uel lacedæmonios olim, uel nuper noſtros adiuue-

runt? quæ ſi ſigna deorum putanda ſunt: cur tam obſcura fuerunt? ſi enim ut intelligeremus qd eſſet euenturum: aperte declarari oportebat: aut ne occulte quidem, ſi ea ſciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominum, in multas ac diuerſas, aut etiam contrarias partes ſæpe deducitur. ut enim in cauſis iudicialibus alia eſt coniectura accuſatoris: alia defenſoris: & tamen utriusq; credibilis: ſic in omnibus his rebus, quæ coniectura inueſtigari ſolent: anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum caſus affert: nonnunquam etiam errorem creat ſimilitudo: magna ſtultitia eſt earum rerum deos facere effectores: cauſas rerum non quærere. tu uates Bœotios credis Lebadiæ uidiſſe ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam eſſe Thebanorum: quia galli uicti ſilere ſolent: canere uictores. hoc igitur per gallinas Iupiter tantæ ciuitati ſignum dabat? an illæ aues niſi cum uicerint canere non ſolent? at tum canebant: nec uicerant. id enim inquies oſtentum: magnum uero: quaſi piſces non galli cecinerint. quod autem eſt tempus quo illi non cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quod ſi uictores alacritate, & quaſi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidiſſe alia quoq; lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis cauſam explicat: cur ante lucem galli canant. depulſo enim de pectore, & in omne corpus diuiſo, & modificato cibo cantus edere, quiete ſatiatos: qui quidem ſilentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus: rurſus cantu, plauſuq; premunt alas. cum igitur hoc animal tam ſit canorum ſua ſponte: quid in mentem uenit Caliſtheni

dicere deos gallis ſignum dediſſe cantandi? cum id uel natura, uel caſus efficere potuiſſet. ſanguinem pluiſſe, ſenatui nunciatum eſt: atratum fluuium fluxiſſe ſanguine: deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quenquam Phyſicum crediturum fuiſſe? nec enim ſanguis nec ſudor, niſi ex corpore eſt. ſed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguini ſimilis eſſe: & humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus auſtro, ſudorem imitari. Atq; hæc in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem non tam animaduertuntur in pace. accedit illud etiam: quod in metu, & periculo cum creduntur facilius: tum finguntur impunius. nos autem ita leues, atq; inconſiderantes ſumus: ut ſi mures corroſerint aliquid: quorum eſt opus hoc unum: monſtrum putemus. Ante uero marſicum bellum, quod Clypeos Lanuuij, ut a te eſt dictum, mures roſiſſent: maximum id portentum aruſpices eſſe dixerunt. quaſi uero quicquam interſit, mures diem & noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. nam ſi iſta ſequimur, quod Platonis politiam nuper apud me mures corroſerunt: de rep. debui pertimeſcere. aut ſi Epicuri de uoluptate liber corroſus eſſet: putarem annonam in macello cariorem fore. an uero illa nos terrent? ſi quando aliqua portentoſa, aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne ſim longior, una ratio eſt. quicquid enim oritur, qualecunq; eſt: cauſam habeat a natura neceſſe eſt: ut etiam ſi præter conſuetudinem aliquid acciderit: præter naturam tamen non poſſit exiſtere. cauſam igitur inueſtigato in re noua, atq; admirabili

mirabili, ſi potes: ſi nullam reperies: illud tamen exploratũ habeto: nihil fieri potuiſſe ſine cauſa: eumq́; errorem, quem tibi rei nouitas attulerit: naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cæli diſceſſus, nec lapideus, aut ſanguineus hymber, nec traiectio ſtellæ, nec faces uiſæ terrebunt. quarum omnium cauſas ſi à Chryſippo quæras: ipſe ille diuinationis author, nunquam illa dicet facta fortuitu: naturalemq́; rationem omnium reddet. nihil enim fieri ſine cauſa poteſt: nec quicquam fit, quod fieri non poteſt: nec ſi id factum eſt, quod fieri potuit portentum debet uideri. nulla igitur portenta ſunt. nam ſi quod raro fit id portentum putandum eſt: ſapientem eſſe portentum eſt. ſæpius enim mulam peperiſſe arbitror q̃ ſapientem fuiſſe. illa igitur ratio concluditur: nec id quod non potuerit fieri, factum unquam eſſe: nec quod potuerit, id portentum eſſe. ita omnino nullum eſſe portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non inſcite dicitur ei reſpondiſſe: qui cum ad eum rettuliſſet quaſi oſtentum, quod anguis domi uectem circum uectus fuiſſet: tum eſſet inquit oſtentum ſi anguem uectis circumplicaſſet. hoc ille reſponſo ſatis aperte declarauit nihil habendum eſſe portentum: quod fieri poſſet. C. Gracchus ad M. Pomponium ſcripſit, duobus anguibus domi comprehenſis, aruſpices à patre conuocatos. qui magis anguibus? q̃ lacertis? quàm muribus? quia ſunt hæc quotidiana: angues non item. quaſi uero referat, quod fieri poteſt quàm id ſæpe fiat. ego tamen miror, ſi emiſſio feminæ anguis mortem afferebat Ti. Graccho: emiſſio autem maris anguis, erat mortifera Corneliæ: cur alter-

utram emiſerit. nihil enim ſcribit reſpondiſſe aruſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurum. At mors inſecuta Gracchum eſt. cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis. neq; enim tanta eſt infelicitas aruſpicum: ut ne caſu quidem unquam fiat: quod futurum illi eſſe dixerint. nam illud mirarer ſi crederem, quod apud Homerum chalcantem dixiſti ex paſſ[i]rum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos ocioſi conuertimus, loquitur Vlixes.

» Ferte uiri, & duros animo tolerate labores:
» Auguris ut noſtri chalcantis fata queamus
» Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:
» Nanq; omnes memori portentum mente retentant:
» Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
» Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus aulis:
» Quæ priamo cladem, & Troiæ, peſtemq; ferebant:
» Nos circum latices gelidos fumantibus aris:
» Auriqeris diuûm placantes numina tauris:
» Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai
» Vidimus immani ſpecie, tortuq; draconem
» Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:
» Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
» Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo:
» Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat.
» Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
» Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq; peremit:
» Qui luci ediderat, genitor ſaturnius idem
» Abdidit & duro firmauit tegmine ſaxi.
» Nos autem timidi ſtantes, mirabile monſtrum
» Vidimus in medijs diuum uerſarier aris.

Tum

» *Tum calchas hæc eſt fidenti uoce locutus.*
» *Quidnam torpentes ſubito obſtupuiſtis achiui?*
» *Nobis hæc portenta deûm dedit ipſe creator*
» *Tarda & ſera nimis: ſed fama ac laude perennis.*
» *Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis:*
» *Tot nos ad Troiam belli exhanclabimus annos.*
» *Quæ decimo cadet: & pœna ſatiabit achiuos.*
» *Edidit hæc calchas: quæ iam matura uidetis.*

Quæ tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus annorum potius, q̃ aut menſium, aut dierum? cur autem de paſſerculis coniecturam facit: in quibus nullum erat monſtrum? de dracone ſilet? qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus. poſtremo quid ſimile habet paſſer annis? nam de angue illo qui Syllæ apparuit immolanti: utrunq; memini: & Syllam cum in expeditionem educturus eſſet immolauiſſe: & anguem ab ara extitiſſe: eoq́; die rem præclare eſſe geſtam non aruſpicis conſilio, ſed imperatoris. Atq; hæc oſtentorum genera mirabile nihil habent: quæ cum facta ſunt: tum ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congeſta, aut apes quas dixiſti in labris Platonis pueri conſediſſe, non tam admirabilia ſunt: q̃ coniecta belle: quæ tamen uel ipſa falſa eſſe: uel illa, quæ prædicta ſunt fortuito accidiſſe potuerunt. de ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum: ut circumligatus fuerit angui: ſed ut in cunis fuerit anguis: non tamen mirum eſt: in Selonio præſertim: ubi apud focum angues nundinari ſolent. nam quod aruſpices reſponderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales hyſtrioni futuro claritatem oſtendiſſe: nullam oſten-

diſſe Africano. Atq; etiã a te flaminiana oſtenta colle- cta ſunt: q ipſe, & equus eius repente conciderit: non ſane hoc quidem mirabile: q euelli primi haſtati ſi- gnum non potuerit: timide fortaſſe ſignifer euellebat, quod fidenter infixerat. nam Dionyſij equus, quid at- tulit admirationis, quod emerſit ex flumine? quodq; habuit apes in iuba? Sed quia breui tempore regna- re cœpit: quod caſu acciderat, uim habuit oſtenti. At Lacedæmonijs in herculis fano arma ſonuerunt: eiuſ- demq; dei Thebis ualuæ clauſæ ſubito ſe aperuerunt: eaq; ſcuta, quæ fuerant ſublime fixa, ſunt humi in- uenta. horum cum nihil fieri potuerit ſine aliquo mo- tu: quid eſt cur diuinitus ea potius, q̃ caſu facta eſſe di- camus? At in Lyſandri ſtatuæ capite delphis extitit corona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. ita ne cen ſes? ante coronam extitiſſe: q̃ herbarum conceptum eſſe ſemen? herbam autem aſperam credo auium con geſtu, non humano ſatu. iam quicquid in capite eſt, id coronæ ſimile uideri poteſt. nam q eodem tempore ſtel las aureas Caſtoris & Pollucis delphis poſitas decidiſ- ſe: neq; eas uſquam repertas eſſe dixiſti: furum id ma gis factum, q̃ deorum uidetur. Simiæ uero dodoneæ improbitatem hiſtorijs græcis mandatam eſſe demiror. quid minus mirum? quàm illam monſtroſiſſimam beſtiam urnam euertiſſe? ſortes diſſipauiſſe? & ne- gant hiſtorici Lacedæmonijs ullum oſtentum hoc tri- ſtius accidiſſe. Nam illa prædicta ueientum, ſi lacus Albanus redundaſſet: isq; in mare fluxiſſet: Romam perituram: ſi repreſſus eſſet: Veios. ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri ſuburbani, non ad arcem, urbemq; retinendam. At paulopoſt audita uox eſt

monentis:

monentis: ut prouiderent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo Aio loquenti aram in noua uia conſecratam. quid ergo? Aius iſte loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur? & ex eo nomen inuenit? poſteaquam & ſedem, & aram, & nomen inuenit: obmutuit? Quod idem dici de Moneta poteſt: à qua præterquam de ſue plena, quid unquam moniti ſumus? Satis multa de oſtentis. Auſpicia reſtant, & ſortes, hæ quæ ducuntur, non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ oracula uerius dicimus? de quibus tum dicemus, cum ad naturalem diuinationem uenerimus. reſtat etiam de Chaldæis. ſed primum auſpicia uideamus. Difficilis augurij locus ad contradicendum. Marſo fortaſſe: ſed Romano facillimus. non enim ſumus ij nos augures: qui auium, reliquorum'ue ſignorum obſeruatione, futura dicamus. & tamen credo Romulum, qui urbem auſpicato condidit, habuiſſe opinionem: eſſe in prouidendis rebus augurandi ſcientiam. errabat enim multis in rebus antiquitas: quam uel uſu iam, uel doctrina, uel uetuſtate immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates reip. mos, religio, diſciplina, ius augurum, collegij authoritas. nec uero non omni ſupplicio digni P. Claudius, L. Iunius conſules: qui contra auſpicia nauigarunt. parendum enim fuit religioni: nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt: alter mortem ſibi ipſe conſciuit. Flaminius non paruit auſpicijs: itaq; perijt cum exercitu. at anno poſt Paulus paruit: nec minus cecidit in Cannenſi pugna cum exercitu. etenim, ut ſint auſpicia: quæ nulla ſunt: hæc certe quibus uti-

tur ſiue tripudio, ſiue de cælo, ſimulachra ſunt auſpiciorũ: auſpicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auſpicio eſſe. uolo reſpondet. audiui hæc. apud maiores noſtros adhibebatur peritus: nunc quilibet. peritum autem eſſe neceſſe eſt eum: qui ſilentium quid ſit intelligat. id enim ſilentium dicimus in auſpicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere perfecti auguris eſt. illi autẽ, qui in auſpicium adhibetur, cum ita imperauit is, qui auſpicatur, dicito ſilentium eſſe uidebitur: nec ſuſpicit: nec circumſpicit: ſtatim reſpondet ſilentium eſſe uideri. tum ille, dicito ſi paſcuntur aues: aut ubi. attulit inquit in cauea pullos is, qui ex eo nominatur, pullarius. hæ ſunt igitur aues internunciæ Iouis: quæ paſcantur nec ne quid refert? nihil ad auſpicia. ſed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere: & terram pauire: terripauium primo, poſt terripudium dictum eſt: hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli: tum auſpicanti tripudium ſoliſtimum nunciant. ergo hoc auſpicium diuini quicquam habere poteſt? quod tam ſit coactum & expreſſum? quo antiquiſſimos augures non eſſe uſos argumento eſt, quod decretum collegij uetus habemus: omnem auem tripudium facere poſſe. tum igitur eſſet auſpiciũ: ſi modo ei eſſet liberum ſe oſtendiſſe: tum auis illa uideri poſſet interpres, & ſatelles Iouis. nunc uero incluſa in cauea, & fame enecta, ſi in offam pultis inuadit: & ſi aliquid ex ore cecidit: hoc tu auſpicium: aut hoc modo Romulum auſpicari ſolitum putas? Iam uero de cælo ſeruare non ipſos cenſes ſolitos, qui auſpicabantur? nunc imperant pullario: ille renunciat. fulmen ſiniſtrum

auſpicium

auſpicium optimum habemus ad omnes res, præter quam ad comitia: quod quidem inſtitutum reip. cauſa eſt: ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. At Ti. Gracchi literis Scipio & Figulus, quod augures iudicaſſent eos uicio creatos eſſe: magiſtratu ſe abdicauerunt. Quis negat augurum diſciplinam eſſe? diuinationem nego. At aruſpices diuini: quos, cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam eius, qui in prærogatiua referenda ſubito concidiſſet: in ſenatum introduxiſſet: non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerunt. primum uide, ne in eum dixerint: qui rogator centuriæ fuiſſet. is enim erat mortuus. id autem ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire æthruſci aruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerunt? equidem aſſentior C. Marcello potius, quàm Appio Claudio: qui ambo mei collegæ fuerunt: exiſtimoq; ius augurum, & ſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit: tamen poſtea reipu. cauſa conſeruatum, ac retentum. Sed de hoc loco plura in alijs: nunc hactenus. Externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa uideamus. omnibus ferè auibus utuntur: nos admodum paucis. alia illis ſiniſtra ſunt: alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percontari noſtri augurij diſciplinam: & ego illius. dij immortales, quantum differebat: ut quædam eſſent etiam contraria. atq; ille his ſemper utebatur. Nos ipſi à populo auſpicia accepta habemus: quàm multum his utimur? bellicam

rem adminiſtrari maiores noſtri niſi auſpicato noluerunt. quam multi anni ſunt, cum bella à proprætoribus & proconſulibus adminiſtrantur? qui auſpicia non habent. Itaq; nec amnis tranſeunt auſpicato: nec tripudio auſpicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt: iam M. Marcellus ille quinquies conſul, totum omiſit: & idem imperator, idem augur optimus. ubi eſt ergo auium diuinatio? quæ quoniam ab his qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur: ab urbanis retenta, uidentur à bellicis eſſe ſublata. & quidem ille dicebat: ſi quando rem agere uellet, ne impediretur auſpicijs, lectica operta facere ſe iter ſolere. Huic ſimile eſt, quod nos augures præcipimus ne iuge auſpicium obueniat, ut iumenta iubeant diſiungere. quid eſt aliud nolle moneri à Ioue? niſi efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium: aut ſi fiat, uideri? nam illud admodum ridiculum: quod negas Deiotarum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, pœnitere: quod fidem ſecutus, amicitiamq; populi romani functus ſit officio. antiquiorem enim ſibi fuiſſe laudem & gloriam, quàm regnum & poſſeſſiones ſuas. credo id quidem. ſed nihil ad auſpicia. nec enim ei cornix canere poterat recte eum facere: ꝙ populi ro. libertatem defendere pararet. ipſe hoc ſentiebat, ſicuti ſenſit. aues euentus ſignificant aut aduerſos, aut ſecundos. uirtutis auſpicijs uideo eſſe uſum Deiotarum: quæ uetat ſpectare fortunam dum præſtetur fides. aues uero proſperos euentus oſtenderunt. certe fefellerunt. fugit ex prælio cum Pompeio. graue tempus. diſceſſit ab eo. luctuoſa res. Cæſarem eodem tempore

& hoſtem

& hoſtem & hoſpitem uidit. quid hoc triſtius? Is cum ei trognorum tetrarchiam eripuiſſet: & aſſeclæ ſuo pergameno neſcio cui dediſſet: eidemq; detraxiſſet armeniam à ſenatu datam: cumq; ab eo magnificentiſſimo hoſpicio acceptus eſſet: ſpoliatum reliquit & hoſpitem, & regem. ſed labor longus: ad propoſitum reuertar. ſi euenta quærimus: quæ exquiruntur auibus: nullo modo proſpera Deiotaro. ſin officia: à uirtute ipſius, non ab auſpicijs petita ſunt. omitte igitur lituum Romuli: quem in maximo incendio negas potuiſſe comburi: contemne cotem Actij Nauij: nihil debet eſſe in philoſophia commentitijs fabellis loci. illud erat philoſophi: totius augurij primum naturam ipſam uidere: deinde inuentionem: deinde conſtantiam. quæ eſt igitur natura, quæ uolucres huc, & illuc paſſim uagantes efficiat, ut ſignificent aliquid: & tum uetent agere, tum iubeant, aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs à dextra, alijs à leua datum eſt auibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? quomodo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus? Aethruſci tamen habent exaratum puerum authorem diſciplinæ ſuæ. nos quem? Accium ne nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. an Pyſidarum, aut Cylicum, aut Phrygum iſta inuenta dicemus? placet igitur humanitatis expertes, habere diuinitatis authores. At omnes reges, populi, nationes, utuntur auſpicijs. quaſi uero quicquam ſit tam ualde, quàm nihil ſapere uulgare: aut quaſi tibi ipſi in iudicando placeat multitudo. quotus quiſq; eſt: qui uoluptatem neget eſſe bonum? pleriq; etiam ſummum bonum dicunt. num

igitur eorum frequentia ſtoici de ſententia deterrentur? aut non pleriſq; in rebus ſequitur eorum authoritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant? uerum diſpicere non poſſint? Quæ autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius:

» Cum tonuit leuum bene tempeſtate ſerena:

At homericus Aiax apud Achillem querens de ferocitate Troianorum: neſcio quid hoc modo nunciat.

» Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis ſiniſtra uidentur. grais & barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere: etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt: externiq; dextrum: quia plerunq; melius id uidebatur. hæc quanta diſſenſio eſt? quid, quod alijs auibus utuntur? alijs ſignis? aliter obſeruant? aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri partim horum errore ſuſceptum eſſe? partim ſuperſtitione multa fallendo? Atq; his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiungere: Aemylia Paulo perſam periſſe: quod pater omen accepit: Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. iam illa fauete linguis, & prærogatiuam omnium comitiorum, hoc eſt ipſum eſſe contra ſe copioſum & diſertum. quando enim illa obſeruans quieto, & libero animo eſſe poteris? ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? ita ne? ſiquis aliquid ex ſua re, atq; ex ſuo ſermone dixerit: & eius uerbum aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut co-

gitabis: ea res tibi aut timorem afferet? aut alacritatem? cum M. Craſſus exercitum Brunduſij imponeret: quidam in portu caricas cauno aduectas uendens, cauneas clamitabat. dicamus ſi placet monitum ab eo Craſſum caueret ne iret: non fuiſſe periturum ſi omini paruiſſet. quæ ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigeæ, et ſternutamenta erunt obſeruanda. Sortes reſtant & Chaldæi: ut ad uates & ſomnia ueniamus. Dicendum igitur putas de Sortibus. quid enim Sors eſt? idem propemodum quod micare: quod talos iacere: quod teſſeras. quibus in rebus temeritas, & caſus, non ratio, nec conſilium ualet. tota res eſt inuenta fallacijs, aut ad quæſtum, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem. atq; ut in aruſpicina fecimus, ſic uideamus clariſſimarum Sortium quæ tradatur inuentio. Numerium ſuffucium præneſtinorum monumenta declarant honeſtum hominem, & nobilem ſomnijs crebris, ad extremum etiam minantibus, cum iuberetur certo in loco ſilicem cædere: perterritum uiſis, irridentibus ſuis ciuibus, id agere cœpiſſe. itaq; perfracto ſaxo ſortes erupiſſe, in robore inſculptas priſcarum litterarum notas. is eſt hodie locus ſeptus religioſe propter Iouis pueri: qui lactens cum Iunone in gremio fortunæ ſedens mammam appetens caſtiſſime colitur à matribus. Eodem tempore illo loco ubi nunc fortunæ ſita ædes eſt, mel ex olea fluxiſſe dicunt: aruſpicesq́; dixiſſe ſumma nobilitate illas ſortes futuras: eorumq́; iuſſu ex illa olea arcam eſſe factam: eoq́; conditas ſortes: quæ hodie fortunæ monitu tolluntur. quid igitur in his poteſt eſſe certi? quæ fortunæ monitu pueri manu miſcentur: atq; ducuntur? quo modo

autem iſtæ poſitæ in illo loco? quis robur illud cecidit? dolauit? inſcripſit? nihil eſt inquiunt, quod deus efficere non poſſit. utinam ſapientes ſtoicos effeciſſet: ne omnia cum ſuperſtitioſa ſolicitudine & miſeria crederent. Sed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis exploſit. Fani pulchritudo, & uetuſtas, præneſtinarum etiam nunc ſortium retinet nomen atq; id in uulgus. quis enim magiſtratus, aut quis uir illuſtrior utitur ſortibus? cæteris uero in locis ſortes plane refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum: nuſquã ſe fortunatiorem, quàm præneſte uidiſſe fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittamus. Ad Chaldæorum monſtra ueniamus: de quibus Eudoxus platonis auditor in aſtrologia iudicio doctiſſimorum hominum facile princeps, ſic opinatur: id quod ſcriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiusq; uitæ ex natali die, minime eſſe credendum. nominat etiam Panetius, qui unus è ſtoicis aſtrologorum prædicta reiecit: Archelaum, & Caſſandrum ſummos aſtrologos illius ætatis, qua erat ipſe: cum in cæteris aſtrologiæ partibus excellerent: hoc prædictionis genere non uſos. Scylax halicarnaſſeus familiaris Panetij excellens in aſtrologia, idemq; in regenda ſua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. ſed ut ratione utamur omiſſis teſtibus: ſic iſti diſputant: qui hæc Chaldeorum natalitia prædicta defendunt. uim quandam eſſe aiunt ſignifero in orbe, qui græce ζωδιακὸς dicitur, talẽ: ut eius orbis unaquæq; pars alia alio modo moueat, immutetq; cælum: perinde ut quæq; ſtellæ in his, finitimisq; partibus ſint quoq

tempore: eamq́; uim uarie moueri ab ijs ſyderibus: quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipſam partem orbis uenerint, in qua ſit ortus eius qui naſcitur: aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut conſentiens ea triangula illi, & quadrata nominant. etenim cum tempore anni, tempeſtatumq́;, cæli conuerſiones, commutationesq́; tantæ fiant acceſſu ſtellarum, & receſſu: cumq́; ea ui ſolis efficiantur, quæ uidemus non ueriſimile ſolum, ſed etiam uerum eſſe cenſent: perinde ut cunq; temperatus ſit aer, ita pueros orientes animari, atq; formari: ex eoq; ingenia, mores, animum, corpus, actionem uitæ, caſus cuiusq;, euentusq́; fingi. o delirationem incredibilem. non enim omnis error ſtultitia eſt dicenda. quibus etiam Diogenes ſtoicus concedit aliquid ut prædicere poſſint duntaxat quali quisq; natura, & ad quam quisq; maxime rem aptus futurus ſit. cætera quæ profiteantur negat ullo modo poſſe ſciri. Etenim geminorum formas eſſe ſimiles: uitam atq; fortunam plerunq; diſparem. Proclus, & Euriſthenes Lacedæmoniorum reges gemini fratres fuerunt. at hi nec totidem annos uixerunt. anno enim Procli uita breuior fuit: multumq́; is fratri rerum geſtarũ gloria præſtitit. at ego id ipſum, quod uir optimus Diogenes chaldeis, quaſi quadam præuaricatione, concedit: nego poſſe intelligi. etenim cum ut ipſi dicunt ortus naſcentium luna moderetur: eaq́; animaduertant, & notent ſydera natalitia Chaldæi, quæcunq; lunæ iuncta uideantur: oculorũ fallaciſſimo ſenſu iudicant ea: quæ ratione atq; animo uidere debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam iſtis notam eſſe oportebat: quanta humilitate

luna feratur terram pene contingens: quantum abſit à proxima Mercurij ſtella: multo autem longius à Veneris: deinde alio interuallo diſtet à ſole: cuius lumine colluſtrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immenſa, à ſole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni ſtellam, inde ad cælum ipſum: quod extremum atq; ultimum mundi eſt. quæ poteſt igitur contagio ex infinito pene interuallo pertinere ad lunam? uel potius ad terram? quid? cum dicunt id, quod ijs dicere neceſſe eſt: omnis omniũ ortus, quicunq; gignantur in omni terra, quæ incolatur eoſdem eſſe: eademq; omnibus, qui eodem ſtatu cæli, & ſtellarũ nati ſunt, accidere neceſſe eſſe: non ne eiuſmodi ſunt? ut ne cæli quidem naturam interpretes iſtos cæli noſſe appareat? cum enim illi orbes, qui cælum quaſi medium diuidunt: & aſpectum noſtrum definiunt: qui à Græcis ὁρίζοντες nominantur: à nobis finientes rectiſſime nominari poſſunt: uarietatem maximam habeant: alijq; in alijs locis ſint: neceſſe eſt ortus, occaſuſq; ſyderum non fieri eodem tempore apud omnes, quod ſi eorum ui cælum modo hoc, modo illo modo temperatur: qui poteſt eadem uis eſſe naſcentium: cum cæli tanta ſit diſſimilitudo? In his locis quæ nos incolimus poſt ſolſtitium canicula exoritur: & quidem aliquot diebus, apud troglodytas, ut ſcribitur, ante ſolſtitiũ: ut ſi iam concedamus aliquid uim celeſtem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere: confitendum ſit illis, eos, qui naſcuntur eodem tempore, poſſe in diſſimiles incidere naturas propter cæli diſſimilitudinem. quod minime illis placet. uolunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubiq; ſint nati, eadem conditione naſci-

Sed quæ tanta dementia eſt? ut in maximis motibus, mutationibuſq; cæli, nihil interſit qui uentus, qui hymber, quæ tempeſtas, ubiq; ſit. quarum rerum in proximis locis tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt: ut alia Tuſculi, alia Romæ eueniat ſæpe tempeſtas. quod qui nauigant maxime animaduertunt: cum in flectendis promontorijs uentorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. hæc igitur cum ſint, tum ſerenitas, tum perturbatio cæli: eſt ne ſanorum hominum hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere? quod non certe pertinet: illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem uix poteſt: quæ à luna cæteriſq; ſyderibus cæli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? quid? ꝙ non intelligunt ſeminum uim, quæ ad gignendum, procreandumq; plurimum ualeat, funditus tolli: mediocris erroris eſt? quis enim non uidet & formas, & mores, & pleroſq; ſtatus, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret: ſi hoc non uis, & natura gignentium efficeret: ſed temperatio lunæ, cæliq; moderatio. quid? quod uno eodemq; temporis puncto nati diſſimiles, & naturas, & uitas, & caſus habent: parum ne declarant nihil ad agendum uitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodẽ tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanum. nunquis igitur talis fuit? quid? illud ne dubium eſt? quin cum multi ita nati eſſent: ut quædam contra naturam deprauata haberent: reſtituerentur, & corrigerentur ab natura: cum ſe ipſa reuocaſſet, aut arte, aut medicina. aut quorum linguæ ſic inhærerent: ut loqui non poſſent: hæ ſcalpello reſectæ liberarentur. multi etiam naturæ

uitium meditatione, atq; exercitatione ſuſtulerunt: ut Demoſthenem. ſcribit Phalereus cum rho dicere nequiret, exercitatione feciſſe: ut planiſſime diceret. quod ſi hæc aſtro ingenerata & tradita eſſent: nulla res ea mutare poſſet. quid? diſſimilitudo locorum, non ne diſſimilis hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile eſt: quid inter indos & Perſas, Aethiopas & Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis uarietas diſſimilitudoq; ſit. ex quo intelligitur plus terrarum ſitus, q̃ lunæ tractus ad naſcendũ ualere. Nam quod aiunt quadringenta & ſeptuaginta milia annorũ in piclitandis, experiundiſq; pueris, quicunq; eſſent nati babylonios poſuiſſe: fallunt. ſi enim eſſet factitatum: non eſſet deſitum. neminem autem habemus authorẽ: qui aut fieri dicat: aut factum ſciat. uides ne me non ea dicere quæ Carneades? ſed ea, quæ princeps ſtoicorum Panætius dixerit? Ego autem etiam hoc requiro: omnes ne, qui cannenſi pugna ceciderunt: uno aſtro fuerint. exitus quidẽ omnium unus & idem fuit. quid? qui ingenio atq; animo ſingulares, num aſtro quoq; uno? quod enim tempus? quo non innumerabiles naſcantur? at certe nemo ſimilis Homeri. Et ſi ad rem pertinet quo modo cælo affecto, compoſitiſq; ſyderibus quodq; animal oriatur: ualeat id neceſſe eſt etiam in rebus inanimis: quo quid dici poteſt abſurdius. L. quidem Tarutius firmanus familiaris noſter, imprimis Chaldaicis litteris eruditus: urbis etiam noſtræ natalem diem repetebat ab ijs parilibus, quibus eam à Romulo conditam accepimus: Romamq́;, cum eſſet in iugo luna: natam eſſe dicebat: nec eius fata canere dubitabat. O' uim maximam

mam

nam erroris etiam ne urbis natalis dies ad uim ſtel-larum & lunæ pertinebat? ſic in puero referre ex qua affectione cæli primum ſpiritum duxerit: num hæc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta eſt, potuit ualere? Sed quid plura? quotidie refelluntur. quam multa ego Pompeio, q̃ multa Craſſo, q̃ multa huic ipſi Cæſari à Chaldæis dicta memini: neminem eorum niſi ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate eſſe moriturum. ut mihi permirum uideatur, quenquam extare: qui etiam nunc credat his: quorum prædicta quotidie uideat re & euentis refelli. Reſtant duo diuinandi genera: quæ habere dicimur à natura, non ab arte: uaticinandi, & ſomniandi. de quibus Quinte inquam ſi placet diſſeramus. Mihi uero inquit placet. his enim quæ adhuc diſputaſti prorſus aſſentior: &, uere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmauit: tamen etiam mea ſponte nimis ſuperſtitioſam de diuinatione ſtoicorum ſententiam iudicabam: ac me peripateticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui cenſent eſſe in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod: ex quo futura præſentiant: ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomno relaxatus ſolute moueatur ac libere. his de generibus quid ſentias & quibus ea rationibus infirmes: audire ſane uelim. Quæ cum ille dixiſſet: tum ego rurſus quaſi ab alio principio ſum exorſus dicere. Non ignoro Quinte, te ſemper ita ſenſiſſe: ut de cæteris diuinandi generibus dubitares: iſta duo furoris & ſomnii, quæ à libera mente fluere uiderentur, probares. dicam igitur de iſtis ipſis duobus generibus mihi quid uidea-

tur: ſi prius ſtoicorum rationis, concluſio, & Cratippi noſtri quid ualeat, uidero. dixiſti & Chryſippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. ſi ſunt dij, neq; ante declarant hominibus, quæ futura ſint: aut non diligunt homines: aut quid euenturum ſit ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominem ſcire, quid ſit futurum: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus, quæ ſint futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neq; non diligunt nos: ſunt enim benefici, generiq; hominum amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neq; noſtra nihil intereſt ſcire ea, quæ futura ſunt. erimus enim cautiores, ſi ſcierimus: neq; hoc alienum ducunt maieſtate ſua. nihil eſt enim beneficentia præſtantius: neq; non poſſunt futura prænoſcere. non igitur dij ſunt: nec ſignificant nobis futura. ſunt autem dij. ſignificant ergo. & non, ſi ſignificant futura: nullas dant nobis uias ad ſignificationum ſcientiam. fruſtra enim ſignicarent. neq; ſi dant uias, non eſt diuinatio. eſt igitur diuinatio. O acutos homines: q̃ paucis uerbis negociũ confectum putant. ea ſumunt ad concludendũ, quorum his nihil conceditur. concluſio autem rationis ea probãda eſt: in qua ex rebus non dubijs, id quod dubitatur, efficitur. uides'ne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere ſolent ſtoici: quemadmodum quod in natura rerum omne eſſe dicimus: id infinitum eſſe concluſerit? quod finitum eſt, inquit habet extremum. quis hoc non crediderit? quod habet extremum: id cernitur ex alio extrinſecus. hoc quoq; eſt concedendum. at quod omne eſt, id non cernitur ex alio extrinſecus. ne hoc quidem

dem negari poteſt · nihil igitur cum habeat extremum: infinitum ſit neceſſe eſt. uides'ne ut ad rem dubiam conceſſis rebus peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec ſolum ea non ſumitis ad concludendum: quæ ab omnibus concedantur: ſed ea ſumitis: quibus conceſſis, nihilomagis efficiatis quod uelitis·primum enim hoc ſumitis: ſi ſunt dij: benefici in homines ſunt·quis hoc uobis dabit? Epicurus'ne? qui negat quicquam deos nec alieni curare nec ſui? an noſter Ennius? qui magno applauſu loquitur, aſſentiente populo.

» Ego deûm genus eſſe ſemper dixi, & dicam cælitum:
» Sed eos non curare opinor quid agat humanũ genus·

& quidem cur ſic opinetur, rationem ſubijcit· ſed nihil eſt neceſſe dicere quæ ſequuntur. tantum ſat eſt intelligi id ſumere iſtos pro certo, quod dubium controuerſumq; ſit · ſequitur porro nihil deos ignorare: ꝙ omnia ſint ab ijs conſtituta · hic uero quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum, negantium eſſe hæc à dijs immortalibus conſtituta? At noſtra intereſt ſcire quæ euentura ſunt·magnus Dicæarchi liber eſt, neſcire ea melius eſſe ꝙ̃ ſcire. * negant enim id eſſe maieſtatis deorum: ſcilicet cauſas omnium introſpicere: ut uideant quid cuiq; conducat · Neq; non poſſunt futura prænoſcere: negant poſſe hi, quibus non placet eſſe certum, quod futurum ſit · uides'ne igitur quæ dubia ſunt, ea ſumere ipſos pro certis, atq; conceſſis·deinde contorquent: & ita concludunt · Non igitur & ſunt dij: nec ſignificant futura: id enim iam perfectum arbitrantur·deinde aſſumunt: ſunt autem dij: quod ipſum non ab omnibus conceditur · ſignificant

ergo ne id quidem ſequitur. poſſunt enim non ſignificare: & tamen eſſe dij. nec ſi ſignificent non dare uias aliquas ad ſcientiam ſignificationis. at id quoq; poteſt: ut non dent homini: ſed ipſi habeant. cur enim thuſcis potius, quàm romanis darent. nec ſi dant uias nulla eſt diuinatio. fac dare deos: quod abſurdum eſt: quid refert ſi accipere non poſſumus? extremum, eſt igitur diuinatio. ſit extremum: effectum tamen non eſt. ex falſis enim, ut ab ipſis didicimus: uerum effici non poteſt. iacet igitur tota concluſio. Veniamus nunc ad optimum uirum familiarem noſtrum Cratippum: Si ſine oculis inquit, non poteſt extare officium, & munus oculorum: poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis: ut uera cerneret: is habet ſenſum oculorum uera cernentiũ. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt officium, & munus diuinationis extare. poteſt autem cum quis diuinationem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandam diuinationem, ſemel aliquid ita eſſe diuinatum: nihil ut fortuitu cecidiſſe uideatur. ſunt autem eius generis innumerabilia. eſſe igitur diuinationem confitendum eſt. feſtiue. & breuiter: ſed cum bis ſumpſit quod uoluit, etiam ſi faciles nos ad concedendum habuerit: id tamen quod aſſumit concedi nullo modo poteſt. Si inquit aliquando oculi peccent: tamen quia recte aliquando uiderint: ineſt in his uis uidendi. Item ſi quis ſemel aliquid in diuinatione dixerit: is etiam cum peccet, tamen exiſtimandus eſt habere uim diuinandi. uide quæſo Cratippe noſter: quàm ſint ſimilia. nam mihi quidem non uidentur. oculi enim uera cernentes,

utuntur natura, atq; ſenſu animi ſi quando uel uaticinando, uel ſomniando uera uiderunt: uſi ſunt fortuna, atq; caſu. niſi forte conceſſuros tibi exiſtimas eos, qui ſomnia, pro ſomnijs habent: ſiquando aliquod ſomnium uerum euaſerit: non id fortuito accidiſſe. Sed demus tibi iſtas duas ſumptiones ea quæ λήμματα appellant dialectici: ſed nos latine loqui malumus. præſumptio tamen, quam πρόληψιν ijdem uocant, non dabitur. Aſſumit autem Cratippus hoc modo. Sunt autem innumerabiles præſenſiones non fortuitæ. at ego dico nullam. uide quanta ſit controuerſia. iam aſſumptione non conceſſa, nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus: qui quod tam perſpicuum ſit non concedamus. quid eſt perſpicuum? multa uera inquit euadere. quid? quod multo plura falſa? non'ne ipſa uarietas, quæ eſt propria fortunæ: fortunam eſſe cauſam non naturam docet? deinde, ſi tua iſta concluſio Cratippe uera eſt (tecum enim mihi res eſt) nonne intelligis eadem uti poſſe & aruſpices, & fulguratores & interpretes oſtentorum, & augures, & ſortilegos, & chaldæos? quorum generum nullum eſt: ex quo non aliquid ſicut prædictum ſit euaſerit. ergo aut ea quoq; genera diuinandi ſunt: quæ tu rectiſſime improbas: aut ſi ea non ſunt: non intelligo cur hæc duo ſint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis: eadem illa poſſunt eſſe, quæ tollis. Quid uero habet authoritatis furor iſte: quem diuinum uocatis: ut quæ ſapiens non uideat, ea uideat inſanus: & is qui humanos ſenſus amiſerit, diuinos aſſecutus ſit. Sibyllæ uerſus obſeruamus: quos illa furens fudiſſe dicitur. quorum interpres nuper falſa quædam ho-

minum fama dicturus in ſenatu putatur: eum quem re uera regem habebamus: appellandú quoq; eſſe regem: ſi ſalui eſſe uellemus. hoc ſi eſt in libris: in quem hominem, & in quod tempus eſt? callide enim, qui illa compoſuit. perfecit, ut quodcunq; accidiſſet, prædictum uideretur, hominum & temporum diffinitione ſublata. adhibuit etiam latebram obſcuritatis. ut ijdem uerſus alias in aliam rem poſſe accommodari uiderentur. non eſſe autem illud carmen furentis, cum ipſum poema declarat (eſt enim magis artis, & ſcientiæ, q̃ uaticinationis, & motus) tum uero ea quæ ἀκροστιχίς dicitur: cum deinceps ex primis uerſus literis aliquid connectitur: ut in quibuſdam ennianis quæ Ennius fecit: id certe magis eſt attenti animi, quàm furentis. Atq; in ſibyllinis ex primo uerſu cuiusq; ſententiæ primis litteris illius ſententiæ carmen omne prætexitur. hoc ſcriptoris eſt, non furentis, adhibentis diligentiam, non inſani. quamobrem ſibyllam quidem ſepoſitam, & conditam habeamus: ut id quod proditum eſt à maioribus iniuſſu ſenatus ne legantur quidem libri: ualeantq; ad deponendas potius, quàm ad ſuſcipiendas religiones. cum antiſtitibus agamus: ut quiduis potius ex illis libris, quàm regem proferant. quem Romæ poſthac nec dij, nec homines eſſe patientur. At multi ſæpe uera uaticinati: ut Caſſandra.

» Iamq; mari magno=

eademq; paulo poſt:

» Heu uidete.=

num igitur me cogis etiam fabulis credere: quæ delectationis habeant quantum uoles: uerbis, ſententijs, numeris, cantibus adiuuentur: authoritatem quidem

nullam

nullam debemus nec fidem commentitijs rebus adiungere. Eodemq; modo nec ego Publicio neſcio cui, nec martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo: quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudēti probata ſunt. Quid inquies remex ille de claſſe Coponij, non ne ea prædixit, quæ facta ſunt? ille uero & ea quidem, quæ omnes eo tempore ne acciderent timebamus. caſtra enim in theſſalia caſtris collata audiebamus: uidebaturq; nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet: & roboris, propter uetuſtatem. caſum autem prælij nemo noſtrum erat, qui timeret: ſed ita, ut conſtantibus hominibus par erat: non aperte. ille autem græcus quid mirum ſi magnitudine timoris, ut plerunq; fit à conſtantia, atq; à mente, atq; à ſe ipſe diſceſſit. qua perturbatione amiſſa, quæ ſanus cum eſſet timebat ne euenirent: ea demens euentura eſſe dicebat. utrum tandem per deos atq; homines magis ueriſimile eſt? ueſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipſum, conſilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe? Sed iam ad te uenio

» O ſancte Apollo: qui umbilicum terrarum certum obſides:

» Vnde ſuperſtitioſa primum ſæua euaſit uox fera:

tuis enim oraculis Chryſippus totum uolumen impleuit partim falſis, ut ego opinor partim caſu ueris, ut fit in omni oratione ſæpiſſime: partim flexiloquis, & obſcuris, ut interpres egeat interprete: & ſors ipſa, referenda ſit ad ſortes: partim ambiguis, & quæ ad

dialecticum referenda ſint·nam cum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi Aſiæ.

» Crœſus halim penetrans magnam peruertet opum uim: hoſtium uim ſeſe peruerſurum putauit: peruertit autem ſuam·utrum igitur eorum accidiſſet, uerum oraculum fuiſſet · cur autem hoc credam unquam editum Crœſo? aut Herodotum cur ueraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Crœſo, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt qui credat Appollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum.

» Aio te æacida Romanos uincere poſſe.

primum latine Apollo nunquam locutus eſt · deinde iſta ſors inaudita græcis eſt · præterea Pyrrhi temporibus iam Apollo uerſus facere deſierat · poſtremo quanquam ſemper fuit (ut apud Ennium eſt) ſtolidum genus æacidarum: bellipotentes ſunt magis quàm ſapienti potentes: tamen hanc amphibologiam uerſus intelligere potuiſſet uincere te Romanos, nihilo magis in ſe, quàm in Romanos ualere. Nam illa amphibologia quæ Crœſum decepit: uel Chryſippum potuiſſet fallere·hæc uero ne Epicurum quidem·ſed quod caput eſt: cur iſto modo iam oracula delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed iandiu: iam ut nihil poſſit eſſe contemptius? Hoc loco cum urgentur: euanuiſſe aiunt uetuſtate uim loci eius: unde anhelitus ille terræ fieret: quo pythia mente incitata oracula ederet·de uino aut ſalſamento putes loqui: quæ euaneſcunt uetuſtate·de ui loci agitur: neq; ſolum naturali: ſed etiam diuina: quæ quo tandem modo euaruit? uetuſtate inquies · quæ uetuſtas eſt: quæ uim diuinam conficere poſſit? quid tam diuinum? q̃ afflatus

ex terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat? ut ea non modo cernat multo ante: ſed etiam numero uerſuq; pronunciet. quando autem iſta uis euanuit? an poſtquam homines minus creduli eſſe cœperunt? Demoſthenes *quidem, qui abhinc annos prope quadringentos fuit: iam tum* φιλιππίζειν Pithiam *dicebat, id eſt quaſi cum* Philippo *facere. hoc autem eo ſpectabat: ut eam à* Philippo *corruptam diceret. quod licet exiſtimare in alijs quoq; oraculis* Delphicis *aliquid non ſinceri fuiſſe. ſed neſcio quomodo iſti philoſophi ſuperſtitioſi, et pene fanatici, quiduis malle uidentur, q̃ ſe non ineptos. euanuiſſe mauultis, & extinctum eſſe id: quod ſi unquam fuiſſet, certe æternum eſſet: quàm ea quæ non ſunt credenda, non credere.* Similis *eſt error in ſomnijs: quorum quidem defenſio repetita quàm longe eſt. diuinos animos cenſent eſſe noſtros: eoſq; eſſe tractos extrinſecus: animorumq; conſentientium multitudine completum eſſe mundum. hac igitur mentis & ipſius diuinitate & coniunctione cum externis mentibus cerni quæ ſint futura. contrahi autem animum* Zeno, *& quaſi labi putat, atq; concidere: & ipſum eſſe dormire. iam* pythagoras *&* plato *locupletiſſimi authores, quo in ſomnis certiora uideamus: præparatos quodam cultu atq; uictu proficiſci ad dormiendum iubent.* Faba *quidem* Pythagorei *utiq; abſtinuere: quaſi uero eo cibo mens non uenter infletur.* Sed *neſcio quo modo nihil tam abſurde dici poteſt: quod non dicatur ab aliquo philoſophorum. utrum igitur cenſemus dormientium animos per ſemetipſos in ſomniando moueri? an ut* Democritus *cenſet, externa, &*

aduentitia uiſione pulſari? ſiue enim ſic eſt: ſiue illo modo: uideri poſſunt permulta ſomniantibus falſa pro ueris. Nam & nauigantibus moueri uidentur ea quæ ſtant: & quodam obtutu oculorum, duo pro uno lucernæ lumina. quid dicam inſanis, quid ebrijs, quàm multa falſa uideantur? quod ſi eiuſmodi uiſis credendum non eſt: cur ſomnijs credatur neſcio. nam tam licet de his erroribus ſi uelis, quàm de ſomnijs diſputare: ut ea quæ ſtant ſi moueri uideantur: terræmotum ſignificare dicas: aut repentinam aliquam fugam. gemino autem lucernæ lumine declarari diſſenſionem, ac ſeditionem moueri. iam ex inſanorum aut ebriorum uiſis innumerabilia coniectura trahi poſſunt, quæ futura uideantur. quis eſt enim, qui totum diem iaculans non aliquando collimet? totas noctes ſomniamus: neq; ulla fere eſt qua non dormiamus: & miramur aliquando id quod ſomniamus euadere? quid eſt tam incertum quàm talorum iactus? tamen nemo eſt, quin ſæpe iactans, uenereum aliquando iaciat: nonnunquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, ueneris id fieri impulſu malumus, quàm caſu dicere? quod ſi cæteris temporibus falſis uiſis credendum non eſt: non uideo quid præcipui ſomnus habeat: in quo ualeant falſa pro ueris. quod ſi ita natura paratum eſſet: ut ea dormientes agerent, quæ ſomniarent: alligandi eſſent omnes, qui cubitum irent. maiores enim quàm ulli inſani efficerent motus ſomniantes. quod ſi inſanorum uiſis fides non eſt adhibenda: quia falſa ſunt: cur credatur ſomniantium uiſis, quæ multo etiam perturbatiora ſunt, non intelligo. An quod inſani ſua uiſa coniectori non narrant? narrant qui

ſomniauerunt? quæro etiam ſi uelim ſcribere quid, aut legere: aut canere uel uoce, uel fidibus: aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare: ſomnium'ne expectandum ſit? an ars adhibenda? ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? Atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim: præſens enim pœna ſit. quid igitur conuenit ægros à coniectore ſomniorum potius, quàm à medico petere medicinam? an Aeſculapius, an Serapis poteſt præſcribere per ſomnium curationem ualitudinis? Neptunus gubernantibus non poteſt? & ſi ſine medico medicinam dabit Minerua: muſæ ſcribendi, legendi, cæterarumq; artium ſcientiam ſomniantibus non dabunt? At ſi curatio daretur ualitudinis: hæc quoq; quæ dixi darentur. quæ quoniam non dantur: medicina non datur. qua ſublata tollitur omnis authoritas ſomniorum. ſed hæc quoq; in promptu: nunc interiora uideamus. Aut enim diuina uis quædam conſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia, & coniunctione naturæ, quam uocant συμπαθίαν: quid cuiq; rei conueniat ex ſomnijs, & quid quamq; rem ſequatur intelligunt: aut eorum neutrum eſt: ſed quædam obſeruatio conſtans, atq; diuturna eſt: cum quid uiſum ſecundum quietem ſit: quid euenire, aut quid ſequi ſoleat. Primum igitur intelligendum eſt: nullam uim eſſe diuinam effectricem ſomniorum. atq; illud quidem perſpicuum eſt: nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorum. noſtra enim cauſa dij id facerent: ut prouidere futura poſſemus. quotus igitur eſt quiſq;, qui ſomnijs pa-

reat? qui intelligat? qui meminerit? q̃ multi uero qui contemnant? eamq; superſtitionem imbecilli animi, atq; anilis putent? quid eſt igitur cur his hominibus conſulens deus, ſomnijs moneat eos: qui illa non modo non curant: ſed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus poteſt qua mente quiſq; ſit: nec fruſtra, ac ſine cauſa quid facere, dignum deo eſt: quod abhorret etiam ab hominis conſtantia. ita ſi pleraq; ſomnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut neſcit hoc deus: aut fruſtra ſomniorum ſignificatione utitur. ſed horum neutrum in deum cadit. nihil igitur à deo ſomnijs ſignificari fatendum eſt. illud etiam requiro: cur ſi deus iſta uiſa nobis prouidendi cauſa dat: non uigilantibus potius det, q̃ dormientibus. ſiue enim externus, & aduentitius pulſus animos dormientium commouet: ſiue per ſe ipſi animi mouentur: ſiue quæ cauſa alia eſt: cur ſecundum quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem cauſa uigilantibus eſſe poterat. idq; ſi noſtra cauſa ſecundum quietem dij facerent: uigilantibus idẽ facerent. Præſertim ut Chryſippus Academicos refellens permulto clariora & certiora eſſe dicat, quæ uigilantibus uideantur, q̃ quæ ſomniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum conſuleret nobis, clariora uiſa dare uigilantibus: quàm obſcuriora per ſomnium. quod quoniam non fit: ſomnia diuina putanda non ſunt. Iam uero quid opus eſt circuitione, & anfractu? ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potius, quàm directo Deus ſi quidem nobis conſulebat, hoc facito, hoc ne feceris diceret? idq; uiſum uigilanti potius, quàm dormienti daret? iam uero quis dicere audeat uera omnia eſſe

ſomnia? aliquot ſomnia uera, inquit Ennius: ſed omnia non eſt neceſſe. Quæ eſt tandem iſta diſtinctio? quæ uera, quæ falſa habet? & ſi uera à deo mittuntur: falſa unde naſcuntur? nam ſi ea quoq; diuina: quid inconſtantius deo? quid inſcitius autem eſt? q̃ mentes mortalium falſis, & mendacibus uiſis concitare? ſin uera uiſa diuina ſunt: falſa autem, & inania humana: quæ eſt iſta deſignandi licentia: ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia deus, quod negatis: aut omnia natura. quod quoniam illud negatis: hoc neceſſario confitendum eſt naturam autem eam dico: qua nunquam animus inſiſtens agitatione, & motu eſſe uacuus poteſt. Is cum langore corporis, nec membris uti, nec ſenſibus poteſt: incidit in uiſa uaria, & incerta ex reliquijs, ut ait Ariſtoteles, inhærentibus earum rerum, quas uigilans geſſerit: aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum exiſtunt ſpecies ſomniorum. quæ ſi alia uera, alia falſa: qua nota internoſcantur ſcire ſane uelim. ſi nulla eſt: quid iſtos interpretes audiamus? ſin quæpiam eſt: aueo audire quæ ſit. ſed hærebunt. uenit enim iam in contentionem: utrum ſit probabilius: deos'ne immortales rerum omnium præſtantia excellentes, concurſare omniũ mortalium, qui ubiq; ſunt, non modo lectos, uerum etiam grabatos: & cum ſtertentes aliquos uiderint: obijcere his uiſa quædam tortuoſa, & obſcura: quæ illi exterriti ſomnio ad coniectorem mane deferant? an natura fieri: ut mobiliter animus agitatus quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur? utrum philoſophia dignius, ſagarum ſuperſtitione iſta interpretari? an explicatione naturæ? ut ſi iam fieri poſſit

coniectura uera ſomniorum: tamen iſti qui profitentur, eam facere non poſſunt: ex leuiſſimo enim, & indoctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant quenquam niſi ſapientem diuinum eſſe poſſe. Chryſippus quidem diuinationem diffinit his uerbis: uim cognoſcentem, & uidentem, & explicantem ſigna, quæ à dijs hominibus portendantur. officium autem eius eſſe præuoſcere dei erga homines mentem, qua ſint: quidq; ſignificent: quemadmodumq; ea procurentur, atq; expientur. idemq; ſomniorum coniectionem diffinit hoc modo: eſſe uim cernentem, & explanantem quæ à dijs hominibus ſignificentur in ſomnis. Quid ergo? ad hæc mediocri opus eſt prudentia? an & ingenio præſtanti? & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. uide igitur ne etiam ſi diuinationem tibi eſſe conceſſero (quod nunquam faciam) neminem tamen diuinum reperire poſſimus. Qualis autem iſta mens eſt deorum? ſi neq; ea nobis ſignificant in ſomnis: quæ ipſi per nos intelligamus? neq; ea, quorum interpretes habere poſſimus? ſimiles enim ſunt dij: ſi ea nobis obijciunt: quorum neq; ſcientiam, neq; explanationem habeamus: tanquam ſi pœni, aut hiſpani in ſenatu noſtro ſine interprete loquerentur. Iam uero quo pertinent obſcuritates, & enigmata ſomniorum? intelligi enim à nobis dij uelle debebant ea: quæ noſtra cauſa nos monebāt. Quid? poëta nemo, nemo Phyſicus obſcurus? ille uero etiam nimis obſcurus Euphorion. at non Homerus. uter igitur melior? ualde Heraclitus obſcurus: minime Democritus. num igitur conferendi? mea cauſa me mones quod non intelligam: quid me igitur mones? ut ſi quis medicus

ægroto imperet, ut ſumat

» Terrigenam tardigradã domiportam ſanguine caſſam potiusq́ hominum more cocleam dicere. nam pacuuianus Amphion

» Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera

» Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci

» Euiſcerata inanima cum animali ſono

cum dixiſſet obſcurius: tum Attici reſpondent: non intelligimus niſi aperte dixeris. at ille, uno uerbo teſtudo. non poteras hoc igitur à principio cythariſta dicere? defert ad coniectorem quidam ſomniaſſe ſe ouũ pẽdere ex faſcia lecti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq; circundatum argento: miſit coniectori quantulum uiſum eſt de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurum declaraſſe: reliquum argentum. nemo ne igitur unquam alius ouum ſomniauit? cur ergo hic neſcio quis theſaurum ſolus inuenit? q̃ multi inopes digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurum reperiendum admonentur? quam autem ob cauſam tam eſt obſcure admonitus? ut ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo, potius, q̃ aperte theſaurum quærere iuberetur? ſicut aperte Simonides uetitus eſt nauigare? Ergo obſcura ſomnia minime conſentanea ſunt maieſtati deorum. ad aperta & clara ueniamus: quale eſt de illo interfecto à caupone megaris: quale de Simonide: qui ab eo quem humauerat uetitus eſt nauigare: quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum eſſe miror: qui cum Ptolemæus familiaris eius in prælio, telo uenenato ictus eſſet: eoq;

uulnere ſummo cum dolore morreretur: Alexander aſſidens, ſomno eſt conſopitus. tum ſecundum quietem uiſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat: radiculam in ore ferre: & ſimul dicere quo illa loci naſceretur: neq; is longe aberat ab eo loco: eius autem eſſe uim tantam: ut Ptolemæum facile ſanaret. cum Alexander experrectus narraſſet amicis ſomnium: emiſiſſe qui illam radiculam quærerent. qua inuenta & Ptolemæus ſanatus dicitur: & multi milites, qui erant eodem genere teli uulnerati. multa etiam ſunt à te ex hiſtorijs prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionyſij, pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de præſule, Gracchi etiam, & recens Ceciliæ Balearici filiæ ſomnium. Sed hæc externa: ob eamq; cauſam ignota nobis ſunt: nonnulla etiam ficta fortaſſe. quis enim author iſtorum? de noſtris ſomnijs quid habemus dicere? tu de merſo me, & equo ad ripam? ego de Mario cum faſcibus laureatis me in ſuum deduci iubente monumentum? Omnium ſomniorum Quinte una ratio eſt. quæ per deos immortales uideamus ne noſtra ſuperſtitione, & deprauatione ſuperetur. quem enim tu Marium uiſum à me putas: ſpeciem credo eius, & imaginem: ut Democrito uidetur: unde profectam imaginem. à corporibus enim ſolidis, & à certis figuris uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat: ex eo inquit quod fuerat. plena ſunt imaginum omnia iſta. igitur me imago Marij in campum atinatem perſequebatur. nulla enim ſpecies cogitari poteſt: niſi pulſu imaginum. quid ergo? iſtæ imagines ita nobis dicto audientes ſunt? ut ſimulatq; uelimus accurrant?

rant? etiam ne earum rerum, quæ nullæ ſunt? quæ eſt enim forma tam inuſitata, tam nulla? quā non ſibi animus poſſit effingere? ut quæ nunquam uidimus: ea tamen formata habeamus: oppidorum ſitus, hominum figuras. num igitur cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito: imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis eſſe poſſunt. nihil eſt enim de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinſecus: nec omnino fiunt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore authoritate nihil diceret. animorum eſt ea uis, atq; natura ut uigeant uigilantes, nullo aduentitio pulſu: ſed ſuo motu incredibili quadam celeritate. hi cum ſuſtinentur membris, & corpore, & ſenſibus: omnia certiora cernunt: cogitant: ſentiunt. cum autem hæc ſubtracta ſunt: deſertusq; animus languore corporis: cum agitatur ipſe ꝑ ſeſe. itaq; in eo & formæ uerſantur, & actiones: & multa audiri, multa dici uidētur. hæc ſcilicet imbecillo remiſſoq; animo multa omnibus modis confuſa & uariata uerſantur: maximeq; reliquiæ earū rerum mouentur in animis, & agitantur: de quibus uigilantes, aut cogitauimus: aut egimus. ut mihi temporibus illis multum in animo Marius uerſabatur recordanti, quam ille grauem ſuum caſum magno animo, quàm conſtanti tuliſſet. hanc credo cauſam de illo ſomniandi fuiſſe. tibi autem de me cum ſolicitudine cogitanti ſubito ſum uiſus emerſus ex flumine. inerant enim in utriusq; noſtrum animis uigilantium cogitationum ueſtigia. At quædam adiuncta ſunt: ut mihi de monumento Marij: tibi ꝙ equus, in quo ego uehebar, mecum una demerſus rurſus ap-

paruit. An tu cenſes ullam anum tam delirām futuram fuiſſe? ut ſomnijs crederet? niſi iſta caſu nonnunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uiſus eſt. poteſt omnino hoc eſſe falſum: poteſt uerum. ſed utrum ſit non eſſe mirabile. non enim audiuit ille draconem loquentem: ſed eſt uiſus audire: et quidē, quo maius ſit, cum radicem ore teneret locutus eſt. ſed nihil eſt magnum ſomnianti. Quæro autem: cur Alexandro tam illuſtre ſomnium, tam certum, nec huic eidem alias, nec multa cæteris. mihi quidem præter hoc marianū nihil ſane, quod meminerim. fruſtra igitur conſumptæ tot noctes tam longa in ætate. nunc quidē propter intermiſſionem forenſis operæ, & lucubrationes detraxi: et meridiationes addidi: quibus uti antea non ſolebam: nec tam multum dormiens ullo ſomnio ſum admonitus, tantis præſertim de rebus: nec mihi magis uſquam uideor, quàm cum aut in foro magiſtratus, aut in curia ſenatum uideo, ſomniare. Etenim ex diuiſione hoc ſecundum eſt, quæ eſt continuatio: coniunctioq; naturæ: quam ut dixi uocant συμπαθίαν eiuſmodi, ut theſaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibuſdam rebus, & aduenientes & creſcentes morbos intelligunt: nonnullæ etiam ualitudinis ſignificationes, ut hoc ipſum pleni, enecti'ue ſimus ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicuntur. theſaurus uero, & hæreditas, & honos; & uictoria, & multa generis eiuſdem, qua cum ſomnijs naturali cognatione iunguntur? dicitur quidam, cum in ſomnijs complexu Venerio iungeretur, calculos eieciſſe. uideo ſympathian. uiſum eſt enim tale obiectum dormienti: ut id, quod euenit, naturæ uis, non opinio

non opinio erroris efficerit. quæ igitur natura obtulit illam ſpeciem Simonidi? a qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod ſcribitur ſomnium? qui paulo ante interitum, uiſus eſt in ſomnis amicæ eſſe amictus amiculo. is cum eſſet proiectus inhumatus: ab omnibusq; deſertus iaceret: amica corpus eius texit ſuo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris? & cauſas naturalis habebat? an & ut uideretur, & ut eueniret caſus efficit? quid ipſorum interpretum coniecturæ, non'ne magis ingenia declarant eorum? quam uim conſenſumq; naturæ? Curſor ad Olympia proficiſci cogitans, uiſus eſt in ſomnis curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille uinces inquit: id enim celeritas ſignificat, & uis equorum. poſt idem ad Antiphontem. is aut uincare inquit neceſſe eſt. an non intelligis quattuor ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor. atq; horum ſomniorum, & talium plenus eſt Chryſippi liber, plenus Antipatri. ſed ad curſorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnis uiſum eſſe factum. at ille uiciſti. iſta enim auis uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero inquit te uictum eſſe non uides? iſta enim auis inſectans alias & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt. parere quædam matrona cupiens, dubitans eſſet ne prægnans, uiſa eſt in quiete obſignatam habere naturam. rettulit. negauit eam, quoniam obſignata fuiſſet, concipere potuiſſe. at alter prægnantem eſſe dixit. nam inane obſignari nihil ſolere. quæ eſt iſta ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent ſtoici, quicquam ſignificant, niſi acumen hominum ex

ſimilitudine aliqua coniecturam modo huc,modo illuc ducentium? medici ſigna quædam habent ex uenis, & ex ſpiritu ægroti:multisq; ex alijs futura præſentiunt.gubernatores cum exultantes Loligines uiderint, aut Delphinos ſe in portum conijcientes: tempeſtatem ſignificari putant.hæc ratione explicari, & ad naturam facile reuocari poſſunt.ea uero, quæ paulo ante dixi,nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates.nihil tam præpoſtere,tam incõdite,tam monſtruoſe cogitari poteſt:quod non poſſimus ſomniare. quomodo igitur hæc infinita, & ſemper noua, aut memoria complecti, aut obſeruando notare poſſumus? Aſtrologi motus errantium ſtellarum notauerunt. inuentus eſt enim ordo, in ijs ſtellis,qui non putabatur.cedo tandem qui ſit ordo,aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis? cum eadem,& alijs aliter euadant,& ijſdem non ſemper eodem modo.ut mihi mirum uideatur,cum mendaci homini,ne uerum quidem dicenti credere ſoleamus: quomodo iſti ſi ſomnium uerum euaſit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant q̃ ex uno innumerabilia confirmant. ſi igitur neq; deus eſt effector ſomniorum: neq; naturæ ſocietas ulla cum ſomnijs:neq; obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectum eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendum ſit.præſertim cum illi ipſi,qui ea uident, nihil diuinent: ij qui interpretantur coniecturam adhibeant, non naturam: caſus autem innumerabilibus pene ſæculis in omnibus plura mirabilia, quàm in

ſomniorum

ſomniorũ uiſis effecerit: neq; coniectura quæ in uarias partes duci poteſt, nonnunquam etiam in contrarias, quicquam ſit incertius: explodatur hæc quoq; ſomniorum diuinatio pariter cum cæteris. nam, ut uere loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes oppreſſit omnium ferè animos: atq; hominum imbecillitatem occupauit. quod & his libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum: & hac diſputatione id maxime egimus. multum enim & nobiſmetipſis, et noſtris profuturi uidebamur, ſi eam funditus ſubſtuliſſemus: nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. nam & maiorum inſtituta tueri, ſacris, cerimonijsq; retinendis ſapientis eſt: & eſſe præſtantem aliquam, æternamq; naturam, & eam ſuſpiciendam admirandamq; hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq; rerum cæleſtium cogit confiteri. quamobrem ut religio propaganda etiam eſt, quæ eſt iuncta cum cognitione naturæ: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eijciendæ ſunt. inſtat enim & urget: & quocunq; te uerteris, perſequitur, ſiue tu uatem, ſiue tu omen audieris: ſiue immolaris: ſiue auem aſpexeris: ſi Chaldæum, ſi aruſpicem uideris: ſi fulſerit: ſi tonuerit: ſi tactum aliquid erit de cælo: ſi oſtenti ſimile, natum, factumue quippiam: quorum neceſſe eſt plerunq; aliquid eueniat: ut nunquam liceat quieta mente conſiſtere. perfugium uidetur omnium laborum & ſolicitudinum eſſe ſomnus. at ex eo ipſo plurimæ curæ, metusq; naſcuntur. qui quidem ipſi per ſe minus ualerent: & magis contemnerentur: niſi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent. nec ij quidem contemptiſſimi, ſed in primis acuti, et conſequen-

tia & repugnantia uidentes: qui prope iam abſoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ niſi Carneades reſtitiſſet: haud ſcio an ſoli iam philoſophi iudicarentur. cum quibus omnis fere nobis diſceptatio, contentioq; eſt. non q eos maxime contemnamus: ſed quod uidentur acutiſſime ſententias ſuas prudentiſſimeq; defendere. cum autem proprium ſit Academiæ, iudicium ſuum nullum interponere: ea probare, quæ ſimillima ueri uideantur: conferre cauſas: et quid in quanq; ſententiam dici poſſit expromere, nulla adhibita ſua authoritate: iudicium audientiũ relinquere integrum, ac liberum: tenebimus hanc conſuetudinem à Socrate traditam: eaq; inter nos, ſi tibi Quinte frater placebit, quàm ſæpiſſime utemur. mihi uero inquit ille nihil poteſt eſſe iocundius. quæ cum eſſent dicta, ſurreximus.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER.

Q via pertinet ad mores, quos ἦθη græci uocant: nos eam partem philoſophiæ de moribus appellare ſolemus. ſed decet augentem linguam latinam nominare moralem. explicanda uis eſt, ratioq; enuntiationū: quæ græci ἀξιώματα uocant: quæ de re futura cum aliquid dicunt, deq; eo quod poſſit fieri, aut non poſſit: quam uim habeant obſcura quæſtio eſt: quam περὶ δυνατῶν appellant: totaq; eſt logicæ: quam rationem diſſerendi uoco. Quod autem in alijs libris feci, qui ſunt de natura deorum: itemq; in his, quos de diuinatione edidi: ut in utranq; partem perpetua explicaretur oratio: quo facilius id à quoq; probaretur, quod cuiq; maxime probabile uideretur: in hac diſputatione de fato caſus quidam ne facerem impediuit. nam cum eſſem in puteolano: Hirciusq; noſter conſul deſignatus iiſdem in locis, uir nobis amiciſſimus, & his ſtudijs, in quibus nos à pueritia uiximus, deditus: multum unà eramus, maxime nos quidem exquirentes ea conſilia, quæ ad pacem, & ad concordiam ciuium pertinerent. cum enim omnes poſt interitum Cæſaris nouarum perturbationum cauſæ quæri uiderentur: hisq; eſſe occurrendum putaremus: omnis ferè noſtra in his deliberationibus conſumebatur oratio. idq; & ſæpe aliàs: et quodam liberiore, quàm ſolebam, & magis uacuo ab interuentoribus die, cum

ille ad me ueniſſet: primo illa, quæ erant quotidiana, et quaſi legitima nobis, de pace, & de ocio dicta ſunt. qbus acceptis, quid ergo inquit ille: quoniam oratorias exercitationes non tu qdem, ut ſpero, reliquiſti: ſed certe philoſophiam illis antepoſuiſti: poſſum ne aliquid audire? Tu uero inquam uel audire: uel dicere: nec enim, quod recte exiſtimas, oratoria illa ſtudia deſerui: quibus etiam te incendi, q̃q̃ flagrantiſſimum acceperam: nec ea quæ nunc tracto minuunt: ſed augent potius illam facultatem. Nam cum hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur: magnam habet orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab academia mutuatur, & ei uiciſſim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem inquam quoniam utriusq; ſtudij noſtra poſſeſſio eſt: hodie utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hircius gratiſſimum inquit: & tuorum omnium ſimile. nihil enim unquam abnuit uoluntas tua meo ſtudio: ſed quoniam mihi rhetorica ueſtra ſat nota: teq; in his & audiuimus ſæpe, et audiemus: atq; hanc academicorum contra propoſitum diſputandi conſuetudinem indicant te ſuſcepiſſe tuſculanæ diſputationes: proponere aliquid, ad quod audiam, ſi tibi non eſt moleſtum, uolo. An mihi inquam poteſt quicquam eſſe moleſtum, quod tibi gratum futurum ſit? ſed ita audies: ut romanum hominem: ut timide ingredientem ad hoc genus diſputandi: ut longo interuallo hæc ſtudia repetentem. Ita inquit audiam te diſputantem: ut ea lego, quæ ſcripſiſti. proinde ordire.

Multa deſunt.

Conſideramus hirci: quorum in alijs: Vt in Antipatro poeta: ut in brumali die natis: ut in ſimul ægrotantibus fratribus: ut in urina: ut in unguibus: ut in reliquis eiuſmodi naturæ contagio ualeret: quam ego non tollo. uis eſt nulla fatalis. In alijs autem fortuita quædam eſſe poſſunt. ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in daphita. quædam etiam Poſſidonius, pace magiſtri dixerim, comminiſci uidetur. ſunt inquam quidem abſurda. quid enim? ſi Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atq; ita pire: ex hoc ne equo? qui cum equus non eſſet, nomen habebat alienum? aut Philippus haſce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quaſi uero capulo ſit occiſus. quid autem magnum, & naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe lapſum? quanquam huic quidem, hic ſcribit prædictum in aqua eſſe pereundum. ne hercule Icadij quidem prædonis uideo fatum ullum. nihil enim ſcribit ei prædictum. quid mirum igitur ex ſpelunca ſaxum in crura eius incidiſſe? puto enim etiam ſi Icadius tum in ſpelunca non fuiſſet: ſaxum tamen illud caſurum fuiſſe. nam aut nihil eſt omnino fortuitum: aut hoc ipſum potuit euenire fortuna. Quæro igitur, atq; hoc late patebit, ſi fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis eſſet: & forte, temere, caſu, aut pleraq; fierent: aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, euenirent? quid ergo attinet inculcare fatum? cum ſine fato, ratio omnium rerum ad naturam, fortu-

nam ue referatur · ſed Poſſidonium, ſicut æquum eſt, cũ bona gratia dimittamus: ad Chryſippi laqueos reuertamur· cui primum quidem de ipſa rerum contagione reſpondeamus: reliqua poſtea proſequemur· inter locorum naturas quantum interſit uideamus: alios eſſe ſalubres: alios peſtilentes: in alijs eſſe pituitoſos, & quaſi redundantes: in alijs exiccatos, atq; aridos: multaq; ſunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differunt: Athenis tenue cœlum: ex quo acutiores etiã putantur Attici· craſſum Thebis · itaq; pingues thebani, & ualentes · tamen neq; illud tenue cœlum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arceſilam, aut Theophraſtum audiat: neq; Craſſum, ut Nemea potius, quàm Iſthmo uictoriam petat· diſiunge longius · quid enim loci natura afferre poteſt? ut in porticu Pompeij potius, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Calẽdis? ut igitur ad quaſdam res natura loci pertinet: & operatur aliquid: ad quaſdam autem nihil: ſic affectio aſtrorũ ualeat, ſi uis, ad quaſdam res: ad omnes certe non ualebit · Atenim quoniam in naturis hominum diſſimilitudines ſunt: ut alios dulcia, alios ſubamara delectent: alij libidinoſi, alij iracundi, aut crudeles, aut ſuperbi ſint: alij talibus uicijs abhorreant: quoniam igitur inquit tantum natura, à natura diſtat: quid mirum eſt, has diſſimilitudines ex differentibus cauſis eſſe factas? hæc diſſerens, qua de re agatur, & in quo cauſa conſiſtat, non uidet· non enim ſi alij ad alia propenſiores ſint propter cauſas naturales, & antecedentes: idcirco etiam noſtrarum uoluntatum, atq; appetitionum ſunt cauſæ naturales, & antecedentes · nam nihil eſſet in noſtra

poteſtate: ſi res ita ſe haberet. nunc uero fatemur, acuti, hebetes'ne, ualentes, imbecilli'ne ſimus, non eſſe id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut ſedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis eſſe: is non uidet quæ quamq; rem res conſequatur. ut enim & ingenioſi, & tardi, ita naſcantur antecedentibus cauſis: itemq; ualentes, & imbecilli: non ſequitur tamen, ut etiam ſedere eos, & ambulare, & rem agere aliquam principalibus cauſis definitum, & conſtitutum ſit. Stylphonem Megaricum philoſophum, acutum ſanè hominem, & probatum temporibus illis accepimus. hunc ſcribunt ipſius familiares, & ebrioſum, & mulieroſum fuiſſe: neq; hoc ſcribunt uituperantes: ſed potius ad laudem. uitioſam enim naturam ab eo ſic edomitam, & compreſſam eſſe doctrina: ut nemo unquam uinolentum illum, nemo in eo libidinis ueſtigium uiderit. quid? Socratem non'ne legimus quemadmodum notarit Zopirus Phyſiognomon? qui ſe profitebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoſcere. ſtupidum eſſe Socratem dixit, & bardum quod iugula concaua non haberet: obſtructas eas partes, & obturatas eſſe dicebat: addidit etiam mulieroſum. in quo Alcibiades cachinnum dicitur ſuſtuliſſe. ſed hæc ex naturalibus cauſis uitia naſci poſſunt: extirpari autem, & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea propenſus fuerit, à tantis uitijs auocetur: non eſt id poſitum in naturalibus cauſis: ſed in uoluntate, ſtudio, diſciplina. quæ tolluntur omnia: ſi uis, & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. etenim ſi eſt diuinatio: quælibet natura à præceptis artis proficiſcitur: præcepta appello quæ dicuntur græce θεωρήματα.

non enim credo nullo præcepto aut cæteros artifices uerſari in ſuo munere: aut eos, qui diuinatione utuntur, futura prædicere. ſunt igitur aſtrologorum præcepta huiuſmodi. ſi quis, uerbi cauſa, oriente canicula natus eſt: is in mari non morietur. uigila Chryſippe: ne tuam cauſam, in qua tibi cum Diodoro ualente dialectico magna luctatio eſt, deſeras. ſi enim uerum eſt, quod ita connectitur: ſi quis oriente canicula natus eſt: in mari non morietur: illud quoq; uerum eſt: ſi Fabius oriente canicula natus eſt: Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter ſe: oriente canicula natum eſſe: & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur ortum eſſe eum canicula oriente: hæc quoq; pugnant: & eſſe Fabium: & in mari moriturum. ergo hæc quoq; coniunctio eſt ex repugnantibus: & eſt Fabius: & in mari Fabius morietur. quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidem poteſt. ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt. omne igitur quod falſum dicitur in futuro, id fieri non poteſt. at hoc Chryſippe minime uis: maximeq; tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt. ille enim id ſolum fieri poſſe dicit: quod aut ſit uerum: aut futurum ſit uerum: & quicquid futurum ſit: id dicit fieri neceſſe eſſe: & quicquid non ſit futurum: id negat fieri poſſe. tu & quæ non ſint futura poſſe fieri dicis: ut frangi hanc gemmam: etiam ſi id nunquam futurum ſit: neq; neceſſe fuiſſe Cipſellum regnare Corinthi: quanquam id milleſimo ante anno Apollinis oraculo editum eſſet. at ſi iſta comprobabis diuina prædicta: & quæ falſa in futuris dicentur, in his habebimus, ut ea fieri non poſſint: ut ſi dicatur Afri-

annum Carthagine potiturum, & ſi uere dicatur de
futuro,idq; ita futurum ſit,dicas eſſe neceſſarium·quæ
eſt tota Diodori uobis inimica ſententia· etenim ſi illud
uere connectitur: ſi oriente Canicula natus es: in mari
non morieris:primumq;,quod eſt in connexo,natus es
oriente canicula,neceſſarium eſt: omnia enim uera in
præteritis neceſſaria ſunt:ut Chryſippo placet diſſen=
tienti à magiſtro Cleante:quia ſunt immutabilia: nec
in falſum è uero præterita poſſunt conuerti·ſi igitur
quod primum in connexo eſt,neceſſarium eſt: fit etiam
quod conſequitur neceſſariũ·q̃q̃ hoc Chryſippo non ui=
detur ualere in omnibus·ſed tamẽ,ſi naturalis eſt cauſa
cur in mari Fabius non moriatur:in mari Fabius mo=
ri non poteſt·Hoc loco Chryſippus æſtuans falli ſpe=
rat chaldæos,cæteroſq; diuinos:neq; eos uſuros eſſe con
iunctionibus : ut ita ſua præcepta pronuncient, ſiquis
natus eſt oriente canicula:is in mari,non morietur: ſed
potius ita dicant:nõ & natus eſt quis oriente canicula:
& is in mari morietur·O licentiã iocularem:ne ipſe
incidat in Diodorum,docet chaldæos,quo pacto eos ex=
ponere præcepta oporteat· quæro enim ſi chaldæi ita
loquantur ; ut negationes infinitarum coniunctionum;
potius q̃ infinita connexa ponant:cur idem medici,cur
geometræ,cur reliqui facere non poſſint? Medicus in
primis·quod erit ei perſpectum in arte, non ita pro-
ponet:Si cui uenæ ſic mouentur:is habet febrem : ſed
potius illo modo:non & huic uenæ ſic mouentur: &
febrẽ is non habet· itemq; geometræ non ita dicent: ſi
in ſphera maximi orbes ſunt : medij inter ſe diuidun=
tur : ſed potius illo modo:non & ſunt in ſphera ma=
ximi orbes:& hi non medij inter ſe diuiduntur· quid

eſt, quod non poſſit iſto modo ex connexo transferri ad coniunctionum negationem? & quidem alijs modis eaſdem res efferre poſſumus. modo dixi, ſi in ſphera maximi orbes ſunt: medij inter ſe diuiduntur: poſſum dicere, ſi in ſphera maximi orbes erunt: poſſum dicere, quia in ſphera maximi orbes erunt. multa genera ſunt enunciandi: nec ullum diſtortius, quàm hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldæos contentos ſtoicorum cauſa fore. illorum tamen nemo ita loquitur. maius eſt enim has contortiones orationis, quàm ſignorum ortus, obituſq; perdiſcere. ſed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri poſſit, inquirit. Placet igitur Diodoro id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit: aut uerum futurum ſit. qui locus attingit hanc quæſtionem: nihil fieri, quod non neceſſe fuerit: & quicquid fieri poſſit, id aut eſſe iam: aut futurum eſſe: nec magis commutari ex ueris in falſa ea poſſe, quæ futura ſunt: q̃ ea quæ facta ſunt. ſed in factis immutabilitatem apparere: in futuris quibuſdam quia non apparent, ne neceſſe quidem uideri. ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerum ſit, hic morietur hoc morbo. at hoc idem ſi uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat: nihilominus futurum ſit. ita fit ut commutatio ex uero in falſum, ne in futuro quidem ulla fieri poſſit. nam morietur Scipio, talem uim habet: ut quanquam de futuro dicatur: tamen id non poſſit conuerti in falſum. de homine enim dicitur: cui neceſſe eſt mori. ſic ſi diceretur, morietur noctu in cubiculo ſuo Scipio ui oppreſſus: uere diceretur. id enim fore diceretur, quod eſſet futurum. futurum au-

tem fuiſſe, ex eo, quia factum eſt, intelligi debet: nec magis erat uerum morietur Scipio: quàm morietur illo modo: nec minus neceſſe eſt mori Scipioni: quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falſum, necatus eſt Scipio: quàm necabitur Scipio. nec, cum hæc ita ſint, eſt cauſa cur Epicurus fatum extimeſcat: & ab atomis petat præſidium: easq́; de uia deducat: & uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles: unam, ut ſine cauſa fiat aliquid: ex quo exiſtet, ut de nihilo quippiam fiat: quod, nec ipſi nec cuiquam phyſico placet: alteram, ut cum duo indiuidua per inanitatem ferantur: alterum è regione moueatur: alterum declinet. licet enim Epicuro concedenti, omne enunciatum aut uerum, aut falſum eſſe, non uereri, ne omnia fato fieri ſit neceſſe. non enim æternis cauſis naturæ neceſſitate manantibus, uerum eſt id, quod ita enunciatur: deſcendit in academiam Carneades: nec tamen ſine cauſis: ſed intereſt inter cauſas fortuito antegreſſas: & inter cauſas cohibentes in ſe efficientiam naturalem. ita & ſemper uerum fuit, morietur Epicurus cum duo & ſeptuaginta annos uixerit Archonte pytarato: neq; tamen erant cauſæ fatales, cur ita accideret: ſed quod ita cecidiſſet: certe caſurum ſicut cecidit fuit. nec ij, qui dicunt immutabilia eſſe, quæ futura ſint: nec poſſe uerum futurum conuertere in falſum: fati neceſſitatem confirmant: ſed uerborũ uim interpretantur. atq; qui introducunt cauſarum ſeriem ſempiternam: hi mentem hominis uoluntate libera ſpoliatam, neceſſitate fati deuinciunt. ſed hæc hactenus. alia uideamus. concludit enim Chryſippus hoc modo: ſi eſt motus ſine cauſa: non omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant,

aut uera; aut falſa erit · cauſas enim efficientis quod non habebit: id nec uerum, nec falſum erit · omnis autem enunciatio aut uera, aut falſa eſt · motus ergo ſine cauſa nullus eſt · quod ſi ita eſt: omnia, quæ fiunt, cauſis fiunt antegreſſis · id ſi ita eſt: omnia fato fiunt · efficitur igitur fato fieri quæcunq; fiant · Hic primum ſi mihi libeat aſſentiri Epicuro: & negare omnem enunciationem aut ueram eſſe, aut falſam: eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri comprobem · illa enim ſententia aliquid habet diſputationis: hæc uero non eſt tolerabilis · itaq; contendit omnes neruos Chryſippus: ut perſuadeat omne axioma aut uerum eſſe, aut falſum · ut enim Epicurus ueretur, ne ſi hoc conceſſerit, concedendum ſit, fato fieri quæcunq; fiant · ſi enim alterutrum ex æternitate uerum ſit: eſſe id etiam certum: & ſi certum: etiam neceſſarium · ita & neceſſitatem, et fatum confirmari putat · ſic Chryſippus metuit, ne, ſi non obtinuerit omne quod enuncietur, aut uerum eſſe, aut falſum: omnia fato fieri poſſint, & ex cauſis æternis rerum futurarum · ſed Epicurus declinatione atomi uitari fati neceſſitatem putat · itaq; tertius quidam modus oritur extra pondus, & plagam: cum declinat atomus interuallo minimo · id appellat, ἐλάχιστον · quam declinationem ſine cauſa fieri, ſi minus uerbis, re cogitur confiteri · Non enim Atomus, ab atomo pulſa declinat · nam qui poteſt pelli alia ab alia? ſi grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua, rectis lineis: ut Epicuro placet · ſequitur enim ut ſi alia ab alia nunquam depellatur: ne contingat quidem alia aliam · ex quo efficitur, ut iam ſi ſit Atomus: eáq; declinet: declinare ſine cauſa · Hanc rationem Epicurus induxit

rus induxit ob eam rem: quod ueritus eſt, ne ſi ſemper Atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria: nihil liberum nobis eſſet: cum ita moueretur animus, ut Atomorum motu cogeretur. id Democritus author Atomorum accipere maluit, neceſſitate omnia fieri: quam à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. acutius Carneades: qui docebat Epicureos ſuam cauſam ſine hac commentitia declinatione defendere. nam cum doceret eſſe poſſe quendam animi motum uoluntarium: id fuit defendi melius: quàm introducere declinationem: cuius præſertim cauſam reperire non poſſunt. quo defenſo facile Chryſippo poſſent reſiſtere. cum enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa: non concederent, omnia quæ fierent fieri cauſis antecedentibus. uoluntatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas, & antecedentes. communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur: cum ita dicimus: uelle aliquid quempiam, aut nolle ſine cauſa. ita enim dicimus ſine cauſa: ut dicamus ſine externa & antecedente cauſa: non ſine aliqua. ut cum uas inane dicimus: non ita loquimur ut phyſici: quibus inane eſſe nihil placet: ſed ita, ut uerbi cauſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus. ſic cum ſine cauſa animum moueri dicimus: ſine antecedente & externa cauſa moueri, non omnino ſine cauſa, dicimus. de ipſa Atomo dici poteſt, cum per inane moueatur grauitate, & pondere: ſine cauſa moueri: quia nulla cauſa accedat extrinſecus. rurſus autem, ne omnes phyſici irrideamur: ſi dicamus quicquam fieri ſine cauſa: diſtinguendum eſt: & ita dicendum: ipſius indiuidui hanc eſſe naturam: ut pondere & grauitate moueatur: eamque ipſam

eſſe cauſam cur ita feratur · ſimiliter ad animorum
motus uoluntarios, non eſt requirenda externa cauſa·
motus enim uoluntarius eam naturam in ſe ipſo con-
tinet: ut ſit in noſtra poteſtate: nobiſq́; pareat · nec id
ſine cauſa· eius enim rei cauſa, ipſa natura eſt· quod cum
ita ſit: quid eſt, cur non omnis pronunciatio aut uera,
aut falſa ſit? niſi conceſſerimus fato fieri quæcunq; fi-
ant? quia futura inquit uera non poſſunt eſſe ea, quæ
cauſas cur futura ſint, nõ habent· habeant igitur cauſas
neceſſe eſt: ut ea, quæ uera ſunt, ita cum euenerint, fato
euenerint· confectum negociũ, ſi qdem tibi concedendũ
eſt, aut fato omnia fieri: aut quicq̃ poſſe fieri ſine cau-
ſa· an aliter hæc enunciatio uera eſſe non poteſt: ca-
piet Numantiam Scipio*? niſi ex æternitate cauſa cau-*
ſam ſerens hoc erit effectura? an hoc falſum potuiſſet
eſſe, ſi eſſet ſexcentis ſeculis ante dictum · & ſi tum
non eſſet uera hæc enunciatio, capiet Numantiam Sci-
pio*: ne illa quidem uera eſt hæc enunciatio, capiet*
Numantiam Scipio*· poteſt igitur quicquam factum eſ-*
ſe: quod non uerum fuerit futurum eſſe· nam ut præ-
terita ea uera dicimus, quorum ſuperiore tempore ue-
ra fuerint inſtantia: ſic futura, quorum conſequenti
tempore uera erunt inſtantia, ea uera dicemus · nec
ſi omne enunciatum aut uerum aut falſum eſt: ſequi-
tur ilico eſſe cauſas immutabiles, eaſq́; æternas: quæ
prohibeant quicquam ſecus cadere, atq; caſurum ſit:
fortuitæ ſunt cauſæ, quæ efficiant, ut uere dicãtur, quæ
ita dicentur: ueniet Cato *in ſenatum: non incluſæ in re-*
rum natura, atq; mundo · & tamen tam eſt immuta-
bile uenturum, cum eſt uerum: quàm ueniſſe · nec ob
eam cauſam fatum, aut neceſſitas extimeſcenda eſt· Ete-

nim erit

nim erit confiteri neceſſe ſi hæc enunciatio, ueniet in Tuſculanum Hortenſius, uerum non eſt: ſequitur ut falſum ſit. quorum iſti neutrum uolunt: quod fieri non poteſt. nec nos impediet illa ignaua ratio quæ dicitur: appellatur enim quidam à philoſophis ἀργὸς λόγος: cui ſi pareamus nihil eſt omnino, quod agamus in uita. ſic enim interrogant: ſi fatũ tibi eſt ex hoc morbo conualeſcere: ſiue medicum adhibueris; ſiue non: conualeſces. item, ſi fatum tibi eſt, ex hoc morbo non conualeſcere: ſiue tu medicum adhibueris: ſiue non: non conualeſces. & alterutrum fatum eſt. medicum ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauum, atq; iners nominatum eſt: quod eadem ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiam immutare: ut fati nomen non adiungas: & eandem tamen teneas ſententiam: hoc modo. Si ex æternitate uerum hoc fuit, ex iſto morbo conualeſces: ſiue adhibueris medicum: ſiue non: conualeſces. itemq; ſi ex æternitate hoc falſum fuit, ex iſto morbo non conualeſces: ſiue adhibueris medicum: ſiue non adhibueris: non conualeſces. deinde cætera. hæc ratio à Chryſippo reprehenditur. quædam enim ſunt inqt in rebus ſimplicia: quædam copulata. ſimplex eſt, morietur eo die Socrates: huic ſiue quid fecerit, ſiue non fecerit, finitus eſt moriendi dies. at ſi ita fatum ſit, naſcetur Oedipus Laio: non poterit dici ſiue fuerit Laius cum muliere, ſiue non fuerit. copulata enim res eſt, & confatalis. ſic enim appellat. quia ita fatum ſit, & concubiturum cum uxore Laium: & ex ea Oedipum procreaturũ. ut ſi eſſet dictum luctabitur Olympijs Milo: et referret aliqs: ergo ſiue habuerit aduer-

ſarium, ſiue non habuerit, luctabitur: erraret: eſt enim copulatum luctabitur, quia ſine aduerſario nulla luctatio eſt. omnes igitur iſtius generis captiones eodem modo refelluntur. ſiue tu adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, conualeſces: captioſum. tam enim eſt fatale medicum adhibere, quàm conualeſcere. hæc ut dixi confatalia ille appellat. Carneades hoc totum genus non probabat: & nimis inconſiderate concludi hanc rationem putabat. itaq; premebat alio modo: nec ullam adhibebat calumniam: cuius erat hæc concluſio: Si omnia antecedentibus cauſis fiunt: omnia naturali colligatione conſerte, contexteq; fiunt. quod ſi ita eſt: omnia neceſſitas efficit. id ſi uerum eſt: nihil eſt in noſtra poteſtate. eſt autem aliquid in noſtra poteſtate. ac ſi omnia fato fiunt, omnia cauſis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcunq; fiunt. hæc arctius aſtringi ratio non poteſt. nam ſi quis uelit idem referre: atq; ita dicere: ſi omne futurum ex æternitate uerum eſt: ut ita certe eueniat, quemadmodum ſit futurum: omnia neceſſe eſt colligatione naturali conſerte, contexteq; fieri: nihil dicat. multum enim differt utrũ cauſa naturalis, ex æternitate futura uera efficiat: an etiam ſine æternitate naturali, futura quæ ſint, ea uera eſſe, poſſint intelligi: itaq; dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura poſſe dicere: niſi ea, quorum cauſas natura ita contineret: ut ea fieri neceſſe eſſet. quid enim ſpectans, deus ipſe diceret Marcellum eum, qui ter conſul fuit, in mari eſſe periturum? erat quidem hoc uerum ex æternitate: ſed cauſas id efficientes non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorum nulla ſigna, tanquam ueſtigia

extarent,

extarent, Apollini nota eſſe cenſebat·quo minus futura·cauſis enim efficientibus quanq; rem cognitis, poſſe deniq; ſciri quid futurum eſſet·ergo nec de Oedipo potuiſſe Apollinem prædicere, nullis in rerum natura cauſis propoſitis, cur ab eo patrem interfici neceſſe eſſet: nec quicquam huiuſmodi · Quo circa ſi Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, conſentaneum eſt huiuſmodi oracula, cæteraq; quæ ad diuinationem pertinent, comprobare: his autem, qui quæ futura ſunt, ea uera eſſe ex æternitate dicunt, non idem dicendum eſt: uide ne non eadem ſit illorum cauſa & ſtoicorum· hi enim urgentur anguſtius: illorum ratio ſoluta, ac libera eſt · Quod ſi concedatur nihil poſſe euenire niſi cauſa antecedente: quid proficiatur, ſi ea cauſa, non ex æternis cauſis apta dicatur? cauſa autem ea eſt, quæ id efficit; cuius eſt cauſa: ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris · itaq; non ſic cauſa intelligi debet: ut quod cuiq; antecedat id & cauſa ſit: ſed quod cuiq; efficienter antecedat · nec quod in campum deſcenderim id fuiſſe cauſæ, cur pila luderem · nec Hecubam cauſam interitus fuiſſe Troianis, quod Alexandrū genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quod Clitemneſtram· hoc enim modo uiator quoq; bene ueſtitus cauſa craſſatori fuiſſe diceretur: cur ab eo ſpoliaretur · ex hoc genere illud eſt Ennij,

» Vtinam ne in nemore pelio ſecuribus

» Ceſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes

licuit uel altius: utinam ne in pelio nata ulla unquam eſſet arbor: etiam ſupra: utinam ne eſſet mons ullus pelius: ſimiliterq; ſuperiora repetentem regredi in infinitum licet·

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cœpiſſet,-
quorſum hæc præterita? quia ſequitur illud
» Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedē
» Medea, animo ægro, amore ſæuo ſaucia,
non ut hæ res cauſam afferrent amoris. intereſſe autem
aiunt, utrum eiuſmodi quid ſit, ſine quo aliquid effici
non poſſit: an eiuſmodi, cū quo aliquid effici neceſſe ſit.
nulla igitur earū cauſa eſt, quoniam nullam rem ſua
ui efficit, cuius dicitur cauſa. nec id ſine quo quippiam
non fit, cauſa eſt: ſed id quod cum acceſſit, id cuius
cauſa eſt, efficit neceſſario. Nondum enim ulcerato ſer-
pentis morſu Philocteta, quæ cauſa in rerum natura
continebatur, fore, ut is in inſula Lemno linqueretur?
poſt autem cauſa fuit propior, & cum exitu iunctior.
ratio igitur, euentus aperit cauſam: ſed ex æternitate
uera fuit hæc enunciatio: relinquetur in inſula lem-
no Philoctetes: nec hoc ex uero in falſum poterat con-
uerti: neceſſe eſt enim in rebus contrarijs duabus, con-
traria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait
quid: alterum negat. ex his igitur neceſſe eſt inuito Epi-
curo, alterū uerum eſſe, alterum falſum. ut ſauciabitur
Philoctetes, omnibus ante ſeculis uerum fuit: non ſau-
ciabitur, falſum. niſi forte uolumus Epicureorum opi-
nionem ſequi: qui tales enunciationes nec ueras, nec
falſas eſſe dicunt. aut cum id pudet: illud tamen dicunt, «
quod eſt impudentius, ueras eſſe ex contrarijs diſiun- «
ctiones: ſed quæ in his enunciata eſſent, eorum neu-
trum eſſe uerum. O admirabilem licentiam, & mi-
ſerabilem inſcitiam diſſerendi. ſi enim aliquid in elo-
quendo, nec uerum, nec falſum eſt: certe id uerum non

eſt·quod autem uerum non eſt: qui poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt: qui poteſt non uerum eſſe? tenebitur id quod à Chryſippo defenditur·omnem enunciationem aut ueram, aut falſam eſſe: ratio ipſa coget: & ex æternitate quædam uera eſſe: & ea non eſſe nexa cauſis æternis: & à fati neceſſitate eſſe libera·ac mihi quidem uidetur, cum duæ ſententiæ fuiſſent ueterum philoſophorum: una eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri: ut id fatum uim neceſſitatis afferret: in qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles, fuit·altera eorum, quibus uiderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus uoluntarij: Chryſippus tanquam arbiter honorarius medium ſe ferre uoluiſſe, ſed applicat ſe ad eos potius: qui neceſſitate motus animos liberatos uolunt·dum autem uerbis utitur ſuis: delabitur in eas difficultates: ut neceſſitatem fati confirmet inuitus·atq; hoc ſi placet quale ſit uideamus in aſſenſionibus, quas prima oratione tractaui·eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantur, ui effici & neceſſitate dicebant· qui autem ab his diſſentiebant, fato aſſenſiones liberabant: negabantq; fato aſſenſionibus adhibito, neceſſitatem ab his poſſe remoueri: iiq; ita diſſerebant·Si omnia fato fiunt: omnia fiunt antecedente cauſa: & ſi appetitus: illa etiam quæ appetitum ſequuntur: ergo etiam aſſenſiones· At ſi cauſa appetitus non eſt ſita in nobis: ne ipſe quidem appetitus eſt in noſtra poteſtate·quod ſi ita eſt: ne illa quidem, quæ appetitu efficiuntur ſita in nobis ſunt· non ſunt igitur neq; aſſenſiones, neq; actiones in noſtra poteſtate· Ex quo efficitur, ut neq; laudationes iuſtæ ſint: nec uituperationes: nec honores: nec ſupplicia·

quod cum uitioſum ſit: probabiliter concludi putant non omnia fato fieri, quæcunq; fiant. Chryſippus autem cum & neceſſitatem improbaret: & nihil uellet ſine propoſitis cauſis euenire: cauſarum genera diſtinguit: ut & neceſſitatem effugiat: & retineat fatum. cauſarum enim inquit aliæ ſunt perfectæ, & principales: aliæ adiuuantes & proximæ. quamobrem cum dicimus omnia fato fieri cauſis antecedentibus: non hoc intelligi uolumus, cauſis perfectis & principalibus: ſed cauſis antecedentibus adiuuantibus & proximis. itaq; illi rationi quam pauloante concluſi, ſic occurrit: ſi omnia fato fiant, ſequi illud quidem, ut omnia cauſis fiant antepoſitis: uerum non principalibus, & perfectis, ſed adiuuantibus, & proximis. quæ ſi ipſæ non ſint in noſtra poteſtate: non ſequitur, ut ne appetitus quidem ſit in noſtra poteſtate. at hoc ſequeretur: ſi omnia perfectis & principalibus cauſis fieri diceremus: ut cum hæ cauſæ non eſſent in noſtra poteſtate: ne ille quidem eſſet in noſtra poteſtate. quamobrem qui ita fatum introducunt: ut neceſſitatem adiungant: in eos ualebit illa concluſio. qui autem cauſas antecedentes non dicent perfectas neq; principales, in eos nihil ualebit. quod enim dicantur aſſenſiones fieri cauſis antepoſitis: id quale ſit, facile à ſe explicari putant. nam quanquam aſſenſio non poſſit fieri niſi commota uiſo: tamen cum id uiſum proximam cauſam habeat, non principalem: hanc habet rationem, ut Chryſippus uult, quam dudum diximus: non ut illa quidem fieri poſſit nulla ui extrinſecus excitata. neceſſe eſt enim aſſenſionem uiſo commoueri. ſed reuertitur ad Chilindrum, & turbinem ſuum.

quæ moueri incipere, niſi pulſa, non poſſunt. id autem cum accidit: ſuapte natura quod ſupereſt, & Chilindrum uolui, & uerſari turbinem putant. ut igitur inquit qui protrusit Chilindrum, dedit ei principium motionis: uolubilitatem autem non dedit. ſic uiſum obiectum imprimet illud quidem, & quaſi ſignabit in animo ſuam ſpeciem: ſed aſſenſio, noſtra erit in poteſtate: eaq́; , quemadmodum in Chilindro dictum eſt, extrinſecus pulſa, quod reliquum eſt, ſuapte ui, & natura mouebitur. quod ſi aliqua res efficeretur ſine cauſa antecedente: falſum eſſet omnia fato fieri. ſin omnibus, quæcunq; fiunt, uerisimile eſt cauſam antecedere: quid afferri poterit? cur non omnia fato fieri fatendum ſit? modo intelligatur quæ ſit cauſarum diſtinctio, ac diſſimilitudo. hæc cum ita ſint à Chryſippo explicata: ſi illi, qui negant aſſenſiones fato fieri: fateantur tamen eas non ſine uiſo antecedente fieri: alia ratio eſt. ſed ſi concedunt anteire uiſa: nec tamen fato fieri aſſenſiones: quod proxima illa, & continens cauſa non moueat aſſenſionem: uide ne idem dicant. neq; enim Chryſippus concedens aſſenſionis proximam & continentem cauſam eſſe in uiſo poſitam: neq; eam cauſam ad aſſentiendum, neceſſariam eſſe: concedet, ut ſi omnia fato fiant, omnia fiant, cauſis antecedentibus, & neceſſarijs: itemq́; illi qui ab hoc diſſentiunt, confitentes non fieri aſſenſiones ſine præcurſione uiſorum, dicent, ſi omnia fato fierent, eiuſmodi: ut nihil fieret, niſi prægreſſione cauſæ: confitendum eſſe fato fieri omnia. ex quo facile intellectu eſt, cum utriq; patefacta, atq; explicata ſententia ſua, ad eundem exitum ueniant: uerbis eos non re diſſidere. omninoq́;

cum hæc ſit diſtinctio, ut quibuſdam in rebus uere dici poſſit: cum hæ cauſæ antegreſsæ ſint: non eſſe in noſtra poteſtate: quin illa eueniant: quorum cauſæ fuerint: quibuſdam autem in rebus, cauſis antegreſſis, in noſtra tamen eſſe poteſtate: ut illud aliter eueniat: hanc diſtinctionem utriq; approbant: ſed alteri cenſent, quibus in rebus, cum cauſæ anteceſſerint ita, ut non ſit in noſtra poteſtate, ut aliter illa eueniant: illas fato fieri: quæ autem in noſtra poteſtate ſint, ab his fatum abeſſe. hoc modo hanc cauſam diſceptari oportet: non ab Atomis errantibus, & de uia declinantibus præſidium petere. declinat inquit Atomus. primum cur? aliam enim quandam uim motus habebunt à Democrito impulſionis, quam plagam ille appellat: à te Epicure grauitatis & ponderis. quæ ergo noua cauſa in natura eſt: quæ declinet Atomum? aut num ſortiuntur inter ſe, quæ declinent? quæ non? aut cur minimo declinent interuallo? maiore non? aut cur declinent uno minimo? non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem eſt, non diſputare. nam neq; extrinſecus impulſam Atomum, loco moueri, & declinare dicis: neq; in illo inani, per quod feratur Atomus, quicquam fuiſſe cauſæ: cur ea non è regione ferretur: nec in ipſa Atomo mutationis aliquid factum eſt: quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret. ita cum attuliſſet nullam cauſam, quæ iſtam declinationem efficeret: tamen aliquid ſibi dicere uidetur: cum id dicat, quod omnium mentes aſpernentur, ac reſpuant. Nec uero quiſquam magis confirmare mihi uidetur non modo fatum, uerum etiam neceſſitatem, & uim omnium rerum: ſubſtu-

liſſéq; motus animi uoluntarios: q̃ hic qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe: niſi ad has commentitias declinationes confugiſſet. nam, ut eſſent Atomi, quas quidem eſſe mihi probari nullo modo poteſt: tamen declinationes iſtæ, nunquam explicarentur. nam ſi Atomis ut grauitate ferantur, tributum eſt neceſſitate naturæ: quod omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur neceſſe eſt: illud quoq; neceſſe eſt declinare quibuſdam Atomis, uel ſi uolunt omnibus naturaliter.

Multa deſunt.

M. TVLLII CICERONIS SCIPIONIS SOMNIVM EX LIBRO DE REP. SEXTO.

Vm in Africam ueniſſem Manilio COSS. *ad quartam legionem tribunus (ut ſcitis) militum: nihil mihi potius fuit, quàm ut* Maſaniſſam *conuenirem, regem familiæ noſtræ iuſtis de cauſis amiciſſimum. ad quem ut ueni: complexus me ſenex collachrymauit: aliquantóq; poſt ſuſpexit in cœlum: & grates inquit tibi ago ſumme Sol, uobisq; reliquis cœlites: quod antequam ex hac uita migro, conſpicio in meo regno & his tectis* P. Cornelium Scipionem *: cuius ego nomine ipſe recreor: ita nunquam ex animo meo diſcedit illius optimi atq; inuictiſſimi uiri memoria.* Deinde *ego illum de ſuo regno, ille me de noſtra rep. percunctatus eſt: multisq; uerbis ultro citroq; habitis, ille nobis conſumptus eſt dies.* Poſt *autem regio apparatu accepti, ſermonem in multam noctem produximus: cum ſenex nihil niſi de* Africano *loqueretur: omniáq; eius nó ſolú facta, ſed etiam dicta meminiſſet. deinde ut cubitú diſceſſimus: me et feſſum de uia, & q ad multam noctem uigilaſſem, arctior, q̃ ſolebat, ſomnus cóplexus eſt.* Hic *mihi (credo equidem, ex hoc quod eramus locuti. fit enim ſæpe ferè, ut cogitationes, ſermonesq; noſtri pariant aliquid in ſomno tale, quale de* Homero *ſcribit* Ennius*, de quo uidelicet ſæpiſſime uigilans ſolebat cogitare & loqui)* Africanus *ſe oſtendit illa forma, qua*

mihi ex imagine eius, quàm ex ipſo erat notior. Quem ut agnoui, equidem cohorrui. Sed ille, ades inquit animo, & omitte timorem Scipio: & quæ dicam trade memoriæ. Vides ne illam urbem, quæ parere populo romano coacta per me renouat priſtina bella: nec poteſt quieſcere? (oſtendebat autem Carthaginem de excelſo & pleno ſtellarum, illuſtri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc uenis penè miles. hanc hoc biennio conſul euertes: eritq; cognomen id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hæreditarium. Cum autem Carthaginem deleueris: triumphum egeris: cenſorq; fueris: & obieris legatus ægyptum, Syriam, Aſiam, Græciam: delegere iterum abſens conſul: bellumq; maximum conficies, Numantiam excindens. ſed cum eris curru capitolium inuectus: offendes rēp. perturbatam conſilijs nepotis mei. Hic tu Africane oſtendas oportebit patriæ lumen animi, ingenij, conſilijq; tui. Sed eius temporis ancipitem uideo quaſi fatorum uiam. nam cum ætas tua ſeptenos octies ſolis anfractus, reditusq; conuerterit: duoq; hi numeri, quorum uterq; plenus, alter altera de cauſa habetur: circuitu naturali ſummam tibi fatalem confecerint: in te unum atq; tuum nomen ſe tota conuertet ciuitas. te ſenatus, te omnes boni, te ſocij, te Latini intuebuntur. tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis ſalus. Ac ne multa, dictator remp. conſtituas oportet: ſi impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamaſſet Lælius: ingemuiſſentq; cæteri uehementius: leniter arridens Scipio, quæſo inquit ne me e ſomno excitetis: & pax ſit rebus. audite cætera. Sed quo ſis Africane alacrior ad tutandam remp. ſic ha-

beto: omnibus qui patriam conſeruauerint, adiuuerint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac diffinitum locum, ubi beati æuo ſempiterno fruantur. nihil eſt enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia, cœtusq; hominum iure ſociati, quæ ciuitates appellantur. harum rectores, & conſeruatores hinc profecti, huc reuertentur. Hic ego & ſi eram perterritus non tam metu mortis, quàm inſidiarum à meis: quæſiui tamen uiueret ne ipſe pater Paulus, & alij, quos nos extinctos arbitremur. Immo uero inquit hi uiuunt, qui ex corporum uinculis, tanquam è carcere, euolauerunt. Veſtra uero, quæ dicitur uita, mors eſt. Quin tu aſpicias ad te uenientem Paulum patrem. quem (ut uidi) equidem uim lachrymarum profudi. Ille autem me amplexus atque oſculans flere prohibebat. Atque ego, ut primum fletu repreſſo loqui poſſe cœpi: quæſo inquam pater ſanctiſſime, atque optime, quoniam hæc eſt uita (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero? Non eſt ita inquit ille: niſi enim Deus is, cuius hoc templum eſt omne quod conſpicis, iſtis te corporis cuſtodijs liberauerit: huc tibi aditus patere non poteſt. homines enim ſunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium uides, quæ dicitur terra. hisq; animus datus eſt ex illis ſempiternis ignibus, quæ ſydera & ſtellas uocatis: quæ globoſæ & rotundæ diuinis animatæ mentibus circulos ſuos, orbesq; conficiunt celeritate mirabili. quare & tibi Publi, & pijs omnibus retinendus eſt animus in cuſtodia corporis: nec iniuſſu eius, à quo ille eſt nobis datus, ex hominum uita

migrandum eſt: ne munus humanum aſſignatum à Deo, defugiſſe uideamini. ſed ſic Scipio ut auus hic tuus, ut ego, qui te genui, iuſtitiam cole, & pietatem: quæ cum ſit magna in parentibus, & propinquis: tum in patria maxima eſt. quia ea uita uia eſt in cœlum, & in hunc cœtum eorum, qui iam uixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem uides. erat autem is ſplendidiſſimo candore inter flammas circulus elucens: quem uos (ut à Graijs accepiſtis) orbem lacteum nuncupatis. ex quo omnia mihi contemplanti præclara cætera, & mirabilia uidebantur. erant autem eæ ſtellæ, quas nunquam ex hoc loco uidimus, & eæ magnitudines omnium: quas eſſe nunquam ſuſpicati ſumus. ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima terris luce lucebat aliena. ſtellarum autem globi terrarum magnitudinem facile uincebant. Iam uero ipſa terra ita mihi parua uiſa eſt: ut me imperij noſtri, quo quaſi eius punctum attingimus, pœniteret. Quam cum magis intuerer: quæſo inquit Africanus, quouſq; humi defixa tua mens erit? num ne aſpicis quæ in templa ueneris? nouem tibi orbibus uel potius globis connexa ſunt omnia: quorum unus eſt cœleſtis extimus: qui reliquos omnes complectitur, ſummus ipſe Deus, arcens & continens cæteros: in quo infixi ſunt illi, qui uoluuntur ſtellarum curſus ſempiterni. cui ſubiecti ſunt ſeptem, qui uerſantur retro contrario motu, atq; cœlum. ex quibus unum globum poſſidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde eſt hominum generi proſper & ſalutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis. tum rutilus, horribilisq; terris, quem Martem dicitis. deinde ſubter

mediam

mediam ferè regionem Sol optinet, dux & princeps & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta ſua luce luſtret, et compleat. hunc ut comites conſequuntur, alter ueneris, alter Mercurij curſus. in infimoq; orbe luna radijs ſolis accenſa conuertitur. infra autem iam nihil eſt niſi mortale, & caducum, præter animos generi hominum munere deorum datos. ſupra lunam ſunt omnia æterna. nam ea, quæ eſt media & nona tellus, neque mouetur & infima eſt: & in ea feruntur omnia ſua motu pondera. Quæ cum intuerer ſtupens, ut me recepi, quis hic inquam, quis eſt, qui complet aures meas tantus, & tam dulcis ſonus? Hic eſt inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, ſed tamen pro rata portione diſtinctis, impulſu & motu ipſorum orbium, efficitur: qui acuta cum grauibus temperans, æquabiliter concentus efficit. nec enim ſilentio tanti motus incitari poſſunt: & natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute ſonent. quam ob cauſam ſummus ille cœli ſtelliferi curſus, cuius conuerſio eſt concitatior, acuto & excitato mouetur ſono: grauiſſimo autem hic lunaris, atq; infimus. nam terra nona immobilis manens, ima ſede ſemper hæret, complexa medium mundi locum. Illi autem octo curſus, in quibus eadem uis eſt duorū, Mercurij, & Veneris, modorū ſeptem efficiunt diſtinctos interuallis ſonos: qui numerus rerum omnium ferè nodus eſt. quod docti homines neruis imitati, atq; cantibus, aperuere ſibi reditum ad hunc locum. ſicut alij, qui præſtantibus ingenijs in uita humana diuina ſtudia coluerunt. hoc ſonitu completæ

aures obſurduerunt · nec eſt ullus hebetior ſenſus in uobis · ſicut in illis, ubi nilus ad illa, quæ catadupa nominantur, præcipitat ex altiſſimus montibus: ea gens quæ illum locum accolit, propter magnitudinem ſonitus ſenſu audiendi caret · hic uero tantus eſt totius mundi incitatiſſima conuerſione ſonitus: ut eum aures hominum capere non poſſint · ſicut intueri ſolem nequitis aduerſum: eiusq; radijs acies ueſtra, ſenſusq; uincatur · Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem · Tum Africanus inquit · ſentio te ſedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum · quæ ſi tibi parua (ut eſt) ita uidetur: hæc cœleſtia ſemper ſpectato: illa humana contemnito · tu enim quam celebritatem ſermonis hominum, aut quam expetendam gloriam conſequi potes? uides habitari in terra raris & anguſtis in locis: & in ipſis quaſi maculis, ubi habitatur, uaſtas ſolitudines interiectas: hosq; qui incolunt terram, non modo interruptos ita eſſe, ut nihil inter ipſos ab alijs ad alios manare poſſit: ſed partim obliquos, partim uerſos, partim etiam aduerſos ſtare uobis: à quibus ſpectare gloriam certe nullam poteſtis · cernis autem terram eandem, quaſi quibuſdam redimitam & circundatam cingulis, è quibus duos maxime inter ſe diuerſos, & cœli uerticibus ipſis ex utraq; parte ſubnixos, obriguiſſe pruina uides · medium autem illum & maximum ſolis ardore torreri · duo ſunt habitabiles: quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt aduerſa uobis urgent ueſtigia, nihil ad ueſtrum genus · hic autem alter ſubiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quàm uos tenui parte contingat · omnis enim terra quæ colitur uobis, anguſtata

uerticibus

uerticibus, lateribus latior, parua quędam inſula eſt circunfuſa illo mari, quod atlanticum, quod magnum quod oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto no mine, q̃ſit paruus, uides. ex his ipſis cultis, notiſq; terris, num aut tuum, aut cuiuſq; noſtrũ nomen uel caucaſum hunc, quem cernis, tranſcendere potuit? uel illũ gangẽ tranſnare? quis in reliquis orientis, aut obeuntis ſolis ultimis, aut aquilonis, auſtri ue partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profecto quantis in anguſtijs ueſtra gloria ſe dilatari uelit. ipſi autem qui de uobis loquuntur, quàm diu loquentur? quin etiam ſi cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuſcuiusq; noſtrum à patribus acceptas poſteris prodere: tamen propter eluuiones, exuſtionesq; terrarum, quas accidere tempore certo neceſſe eſt: non modo non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus. quid autem intereſt ab his, qui poſtea naſcentur ſermonem fore de te, cum ab his nullus fuerit, qui ante nati ſint? qui nec pauciores, & certe meliores fuerunt uiri: cum præſertim apud eos ipſos, à quibus nomen noſtrum poteſt audiri, nemo unius anni memoriam conſequi poſſit. homines enim populariter annum tantummodo ſolis, ideſt unius aſtri reditum metiuntur: cum autem ad idem, unde ſemel profecta ſunt, cuncta aſtra redierint: eandemq; totius cœli deſcriptionem longis interuallis retulerint: tum ille uere uertens annus appellari poteſt. in quo uix dicere audeo, quàm multa ſecula hominum teneantur. nanq; ut olim deficere ſol hominibus, extinguiq; uiſus eſt: cum Romuli animus hæc ipſa in templa penetrauit: quandoq; eadem parte ſol, eodemq;

tempore iterum defecerit: tum ſignis omnibus ad idem principium, ſtellisq; reuocatis, expletum annum habeto. huius quidem anni nondum uigeſimam partem ſcito eſſe conuerſam. Quo circa ſi reditum in hunc locum deſperaueris, in quo omnia ſunt magnis & præſtantibus uiris: quanti tandem eſt iſta hominum gloria, quæ pertinere uix ad unius anni partem exiguam poteſt? igitur alte ſpectare ſi uoles: atq; ad hanc ſedem, & æternam domum contueri: neq; ſermonibus uulgi dederis te: nec in præmijs humanis ſpem poſueris rerum tuarum. ſuis te illecebris oportet ipſa uirtus trahat ad uerum decus. quid de te alij loquantur, ipſi uideant. ſed loquentur tamen. ſermo autem omnis ille, & anguſtijs cingitur his regionum, quas uides: nec unquam de ullo perennis fuit: & obruitur hominum interitu: & obliuione poſteritatis extinguitur. Quæ cum dixiſſet: ego uero inquam ó Africane, ſiquidem benemeritis de patria quaſi limes ad cœli aditum patet: quanquam à pueritia ueſtigijs ingreſſus patrijs, et tuis, decori ueſtro non defui: nunc tamen tanto præmio propoſito, enitar multo uigilantius. Et ille. Tu uero enitere: & ſic habeto, te non eſſe mortalem, ſed corpus hoc. nec enim is es, quē forma iſta declarat: ſed mens cuiusq; is eſt quisq;, non ea figura, quæ digito demonſtrari poteſt. deum te igitur ſcito eſſe. ſiquidem deus eſt qui uiget: qui ſentit: qui meminit: qui præuidet: qui tam regit, et moderatur, & mouet id corpus, cui præpoſitus eſt: quàm hunc mundum princeps ille Deus. Et ut ipſe mundum ex quadam parte mortalem ipſe Deus æternus, ſic fragile corpus animus ſempiternus mouet. nam quod ſemper mouetur, æternum eſt. quod autem

motum

motum affert alicui: quod ipſum agitatur aliunde: quando finem habet motus, uiuendi finem habeat neceſſe eſt. Solum igitur quod ſeſe mouet, quia nunquam deſeritur à ſe, nunquam ne moueri quidem deſinit: quin etiam cæteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium eſt mouendi. principio autem nulla eſt origo. nam ex principio oriuntur omnia. ipſum autem nulla ex re fieri poteſt. nec enim eſſet hoc principium, quod gigneretur aliunde. quod ſi nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. nam principium extinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur: nec ex ſe aliud creabit. ſiquidem neceſſe eſt à principio omnia oriri. ita fit, ut motus principium, ex eo ſit, quod ipſum à ſe mouetur. id autem nec naſci poteſt, nec mori. uel concidat omne cœlum, omnisq; natura conſiſtat neceſſe eſt: ne uim ullam nanciſcatur, quæ à primo impulſu moueatur. Cum pateat igitur æternum id eſſe, quod à ſeipſo moueatur: quis eſt hic, qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? inanimatum eſt enim omne, quod impulſu agitatur externo. quod autem animal eſt: id motu cietur interiore. nam hæc eſt natura propria animæ, atq; uis. quæ ſi eſt una, ex omnibus quæ ſeſe moueat: neq; nata eſt certe: & æterna eſt. Hanc tu exerce in optimis rebus. ſunt autem optimæ curæ de ſalute patriæ: quibus agitatus & exercitatus animus uelocius in hanc ſedem & domum ſuam peruolabit. idq; ocius faciet, ſi iam tum cum erit incluſus in corpore, eminebit foras: & ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime ſe à corpore abſtrahet. nam eorum animi, qui ſe corporis uoluptatibus dediderunt: earumq; quaſi ſe miniſtros præbuerunt: impulſuq; libi-

dinum uoluptatibus obedientium, deorum, & hominum iura uiolauerunt: corporibus elapſi, circum terram ipſam uolutantur: nec in hunc locum, niſi multis exagitati ſeculis, reuertuntur. Ille diſceſſit. Ego ſomno ſtatim ſolutus ſum.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS LIBER PRIMVS

ATTICVS.

LVCVS Quidem ille, & hæc Arpinatum quercus agnoſcitur, ſæpe à me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, hæc eſt profecto: etenim eſt ſane uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt enim ingenio. nullius autem agricolæ cultu ſtirps, tam diuturna, quã poëtæ uerſu ſeminari poteſt. Atti. Quo tandẽ modo Quinte? aut quale eſt iſtuc, quod poëtæ ſerunt? mihi enim uideris fratrem laudando ſuffragari tibi. Q. Sit ita ſane. uerum tamen dum latinæ loquentur litteræ: quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur: eaq́; (ut ait Scæuola) de fratris mei Mario caneſcet ſæculis innumerabilibus. niſi forte Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt: aut quod Homericus Vlyxes, deli ſe proceram & teneram palmam uidiſſe dixit: hodie monſtrant eandem: multaq́; alia multis locis diutius commemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit,

» Nuncia fulua Iouis miranda uiſa figura,

nunc ſit hæc. ſed cum eam tempeſtas uetuſtaſ'ue conſumpſerit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum uocent. Atti. Non dubito id q̄dem: ſed hoc iam non ex te Quinte quæro, uerum ex ipſo poeta,

tui ne uerſus hanc quercum ſeuerint: an ita factum de Mario, ut ſcribis, acceperis. MARCVS. Reſpondebo tibi equidem: ſed non antequam tu ipſe mihi reſpondeas Attice, num longe à tuis edibus inambulans poſt exceſſum ſuum Romulus proculo Iulio dixerit, ſe deum eſſe: et Quirinum uocari: templumq; ſibi dedicari in eo loco iuſſerit: & Athenis nõ longe item à tua illa antiqua domo Orithiam aquilo ſuſtulerit ſic enim eſt traditum. Atti. Quorſum tandem aut cur iſta quæris? M. Nihil ſane: niſi ne nimis diligenter inquiras in ea, quæ iſto modo memoriæ ſint prodita. Atti. Atqui multa quæruntur in Mario ficta ne an uera ſint: & à nonnullis, quod & in recenti memoria, & in arpinati homine, ſed ueritas à te poſtulatur. M. Et mehercule ego me cupio non mendacem putari: ſed tamen nonnulli iſti Tite faciunt imperite: qui in iſto opuſculo non ut à poeta, ſed ut à teſte ueritatem exigant: nec dubito quin ijdem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquino apicē impoſitum putent. Q. Intelligo te frater alias in hiſtoria leges obſeruandas putare: alias in poemate. M. quippe cum in illa ad ueritatem Quinte referantur, in hac ad delectationem pleraq;: quanquam & apud Herodotum patrem hiſtoriæ, & apud Theopompum ſunt innumerabiles fabulæ. Atti. Teneo quam optabam occaſionem, neque omittam. M. Quam tandem Tite? Atti. Poſtulatur à te iandiu, uel flagitatur potius hiſtoria: ſic enim putant, te illam tractante effici poſſe, ut in hoc etiam genere græciæ nihil cedamus. atq; ut audias quid ego ipſe ſentiam, non ſolum mihi uideris eorum ſtudijs, qui lit-

teris delectantur, ſed etiam patriæ debere hoc munus: ut ea, quæ ſalua per te eſt, per te eundem ſit ornata. abeſt enim hiſtoria litteris noſtris: ut & ipſe intelligo: & ex te perſæpe audio. potes autem tu profecto ſatisfacere in ea: quippe cum ſit opus, ut tibi quidem uideri ſolet, unum hoc oratorium maxime. Quamobrem aggredere quæſumus: & ſume ad hanc rem tempus: quæ eſt à noſtris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam poſt annales pontificum maximorum, quibus nihil poteſt eſſe iocundius: ſi aut ad Fabium, aut ad eum qui tibi ſemper in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias: quanquam ex his alius alio plus habet uirium: tamen quid tam exile quàm iſti omnes? Fannij autem ætate coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius: habuitq; uires agreſtes ille quidem, atq; horridas, ſine nitore, ac palæſtra, ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. Ecce autem ſucceſſere huic bello Clodius, Aſſelio: nihil ad Cæliū: ſed potius ad antiquorū langorem, atq; inſcitiam. nam quid Acium memorē? cuius loquacitas habet aliquid argutiarū: nec id tamen ex illa erudita græcorum copia, ſed ex librariolis latinis. In orationibus autem multus & ineptus, ad ſummam impudentiam. Siſenna eius amicus omnes adhuc noſtros ſcriptores, niſi qui forte nondum ediderunt, de quibus exiſtimare non poſſumus, facile ſuperauit. Is tamen neq; orator in numero ueſtro unquam eſt habitus: & in hiſtoria puerile quiddam conſectatur: ut unū Clitarchum, neq; præterea quenquam de græcis legiſſe uideatur: eum tamen uelle duntaxat imitari: quem ſi

aſſequi poſſet: aliquantum ab optimo tamen abeſſet: quare tuum eſt munus: hoc à te expectatur: niſi quid Quinto uidetur ſecus. Q. Mihi uero nihil: & ſæpe de iſto collocuti ſumus: ſed eſt quædam inter nos parua diſſenſio. Atti. Quæ tandem? Q. A' quibus temporibus ſcribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis cenſeo: quoniam illa ſic ſcripta ſunt: ut ne legantur quidem: ipſe autem æqualem ætatis ſuæ memoriam depoſcit: ut ea complectatur, quibus ipſe interfuit. Atti. ego uero huic potius aſſentior. ſunt enim maximæ res in hac memoria atq; ætate noſtra. tum autem hominis amiciſſimi Cn. Pompeij laudes illuſtrabit. incurret etiam in illum memorabilem annum ſuum: quem ab iſto malo prædicari, quàm ut aiunt de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem à me iſtum laborem iandiu poſtulari Attice: quem non recuſarem: ſi mihi ullum tribueretur uacuum tempus & liberum. neq; enim occupata opera, neq; impedito animo, res tanta ſuſcipi poteſt. utrunq; opus eſt, & cura uacare, & negotio. Atti. Quid? ad cætera, quæ ſcripſiſti plura, quàm quiſquam è noſtris: quod tibi tandem tempus uacuum fuit conceſſum? M. ſubſiciua quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior: ut ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum accommodentur, quæ ſcribimus. hiſtoria uero nec inſtitui poteſt, niſi præparato ocio: nec exiguo tempore abſolui: & ego animi pendere ſoleo cum ſemel quid orſus, ſi traducor alio: neq; tam facile interrupta contexo: quàm abſoluo inſtituta. Atti. legationem aliquam nimirum oratio iſta poſtulat, aut eiuſmodi quampiam ceſſationem libe-

ram, atq; ocioſam. M. ego uero ætatis potius uacationi confidebam: cum præſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem: ſenectutiſq; non inertis grato atq; honeſto fungerer munere. ſic enim mihi liceret, & iſti rei quam deſyderas, & multis uberioribus atq; maioribus, operæ quantum uellem dare. Atti. Atqui uereor ne iſtam cauſam nemo noſcat: tibiq; ſemper dicendum ſit: & eo magis, quod te ipſe mutaſti: & aliud dicendi genus inſtituiſti: ut quemadmodum Roſcius familiaris tuus in ſenectute numeros in cantu ceciderat: ipſaſq; tardiores fecerat tibias: ſic tu à contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid: ut iam oratio tua non multum à philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cum uel ſumma ſenectus poſſe uideatur: nullam tibi à cauſis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari: ſi te ad ius reſpondendum dediſſes. Quamobrem, cum placebit, tibi experiendum cenſeo. M. Id ſi quidem Quinte nullum eſſet, in experiendo periculum. ſed uereor ne dum minuere uelim laborem, augeam: atq; ad illam cauſarum operam, ad quam ego nunquam niſi paratus, & meditatus accedo: adiungatur hæc iuris interpretatio: quæ non tam mihi moleſta ſit propter laborem: quàm quod dicendi cogitationem auferat: ſine qua ad nullam maiorem unquam cauſam ſum auſus accedere. Atti. Quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſiciuis, ut ais, temporibus: & conſcribis de iure ciuili ſubtilius quàm cæteri. nam à primo tempore ætatis iuri ſtudere te memini: cum ipſe etiam ad Scæuolam

quem tu admiraris: quem omnibus anteponis: quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille Crete cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æſtiuo quemadmodum deſcribit die, in cupreſſetis gnoſiorum, & ſpacijs ſilueſtribus, crebro inſiſtens, interdum acquieſcens, de inſtitutis rerum publicarum, ac de optimis legibus diſputat; ſic nos inter has proceriſſimas populos, in uiridi opacáq; ripa inambulantes, tum autem reſidentes, quæramus iiſdem de rebus aliquid uberius, quàm forenſis uſus deſyderat? Atti. Ego uero iſta audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem. nam ſic habetote: nullo in genere diſputandi magis honeſta patefieri: quid ſit homini natura tributum: quantam uim rerum optimarum mens humana contineat: cuius muneris colendi, efficiendíq; cauſa nati, & in lucem editi ſumus: quæ ſit coniunctio hominum, quæ naturalis ſocietas inter ipſos. his enim explicatis fons legum, & iuris inueniri poteſt. non ergo à prætoris edicto, ut pleriq; nunc, neq; à XII. tabulis, ut ſuperiores, ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinam puto. non enim id quærimus hoc ſermone Pomponi, quemadmodum caueamus in iure: aut quid de quaq; conſultatione reſpondeamus. ſit iſta res magna: ſicut eſt: quæ quondam à multis claris uiris, nunc ab uno ſumma authoritate, & ſcientia ſuſtinetur. ſed nobis iſta complectenda in hac diſputatione tota cauſa uniuerſi iuris eſt ac legum: ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam, & anguſtum locum concludatur naturæ. natura enim iuris nobis explicanda eſt: eáq; ab hominis repetenda natura:

tuti ſermonis ſapientius. M. *Viſ ne ergo ipſius iuris*
ortum à fonte repetamus? quo inuento non erit dubiū,
quo ſint hæc referenda quæ quærimus. Q. *Ego ue=*
ro ita faciendum eſſe cenſeo. Atti. *Me quoq; adſcribito*
fratris ſententiæ. M. *Quoniam igitur eius reipu-*
quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio: *te-*
nendus eſt nobis, & ſeruandus ſtatus: omneſq; leges
accommodandæ ad illud ciuitatis genus: ſerendi etiam
mores: nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem
iuris à natura: qua duce eſt nobis omnis diſputatio
explicanda. Atti. *Rectiſſime: & quidem iſta duce*
errari nullo pacto poteſt. M. *Das ne igitur hoc nobis*
Pomponi? nam Quinti noui ſententiam: deorum im=
mortalium natura, ratione, poteſtate, mente, numine,
ſiue quod eſt aliud uerbum, quo planius ſignificem
quod uolo, naturam omnem diuinam regi. nam ſi
hoc non probas: à deo nobis cauſa ordienda eſt po-
tiſſimum. Atti. *Do. ſane ſi poſtulas: etenim propter*
hunc concentum auium, ſtrepitumq; fluminum, non
uereor condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. *Atqui*
cauendum eſt. ſolent enim id quod uirorum bono-
rum eſt, admodum iraſci, nec uero ferent ſi audierint
te primum capitulum optimum prodidiſſe: in quo ſcri=
pſit nihil curare deum nec ſui nec alieni. Atti. *Per=*
ge quæſo: nam id quod tibi conceſſi, quorſum perti=
neat expecto. M. *Non faciam longius: huc enim per=*
tinet: animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutum,
memor, plenum rationis, & conſilij, quem uocamus ho=
minem, præclara quadam conditione generatum eſſe
à ſupremo deo. ſolum eſt enim ex tot animantium ge=
neribus, atq; naturis, particeps rationis & cogitatio-

nis, cum cætera ſint omnia expertia · quid eſt autem non dicam in homine, ſed in omni cœlo, atq; terra, ratione diuinius? quæ cum adoleuit, atq; perfecta eſt: nominatur rite ſapientia· eſt igitur, quoniam nihil eſt ratione melius: eaq; & in homine & in deo: prima homini cum deo rationis ſocietas · inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio communis eſt· quæ cum ſit lex: lege quoq; conſociati homines cum dijs putandi ſumus · inter quos porrò eſt communio legis: inter eos communio iuris eſt · quibus autem hæc ſunt inter eos communia: et ciuitatis eiuſdem habendi ſunt· ſi uero ijſdem imperijs & poteſtatibus parent: multo etiam magis · parent huic cœleſti deſcriptioni, mentiq; diuinæ, & præpotenti deo· unde etiam ut iam uniuerſus hic mundus una ciuitas communis deorum atq; hominum exiſtimanda eſt: & quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguntur ſtatus: id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoq; præclarius: ut homines deorum agnatione & gente teneantur · nam cum de natura omni quæritur, diſputari ſolent nimirum iſta: perpetuis curſibus, conuerſionibus cœleſtibus, extitiſſe quandã materiam ſerendi generis humani: quod ſparſum in terras, atq; ſatum, diuino auctum ſit animorum munere: nam quod aliquibus cohærent homines, è mortali genere ſumpſerunt, quæ fragilia eſſent & caduca: animum eſſe ingeneratum à deo: ex quo uere uel agnatio nobis cum cœleſtibus, uel genus, uel ſtirps appellari poteſt· itaq; ex tot generibus nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquã dei: de ipſisq; hominibus nulla gens eſt, neq; tam immanſueta,

manſueta, neq; tam fera: quæ non, etiam ſi ignoret qualem habere deum deceat: tamen habendum ſciat. ex quo efficitur illud, ut is agnoſcat deum, qui unde ortus ſit, quaſi recordetur ac noſcat. iam uero uirtus eadem in homine ac deo eſt: neq; ullo alio ingenio præterea. eſt autem uirtus nihil aliud quàm in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura. eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. quod cum ita ſit, quæ tandem poteſt eſſe propior certior ue cognatio? itaq; ad hominum commoditates, & uſus tantam rerum ubertatem natura largita eſt: ut ea quæ gignuntur donata conſulto nobis, non fortuito nata uideantur: nec ſolum ea quæ frugibus atq; baccis terræ fœtu profunduntur: ſed etiam pecudes: quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominum, partim ad fructum, partim ad ueſcendum procreatas. artes uero innumerabiles repertæ ſunt, docente natura. quam imitata ratio res ad uitã neceſſarias ſolerter conſecuta eſt. ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornauit: ſed etiam ſenſus, tanquam ſatellites attribuit ac nuncios: et rerũ plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quædam ſcientiæ: figuramq; corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. nam cum cæteras animantes abieciſſet ad paſtum: ſolum hominem erexit: ad cœliq; quaſi cognationis domicilijq; priſtini conſpectum excitauit: tum ſpeciem ita formauit oris: ut in ea penitus reconditos mores effingeret. nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is qui appellatur uultus, qui nullo in animante eſſe præter hominem poteſt, indicat mores:

cuius uim græci norunt: nomen omnino non habent: omitto opportunitates, habilitatesq; reliqui corporis: moderationem uocis: orationis uim: quæ conciliatrix eſt humanæ maxime ſocietatis: neq; enim omnia ſunt huius diſputationis, ac temporis: & hunc locum ſatis, ut mihi uidetur, in his libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum reru͂ eſſe uoluit, generauit & ornauit deus: perſpicuum ſit illud, ne omnia diſſerantur, ipſam per ſe naturam longius progredi: quæ etiam nullo docente profecta ab ijs, quorum ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem & p̄ficit. Atti. *Dij immortales quam tu longe iuris principia repetis: atq; ita ut ego non modo ad illa non properem, quæ expectabam à te de iure ciuili: ſed facile patiar te hunc diem uel totum, in iſto ſermone conſumere. ſunt enim hæc maiora, quæ aliorum cauſa fortaſſe complecteris: q̃ ipſa illa, quorum hæc cauſa præparantur.* M. *Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breuiter attinguntur: ſed omnium, quæ in hominum doctorum diſputatione uerſantur, nihil eſt profecto præſtabilius: q̃ plane intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos: neq; opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius. id iam patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem, coniunctionemq; perſpexeris. nihil eſt enim unum uni tam ſimile, tam par, q̃ omnes inter noſmetipſos ſumus. quod ſi deprauatio conſuetudinum, ſi opinionu͂ uanitas, non imbecillitatem animorum torqueret, & flecteret quocunq; cœpiſſet: ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet: q̃ omnes ſunt omnium. itaq; quæcunq; eſt hominis diffinitio, una in omnes ualet. quod argumentis ſatis*

eſt, nullam

eſt, nullam diſſimilitudinem eſſe in genere. quæ ſi eſſet: non una omnes diffinitio contineret. etenim ratio, qua una præſtamus beluis: per quam coniectura ualemus: argumentamur: refellimus: diſſerimus: conficimus aliquid: concludimus: certe eſt communis, doctrina differens, diſcendi quidem facultate par. nam & ſenſibus eadem omnia comprehenduntur: & ea quæ mouent ſenſus, itidem mouent omnium: quæq; in animis imprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatæ intelligentiæ, ſimiliter in omnibus imprimuntur: interpresq; eſt mentis oratio, uerbis diſcrepans, ſententijs congruens. nec eſt quisquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus ad uirtutem peruenire non poſſit. nec ſolum in rectis, ſed etiam in prauis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo. nam & uoluptate capiuntur omnes: quæ & ſi eſt illecebra turpitudinis, tamen habet quiddã naturalis boni. lenitatis eſt enim & ſuauitatis. id enim, ut ſuauitate delectans, ſic ab errore mentis tanquam ſalutare aliquid aſciſcitur. ſimiliq; inſcitia mors fugitur, quaſi diſſolutio naturæ: uita expetitur: quia nos in quo nati ſumus continet: dolor in maximis malis ducitur, cum ſua aſperitate, tum ꝙ naturæ interitus uidetur ſequi. propter quam honeſtatis, & gloriæ ſimilitudinem, beati, qui honorati ſunt, uidentur: miſeri autem, qui inglorij. moleſtiæ, letitiæ, cupiditates, timores, ſimiliter omnium mentes peruagantur: nec ſi opiniones aliæ ſunt apud alios: idcirco qui canem & felem ut deos colunt, non eadem ſuperſtitione qua cæteræ gentes conflictantur. quæ autem natio non comitatem, non benignitatẽ, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quæ

ſuperbos, quæ maleficos; quæ crudeles, quæ ingratos non aſpernatur? non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur: illud extremum eſt, ꝙ recte uiuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis: pergam ad reliqua: ſin quid requiritis: id explicemus prius. Atti. *Nos uero nihil, ut pro utroq; reſpondeam.* M. *Sequitur igitur ad participandum alium alio communicandumq́; inter omnes, iuſtos natura eſſe factos. atq; hoc in omni diſputatione ſic intelligi uolo, ꝙ dicam naturam eſſe. tantam autem eſſe corruptelam malæ conſuetudinis: ut ab ea tanquam igniculi extinguantur à natura dati: exorianturq́; & confirmentur uitia contraria. quod ſi quomodo eſt natura, ſic iudicio homines, humani (ut ait poeta) nihil à ſe alienum putarent: coleretur ius æque ab omnibus. quibus enim ratio natura data eſt: ijſdem etiam recta ratio data eſt. ergo & lex: quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando. ſi lex: ius quoq;. at omnibus ratio. ius igitur datum eſt omnibus, recteq́;* Socrates *execrari eum ſolebat, qui primus utilitatem à natura ſeiunxiſſet. id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium. unde enim illa* Pythagorea *uox* τὰ φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότητα. *ex quo perſpicitur cum hanc beneuolentiam tam late longeq́; diffuſam uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit: tum illud effici, quod quibuſdam incredibile uideatur: ſit autem neceſſarium: ut nihilo ſeſe pluſquam alterum diligat. quid enim eſt quod differat? cum ſint cuncta paria? quod ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit: iam amicitiæ nomen occiderit. cuius eſt ea uis: ut ſimulatq; ſibi aliquid ꝗ*

alteri

alteri maluerit: nulla ſit. quæ præmuniuntur omnia, reliquo ſermoni, diſputationiq; noſtræ: quo facilius ius in natura eſſe poſitum intelligi poſſit. de quo cum perpauca dixero: tum ad ius ciuile ueniam: ex quo hæc omnis nata eſt oratio. Q. *Tu uero iam perpauca ſcilicet ex ijs enim quæ dixiſti, Attice* * *uidetur mihi quidem ex natura ortum eſſe ius.* Atti. *An mihi aliter uideri poſſit? cum hæc iam perfecta ſint? primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos, & ornatos: ſecundo autem loco unam eſſe hominum inter ipſos uiuendi parem, cõmunemq; rationem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. quæ cum uera eſſe recte, ut arbitror, conceſſerimus: qui iam licet nobis à natura leges & iura ſeiungere?* M. *Recte dicis: & res ſic ſe habet. uerum philoſophorum more, non ueterum quidem illorum, ſed eorum qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ, quæ fuſe olim diſputabantur, ac liberæ: ea nunc articulatim diſtincteq; dicuntur. nec enim ſatisfieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus: niſi ſeparatim hoc ipſum, naturæ eſſe ius diſputarint.* Atti. *Et ſcilicet tua libertas differendi amiſſa eſt? aut tu is es? qui in diſputando non tuum iudicium ſequare? ſed authoritati aliorum pareas?* M. *Non ſemper Tite. ſed iter huius ſermonis, quod ſit uides. ad rei publicæ firmandas, & ſtabiliendas uires, ſanandos populos, omnis noſtra pergit oratio. quocirca uereor committere: ut non bene prouiſa, & diligenter explorata principia ponantur. nec tamen ut omnibus probentur: nam id fieri non poteſt: ſed ut his, qui omnia recta, atq; ho-*

neſta per ſe expetenda duxerunt: & aut nihil omnino in bonis numerandum: niſi quod per ſeipſum laudabile eſſet: aut certe nullum habendum magnum bonum: niſi quod uere laudari ſua ſponte poſſet. his omnibus, ſiue in academia uetere cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone *manſerunt: ſiue* Ariſtotelem, & Theophraſtum, *cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, ſecuti ſunt: ſiue, ut* Zenoni *uiſum eſt, rebus non commutatis immutauerunt uocabula: ſiue etiam* Ariſtonis *difficilem, atq; arduam, ſed iam tamen fractam, & conuictam ſectam ſecuti ſunt: ut uirtutibus exceptis, atq; uicijs, cætera in ſumma æqualitate ponerent: his omnibus hæc quæ dixi probantur. ſibi autem indulgentes, & corpori deſeruientes, atq; omnia quæ ſequantur in uita, quæq; fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam ſi uera dicunt: nihil enim opus eſt hoc loco litibus: in hortulis ſuis iubeamus dicere: atq; etiam ab omni ſocietate reipublicæ, cuius partem nec norunt ullam: nec unquam noſſe uoluerunt: pauliſper facesſant rogemus. perturbatricem autem harum omnium rerum academiam hanc ab* Arceſila, & Carneade *recentem exoremus, ut ſileat. nam ſi inuaſerit in hæc, quæ ſatis ſcite nobis inſtructa & compoſita uidentur: nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, ſubmouere non audeo.* * *nam etiam ſine illius ſuffimentis expiati ſumus.* At *uero ſcelerum in homines atq; impietatum nulla expiatio eſt. itaq; pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nuſquam erant: hodie multifariam nulla ſunt: ut ſint tamen perſæpe falſa ſunt: ut eos agitent, inſectenturq; furiæ, non ardentibus*

dentibus tedis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, fraudiſq; cruciatu. quod ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet: quæ nam ſollicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquam fuit: quin aut abnuerit à ſe commiſſum eſſe facinus: aut iuſti ſui doloris cauſam aliquam fingeret: defenſionemq; facinoris à natura iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij: quo tandē ſtudio colentur à bonis? quod ſi pœna, ſi metus ſupplicij, non ipſa turpitudo, terret ab iniurioſa facinoroſaq; uita: nemo eſt iniuſtus: at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autē qui non ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atq; fructu, callidi ſumus, non boni. nā quid faciet is homo in tenebris, q nihil timet niſi teſtem, uel iudicem? qd in deſerto loco, nactus quē multo auro ſpoliare poſſit, imbecillum, atq; ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus, etiā colloquetur: iuuabit: in uiam deducet. is uero qui nihil alterius cauſa facit: & metitur ſuis commodis omnia: uidetis credo quid ſit acturus. ꝙ ſi negabit ſe illi uitam erepturum: & aurum ablaturum: nunquam ob eam cauſam negabit ꝙ id natura turpe iudicet: ſed quod metuat ne emanet: ideſt ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcant. Iam uero ſtultiſſimum illud, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorum inſtitutis, aut legibus. etiam ne? ſi quæ ſint tyrannorum leges: ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent? aut ſi omnes athenienſes delectarentur tyrannicis legibus: num idcirco hæ leges iuſtæ haberentur? nihil credo magis illa,

quam interrex noſter tulit: ut dictator quem uellet ciuium, indicta cauſa impune poſſet occidere. eſt enim unum ius: quo deuincta eſt hominum ſocietas: & quod lex conſtituit una. quæ lex eſt recta ratio imperandi, atq; prohibendi: quam qui ignorat, is eſt iniuſtus: ſiue eſt illa ſcripta uſpiam: ſiue nuſquam. quod ſi iuſticia eſt obtemperatio ſcriptis legibus, inſtitutisq; populorum: & ſi, ut ijdem dicunt, utilitate omnia metienda ſunt: negliget leges, easq; perrumpet ſi poterit is, qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. ita fit ut nulla ſit omnino iuſtitia: ſi neq; natura eſt: & ea, quæ propter utilitatem conſtituitur, utilitate illa conuellitur. atq; ſi natura confirmatum ius non erit: uirtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas, ubi patriæ charitas, ubi pietas, ubi autem bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ uoluntas, poterit exiſtere? nam hæc naſcuntur ex eo, quod natura propenſi ſumus ad diligendos homines: quod fundamentum iuris eſt, neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in Deos *cærimoniæ, religonesq; tolluntur. quas non metus, ſed ea coniunctione, quæ eſt homini cum deo conſeruandas puto. Quod ſi populorum iuſſis, ſi principum decretis, ſi ſententijs iudicum, iura conſtituerentur: ius eſſet latrocinari: ius adulterare: ius teſtamenta falſa ſupponere: ſi hæc ſuffragijs, aut ſcitis multitudinis probarentur. quæ ſi tanta potentia eſt ſtultorum ſententijs, atq; iuſſis: ut eorum ſuffragijs rerum natura uertatur: cur non ſanciunt, ut quæ mala, perniciosáq; ſunt, habeantur pro bonis, ac ſalutaribus? aut cur cum ius ex iniuria lex facere poſſit: bonum eadem facere non poſſit ex malo? atqui nos legem bonam a*

mala

mala nulla alia niſi naturali norma diuidere poſſumus. nec ſolum ius à natura dijudicatur: ſed omnino omnia honeſta ac turpia. nam & communis intelligentia nobis notas res efficit: eásq; in animis noſtris inchoauit: ut honeſta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. hæc autem in opinione exiſtimare, non in natura ponere; dementis eſt. nam nec arboris nec equi uirtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione ſita eſt, ſed in natura. quod ſi ita eſt: honeſta quoq; & turpia natura dijudicanda ſunt. nam ſi opinione uniuerſa uirtus: eadem eius etiam partes probarentur. quis igitur prudentem, & ut ita dicam, catum, non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa iudicet? eſt enim uirtus perfecta ratio. quod certe in natura eſt. igitur omnis honeſtas eodem modo. nam ut uera & falſa, ut conſequentia, & contraria, ſua ſponte, non aliena iudicantur: ſic conſtans, & perpetua ratio uitæ, quæ eſt uirtus, itémq; inconſtantia, quod eſt uitium, ſua natura probatur. nos ingenia iuuenum non ratione ab ingenita naturæ uirtute, ſed uitia quæ exiſtunt ab ingenijs iudicamus. An ea non aliter quàm honeſta & turpia non ad naturam referri neceſſe erit? quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat, quod laudetur neceſſe eſt. ipſum enim bonum non eſt opinionibus ſed natura inſitæ. nam ni ita eſſet, beati quoq; opinione eſſent. quo quid dici poteſt ſtultius? Quare cum & bonum & malum natura iudicetur: & ea ſint principia naturæ: certe honeſta quoq; & turpia ſimili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda ſunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominúmq; diſſenſio. & quia non idem contingit in

ſenſibus: hos natura certos putamus: illa, quæ aliis ſic, aliis ſecus, nec iiſdem ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcæna deprauat: non multitudinis conſenſus abducit à uero. animis omnes tenduntur inſidiæ, uel ab his quos modo enumeraui, qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut uolunt: uel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium: cuius blanditiis corrupti, quæ natura bona ſunt, quia dulcedine hac & ſcabie carent: non cernimus ſatis. Sequitur ut concluſa mihi iam hæc ſit omnis ratio: id quod ante oculos ex iis eſt, quæ dicta ſunt: & ius & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni errare, & diligere, quod per ſe non ſit diligendum. per ſe igitur ius eſt expetendum & colendum. quod ſi ius: & iuſtitia: ſic & reliquæ quoq; uirtutes per ſe colendæ ſunt. quid liberalitas? gratuita, ne eſt, an mercenaria? Si ſine præmio benigna eſt: gratuita. ſi cum mercede: conducta: nec eſt dubium quin is, qui liberalis, benignus ue dicitur, officium non fructum ſequatur. ergo item iuſtitia nihil expetit præmii, nihil precii. per ſe igitur expetitur. eademq; omnium uirtutum cauſa, atq; ſententia eſt. atq; etiam ſi emolumentis non ſuapte natura uirtus expetitur: una erit uirtus: quæ malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſq; maxime ad ſuum commodum refert quæcunq; agit: ita minime eſt uir bonus: ut qui uirtutem præmio metiuntur, nullam

uirtutem niſi malitiam putent · ubi enim beneficus? ſi nemo alterius cauſa benigne facit? ubi gratus? ſi non eum ipſum cui referunt gratiam cernunt grati? ub illa ſancta amicitia? ſi non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deſerendus & abiciendus eſt, deſperatis emolumentis, & fructibus. Quo quid poteſt, dici immanius? quod ſi amicitia per ſe colenda eſt: ſocietas quoq; hominum, & æqualitas, & iuſtitia per ſe expetenda. quod ni ita eſt: omnino iuſtitia nulla eſt · id enim iniuſtiſſimum ipſum eſt, iuſtitiæ mercedem quærere · quid uero de modeſtia? quid de temperantia? quid de continentia? quid de uerecundia, pudore, pudicitiaq; dicemus? infamiæ ne metu non eſſe petulantes? an legum & iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi ſunt, ut bene audiant, & ut rumorem bonum colligant, erubeſcunt: & pudet impudice loqui: ac me nimirum iſtorum philoſophorum pudet: qui nullum uitium uitare, niſi iudicio ipſo multatũ putant · qd enim? poſſumus eos, qui ſtupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere? cum ipſa infamia propter rei turpitudinem conſequatur? nam quid aut laudari rite, aut uituperari poteſt? ſi ab eius natura receſſeris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates ſi erunt perinſignes, habebunt aliquid offenſionis? animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipſis uitiis facillime perſpici poteſt · quid enim fœdius auaritia? quid immanius libidine? quid contemptius timiditate? quid abiectius tarditate & ſtultitia dici poteſt? quid ergo? eos, qui ſingulis uitiis excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos

miſeros dicimus? an propter uim turpitudinemq; uitiorum? quod item ad contrariam laudem in uirtute dici poteſt. Nam ſi propter alias res uirtus expetitur: melius eſſe aliquid quam uirtutem neceſſe eſt. pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quæ et cum adſunt perparua ſunt: & quamdiu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt. an id quod turpiſſimum dictu eſt, uoluptatem? an in ea quidem ſpernenda & repudianda uirtus uel maxime cernitur? Videtis ne, quanta ſeries rerum, ſententiarumq; ſit? atq; ut ex alio alia nectantur? quin laberer longius, niſi me retinuiſſem. Q. Quo tandem? libenter enim frater ad iſtam orationem tecum prolaberer. M. ad finem bonorum: quo referuntur, & cuius cauſa ſunt facienda omnia: controuerſam rem & plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed aliquando tamen iudicandam. A. Qui iſtuc fieri poteſt L. Gellio mortuo? Q. Quid tandem id ad rem? Atti. quia me Athenis audire ex phedro meo meminí Gellium familiarem tuum, cum proconſul ex prætura in græciam ueniſſet: & athenis philoſophos qui tum erant, in locum unum conuocaſſe: ipſisq; magnopere authorem fuiſſe: ut aliquando controuerſiarum aliquem facerent modum. quod ſi eſſent eo animo: ut nollent ætatem in litibus conterere: poſſe rem cum eo conuenire, & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſſet inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare iſtud quidem Pomponi, & à multis ſæpe deriſum, ſed ego planè uellem me arbitrũ inter antiquã academiam & Zenonem datum. Atti. Quo tandem iſtuc modo? M. Quia de re una ſolum diſſident: de

cæteris mirifice congruunt. Atti. *An tandem una de re eſt ſolum diſſenſio?* M. *quæ quidem ad rem pertineat, una. quippe cum antiqui omnes* ꝙ *ſecundum naturam eſſet, quo iuuaremur in uita, bonum eſſe decreuerint: hic niſi quod honeſtum eſſet, putauerit bonum.* Atti. *perparuam uero controuerſiam dicis, ac non eam quæ dirimat omnia.* M. *Probe quidem ſentis, ſi re, ac non uerbis diſſiderent.* Atti. *ergo aſſentiris* Antiocho *familiari meo, magiſtro enim non non audeo dicere: quocum uixi: et qui me ex noſtris penè conuellit hortulis: deduxitq́; in academiam perpauculis paſſibus.* M. Vir *iſte fuit ille quidem prudens & acutus, & in ſuo genere perfectus: mihiq́; fuit, ut ſcis familiaris. cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nec ne, mox uidero. hoc dico, controuerſiam totam iſtam poſſe ſedari.* Atti. *qui iſtuc tandem uides?* M. *quia ſi, ut* Chius Ariſto *dixit, ſolum bonum eſſe diceret quod honeſtum eſſet: malumq́; quod turpe: cæteras res omnes planè pares, ac ne minimum quidem utrum adeſſent, an abeſſent intereſſe: ualde à* Xenocrate, & Ariſtotele, & *ab illa* Platonis *familia diſcreparet: eſſetq́; inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione diſſenſio. nunc uero cum decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerunt, hic ſolum bonum dicat: item dedecus, quod illi ſummum malum, hic ſolum: diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas: paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas non malas: ſentit idem quod* Xenocrates, *quod* Ariſtoteles: *loquitur alio modo.* Ex *hac autem non rerum, ſed uerborum diſcordia, controuerſia nata eſt de finibus: in*

quã quoniam uſucapionem. XII. tabulæ, inter quinq; pedes eſſe uoluerunt: depaſci ueterem poſſeſſionem academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus. nec Manilia lege ſinguli, ſed ex his tres arbitri finis regemus. Q. quam nam igitur ſententiam dicimus? M. requiri placere terminos, quos Socrates pegerit: iiſq; parere. Q. Præclare frater iam nunc à te uerba uſurpantur ciuilis iuris et legum: quo de genere expecto diſputationem tuam. nam iſta quidem magna diiudicatio eſt: ut ex te ipſo ſæpe cognoui. M. Sed certe res ita ſe habent, ut ex natura uiuere ſummum bonum ſit: ideſt uita modica; & apta uirtute perfrui: aut naturam ſequi: & eius quaſi lege uiuere: id eſt nihil quantum in ipſo ſit prætermittere: quo minus ea, quæ natura poſtulet, conſequatur: quod inter hæc uelit uirtute, tanquam lege uiuere. quapropter hoc diiudicari, neſcio an unquam, ſed hoc ſermone certe non poteſt. ſi quidem id quod ſuſcepimus perfecturi ſumus. Atti. At ego huc declinabam non inuitus. Q. licebit alias: nunc id agamus quod cœpimus: cum præſertim ad id nihil pertineat, hæc de ſummo malo, bonoq; diſſenſio. M. Prudentiſſime Quinte dicis. nam quæ à me adhuc dicta ſunt, * Q. nec Licurgi leges, nec Solonis, neq; Carondæ, neq; Seleuci, nec noſtras. XII. tabulas, nec plebiſcita deſydero. ſed te exiſtimo, tum populis, tum etiam ſingulis, hodierno ſermone legem uiuendi, & diſciplinam daturum.

M. Eſt huius uere diſputationis Quinte proprium, id quod expectas: atq; utinam eſſet etiam facultatis meæ. ſed profecto ita ſe res habet: ut quoniam uitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commenda-

tricemq; uirtutum: ab ea uiuendi doctrina ducatur: ita fit ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: à cuius amore græco uerbo philoſophia nomen inuenit: qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt. hæc enim una nos, cum cæteras res omnes, tum quod eſt difficillimum, docuit, ut nos metipſos noſceremus: cuius præcepti tanta uis, tanta ſententia eſt: ut ea non homini cuipiam, ſed delphico deo tribueretur. nam qui ſe ipſe norit: primum aliquid ſentiet ſe habere diuinum: ingeniumq; in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod dedicatum putabit: tantoq; munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet: & ſentiet: & cum ſe ipſe perſpexerit: totumq; tentarit: intelliget quemadmodum à natura ſubornatus in uitam uenerit: quantaq; inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendamq; ſapientiam: quoniam principio, rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit: quibus illuſtratus ſapientia duce bonum uirum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore. nam cum animus cognitis perceptiſq; uirtutibus à corporis obſequio, indulgentiaq; diſceſſerit: uoluptatemq; ſicut labem aliquam dedecoris oppreſſerit: omnemq; mortis doloriſq; timorem effugerit: ſocietatemq; carnis eiecerit: tum ſuis, omnibuſq;, natura coniunctos, ſuos duxerit: cultumq; deorum, & puram religionem ſuſceperit: & exacuerit illam, ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda & reiicienda contraria: quæ uirtus ex prouidendo eſt appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemq; cum cœlum, terras, maria, omniumq;

rerum naturam perſpexerit: eáq; unde generata, quo recurrant, quando, quomodo obitura, quid in ijs mortale, & caducum, quid diuinum, æternumq́; ſit uiderit: ipſumq́; ea moderantem & regentem penè prehenderit: ſeſeq́; non unis circundatum mœnibus popularem alicuius loci, ſed ciuem totius mundi, quaſi unius urbis agnouerit: in hac ille magnificentia rerum, atq; in hoc conſpectu & cognitione naturæ, dij immortales quam ipſe ſe noſcet: quod Apollo præcepit pythius: quàm contemnet, quàm deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo dicuntur ampliſſima. atq; hæc omnia, quaſi ſepimento aliquo uallabit, diſſerendi ratione, ueri, & falſi, iudicio, ſcientia, & arte quadam intelligendi quid quanq; rem ſequatur, & quid ſit cuiq; contrarium. cumq; ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit: ſed etiam fuſa latius perpetua oratione: qua regat populos: qua ſtabiliat leges: qua caſtiget improbos: qua tueatur bonos: qua laudet claros uiros: qua præcepta ſalutis, & laudis, apte ad perſuadendum edat ſuis ciuibus: qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, conſolari poſſit afflictos: factáq; & conſulta fortium & ſapientum cum improborum ignominia ſempiternis monumentis prodere. Quæ cum tot res tantæq; ſint, quæ ineſſe in homine pſpiciantur ab his, qui ſe ipſi uelint noſcere: earũ parens eſt educatrixq; ſapientia. Atti. laudata quidem à te grauiter & uere ſed quorſus hæc pertinent? M. Primum ad ea Pomponi, de quibus acturi iam ſumus: quæ tanta eſſe uolumus. non enim erunt: niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. deinde

deinde facio & libenter , & ut ſpero , recte : ꝙ eam cuius ſtudio teneor,quæq; me quicunq; ſum effecit,non poſſum ſilentio præterire· Atti· re uera facis,et merito,et ipſe: fuitq; id ut dicis in hoc ſermone faciendum·

M· TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS LIBER SECVNDVS

ATTICVS·

[s] Ed uis'ne quoniam & ſatis iam deambulatum eſt : & tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt : locum mutemus? & in inſula, quæ eſt in fibreno: nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe : ſermoni reliquo demus operam ſedentes? M· Sanè quidem· nam illo loco libentiſſime ſoleo uti : ſiue quid mecum ipſe cogito : ſiue aliquid ſcribo, aut lego·

Atti· Equidem,qui nunc primum huc uenerim,ſatiari non queo : magnificáſq; uillas,& pauimẽta marmorea,& laqueata tecta contemno · ductus uero aquarum quos iſti tubos & euripos uocant : quis non cum hæc uideat irriſerit? itaq;,ut tu pauloante de lege & iure diſſerens ad naturam referebas omnia : ſic in his ipſis rebus,quæ ad quietem animi,delectationemq; quæruntur:natura dominatur:quare antea mirabar, nihil enim his in locis niſi ſaxa,& montes cogitabam: idq; ut facerem , & orationibus inducebar tuis , & uerſibus: ſed mirabar , ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari·nunc contra miror,te,cum Roma abſis : uſquam potius eſſe· M· Ego uero cum licet plures dies

abeſſe, præſertim hoc tempore anni, & amœnitatem, & ſalubritatem hanc ſequor · raro autem licet · ſed nimirũ me alia quoq; cauſa delectat: quæ te non attingit ita. Atti. *Quæ tandẽ iſta cauſa eſt?* M. *Quia, ſi uerum dicimus, hæc eſt mea, & huius fratris mei, germana patria hic enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hic ſacra: hic genus: hic maiorum multa ueſtigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nunc quidem eſt, lautius ædificatam patris noſtri ſtudio · qui cum eſſet infirma ualitudine: hic ferè ætatem egit in litteris · ſed hoc ipſo in loco cum auus uiueret: & antiquo more parua eſſet uilla: ut illa curiana in ſabinis. me ſcito eſſe natum · quare id eſt neſcio quid: & latet in animo ac ſenſu meo: quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſiquidem etiam ille ſapientiſſimus uir,* Itacham *ut uideret, immortalitatẽ ſcribitur repudiaſſe ·* Atti. *Ego uero tibi iſtam iuſtam cauſam puto: cur huc libentius uenias: atq; hunc locum diligas · quin ipſe: uere dicam: ſum ipſi uillæ amicior factus, atq; huic omni ſolo: in quo tu ortus, & procreatus es · mouemur enim neſcio quo pacto locis ipſis: in quibus eorum quos diligimus, aut admiramur: adſunt ueſtigia · me quidem ipſæ illæ noſtræ* Athenæ *non tam operibus magnificis, exquiſitiſq; antiquorum artibus delectant: q̃ recordatione ſummorum uirorum: ubi quiſq; habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus: ſtudioſéq; eorum etiam ſepulchra contemplor · quare iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum ·* M. *Gaudeo igitur me incunabula pene mea tibi oſtendiſſe ·* Atti. *Et quidem me cognoſſe admodum gaudeo · ſed illud tamen quale eſt? quod paulo ante dixiſti? hunc locum, idem ego te accipio*

cipio dicere arpinum , germanam patriam eſſe ueſtram · nunquid uos duas habetis patrias? an eſt illa una patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma , ſed Tuſculum. M. Ego mehercule & illi , & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias : unam naturæ : alteram ciuitatis · ut ille Cato, cũ eſſet Tuſculi natus, in populi ro· ciuitatem ſuſceptus eſt· itaq;, cum ortu tuſculanus eſſet: ciuitate romanus: habuit alteram loci patriam : alteram iuris· ut ueſtri Attici , priuſquam Theſeus eoſdem migrare ex agris , & in aſtu, quod appellatur, omnis ſe conferre iuſſit; & ſymphradas ex atticis: ſic nos & eam patriam dicimus ubi nati: & illam qua excepti ſumus. ſed neceſſe eſt charitate eam præſtare· qua reip. nomen uniuerſæ ciuitatis eſt: pro qua mori, & cui nos totos dedere , & in qua noſtra omnia ponere , & quaſi conſecrare debemus· dulcis autem non multo ſecus eſt ea, quæ genuit : quàm illa , quæ excepit· itaq; ego eſſe hanc meam patriam prorſus nunquam negabo : dum illa ſit maior : & hæc in ea contineatur· Atti· Recte igitur magnus ille noſter me audiẽte poſuit in iudicio: cum pro Ambio tecum ſimul diceret: Remp. noſtram iuſtiſſimas huic municipio gratias agere poſſe : quod ex eo , duo ſui conſeruatores extitiſſent : ut iam uideam, adduci hanc quoq; , quæ te procreauit , eſſe patriam tuam · Sed uentum in inſulam eſt· hac uero nihil eſt amœnius · ut enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus: & diuiſus æqualiter in duas partes latera hæc alluit: rapideq; dilapſus cito in unum confluit : & tantum complectitur quod ſatis ſit modicæ paleſtræ loci · quo effecto , tanquam id habuerit ope=

ris, ac muneris: ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſputandum: ſtatim præcipitat in Lirem: & quaſi in familiam patritiam uenerit, amittit nomen obſcurius: Liremq́; multo gelidiorem facit. nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi: cum ad multa acceſſerim: ut uix pede tentare id poſſim: quod in phædro Platonis facit Socrates. M. Eſt uero ita. ſed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto ſæpe audio, thebanus Epirotes tuus ille nihil opinor conceſſerit. Q. Eſt ita ut dicis. caue enim putes attici noſtri emathio, platanisq; illis, quicquam eſſe præclarius. ſed ſi uidetur conſidamus hic in umbra: atq; ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus, reuertamur. M. Præclare exigis Quinte. at ego effugiſſe arbitrabar: & tibi nihil eorum deberi poteſt. Q. ordire igitur nam hunc tibi totum dicamus diem, maiore muſarum primordio, ſicut in arati carmine orſi ſumus. M. Quorſum iſtuc? Q. Quia nunc itidem ab eodem, & cæteris dijs immortalibus ſunt nobis agendi capienda primordia. M. Optime uero frater: & fieri ſic decet. Videamus igitur rurſus, priuſquam aggrediamur ad leges ſingulas: uim naturamq; legis. ne cum referenda ſint ad eam nobis omnia: labamur interdum errore ſermonis: ignoremusq́; uim ſermonis eius, quo iura nobis diffinienda ſint. Q. Sane quidem hercule eſt iſta recta docendi uia. M. Hanc igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam: legem neq; hominũ ingenijs excogitatam: neq; ſcitum aliquod eſſe populorum: ſed æternum quiddam: quod uniuerſum mundum regeret imperandi, prohibendiq́; ſapientia. ita principem legem illam, & ultimam, mentem eſſe

dicebant omnia ratione aut cogentis, aut uetantis dei. ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte eſt laudata. eſt enim ratio, mensq; ſapientis, ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties *iam iſte locus à te tactus eſt. ſed antequam ad populares leges uenias: uim iſtius cæleſtis legis explana, ſi placet: ne æſtus nos conſuetudinis abſorbeat: & ad ſermonis morem uſitati trahat.* M. A *paruis enim* Quinte *didicimus: ſi in ius uocat, atque eiuſmodi leges alias nominare. ſed uero intelligi ſic oportet: & hæc, & alia iuſſa, ac uetita populorum, uim habere ad recte facta uocandi: & à peccatis auocandi: quæ uis non modo ſenior eſt quàm ætas populorum, & ciuitatum: ſed æqualis illius cælum, atq; terras tuentis, & regentis dei. neq; enim eſſe mens diuina ſine ratione poteſt: nec ratio diuina non hanc uim in rectis prauisq; ſanciendis habere. nec quia nuſquam erat ſcriptum, ut contra omnes hoſtium copias in ponte unus aſſiſteret: à tergoq; pontem interſcindi iuberet: icirco minus* Coclitem *illum rem geſſiſſe tantam, fortitudinis lege, atq; imperio putabimus: nec ſi regnante* Tarquinio *nulla erat* Romæ *ſcripta lex de ſtupris: icirco non contra illam legem ſempiternam* Sextus Tarquinius *uim* Lucretiæ Tricipitini *filiæ attulit. erat. n. ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans. quæ non tum deniq; incipit lex eſſe, cum ſcripta eſt: ſed tum, cum orta eſt. orta autem ſimul eſt cum mente diuina. quamobrem lex uera, atq; princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio eſt recta ſummi* Iouis. Q.

Aſſentior frater, ut quod eſt rectum, uerum quoq; ſit: neq; cum literis, quibus ſcita ſcribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina mens ſumma lex eſt: item cum in homine eſt perfecta: eſt in mente ſapientis. quæ ſunt autem uariæ, & ad tempus ſcriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent. omnem enim legem quæ quidem recte lex appellari poſſit, eſſe laudabilem quibuſdam talibus argumentis docent. Conſtat profecto ad ſalutem ciuium, ciuitatumq; incolumitatem, uitamq; omnium quietam, & beatam, conditas eſſe leges. eoſq; qui primũ eiuſmodi ſcita ſanxerunt, populis oſtendiſſe, ea ſe ſcripturos, atq; laturos: quibus illi aſcriptis, ſuſceptisq;, honeſte beateq; uiuerent. quæq; ita compoſita, ſanctaq; eſſent, eas leges uidelicet nominarunt. Ex quo intelligi par eſt: eos qui pernicioſa, & iniuſta populis iuſſa deſcripſerint: cum contra fecerint, q̃ polliciti; profeſſiq; ſint: quiduis potius tuliſſe, q̃ leges: ut perſpicuum eſſe poſſit in ipſo nomine legis interpretando, ineſſe uim, & ſententiã iuſti, et iuris colendi. quæro igitur Quinte à te, ſicut illi ſolent: quo ſi ciuitas careat, ob eam ipſam cauſam, quod eo careat, pro nihilo habenda ſit: id eſt'ne numerandum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carẽs ciuitas an'ne ob ipſum habenda nullo loco? Q. dici aliter non poteſt. M. Neceſſe eſt igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorſus aſſentior. M. Quid quod multa pernicioſe, multa peſtifere ſciſcuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt q̃ ſi latores aliquas conceſſu ſuo ſanxerint. nam neq; medicorũ præcepta dici uere poſſint: ſi quæ inſcij imperitiq; pro ſalutaribus

mortifera

mortifera conſcripſerint: neq; in populo lex, cui quid mali fuerit, ulla: etiam ſi pernicioſum aliquid populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq; diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam: ad quam leges hominum diriguntur: quæ ſupplicio improbos afficiunt: & defendunt, & tuentur bonos. Q. *Præclare intelligo. nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habendam: ſed ne appellandam quidem.* M. *Igitur tu Seias & Apuleias leges nullas putas?* Q. *Ego uero ne Lenias quidem.* M. *Et recte. quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus puncto temporis ſublatæ ſint. lex autem illa, cuius uim explicaui, neq; tolli, neq; abrogari poteſt.* Q. *Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur.* M. *Certe, ſi modo acceptæ à uobis duobus erunt. ſed ut uir doctiſſimus fecit Plato, atq; idem grauiſſimus, omniumq; princeps de rep. cum ſcripſit: idemq; ſeparatim de legibus eius: id mihi credo eſſe faciendum: ut priuſquam ipſam legem recitem: de eius legis laude dicam. quod idem & Zaleucum, & Charondam feciſſe uideo: cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed reip. cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerunt. quos imitatus Plato, uidelicet hoc quoq; legis putauit eſſe, perſuadere aliquid: non omnia ui ac minis cogere.* Q. *quid quod Zaleucum iſtum negat ullum fuiſſe Timæus?* M. *At Theophraſtus author, haud deterior mea quidem ſententia: meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, locri. ſed ſiue fuit: ſiue non fuit: nihil ad rem. loquimur quod traditum eſt. Sit igitur hoc iam à principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe omniũ*

rerum, ac moderatores deos: eaq́; quæ gerantur, eorum geri iudicio, ac numine: eoſdemq́; optime de genere hominum mereri: & qualis quiſq; ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri: piorumq́; & impiorum habere rationem. his enim rebus imbutæ mentes, haud ſanè abhorrebunt ab utili, & à uera ſententia. quid eſt enim uerius? q̃ neminem eſſe oportere tam ſtulte arrogantem: ut in ſe mentem & rationem putet ineſſe? in cælo mundoq; non putet? aut ea quæ uix ſumma ingenij ratione comprendat: nulla ratione moueri putet? quem uero aſtrorum ordines, quem dierum, noctiumq́; uiciſſitudines, quem menſium temperatio, quemq́; ea quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogant: hunc hominem omnino numerare qui decet? cumq; omnia, quæ rationem habent, præſtent his, quæ ſint rationis expertia: nefasq́; ſit dicere ullam rem præſtare naturæ omnium rerum: rationem ineſſe in ea confitendum eſt. Vtiles eſſe autem opiniones has quis neget? cum intelligat quam multa firmentur iureiurando: quantæ ſalutis ſint fœdera religionis: q̃ multos diuini ſupplicij metus à ſcelere reuocarit: quamq́; ſancta ſit ſocietas ciuium, inter ipſos dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum teſtibus. habes legis procemium. ſic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero frater: & in hoc admodum delector: quod in alijs rebus, alijsq́; ſententijs uerſaris, atq; ille. nihil enim tam diſſimile eſt: q̃ uel ea quæ ante dixiſti: uel hoc ipſum legis exordium. unum illud mihi uideris imitari orationis genus. M. Vellem fortaſſe. quis enim id poteſt, aut unquam poterit imitari? nam

ſententias

ſententias interpretari perfacile eſt· quod quidem ego facerem: niſi plane eſſe uellem meus· quid enim negocij eſt, eadem, prope uerbis iiſdem conuerſa dicere?

Q· *Prorſus aſſentior· uerum, ut modo tu te dixiſti, te eſſe malo tuum· ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione·* M· *Expromam equidem ut potero· & quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt: legum uocem proponam·* Q· *Quidnam id eſt?* M· *ſunt certa legum uerba Quinte, neq; ita priſca, ut in ueteribus his, ſacratiſq; legibus: & tamen, quo plus authoritatis habeant, paulo antiquiora, quam hic ſermo eſt· eum morem igitur, cum breuitate, ſi potero, conſequar· leges autem à me edentur non perfectæ· nam eſſet infinitum· ſed ipſæ ſummæ rerum, ac ſententiæ·*

Q· *Ita uero neceſſe eſt: quare audiamus uerba legis·*

» M· *Ad diuos adeunto caſte: pietatem adhibento: opes amouento· qui ſecus faxit, deus ipſe uindex erit· Separatim nemo habeſſit deos: ne'ue nouos, ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim colunto· conſtructa à patribus delubra habento· lucos in agris habento: & larum ſedes· ritus familiæ, patrumq; ſeruanto· Diuos, & eos, qui cæleſtes ſemper habiti, colunto: & ollos, quos in cælum merita uocauerint: Herculem Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum· aſt olla propter quæ datur homini aſcenſus in cælum: mentem: uirtutem, pietatem, fidem: earumq; laudum delubra ſunto· nec ulla uitiorum ſacra ſolemnia obeunto· ferijs iurgia amouento: eaſq; in famulis operibus patratis habento· Itaq;, ut ita cadat in annuis anfractibus, deſcriptum eſto· certaſq; fruges, certaſq; baccas, ſacerdotes publice libanto·*

» hoc certis ſacrificijs ac diebus. Itemq; alios addes. uberta-
» tatem lactis, fœtusq; ſeruanto. idq; ne committi poſſit:
» ad eam rationem curſus annuos ſacerdotes finiunto.
» quæq; cuiq; diuo decoræ gratæq; ſint hoſtiæ prouiden-
» to: diuisq; alijs alij ſacerdotes, omnibus pontifices, ſin-
» gulis flamines ſunto. uirgines ueſtales in urbe cuſto-
» diunto ignem foci publici ſempiternum. quóq; & pri-
» uatim, & publice modo, rituq; fiat, diſcunto iguari à
» publicis ſacerdotibus. eorum autem genera ſunto duo:
» unum quod præſit cerimonijs, & ſacris: alterum quod
» interpretetur fatidicorum & uatum effata incognita:
» cum ſenatus populusq; aſciuerit. interpretes autem io-
» uis optimi maximi publici augures ſignis, & auſpicijs
» poſtea uidento: diſciplinam tenento. ſacerdotes uineta,
» uirgetaq; & ſalutem populi auguranto. quiq; agent
» rem duelli, quiq; populare auſpicium, præmonento:
» olliq; obtemperanto: diuorumq; iras prouidento: ollisq;
» parento: cæliq; fulgura regionibus ratis temperan-
» to: urbemq;, & agros, & templa liberata, & ef-
» ta habento. quæq; augur iniuſta, nefaſta, uitioſa, di-
» ra defixerit, irrita, infectaq; ſunto. quiq; non paruě-
» rit, capitale eſto. fœderum, pacis, belli, indutiarum, ora
» tores feciales iudices ne ſunto. bella, diſceptatio, prodi-
» gia, portenta, ad ethruſcos & aruſpices ſi ſenatus iuſſe-
» rit, deferunto. Ethruriæq; principes diſciplinā docento.
» quibus diuis, creuerint procuranto. Iidemq; fulgura
» atq; obſtita pianto. nocturna mulierum ſacrificia ne
» ſunto: præter olla, quæ pro populo rite fient. ne ue ini-
» tianto, niſi ut aſſolet, cereri græco ſacro. ſacrum com-
» miſſum quod neq; expiari poterit impie commiſſum
» eſt. quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto.

» Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine certatione
» corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidi-
» bus, & tibijs moderanto: eamq; cum diuum honore
» iunguntο. Ex patrijs ritibus optima colunto. præter
» ideæ matris famulos, eoſq; iuſtis diebus, nequis ſtipem
» cogito. Sacrum ſacro'ue commendatum qui clepſerit,
» rapſeritq; patricida eſto. periurij pœna diuina, exi-
» tium: humana dedecus. inceſtum pontifices ſupremo
» ſupplicio ſanciunto. impius ne audeto placare donis
» iram deorum. ſancte uota reddunto. pœna uiolati iu-
» ris eſto. quo circa nequis agrum conſecrato. auri, argen
» ti, eboris, ſacrandi modus eſto. ſacra priuata ꝑpetua
» manento. deorum manium iura ſancta ſunto. Hos leto
» dato diuos habento. ſumptū in ollos luctúq; minuunto.

Atti. Concluſa eſt quidem à te tam magna lex, ſa-
nè q̄ breuis: & ut mihi quidem uidetur non multum
diſcrepat iſta conſtitutio religionum à legibus Numæ
noſtriſq; moribus. M. An cenſes, cum in illis de
rep. libris, perſuadere uideatur Africanus omnium
rerum publicarum noſtram ueterem illam fuiſſe opti-
mam: non neceſſe eſſe optumæ reip. leges dare conſen-
taneás? Atti. Immo prorſus ita cēſeo. M. Ergo ad
ea expectate leges, quæ genus illud optimum reip. con-
tineant. & ſi quæ forte à me hodie rogabuntur: quæ
non ſint in noſtra re publica, nec fuerint: tamen erant
ferè in more maiorum qui tum ut lex ualebit. Atti.
Suade igitur ſi placet iſtam ipſam legem: ut ego, ut
& tu rogas, poſſim edicere. M. an tandem Attice non
es edicturus aliter? Atti. prorſus maiorem quidem
rem nullam ſciſcam aliter. in minoribus, ſi uoles, re-
mittam hoc tibi. M. Atq; mea quidem ſententia eſt.

at ne longum fiat uidete. Atti. Vtinam q̃dem: quid enim agere malumus? M. Caſte iubet lex adire ad deos: animo uidelicet, in quo ſunt omnia. nec tollit caſtimoniam corporis. ſed hoc oportet intelligi: cum multum animus corpori præſtet: obſeruetur'q; ut caſto corpore adeatur: multo eſſe in animis id ſeruãdũ magis. nã illud uel aſperſione aquæ, uel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate uaneſcere: nec manibus ullis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet: ſignificat probitatem gratam eſſe deo: ſumptum eſſe remouendum. Quid eſt enim, cum paupertatem diuitijs, etiam inter homines eſſe æqualem uelimus: cur eam ſumptu ad ſacra adhibito deorum aditu arceamus? præſertim cum ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit: q̃ non omnibus patere ad ſe placandum, & colendum uiam. Quod autem non iudex, ſed deus ipſe, uindex conſtituitur: præſentis pœnæ metu religio confirmari uidetur. Suos'q; deos, aut nouos, aut alienigenas coli confuſionem habet religionum: et ignotas cerimonias eſſe ſacerdotibus. nam à patribus acceptos deos ita placet coli: ſi huic legi paruerunt ipſi. Patrum delubra eſſe in urbibus cenſeo: nec ſequor magos perſarum: quibus authoribus Xerxes inflammaſſe templa græciæ dicitur: quod parietibus includerent deos: quibus omnia deberent eſſe patentia, ac libera: quorum'q; hic mundus omnis templum eſſet, & domus. melius græci, atq; noſtri: qui ut augerent pietatem in deos: eaſdem illos, quas nos, urbes incolere uoluerunt. affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus. ſiquidem & illud benedictum eſt à Pythagora doctiſſimo uiro: tum maxime & pietatem

& religionem verſari in animis: cum rebus diuinis operam daremus: & quod Thales: qui ſapientiſſimus inter ſeptem fuit: homines exiſtimare oportere deos omnia cernere: deorum omnia eſſe plena. fore enim omnes caſtiores: ueluti quo in fanis eſſet maxime religioſus. eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mentibus. Eandemq; rationem luci habent in agris. neq; ea, quæ à maioribus prodita eſt cum dominus, tum famulis, poſita in fundi, uillæq; conſpectu religio patrum repudianda eſt. Iam ritus familiæ patrumq; ſeruari, id eſt, quoniam antiquitas proxime accedit ad deos: à dijs quaſi traditam religionem tueri. Quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut herculem, & cæteros coli lex iubet: indicat omnium quidem animos immortales eſſe: ſed fortium, bonorumq; diuinos. Bene uero: quod mens, pietas, uirtus, fides, conſecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice templa ſunt: ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. nam illud uitioſum Athenis: quod Cylonio ſcelere expiato, Epimenide crete ſuadente fecerunt contumeliæ fanum, & impudentiæ. uirtutes enim, non uitia conſecrare decet. araq; uetus ſtat in palatio febris: & altera exquilijs malæ fortunæ, deteſtatæq;. quæ omnia eiuſmodi repudianda ſunt. Quod ſi fingenda nomina uice poetæ, & potius uincendi, atq; potiundi, ſtatæſſandiq; cognomina, ſtatoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarum nomina, ſalutis, honoris, opis, uictoriæ: quoniam quidem expectatione rerum bonarum erigitur animus. Recte etiam à Colatino ſpes conſecrata eſt: fortunaq;, ſit

* uel huius diei. nam ualet in omnes dies uel reſpiciens ad opem ferendam: uel forum in quo incerti caſus ſignificantur magis: uel primigeniam á gignendo: cum eſt * feriarum feſtorumq; dierum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum: in ſeruis operum, & laborum quas compoſitio anni con ferre debet & perfectionem operum ruſticorũ. Quod tempus, ut ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fœtusq; pecorum, quæ dicta in lege ſunt: diligenter habenda ratio intercalandi eſt. quod inſtitutum perite á Numa, poſteriorum pontificum negligentia diſſolutum eſt. Iam illud ex inſtitutis pontificum & aruſpicum non mutandum eſt: quibus hoſtijs immolandum cuiq; deo: cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem deorum omnium, ſinguli ſingulorum ſacerdotes, et reſpondendi iuris & confitendarum religionum facultatem afferunt. cumq; Veſta quaſi focus urbis, ut græco nomine eſt appellata: quod nos prope idem græcum interpretatum nomen tenemus: conſpecta ſit: ei colendæ uirgines præſint: ut aduigiletur facilius ad cuſtodiam ignis: et ſentiant mulieres in natura feminarum omnium deum caſtitatem pati.

Quod ſequitur uero non ſolum ad religionem p̃tinet: ſed etiam ad ciuitatis ſtatum: ut ſine his qui ſacris publicæ præſunt religioni priuatæ ſatiſfacere non poſſint. continet enim reip. conſilio & authoritate optimatum ſemper populum indigere. deſcriptioq; ſacerdotum nullum iuſtæ religionis genus prætermittit. nam ſunt ad placandos deos alij conſtituti: qui ſacris præſint ſolemnibus: ad interpretanda alij prædicta uatum: neq; multorum, ne eſſet infinitum: neq; ut ea ip=

ſa, quæ ſuſcepta publice eſſent, quiſquam extra collegi=um noſſet. Maximum autem et præſtantiſſimum in re publica ius eſt augurum: cum eſt authoritati coniunctum. neque uero hoc quia ſum ipſe augur ita ſentio: ſed quia ſic exiſtimari nos eſt neceſſe. quid enim maius eſt? ſi de iure quærimus: quàm poſſe à ſummis imperijs, & ſummis poteſtatibus comitia tollere? concilia uel inſtituta dimittere? uel habita reſcindere? quid grauius? quàm rem ſuſceptam dirimi: ſi unus augur aliter dixerit? qd magnificentius? quàm poſſe decernere ut magiſtratu ſe abdicent conſules? quid religioſius? quàm cum populo, cum plebe agendi ius, aut dare, aut non dare? quid? legem, ſi non iure rogata eſt, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Lenias con ſilio Philippi, conſules, & augures. nihil domi, nihil foris per magiſtratus geſtum, ſine eorum authoritate poſſe cuiquam probari? Atti. Age iam iſta uideo: fateorq; omnia eſſe magna. ſed eſt in collegio ueſtro inter Marcellum, & Appium optimos augures, magna diſſenſio. nam eorum ego in libros incidi: cum alteri placeat auſpicia iſta ad utilitatem eſſe reip. cõpoſita: alteri diſciplina ueſtra quaſi diuinari uideatur prorſus poſſe. hac tu de re quæro quid ſentias? M. Ego ne? diuinationẽ quam græci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo: & huius hanc ipſam partem, quæ eſt in auibus cæteriſq; ſignis diſciplinæ noſtræ. quod cum ſummos deos eſſe concedamus: eorumq; mente mundum regi et eorundem benignitatem hominum conſulere generi: et poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere: non uideo cur diuinationem eſſe negem. ſunt autem ea quæ poſui, ex quibus id, quod uolumus efficitur, & cogitur.

Iam uero permultorum exemplorum & noſtra plena eſt reſpublica, & omnia regna, omnesq; populi, cunctæq; gentes, augurũ prædictis multa incredibiliter uera cecidiſſe: neq; enim Polide, neq; Melampodis, neque Mopſi, neq; amphiarai, neq; Calchantis, neq; Heleni, tantum nomen fuiſſet: neq; tot nationes id ad hoc tempus retinuiſſent Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximeq; Pyſidarum: niſi uetuſtas ea certa eſſe docuiſſet. nec uero Romulus noſter auſpicato urbem condidiſſet: neq; Accij Nauij nomen memoria floreret tam diu: niſi hi omnes multa ad ueritatem, admirabilia dixiſſent. ſed dubium non eſt, quin hæc diſciplina & ars augurum euanuerit iam, & uetuſtate, & negligentia. itaq; neq; illi aſſentior: qui hanc ſcientiam negat unquam in noſtro collegio fuiſſe: neq; illi: qui eſſe etiam nunc putat. Quæ mihi uidetur apud maiores fuiſſe dupliciter: ut ad reipublicæ tempus nonnunq̃, ad agendi conſilium ſæpiſſime pertineret. Atti. Credo hercle ita eſſe: iſtiq; rationi potiſſimum aſſentior. ſed redde cætera. M. Reddã uero, & ſi potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & ſuſpiciendo, & gerendo, & deponendo, ius ut plurimum ualet, & fides. horumq; ut publici interpretes eſſent, lege ſancimus. Iam de aruſpicum religione, de expiationibus, & procurationibus, ſatis, ſuperq; in ipſa lege dictũ puto. Atti. Aſſentior: quoniam omnis hæc in religione uerſatur oratio. M. At uero quod ſequitur quomodo aut tu aſſentiare: aut ego reprehendam ſane quæro Tite. Atti. quid tandem id eſt? M. de nocturnis ſacrificijs mulierum. Atti. Ego uero aſſentior: excepto præſertim in ipſa

lege ſolemni ſacrificio ac publico. M. *Quid ergo aget Iachus, Eumolpidæq; noſtri, & auguſta illa myſteria? ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim populo romano, ſed omnibus bonis firmisq; populis leges damus.* Atti. *Excipis credo illa: qbus ipſi initiati ſumus.* M. *Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diuináq; uidentur Athenæ tuæ peperiſſe: atq; in uita hominū attuliſſe: tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti immaniq; uita exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus: initiáq; ut appellantur: ita re uera principia uitæ cognouimus: neq; ſolum cum lætitia uiuendi rationem accepimus: ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. quid autem mihi diſpliceat, innocentes poëtæ indicant Comici. qua licentia Romæ data, quid nam egiſſet ille? qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit: quo ne impudentiam quidem oculorū adijci fas fuit?* Atti. *Tu uero iſtam Romæ legem rogato: nobis noſtras ne ademeris.* M. *Ad noſtra igitur reuertor: quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt: ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat: initienturq; eo ritu cereri, quo Romæ initiantur. Quo in genere ſeueritatem maiorum, Senatus uetus authoritas de bacchanalibus, & conſulum exercitu adhibito quæſtio, animaduerſióq;, declarat. Atq; omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur: in media græcia Dyagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. nouos uero deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes, ſic Ariſtophanes facetiſſimus poëta ueteris comœdiæ uexat: ut apud eum Sabeius, & quidam alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate eijciantur.* Publicus *autem ſacerdos imprudentiam conſilio*

expiatum metu liberet: audaciam in admittendis religionibus fœdis damnet: atq; impiam iudicet. Iam ludi publici, cum ſine cauea, circoq; diuiſi, ſint corporum certationes, curſu, & pugillatione, luctatione, curriculisq; equorum, uſq; ad certam uictoriam circo conſtitutis: cauea, cantu, uoce, ac fidibus, & tibijs: dum modo ea moderata ſint: ut lege præſcribitur. aſſentior enim Platoni: nihil tam facile in animos teneros, atq; molles influere, q̃ uarios canendi ſonos. quorum dici uix poteſt quanta ſit uis in utranq; partem. nanq; & incitat languentes: & languefacit excitatos: & tum remittit animos: tum contrahit. ciuitatumq; hoc multarum in græcia interfuit, antiquum uocum ſeruare modum: quarum mores lapſi ad molliciem pariter ſunt immutati cum cantibus: aut hac dulcedine corruptelaq; deprauati ut quidam putant: aut, cum ſeueritas eorum ob alia uitia cecidiſſet: tum fuit in auribus animisq; mutatis, etiam huic mutationi locus. quamobrem ille quidem ſapientiſſimus græciæ uir, longeq; doctiſſimus ualde hanc labem ueretur. negat enim mutari poſſe muſicas leges, ſine mutatione legum publicarum. ego nec tam ualde id timendum, nec plane contemnendum puto. Illa quidem, quæ ſolebant quondam compleri, ſeueritate iocunda Liuianis, & Neuianis modis: nunc ut eadem exultent: ceruices oculosq; pariter cum modorum flexionibus torqueant. grauiter olim iſta uindicabat uetus illa græcia, longe prouidens, q̃ ſenſim pernicies illapſa ciuium animos malis ſtudijs, malisq; doctrinis repente totas ciuitates euerteret. ſiquidem illa ſeuera Lacedæmon neruos iuſſit, quod plures q̃ ſeptem haberet, in Timothei fidibus inde

demi. deinceps in lege eſt: ut de ritibus patrijs, colantur optimi: de quo cum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythium, quas potiſſimum religiones tenerent: oraculum editum eſt: eas quæ eſſent in more maiorum. quo cum iterum ueniſſent: maiorumq; morem dixiſſent ſæpe eſſe mutatum: quæſiuiſſentq; quem morem potiſſimum ſequerentur e uarijs: reſpondit optimum. & profecto ita eſt: ut id habendum ſit antiquiſſimum, & deo proximum: quod ſit optimum.

Stipem ſuſtulimus: niſi eam quam apud paucos dies propriam ideæ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos: & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt: neq; ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit: ſed etiam ei, qui ſacro commendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in cilicia depoſuiſſe apud ſolem in delubro pecuniam dicitur: & Athenienſis Clyſthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius cum rebus timeret ſuis, filiarũ dotes credidit. Sed iam de periuris, de inceſtis nihil ſane hoc quidem loco diſputandum eſt. Donis impij, ne placare audeant deos, Platonem audiant: qui uetat dubitare qua ſit mente futurus deus: cum uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit. Diligentia uotorum ſatis in lege dicta eſt: ac uoti ſponſio qua obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis iuſtam recuſationem non habet. quid ego hic ſceleratorum utar exemplis? quorum ſunt plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos ſunt, ea potius attingantur. & ſi hæc commemoratio uereor ne ſupra hominis fortunam eſſe uideatur: tamen quoniam mihi ſermo eſt apud deos, nihil reticebo: uelimq; hoc quod loquar dijs immortalibus gratum potius uideri, q̃ graue. Omnia autem tum

perditorum ciuium ſcelere diſceſſu meo religionum iura polluta ſunt: uexati noſtri lares familiares: in eorum ſedibus exædificatum templum licentiæ: pulſus a delubris is, qui illa ſeruarat. circunſpicit hæc celeriter animus: nihil enim attinet quenquam nominari: qui ſint rerum exitus conſecuti. nos, qui illam custodem urbis omnibus ereptis noſtris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs paſſi non ſumus: eamq́; ex noſtra domo in ipſius patris domum detulimus: iudicia ſenatus, Italiæ, gentium deniq; omniũ, conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus. quo quid accidere potuit homini præclarius? quo ſcelere religiones proſtratæ, afflictæq́; ſunt: partim ex illis diſtractæ ac diſſipatæ iacent. qui uero ex his & omnium ſcelerum principes fuerunt: & præter cæteros in omni religione impij: non ſolum uita cruciati, atq; dedecore, uerum etiam ſepultura, ac iuſtis exequijs caruerunt. Q. Equidem iſta agnoſco frater: et meritas dijs gratias ago. ſed nimis ſæpe ſecus aliquos uidemus euadere. M. non enim Quinte recte exiſtimamus, quæ pœna diuina ſit: & opinionibus uulgi rapimur in errorem: nec uera cernimus. morte, aut dolore corporis, aut luctu, aut offenſione iudicij, hominum miſerias ponderamus: quæ fateor humana eſſe: & multis bonis uiris accidiſſe. ſceleris eſt pœna triſtis: & præter eos euentus, qui ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. uidimus eos, qui niſi odiſſent patriam, nunquam inimici nobis fuiſſent, ardentes tum cupiditate tum metu, tum conſcientia, quid agerent modo timentes, uiciſſim contemnentes religiones: iudicia perrupta, ab iiſdem corrupta hominum, non deorum. reprimam iam, & non ſequar longius: eoq́; minus, quo

plus

plus pœnarum habui, quàm petiui: tantum pœnam meruì, duplicem pœnam eſſe diuinā: quod conſtaret et uexandis uiuorum animis: & ea fama mortuorum: ut eorum exitium & iudicio uiuorum, & gaudio cō-probetur. Agri autem ne conſecrentur Platoni pror ſus aſſentior (qui ſi modo interpretari potuero) his ferè uerbis utitur. Terra igitur, ut focus, domicilium ſacrum omnium deorum eſt. quo circa nequis iterū idem conſecrato. aurum autem, & argentum, in urbibus & priuatim, & in fanis inuidioſa res eſt. tum ebur ex inani corpore extractum, haud ſatis caſtum donum deo. iam æs, atq; ferrum duelli inſtrumenta non fani: ligneum autem quodq; uoluerit uno è ligno cauato: itemq; lapideum. in delubris communibus teſtile: nec operoſius, quàm mulieris opus menſtruum. color autem albus præcipue decorus deo eſt, tum in cæteris, tum maxime in textili. tincta uero abſint: niſi à bellicis inſignibus: diuiniſſima autem dona habent, & formæ ab uno pictore, uno abſolutæ die. itemq; cætera huius exēpli dona ſunt. hæc illi placent. ſed ego cætera non tam reſtricte præfinio, uel hominum uitijs, uel ſubſidijs temporum uictus. terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore: ſi ad eā tuendam ferroq; ſubijciendam ſuperſtitionis aliquid acceſſerit. Atti. Habeo iſta. nunc de ſacris perpetuis, & de manium iure reſtat. M. O mirum memoriam Pomponi tuam. at mihi iſta exciderant. Atti. Ita credo: ſed tamen hoc magis eas res & memini, & expecto: quod & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Vera & apertiſſima ſunt iſtis de rebus & reſponſa & ſcripta multa: & ego in

hoc omni ſermone noſtro quod ad cunq; legis genus me diſputatio noſtra deduxerit: tractabo quoad potero eius ipſius generis ius ciuile noſtrum: ſed ita, locus ipſe ut notus ſit, ex quo ducatur quæq; res, & ars iuris: ut non difficile ſit, quæcunq; noua cauſa conſultatio ue acciderit: eius tenere ius: cum ſcias a quo ſit capite repetendum. Sed iureconſultus ſiue erroris obijciendi cauſa: quo plura & difficiliora ſcire uideatur: ſiue quod ſimilius ueri eſt, ignoratione docendi: nam non ſolum ſcire aliquid, artis eſt: ſed quædã ars etiam docendi. ſæpe quod poſitum eſt in una cognitione: id in infinita diſpartiuntur: uelut in hoc ipſo genere, quam magnum illud Scæuolæ faciunt, pontifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi. At inquit Publij filius ex patre audiui, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. totum'ne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum? aut aquarum? aut ullo omnino? ſi ergo, quod cum religione coniunctum eſt: id autem quantulum eſt? de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulchris, & ſi qđ eiuſmodi eſt. Cur igitur hæc tanta facimus? cum cætera perparua ſint? De ſacris autem, qui locus patet latius: hæc ſit una ſententia: ut conſeruentur ſemper: & deinceps familijs prodantur: & ut in lege poſui, perpetua ſint ſacra. hæc poſita, hæc iura pontificum, authoritate conſecuta ſunt: ut ne morte patrisfamilias ſacrorum memoria occideret: ijs eſſet ea adiuncta: ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis: innumerabilia naſcuntur: quibus implentur iuriſconſultorum libri. quæruntur enim, qui aſtringantur ſa-

cris

eris hæredum cauſa iuſtiſſima eſt. nulla eſt enim perſona, quæ ad uicem eius, qui è uita emigrauerit, propius accedat. deinde qui morte, teſtamento ue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes. id quoq; ordine. eſt enim ad id quod propoſitum eſt, accommodatum. tertio loco, ſi nemo ſit hæres: is qui de bonis, quæ eius fuerint cum moriturus, acceperit plurimũ poſſidendo. quarto, ſi nemo ſit, qui ullã rem ceperit: de creditoribus eius, qui plurimum ſeruet. extrema illa perſona eſt, ut is, qui ei, qui mortuus ſit pecuniam debuerit: neminíq; eam ſoluerit: perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Hæc *nos à* Scæuola *didicimus: non ita deſcripta ſunt ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant: tribus modis ſacris aſtringi hæreditatem: aut ſi maiorem partem pecuniæ capiat: aut ſi maior pars pecuniæ legata eſt: aut ſi inde quippiam ceperit. ſed pontificem ſequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo quod pontificum pecuniam ſacro coniungi uolunt.* Iiſdem*q; ferias et cærimonias aſcribendas putant.* Atq; *etiam dant hoc* Scæuolæ*: quod eſt partitio: ut, ſi in teſtamento deducta, ſcripta non ſint: ipſíq; minus ceperint, quàm omnibus hæredibus relinquatur: ſacris ne alligentur. in donatione hoc ijdem ſecus interpretantur: & quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbauit: ratum eſt. quod eo inſcio factum eſt: ſi id is non approbat: ratum non eſt.* His *propoſitis quæſtiunculæ multæ naſcuntur: quas qui intelligat: non ſi ad caput referat: per ſe ipſe perſpiciat.* Veluti *ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur: ac poſt de eius*

hæredibus aliquis exegiſſet pro ſua parte id, quod ab eo cuius ipſe hæres eſſet, prætermiſſum fuiſſet: eaq; pecunia non minor eſſet facta cum ſuperiore exactione: quàm hæredibus omnibus eſſet relicta: qui eam pecuniam exegiſſet, ſolum niſi cohæredibus ſacris alligari. Quin etiam cauent, ut qui plus legatum ſit: quam ſine religione capere liceat: is per æs, & libram hæredẽ teſtamenti ſoluat: propterea quod eo loco res eſt ita ſoluta hæreditate: quaſi ea pecunia legata non eſſet. hoc ego loco, multisq; alijs quæro à uobis Scæuolæ pontifices maximi, & homines meo quidem iudicio acutiſſimi, quid ſit q ad ius pontificiũ ciuile appetatis? ciuilis enim iuris ſcientia pontificium quodam modo tollitis. nam ſacra cum pecunia pontificum authoritate nulla lege coniuncta ſunt. Itaq; uſibus tantum modo pontificis eſſet: ſi pontificalis maneret authoritas. ſed quod idem iuris ciuilis eſt ſpernitis: ac ſcientia illa eluditis. Placuit P. Scæuolæ, & Coruncano pontificibus maximis, idemq; cæteris: qui tantundem caperet, quantum omnes hæredes, ſacris alligari. habeo ius Pontificium. quid huc acceſſit ex iure ciuili? partitionis caput, ſcriptum caute, ut centum numi deducerentur. inuenta eſt ratio: cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur. quod ſi hoc qui teſtamentum faciebat, cauere uoluiſſet: admonet iuriſconſultus hic quidem ipſe Mutius pontifex idem, ut minus capiat: q̃ omnibus hæredibus relinquatur. ſuper dicebant quicquid cepiſſet, aſtringi. rurſus ſacris liberantur. Hoc uero nihil ad pontificium ius, & e medio eſt iure ciuili: ut per æs, et libram hæredem teſtamenti ſoluant: eodem loco res ſit: quaſi ea pecunia legata non eſſet. ſi

*is cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt: ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur: ſitq́; ea * non doctum hominem ſane: cuius fuit* Actius *perfamiliaris: ſed menſem credo extremum anni, ut ueteres februarium, ſic hic decembrem ſequebatur.* Hoſtia *autem maxima parentare: pietatis eſſe adiunctum putabat.* Iam *tanta religio eſt ſepulchrorum: ut extra ſacra, & gentem, inferri fas negent eſſe: idq́; apud maiores noſtros* Torquatus *in gente popilia iudicauit.* Nec *uero tam delphica lex quæ à nece appellatæ ſunt, qua reſidunt mortui: quam cæterorum cæleſtium quieti dies, feriæ nominarentur: niſi maiores, eos qui ex hac uita migraſſent, in deorum numero eſſe uoluiſſent. eas in eos dies conferre ius: ut nec ipſius, neq; publicæ feriæ ſint. totaq; huius iuris compoſitio pontificalis magnam religionem cærimoniamq; declarat. neq; neceſſe eſt ediſſeri à nobis quæ finis funeſtæ familiæ: quod genus ſacrificij lare ueruecibus fiat: quemadmodum os reiectum terræ obtegatur: quæq; in porca confracta iura ſint: quo tempore incipiat ſepulchrum eſſe: & religione teneatur.* At *mihi quidem antiquiſſimum ſepulturæ genus, id fuiſſe uidetur: quo apud* Xenophontem Cyrus *utitur. redditur enim terræ corpus: & ita locatum, ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur eodemq; ritu in eo ſepulchro, quod procul ad fontis aras, regem noſtrū* Numam *conditū accepimus: gentemq;* Corneliam *uſq; ad memoriam noſtram, hac ſepultura ſcimus eſſe humatam.* C. *marij ſitas reliquias apud* Anienem *diſſipari iuſſit* Sylla *uictor acerbiore odio incitatus, quam ſi tam ſapiens fuiſſet, quàm fuit uehemens. quod haud ſcio an timens ſuo*

corpore poſſe accidere, primus è patritijs Cornelijs igni uoluit cremari. declarat enim Ennius de Africano.

Hic eſt ille ſitus

uere: nam ſiti dicuntur ij qui conditi ſunt: nec tamen eorum ante ſepulchrum eſt quam iuſta facta, & corpus incenſum eſt. & quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus, humati dicantur: id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta contegeret: eumq; morem ius pontificale confirmat. nam priusquam in eos iniecta gleba eſt: locus ille ubi crematum eſt corpus nihil habet religionis. iniecta gleba tumulis, & humatus eſt: & gleba uocatur: ac tum deniq; multa religioſa iura complectitur. itaq; in eo qui in naui necatus, deinde in mare proiectus eſſet: decreuit P. Mutius familiam puram quotos ſupra terram non extare porcam hæredi eſſet. contra cenſet habendas triduum ferias & porco femina piaculum pati. ſi in mari mortuus eſſet: eadem præter piaculum & ferias. Atti. Video quæ ſint in pontificio iure. Sed quæro quid nam ſit in legibus. M. Pauca ſanè Tite, &, uti arbitror, non ignota uobis. ſed ea non tam ad religionem ſpectant: q̃ ad ius ſepulchrorum. hominem mortuum inquit lex in duodecim tabulis, in urbe ne ſepelito: ne ue urito. credo uel propter ignis periculũ. quod autem addit ne ue urito: indicat non qui uratur ſepeliri: ſed qui humetur. Atti. qd? qui poſt duodecim in urbe ſepulti ſunt? M. Claros uiros credo Tite fuiſſe: aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſa tributum eſt: ut Publicolæ, Tuberto: quod eorum poſteri iure tenuerunt: aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius uirtutis cauſa conſecuti ſunt. Sed in urbe ſepe-

liri lex uetat. ſic decretum à pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulchrum. noſtis extra portam collinam ædem honoris: & aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt: ad eam cum lamina eſſet inuenta: & in ea ſcriptum: domina honoris: ea cauſa fuit ædis huius dedicandæ. ſed cum multa in loco ſepulchra fuiſſent: exarata ſunt. ſtatuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi ſunt ſumptus, lamentatioq́; funeris, tranſlata de Solonis fere legibus: hoc plus inquit ne facito rogum: aſcia ne polito. noſtis quæ ſequuntur. Diſcebamus enim pueri duodecim ut carmen neceſſarium: quas iā nemo diſcit. Extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs, & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulieres genas ne radunto: neue leſſum funeris ergo habento. hoc ueteres interpretes, Sextus Elius, L. Acilius non ſatis ſe intelligere dixerunt: ſed ſuſpicari ueſtimenti aliquod genus funebris. Lelius leſſum quaſi lugubrem eiulationem. ut uox ipſa ſignificat. quod eo magis iudico uerum eſſe: quia lex Solonis id ipſum uetat. hæc laudabilia & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura eſt: tolli fortunæ diſcrimen in morte. cætera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. homini inq̄t mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat. excipit bellicā peregrināq; mortē. Hæc præterea ſunt in legibus de unctura: quæ ſeruilis unctura tollitur: omniſq́; circūpotatio. quæ et recte tollūtur: neq; tollerētur, niſi fuiſſent. ne ſumptuoſa aſperſione longæ coronæ, nec acerræ prætereantur. Illa iam

ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere: quod coronam uirtute paratam, & ei qui peperiſſet, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet. credo quod erat factitatum: ut uni plura fierent: lectiq; plures ſternerentur. id quoq; ne fieret lege ſancitum eſt. qua in lege cum eſſet, ne'ue aurum addito, q̃ humane excipiat. Altera lex præcipit. altera lex uetat. ut cui auro dentes iuncti eſſent, aſtim cum illo ſepeliretur: et ne ſe fraudi eſto: et ſimul illud uidetote aliud habitũ eſſe ſepeliretur ære. Duæ ſunt præterea leges de ſepulchris. quarũ altera priuatorum ædificijs, altera ipſis ſepulchris cauet. nam ꝗ rogum buſtum'ue nouum uetat propius ſexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino: incendiũ ueretur acerbum. Quod autem eorum id eſt ueſtibulum ſepulchri buſtum'ue uſucapi uetat: tuetur ius ſepulchrorum. hæc habemus in duodecim ſane ſecundum naturam: quæ norma legis eſt. reliqua ſunt in more: funus ut inducatur: ſi quid ludorum domusq; funeris utatur accenſo, atq; lictoribus: honoratorum uirorum laudes in concione memorantor: eaſq; etiam ad cantus ad tibicinem proſequantor. cui nomen Neniæ. quo uocabulo etiam græcos cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturam accommodari: maiorumq; ſapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte ut cæteros ſumptus, ſic etiam ſepulchrorum modum recte requiri. quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulchro uidiſſe credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. alioquin multa extarent exempla maiorum. noſtræ quidem leges interpretes, quo capite iubentur ſumptus, & luctum remouere a deorum

manium iure, hoc intelligunt: in primis ſepulchrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec hæc a' ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam ille mos a' Cecrope ut aiunt permanſit: hoc ius terra humandi: quam cum proximi fecerant: obductaq; terra erat: frugibus obſerebatur: ut ſinus & gremium quaſi matris mortuo tribueretur: ſolum autem frugibus expiatum: ut uiuis redderetur. ſequebantur epulæ: quas inibant parentes coronati apud quas de mortui laude: cum ni quid ueri erat prædicatum. nam mentiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erant. Poſteaquam ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, & lamentabilia cœpiſſent: Solonis lege ſublata ſunt. quam legem eiſdem prope uerbis noſtri uiri in decimam tabulam coniecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraq; illa Solonis ſunt. de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt. Mulieres genas ne radunto: ne'ue leſſum funeris ergo habento. de ſepulchris autem nihil eſt apud Solonem amplius: q̃ nequis ea deleat: ne'ue alienum inferat: pœnaq; eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari Tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit. ſed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulchrorum: quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt ne quis ſepulchrum faceret operoſius, q̃ quod decem homines effecerint triduo. neq; id opere tectorio exornari: nec hermas quos uocant: licebat imponi: nec de mortui laude niſi in publicis ſepulturis, nec ab alio niſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. Sublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum: quo lamentatio minueretur. Habet enim luctum concurſus homi-

num · quo circa Pittacus omnino accedere quenquam uetat in funus aliorum· ſed ait rurſus idem Demetrius increbuiſſe eam funerum, ſepulchrorumq́; magnificentiam: quæ nunc ferè Romæ eſt· quam conſuetudinem lege minuit ipſe · fuit enim hic uir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus: ſed & ciuis & reip. maxime tuendæq; ciuitatis paratiſſimus · Iſte igitur ſumptus minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri· ſepulchris autem nouis finiuit modum· nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis non altiorem: aut menſam: aut labellum· & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat· Hæc igitur Athenienſes tui· ſed uideamus Platonem: qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum · quem nos morem tenemus· de ſepulchris autem dicit hæc· Vetat ex agro culto, eóue, qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulchro: ſed quæ natura agri tantummodo efficere poſſit: ut mortuorum corpora ſine detrimento uiuorum recipiat: ea potiſſimum ut compleatur· quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos ſuppeditare poſſit: eam nequis nobis minuat ne'ue uiuus, ne'ue mortuus· Extrui autem uetat ſepulchrum altius: q̃ quod quinq; diebus abſoluerint: nec è lapide excitari plus, nec imponi q̃ quod capiat laudem mortui inciſam, quatuor heroicis uerſibus: quos longos appellat Ennius· Habemus igitur huius quoq; authoritatem ſummi uiri de ſepulchris: à quo iterum funerum ſumptus præfinitur ex cenſibus à minis quinq;, uſq; ad minam · Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, et reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum· pœnis impiorum· Habetis

Igitur explicatum omnem ut arbitror religionis locum. Q. *Nos uero frater, & copioſe quidem: ſed perge ad cætera.* M. *Pergam equidem: & quoniam libitum eſt uobis, me ad hæc impellere: hodierno ſermone conficiam ſpero: hoc præſertim die. uideo enim Platonem idẽ feciſſe: omnemq; orationem eius de legibus peroratam eſſe uno æſtiuo die. ſic igitur faciam: & dicam de magiſtratibus. id eſt enim profecto, quod conſtituta religione rẽp. contineat maxime.* Atti. *Tu uero dic & iſtam rationem quam cœpiſti tene.*

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

Sequar igitur ut inſtitui diuinum illum uirum: quem quadam admiratione commotus ſæpius fortaſſe laudo q̃ neceſſe eſt. Atti. *Platonem uidelicet dicis?* M. *Iſtum ipſum* Attice. Atti. *Tu uero eum nec nimis ualde unquam: nec nimis ſæpe laudaueris. nam hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem niſi ſuum laudari uolunt, concedunt: ut eum arbitratu meo diligam.* M. *Bene hercle faciunt. quid enim eſt elegantia tua dignius? cuius & uita & oratio conſecuta mihi uidetur difficillimam illam ſocietatem grauitatis cũ humanitate.* Atti. *Sane gaudeo qđ te interpellaui: quando quidem tam præclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimonium. ſed perge ut cœperas.* M. *Laudemus igitur prius legem ipſam ueris &*

propriis generis ſui laudibus. Atti. Sane quidẽ: ſicut de religionum lege feciſti. M. Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe uim, ut præſit: præſcribatq; recta, & utilia, & coniuncta cum legibus? ut enim magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus: uereq; dici poteſt, magiſtratum legem eſſe loquentem: legem autem mutum magiſtratum. nihil porro tam aptum eſt ad ius, conditionemq; naturæ: quod cum dico legem, à me dici nihil aliud intelligi uolo, q̃ imperium: ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. nam & hic deo paret: & huic obediunt maria terræq;: & hominum uita iuſſis ſupremæ legis obtemperat. Atq; ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primum ad homines iuſtiſſimos, & ſapientiſſimos deferebatur. idq; in rep. noſtra maxime ualuit: quoad ei regalis poteſtas præfuit. deinde etiam deinceps poſteris prodebatur: quod & in his etiam qui nunc regnant manet. quibus autẽ regia poteſtas non placuit: non ii nemini, ſed nõ ſemper uni parere uoluerunt. nos autem quoniã leges damus liberis populis: quæq; de optima republica ſentiremus in ſex libris ante diximus: accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quẽ probamus, ciuitatis ſtatum. magiſtratibus igitur opus eſt: ſine quorũ prudẽtia ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt: quorum deſcriptione omnis reip. moderatio continetur. Neq; ſolũ iis præſcribendus eſt imperandi, ſed etiã ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt: & qui modeſte paret, uidetur qui aliquando

quando

quando imperet dignus eſſe. itaq; oportet & eum qui paret, ſperare ſe aliquo tempore imperaturum: & illum qui imperat, cogitare breui tempore ſibi eſſe parendum. Nec uero ſolum ut obtemperent, obedianteq; magiſtratibus, ſed etiam ut eos colant, diliganteq; præſcribimus: ut Charondas in ſuis facit legibus. noſter uero Plato Titanum è genere ſtatuit eos: qui ut illi cæleſtibus, ſic hi aduerſentur magiſtratibus. Quæ cum ita ſint: ad ipſas iam leges ueniamus ſi placet. Atti. Mihi uero & iſtud, & ordo
» *iſte rerum placet. M. Iuſta imperia ſunto: iiſq; ciues*
» *modeſte, ac ſine recuſatione parento. magiſtratus nec*
» *obedientem, & noxium ciuem mulcta, uinculis, uer-*
» *beribusq; coercento: ni par, maior ue poteſtas, po-*
» *pulusq; prohibeſſit. ad quos prouocatio eſto, cum ma*
» *giſtratus iudicaſſit, interrogaſſit ue, per populum mul*
» *ctæ pœnæ certatio eſto. militiæ ab eo, qui impera-*
» *bit prouocatio ne eſto. quodq; is qui bellum gerat im*
» *peraſſit, ius ratumq; eſto. minores magiſtratus pe-*
» *riti iuris plures in prælia ſunto. militiæ quibus iuſ-*
» *ſi erunt imperanto: eorumq; tribuni ſunto. domi pe*
» *cuniam publicam cuſtodiunto. uincula ſontium ſer-*
» *uanto: capitalia uindicanto: æs, argentum, aurumue,*
» *publice ſignanto: lites contractas iudicanto. quodcunq;*
» *ſenatus creuerit agunto. ſuntoq; ædiles curatores ur-*
» *bis, annonæ, ludorumq; ſolemnium: ollisq; ad hono*
» *ris amplioris gradum, is primus aſcenſus eſto. Cen*
» *ſores, populi, ciuitatis, ſoboles familias, pecuniasq; cen*
» *ſento: urbis templa, uias, aquas, ærarium, uectiga-*
» *lia tuento: populiq; partes in tribus diſtribuũto. Exin*
» *pecunia ciuitatis ordines partiunto. Equitum, pedi-*

hæredibus aliquis exegiſſet pro ſua parte id, quod ab eo cuius ipſe hæres eſſet, prætermiſſum fuiſſet: eáq; pecunia non minor eſſet facta cum ſuperiore exactione: quàm hæredibus omnibus eſſet relicta: qui eam pecuniam exegiſſet, ſolum niſi cohæredibus ſacris alligari. Quin etiam cauent, ut cui plus legatum ſit: quam ſine religione capere liceat: is per æs, & libram hæredē teſtamenti ſoluat: propterea quod eo loco res eſt ita ſoluta hæreditate: quaſi ea pecunia legata non eſſet. hoc ego loco, multiſq; alijs quæro à uobis Scæuolæ pontifices maximi, & homines meo quidem iudicio acutiſſimi, quid ſit q̃ ad ius pontificiū ciuile appetatis? ciuilis enim iuris ſcientia pontificium quodam modo tollitis. nam ſacra cum pecunia pontificum authoritate nulla lege coniuncta ſunt. Itaq; uſibus tantum modo pontificis eſſet: ſi pontificalis maneret authoritas. ſed quod idem iuris ciuilis eſt ſpernitis: ac ſcientia illa eluditis. Placuit P. Scæuolæ, & Coruncano pontificibus maximis, idémq; cæteris: qui tantundem caperet, quantum omnes hæredes, ſacris alligari. habeo ius Pontificium. quid huc acceſſit ex iure ciuili? partitionis caput, ſcriptum caute, ut centum nummi deducerentur. inuenta eſt ratio: cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur. quod ſi hoc qui teſtamentum faciebat, cauere noluiſſet: admonet iuriſconſultus hic quidem ipſe Mutius pontifex idem, ut minus capiat: q̃ omnibus hæredibus relinquatur. ſuper dicebant quicquid cepiſſet, aſtringi. rurſus ſacris liberantur. Hoc uero nihil ad pontificium ius, & è medio eſt iure ciuili: ut per æs, et libram hæredem teſtamenti ſoluant: eodem loco res ſit: quaſi ea pecunia legata non eſſet. ſi

is cui

is cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt: ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur: ſitq; ea
* *non doctum hominem ſane: cuius fuit* Actius *perfamiliaris: ſed menſem credo extremum anni, ut ueteres februarium, ſic hic decembrem ſequebatur.* Hoſtia *autem maxima parentare: pietatis eſſe adiunctum putabat.* Iam *tanta religio eſt ſepulchrorum: ut extra ſacra, & gentem, inferri fas negent eſſe: idq; apud maiores noſtros* Torquatus *in gente popilia iudicauit.* Nec *uero tam delphica lex quæ à nece appellatæ ſunt, qua reſidunt mortui: quam cæterorum cæleſtium quieti dies, feriæ nominarentur: niſi maiores, eos qui ex hac uita migraſſent, in deorum numero eſſe uoluiſſent. eas in eos dies conferre ius: ut nec ipſius, neq; publicæ feriæ ſint. totaq; huius iuris compoſitio pontificalis magnam religionem cærimoniamq; declarat. neq; neceſſe eſt ediſſeri à nobis quæ finis funeſtæ familiæ: quod genus ſacrificij lare ueruecibus fiat: quemadmodum os reiectum terræ obtegatur: quæq; in porca confracta iura ſint: quo tempore incipiat ſepulchrum eſſe: & religione teneatur.* At *mihi quidem antiquiſſimum ſepulturæ genus, id fuiſſe uidetur: quo apud* Xenophontem Cyrus *utitur. redditur enim terræ corpus: & ita locatum, ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur eodemq; ritu in eo ſepulchro, quod procul ad fontis aras, regem noſtrũ* Numam *conditũ accepimus: gentemq;* Corneliam *uſq; ad memoriam noſtram, hac ſepultura ſcimus eſſe humatam.* C. *marij ſitas reliquias apud* Anienem *diſſipari iuſſit* Sylla *uictor acerbiore odio incitatus, quam ſi tam ſapiens fuiſſet, quàm fuit uehemens. quod haud ſcio an timens ſuo*

corpore poſſe accidere, primus è patritijs Cornelijs igni uoluit cremari. declarat enim Ennius de Africano.
Hic eſt ille ſitus
uere: nam ſiti dicuntur ij qui conditi ſunt: nec tamen eorum ante ſepulchrum eſt quam iuſta facta, & corpus incenſum eſt. & quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus, humati dicuntur: id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta contegeret: eumq; morem ius pontificale confirmat. nam priusquam in eos iniecta gleba eſt: locus ille ubi crematum eſt corpus nihil habet religionis. iniecta gleba tumulis, & humatus eſt: & gleba uocatur: ac tum deniq; multa religioſa iura complectitur. itaq; in eo qui in naui necatus, deinde in mare proiectus eſſet: decreuit P. Mutius familiam puram quotos ſupra terram non extare porcam hæredi eſſet. contra cenſet habendas triduum ferias & porco femina piaculum pati. ſi in mari mortuus eſſet: eadem præter piaculum & ferias. Atti. Video quæ ſint in pontificio iure. Sed quæro quid nam ſit in legibus. M. Pauca ſanè Tite, &, uti arbitror, non ignota uobis. ſed ea non tam ad religionem ſpectant: q̃ ad ius ſepulchrorum. hominem mortuum inquit lex in duodecim tabulis, in urbe ne ſepelito: ne ue urito. credo uel propter ignis periculũ. quod autem addit ne ue urito: indicat non qui uratur ſepeliri: ſed qui humetur. Atti. qd? qui poſt duodecim in urbe ſepulti ſunt? M. Claros uiros credo Tite fuiſſe: aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſa tributum eſt: ut Publicolæ, Tuberto: quod eorum poſteri iure tenuerunt: aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius uirtutis cauſa conſecuti ſunt. Sed in urbe ſepe-

liri lex uetat. ſic decretum a pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulchrum. noſtis extra portam collinam ædem honoris: & aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt: ad eam cum lamina eſſet inuenta: & in ea ſcriptum: domina honoris: ea cauſa fuit ædis huius dedicandæ. ſed cum multa in eo loco ſepulchra fuiſſent: exarata ſunt. ſtatuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi ſunt ſumptus, lamentatio uſq; funeris, translata de Solonis fere legibus: hoc plus inquit ne facito rogum: aſcia ne polito. noſtis quæ ſequuntur. Diſcebamus enim pueri duodecim ut carmen neceſſarium: quas iã nemo diſcit. Extenuato igitur ſumptu tribus riciniis, & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulieres genas ne raduntو: neue leſſum funeris ergo habento. hoc ueteres interpretes, Sextus Elius, L. Acilius non ſatis ſe intelligere dixerunt: ſed ſuſpicari ueſtimenti aliquod genus funebris. Lelius leſſum quaſi lugubrem eiulationem. ut uox ipſa ſignificat. quod eo magis iudico uerum eſſe: quia lex Solonis id ipſum uetat. hæc laudabilia & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura eſt: tolli fortunæ diſcrimen in morte. cætera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. homini inqt mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat. excipit bellicã peregrinãq; mortẽ. Hæc præterea ſunt in legibus de unctura: quæ ſeruilis unctura tollitur: omniſq; circũpotatio. quæ et recte tollũtur: neq; tollerẽtur, niſi fuiſſent. ne ſumptuoſa aſperſione longæ coronæ, nec acerræ prætereantur. Illa iam

ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere: quod coronam uirtute paratam, & ei qui pepeiriſſet, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet. credo quod erat factitatum: ut uni plura fierent: lectiq; plures ſternerentur. id quoq; ne fieret lege ſancitum eſt. qua in lege cum eſſet, ne'ue aurum addito, q̃ humane excipiat. Altera lex præcipit. altera lex uetat. ut cui auro dentes iuncti eſſent, aſſim cum illo ſepeliretur: et ne ſe fraudi eſto: et ſimul illud uidetote aliud habitũ eſſe ſepeliretur ære. Duæ ſunt præterea leges de ſepulchris. quarũ altera priuatorum ædificijs, altera ipſis ſepulchris cauet. nam ꝙ rogum buſtum'ue nouum uetat propius ſexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino: incendiũ ueretur acerbum. Quod autem eorum id eſt ueſtibulum ſepulchri buſtum'ue uſucapi uetat: tuetur ius ſepulchrorum. hæc habemus in duodecim ſane ſecundum naturam: quæ norma legis eſt. reliqua ſunt in more: funus ut inducatur: ſi quid ludorum domusq; funeris utatur accenſo, atq; lictoribus: honoratorum uirorum laudes in concione memorantor: easq; etiam ad cantus ad tibicinem proſequantor: cui nomen Neniæ. quo uocabulo etiam græcos cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturam accommodari: maiorumq; ſapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte ut cæteros ſumptus, ſic etiam ſepulchrorum modum recte requiri. quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulchro uidiſſe credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. alioquin multa extarent exempla maiorum. noſtræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur ſumptus, & luctum remouere a deorum

manium iure, hoc intelligunt: in primis ſepulchrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec hæc a ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam ille mos a Cecrope ut aiunt permanſit: hoc ius terra humandi: quam cum proximi fecerant: obductaq; terra erat: frugibus obſerebatur: ut ſinus & gremium quaſi matris mortuo tribueretur: ſolum autem frugibus expiatum: ut uiuis redderetur. ſequebantur epulæ: quas inibant parentes coronati apud quas de mortui laude: cum ni quid ueri erat prædicatum. nam mentiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erant. Poſteaquam ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, & lamentabilia cœpiſſent: Solonis lege ſublata ſunt. quam legem eiſdem prope uerbis noſtri uiri in decimam tabulam coniecerunt. nam de tribus riciniis, & pleraq; illa Solonis ſunt. de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt. Mulieres genas ne radunto: ne'ue leſſum funeris ergo habento. de ſepulchris autem nihil eſt apud Solonem amplius: q̃ nequis ea deleat: ne'ue alienum inferat: pœnaq; eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari Tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit. ſed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulchrorum: quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt ne quis ſepulchrum faceret operoſius, q̃ quod decem homines effecerint triduo. neq; id opere tectorio exornari: nec hermas quos uocant: licebat imponi: nec de mortui laude niſi in publicis ſepulturis, nec ab alio niſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. Sublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum: quo lamentatio minueretur. Habet enim luctum concurſus homi-

num. quo circa Pittacus omnino accedere quenquam uetat in funus aliorum. ſed ait rurſus idem Demetrius increbuiſſe eam funerum, ſepulchrorumq; magnificentiam: quæ nunc ferè Romæ eſt. quam conſuetudinem lege minuit ipſe. fuit enim hic uir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus: ſed & ciuis & reip. maxime tuendæq; ciuitatis paratiſſimus. Iſte igitur ſumptus minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri. ſepulchris autem nouis finiuit modum. nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis non altiorem: aut menſam: aut labellum. & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat. Hæc igitur Athenienſes tui. ſed uideamus Platonem: qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de ſepulchris autem dicit hæc. Vetat ex agro culto, eóue, qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulchro: ſed quæ natura agri tantummodo efficere poſſit: ut mortuorum corpora ſine detrimento uiuorum recipiat: ea potiſſimum ut compleatur. quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos ſuppeditare poſſit: eam nequis nobis minuat neúe uiuus, neúe mortuus. Extrui autem uetat ſepulchrum altius: q̃ quod quinq; diebus abſoluerint: nec è lapide excitari plus, nec imponi q̃ quod capiat laudem mortui inciſam, quatuor heroicis uerſibus: quos longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoq; authoritatem ſummi uiri de ſepulchris: à quo iterum funerum ſumptus præfinitur ex cenſibus à minis quinq;, uſq; ad minam. Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, et reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum: pœnis impiorum. Habetis

igitur explicatum omnem ut arbitror religionis locum. Q. *Nos uero frater, & copioſe quidem: ſed perge ad cætera.* M. *Pergam equidem: & quoniam libitum eſt uobis, me ad hæc impellere: hodierno ſermone conficiam ſpero: hoc præſertim die. uideo enim Platonem idē fecisse: omnemq; orationem eius de legibus peroratam eſſe uno æſtiuo die. ſic igitur faciam: & dicam de magiſtratibus. id eſt enim profecto, quod conſtituta religione rēp. contineat maxime.* Atti. *Tu uero dic & iſtam rationem quam cœpiſti tene.*

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

Equar igitur ut inſtitui diuinum illum uirum: quem quadam admiratione commotus ſæpius fortaſſe laudo q̄ neceſſe eſt. Atti. *Platonem uidelicet dicis?* M. *Iſtum ipſum* Attice. Atti. *Tu uero eum nec nimis ualde unquam: nec nimis ſæpe laudaueris. nam hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem niſi ſuum laudari uolunt, concedunt: ut eum arbitratu meo diligam.* M. *Bene hercle faciunt. quid enim eſt elegantia tua dignius? cuius & uita & oratio conſecuta mihi uidetur difficillimam illam ſocietatem grauitatis cū humanitate.* Atti. *Sane gaudeo q̄d te interpellaui: quando quidem tam præclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimonium. ſed perge ut cœperas.* M. *Laudemus igitur prius legem ipſam ueris &*

proprijs generis ſui laudibus. ATTI. *Sanè quidẽ: ſi-cut de religionum lege feciſti.* M. *Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe uim, ut præſit: præſcribatq; recta, & utilia, & coniuncta cum legibus? ut enim magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus: uereq; dici poteſt, magiſtratum legem eſſe loquentem: legem autem mutum magiſtratum. nihil porro tam aptum eſt ad ius, conditionemq; naturæ: quod cum dico legem, à me dici nihil aliud intelligi uolo, q̃ imperium: ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. nam & hic deo paret: & huic obediunt maria terræq;: & hominum uita iuſſis ſupremæ legis obtemperat. Atq; ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperij primum ad homines iuſtiſſimos, & ſapientiſſimos deferebatur. idq; in rep. noſtra maxime ualuit: quoad ei regalis poteſtas præfuit. deinde etiam deinceps poſteris prodebatur: quod & in his etiam qui nunc regnant manet. quibus autẽ regia poteſtas non placuit: non ij nemini, ſed nõ ſemper uni parere uoluerunt. nos autem quoniã leges damus liberis populis: quæq; de optima republica ſentiremus in ſex libris ante diximus: accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quẽ probamus, ciuitatis ſtatum. magiſtratibus igitur opus eſt: ſine quorũ prudẽtia ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt: quorum deſcriptione omnis reip. moderatio continetur. Neq; ſolũ ijs præſcribendus eſt imperandi, ſed etiã ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt: & qui modeſte paret, uidetur qui aliquando*

quando imperet dignus eſſe. itaq; oportet & eum qui
paret, ſperare ſe aliquo tempore imperaturum: &
illum qui imperat, cogitare breui tempore ſibi eſſe
parendum. Nec uero ſolum ut obtemperent, obedi-
antq; magiſtratibus, ſed etiam ut eos colant, dili-
gantq; præſcribimus: ut Charondas in ſuis facit le-
gibus. noſter uero Plato Titanum è genere ſtatuit
eos: qui ut illi cæleſtibus, ſic hi aduerſentur magi-
ſtratibus. Quæ cum ita ſint: ad ipſas iam leges ue-
niamus ſi placet. Atti. Mihi uero & iſtud, & ordo
» iſte rerum placet. M. Iuſta imperia ſunto: iiſq; ciues
» modeſte, ac ſine recuſatione parento. magiſtratus nec
» obedientem, & noxium ciuem mulcta, uinculis, uer-
» beribusq; coercento: ni par, maior ue poteſtas, po-
» pulusq; prohibeſſit. ad quos prouocatio eſto, cum ma
» giſtratus iudicaſſit, interrogaſſit ue, per populum mul
» ctæ pœnæ certatio eſto. militiæ ab eo, qui impera-
» bit prouocatio ne eſto. quodq; is qui bellum gerat im
» peraſſit, ius ratumq; eſto. minores magiſtratus pe-
» riti iuris plures in prælia ſunto. militiæ quibus iuſ-
» ſi erunt imperanto: eorumq; tribuni ſunto. domi pe
» cuniam publicam cuſtodiunto. uincula ſontium ſer-
» uanto: capitalia uindicanto: æs, argentum, aurum ue,
» publice ſignanto: lites contractas iudicanto. quodcunq;
» ſenatus creuerit agunto. ſuntoq; ædiles curatores ur-
» bis, annonæ, ludorumq; ſolemnium: ollisq; ad hono
» ris amplioris gradum, is primus aſcenſus eſto. Cen
» ſores, populi, ciuitatis, ſoboles familias, pecuniasq; cen
» ſento: urbis templa, uias, aquas, ærarium, uectiga-
» lia tuento: populiq; partes in tribus diſtribuunto. Exin
» pecunia ciuitatis ordines partiunto. Equitum, pedi-

» *tumq́; prolem deſcribunto: Cælibes eſſe prohibento:*
» *mores populi regunto: probrum in ſenatu ne relin=*
» *quunto: bini ſunto: magiſtratum quinquennium ha-*
» *bento. reliqui magiſtratus annui ſunto: eáq; poteſtas*
» *ſemper eſto. Iuris diſceptator, qui priuata iudicet,*
» *iudicari ue iubeat prætor eſto: iuris ciuilis cuſtos eſto:*
» *huic poteſtati parento. quotcunq; ſenatus creuerit, po=*
» *pulus ue iuſſerit, tot ſunto. regio imperio duo ſunto: iíq;*
» *præeundo, iudicãdo, conſulẽdo, prætores, iudices cõſules*
» *appellanto. militiæ ſummum ius habento: nemini pa-*
» *rento: ſalus populi ſuprema lex eſto. eundem magi-*
» *ſtratum ni interfuerint X anni nequis capito. ciuita=*
» *tem annali lege ſeruanto. Aſt quando duellum graui=*
» *us, diſcordiæ ciuium, eſtunto ne amplius ſex menſes ſi*
» *ſenatus creuerit: idem iuris quod duo conſules tenun=*
» *to: iſq; aue ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto. equita=*
» *tem quicunq; regat habeto pari iure cum eo quicunq;*
» *erit iuris diſceptator. Aſt quando conſulis eſt, magiſtra=*
» *tus'ue populi, nec reliqui magiſtratus'ne ſunto. auſpicia*
» *patrum ſunto: olliq́; ex ſe produnto, qui comitijs crea-*
» *re conſules rite poſſint. imperia, poteſtates, legationes*
» *cum ſenatus creuerit, populus ue iuſſerit, ex urbe*
» *exeunto. duella iuſta iure gerunto: ſocijs parcunto: ſe,*
» *& ſeruos continento: populi ſui gloriam augento: do=*
» *mum cum laude redeunto: rei ſuæ ergo ne quis lega=*
» *tus eſto. plebes, quos pro ſe contra uim auxilij ergo*
» *decem creaſſit, tribuni eius ſunto. quodq; ij prohibeſ-*
» *ſint: quodq́; plebem rogaſſint: ratum eſto: ſanctiq; ſun=*
» *to: ne'ue plebem orbam tribunis relinquunto. omnes*
» *magiſtratus auſpicium, iudiciumq; habento: ex'q; ijs ſe=*
» *natus eſto: eius decreta rata ſunto. Aſt ni poteſtas par*

» maior'ue prohibet. S. C. præſcripta ſeruanto. Is or-
» do uitio uacato: cæteris ſpecimen eſto. creatio magiſtra-
» tuum, iudicia, populi iuſſa, uetita, cum ſuffragio conſci-
» ſcentur, optimatibus nota, plebi libera ſunto. At ſi quid
» erit, quod extra magiſtratus quo ærario ex uſu ſit qui
» coërcet, populus creato: eiq; ius coërcendi dato. cum
» populo, patribusq; agendi ius eſto conſuli, prætori, ma-
» giſtro populi, equitumq;: eiq; quem produnt patres
» conſulum rogandorum ergo: tribunisq;, quos ſibi plebs
» rogaſſit ius eſto cum patribus agendi: idem ad plebem,
» quod cenſus erit, ferunto. quæ cum populo, quæ cum
» patribus agentur, modica ſunto. ſenatori q nec aderit,
» aut cauſa, aut culpa eſto. cauſas populi teneto. uis in po-
» pulo abeſto. par maior'ue poteſtas plus ualeto. Aſt qui
» turbaſſitur in agendo, fraus authoris eſto: interceſſor
» rei male ſalutaris ciuis eſto. Qui agent, auſpicia ſer-
» uanto. Auguri publico parento. Promulgata, propoſita,
» in ærario cognita, agunto: nec pluſquam de ſingulis re
» bus ſemel conſulunto. rem populum docento: doceri à
» magiſtratibus priuatisq; patiunto. priuilegia ne irro-
» ganto de capite ciuis, niſi per maximum comitatum:
» ollosq; quos cenſores in partibus populi locaſſint ne
» ferunto: donum ne capiunto: ne'ue danto, ne'ue peten-
» da, ne'ue gerenda, ne'ue geſta poteſtate. quod quis ea-
» rum rerum migraſſit noxiæ pœna par eſto. Cenſoris
» fide legem cuſtodiunto. priuata ad eos acta referunto:
» nec eo magis lege liberi ſunto. Lex recitata eſt. diſcere,
& tabellam iubebo dari. Q. Quam breui frater
in conſpectu poſita eſt à te omnium magiſtratuum de-
ſcriptio: ſed ea pene noſtræ ciuitatis. & ſi à te paulu-
lum allatū eſt noui. M. Rectiſſime Quinte animad-

uertis. hæc eſt enim, quam Scipio laudat in libris: & quam maxime probat temperationem reipublicæ. quæ effici non potuiſſet: niſi tali deſcriptione magiſtratuum. nam ſic habetote magiſtratibus, iiſq; qui præſunt, contineri rempublicam: & ex eorum compoſitione, quod cuiusq; in republica genus ſit, intelligi. quæ res cum ſapientiſſime, moderatiſſiméq; conſtituta eſſet à maioribus noſtris: nihil habui ſanè, non modo multum quod putarem nouandum in legibus. Atti. *Reddes igitur nobis, ut in religionis lege feciſti admonitu, & rogatu meo: ſic de magiſtratibus, ut diſputes, quibus de cauſis maxime placeat ipſa deſcriptio.* M. *Faciam Attice ut uis: & locum iſtum totum, ut à doctiſſimis græciæ quæſitum, & diſputatum eſt, explicabo: & ut inſtitui noſtra iura attingam.* Atti. *Iſtud maxime expecto diſſerendi genus.* M. *Atqui pleraq; ſunt dicta in illis libris: quod faciundum fuit: cum de optima rep. quæreretur. ſed huius loci de magiſtratibus ſunt propria quædam, à Theophraſto primum, deinde à Dione ſtoico quæſita ſubtilius.* Atti. *Ain tandem? etiam à ſtoicis iſta tractata ſunt?* M. *Non ſanè, niſi ab eo, quem modo nominaui: & poſtea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, ſed non ad hunc uſum popularem, atq; ciuilem, de rep. diſſerebant. ab hac familia magis iſta manarunt Platone principe: poſt Ariſtoteles illuſtrauit omnem hunc ciuilem in diſputando locum: Heraclidesq; ponticus profectus ab eodem Platone. Theophraſtus uero inſtitutus ab Ariſtotele habitauit, ut ſcitis, in eo genere rerum: ab eodemq; Ariſtotele doctus Dicæarchus huic rationi ſtudioq; non defuit.*

fuit. poſt

fuit poſt à Theophraſto Phalereus *ille* Demetrius, *de quo feci ſupra mentionem: mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioq́; non modo in ſolē, atq; puluerem, ſed in ipſum diſcrimen, aciemq́; perduxit. nam & mediocriter doctos magnos in rep. uiros, & doctiſſimos homines non nimis in rep. uerſatos multos commemorare poſſumus. qui uero utraq; re excelleret: ut & doctrinæ ſtudijs, & regenda ciuitate princeps eſſet: quis facile præter hunc inueniri poteſt?* Atti. *Puto poſſe: & quidem aliquem de tribus nobis. ſed perge ut cœperas.* M. Q*uæſitum igitur ab illis eſt, placeret ne unum in ciuitate eſſe magiſtratum: cui reliqui parerent: quod exactis regibus intelligo placuiſſe noſtris maioribus. ſed quoniam regale ciuitatis genus probatum quondam, poſtea non tam regni, q̃ regis uitijs repudiatum eſt: nomen tantum uidebitur regis repudiatum: res manebit: ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit. quare nec* Ephori Lacedæmo*ne ſine cauſa à* Theopompo *oppoſiti regibus: nec apud nos conſulibus tribuni. nam illud quidem ipſum quod in iure poſitum eſt, habet conſul: ut ei reliqui magiſtratus omnes pareant, excepto tribuno: qui poſt extitit: ne id quod fuerat, eſſet. hoc enim primum minuit conſulare ius: quod extitit ipſe, qui in eo non teneretur. deinde, quod attulit auxilium reliquis non modo magiſtratibus, ſed etiam priuatis, conſuli non parentibus.* Q. *Magnum dicis malum. nam iſta poteſtate nata, grauitas optimatum cecidit: conualuitq́; ius multitudinis.* M. *Non eſt ita* Q*uinte. non enim ius illud ſolum ſuperbius populo, ſed uiolentius uideri neceſſe erat: quo poſtea q̃ modica & ſapiens tempera-*

tio acceſſit:conuerſa lex in omnes eſt.

Multa deſunt.

domum cum laude repedandum. nihil enim præter laudem bonis,atq; innocentibus, neq; ex hoſtibus,neq; à ſocijs reportandum. Iam illud apertum profecto eſt: nihil eſſe turpius, quàm quenquam legari niſi reip. cauſa. omitto quemadmodum iſti ſe gerant, atq; geſſerint: qui legatione hæreditates, aut ſyngraphas ſuas perſequuntur. in hominibus eſt hoc fortaſſe uitium. ſed quæro quid hac re ſit turpius? q̃ ſine prouocatione ſenator? legatus ſine mandatis, ſine ullo reip. munere. quod quidem genus legationis ego conſul, quanquam ad commodum ſenatus pertinere uideatur: tamen approbante ſenatu frequentiſſimo niſi mihi leuiſſimus tr. pl. interceſſiſſet: ſuſtuliſſem. tamen minui tempus: & quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata. ſed iam ſi placet de prouincijs diſcedatur: in urbemq; redeatur. A. *Nobis uero placet. ſed ijs, qui in prouincijs ſunt, minime placet.* M. *At uero Tite, ſi pareant his legibus: nihil erit his urbe, nihil domo ſua dulcius: nec laborioſius, moleſtiusq; prouincia. Sed ſequitur lex, quæ ſancit eam tribunorum plebis poteſtatem: quæ in rep. noſtra: de qua diſſeri nihil neceſſe eſt.* Q. *At mehercule ego frater quæro de iſta poteſtate quid ſentias.*

ſentias. nam mihi quidem peſtifera uidetur. quippe quæ in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit: cuius primum ortum ſi recordari uolumus: inter arma ciuium & occupatis, & obſeſſis urbis locis procreatum uidemus. deinde cum eſſet cito legatus, tanquam XII *tabulis, inſignis ad deformitatem puer breui tempore neſcio quo pacto creatus: multóq; tetrior, & fœdior natus eſt. Quem enim ille non edidit: qui primum ut imperio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit: omnia infima ſummis paria fecit: turbauit: miſcuit: cum afflixiſſet principum grauitatem: nunquam tamen conquieuit. Atque ut Cn. Flaminium, atq; ea quæ priſca ſunt, relinquam. quid iuris bonis uiris T. Gracchi tribunatus reliquit? & ſi quinquennio ante, Decium Brutum, & Publium Scipionem conſules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus tr. pl. C. Curiatius in uincula coniecit: quod ante factum non erat. C. uero Gracchus ruinis, & emiſſicijs, quas ipſe ſe proiecaſſe in forum dixit: quibus digladiarentur inter ſe ciues: non'ne omnem reip. ſtatum permutauit? quid iam de Saturnini ſupplicio reliquisq; dicam? quos ne depellere quidem à ſe ſine ferro potuit reſpublica. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus, potius, quàm & noſtra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet? ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando: niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati, ac perditi non modo ulla in domo, ſed ne ulla in gente reperirent: gentes ſibi in tenebris reip. perturbandas putauerunt.*

quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ glorioſum: neminem in nos mercede ulla potuiſſe reperiri: niſi cui nec eſſe quidem licuiſſet tribuno. ſed ille quas ſtrages edidit? eas uidelicet: quas ſine ratione, ac ſine ulla ſpe bona, furor edere potuit impuræ beluæ multorum inflammatus furoribus. quamobrem in iſta quidem re uehementer Syllam probo: qui tribunis plebis ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit: auxilium ferendi reliquerit: Pompeiūmq; noſtrum cæteris rebus omnibus, ſemper ampliſſimis, ſummisq; effero laudibus: de tribunitia poteſtate taceo: nec enim reprehendere libet: nec laudare poſſum. M. Vitia quidem tribunatus præclare Quinte perſpicis. ſed eſt iniqua in omni re accuſanda prætermiſſis bonis, malorum enumeratio, uitiorumq; ſelectio. nam iſto qdem modo uel conſulatus uituperabilis eſt: ſi conſulū, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in ipſa iſta poteſtate ineſſe quiddam mali. ſed bonum quod eſt quæſitum in ea ſine iſto malo non haberemus. nimia poteſtas eſt tribunorum plebis. quis negat? ſed uis populi multo ſæuior, multoq; uehementior. quæ ducem quod habet, interdum lenior eſt: quàm ſi nullum haberet. dux enim ſuo periculo progredi cogitat. populi impetus periculi rationem ſui non habet. at aliquando incenditur. & quidem ſæpe ſedatur. quod enim eſt tam deſperatum collegiū? in quo nemo è decem ſana mente ſit. quin per ipſum Tiberium gracchum non ſolum uetitus, ſed etiam ſublatus interceſſor fuerat. quid enim illū aliud perculit? niſi quod poteſtatem intercedendi collegæ abrogauit? ſed tu ſa-

pientia maiore nihilo uide conceſſa plebi à patribus iſta poteſtate arma ceciderunt: reſtincta ſeditio eſt: inuentum eſt temperamentum: quo tenuiores cum principibus æquari ſe putarint. in quo uno fuit ciuitatis ſalus. At *duo* Gracchi *fuerunt. & præter eos, quamuis enumeres multos licet: cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos. leues & non bonos fortaſſe plures. inuidia quidem ſummus ordo caret: plebs de ſuo iure periculoſas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi reges non fuerunt: aut plebi re, non uerbo danda libertas. quæ tamen ſic data eſt: ut multis præclariſſimus addiceretur, ut authoritati principum cederet. Noſtra autem cauſa quæ optime & dulciſſime frater incidit in tribunitiam poteſtatem: nihil habuit contentionis cum tribunatu. non enim plebs incitata noſtris rebus inuidit: ſed uincula ſoluta ſunt: & ſeruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neq; nobis cum illa tum peſte certamen fuit: ſed cum grauiſſimo reip. tempore: cui ſi non ceſſiſſem; non diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet. atq; hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, ſed etiam ſeruus, libertate dignus fuit? cui noſtra ſalus chara non eſſet? quod ſi is caſus fuiſſet rerum, quas pro ſalute reip. geſſimus: ut non omnibus gratus eſſet: & ſi in nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepuliſſet tribunitia: quis in me populum ſicut Gracchus in* Lenatem, Saturninus *in* Metellum, *incitaſſet? ferremus o* Quinte *frater: conſolarenturq; nos non tam philoſophi, qui* Athe*nis fuerunt: qui hoc facere debent: quamclariſſimi*

uiri, qui illa urbe pulſi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Pompeium uero quod una iſta in re non ualde probas: uix ſatis mihi illud uideris attendere: non ſolum ei quod eſſet optimum uidendum fuiſſe: ſed etiam quid neceſſarium. ſenſit enim deleri non poſſe huic ciuitati illam poteſtatem. quippe quam tantopere populus noſter ignotam expetiſſet: qui poſſet carere cognita? ſapientis autem ciuis fuit, cauſam nec pernicioſam, & ita popularem, ut non poſſet obſiſti, pernicioſe populari ciui non relinquere. Scis ſolere frater in huiuſmodi ſermone, ut tranſiri alio poſſit, admodum dici. Q. Prorſus ita eſt: haud equidem aſſentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perſeueras tu quidem: & in tua uetere ſententia permanes. Q. Non mehercule. Atti. Ego ſanè à Quinto noſtro diſſentio. ſed ea quæ reſtant audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magiſtratibus auſpicia, & iudicia dantur. iudicia, ut eſſet populi poteſtas: ad quam prouocaretur. auſpicia, ut multos inutiles comitatus, probabiles impedirent moræ. ſæpe enim populi impetum iniuſtum, auſpicijs dij immortales repreſſerunt. ex ijs autem, qui magiſtratum cœperunt, quod ſenatus conſulto efficitur: popularem ſanè neminem in ſummum locum niſi per populum uenire ſublata cooptatione cenſoria. Sed præſto eſt huius uitij temperatio: quod ſenatus lege noſtra confirmatur authoritas. Sequitur enim eius decreta rata ſunto. nam ita ſe res habet: ut ſi ſenatus dominus ſit publici conſilij: quodq; is creuerit, defendant omnes: & ſi ordines reliqui, principes ordines conſilio remp. gubernari uelint: poſſit ex temperatione iuris, cum po-

teſtas in populo, authoritas in ſenatu ſit: teneri ille moderatus, & concors ciuitatis ſtatus. præſertim ſi proximæ legi parebitur. nam proximum eſt. is ordo uitio careto: cæteris ſpecimen eſto. Q. *Præclara uero frater iſta lex: ſed & altera, ut & uitio careat ordo: & ut cenſorem quærat interpretem.* Atti. *Ille uero & ſi tuus totus eſt ordo: gratiſſimamq; memoriam retinet conſulatus tui: pace tua dixerim: non modo cenſores, ſed etiam iudices omnes poteſt defatigare.* M. *Omitte iſta* Attice: *non enim de hoc ſenatu, nec his de hominibus, qui nunc ſunt: ſed de futuris, ſi qui forte his legibus parere uoluerint: hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iubeat: ne ueniet quidem in eum ordinem quiſquam uitij particeps. id autem difficile factu eſt: niſi educatione quadam, & diſciplina: de qua dicemus aliquid fortaſſe: ſi quid fuerit loci, aut temporis.* Atti. *Locus certe non deerit: quoniam tenes ordinem legum: tempus uero largitur longitudo diei. ego autem etiam ſi præterieris: repetam à te iſtum de educatione, et de diſciplina locum.* M. *Tu uero & iſtum* Attice, *& ſi quem alium cæteris ſpecimen eſto: quod ſic tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs infici ſolet tota ciuitas: ſic emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis omnibus amicus* L. Lucullus *ferebatur quamcommodiſſime reſpondiſſe: cum eſſet obiecta magnificentia uillæ tuſculanæ: duos ſe habere uicinos: ſuperiorem equitem romanum, inferiorem libertinum. quorum cum eſſent magnificæ uillæ: concedi ſibi oportere, quod his qui tenuioris ordinis eſſent, liceret. non ne uides* Luculle *à te id ipſum natum? ut illi cuperent: quibus id, ſi tu non face-*

res, non liceret. quis enim ferret iſtos? cum uideret eorum uillas ſignis, & tabulis refertas partim publicis, partim etiam ſacris, & religioſis? quis non frangeret eorum libidines? niſi illi ipſi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiuſdē tenerentur? nec.n. tantum mali eſt peccare principes: quanq̃ eſt hoc magnum per ſe ipſum malum: quantum illud: quod permulti imitatores principum exiſtunt. nam licet uidere, ſi uelis replicare memoriam temporum: qualeſcunq; ſummi ciuitatis uiri fuerunt: talem ciuitatem fuiſſe: quæ cunq; mutatio morum in principibus extiterit: eandem in populo ſecuturam. idq; haud paulo eſt uerius: q̃ quod Platoni noſtro placet: qui muſicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum ſtatus. ego autem nobilium uita, uictuq; mutato: mores mutari ciuitatum puto. quo perniotioſius de rep. merentur uitioſi principes: quod non ſolum uitia concipiunt ipſi: ſed ea infundunt in ciuitatem: neq; ſolum obſunt, quod illi ipſi corrumpuntur: ſed etiam quod corrumpunt: pluſq; exemplo, quam peccato nocent. Atq; hæc lex dilatata in ordinem cunctum coanguſtari etiam poteſt. pauci enim, atq; admodum pauci, honore et gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere poſſunt. ſed hæc & nunc ſatis, & in alijs libris tractata ſunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem eſt de ſuffragijs quæ iubeo nota eſſe optimatibus, populo libera. Atti. Ita mehercule attendi: nec ſatis intellexi, quid ſibi lex, aut quid uerba iſta uellent. M. Dicam Attice, & uerſabor in re difficili, ac multum & ſæpe quæſita: ſuffragia in magiſtratu mandando, aut de reo iudicando, quin in lege, aut rogatione clam an pa-

Iam ferre melius eſſet. Q. An etiam id dubiũ eſt? uereor ne à te rurſus diſſentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in iſta ſum ſententia, quã te fuiſſe ſemper ſcio: nihil ut fuerit in ſuffragijs uoce melius: ſed obtineri an poſſit uidendum eſt. quare frater, bona tua uenia dixerim: iſta ſententia maxime, & fallit imperitos: & obeſt ſepiſſime reipublicæ, cum aliquid uerum, & rectum eſſe dicitur: ſed obtineri ideſt obſiſti poſſe populo negatur. primum enim obſiſtitur, cum agitur ſeuere: deinde ui opprimi in bona cauſa eſt melius: quã male cedere. Qui autem non ſentit authoritatem omnem optimatium, tabellariã legem abſtuliſſe? quam populus liber nunquam deſiderauit: idem oppreſſus dominatu, ac potentia principum, flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentiſſimis hominibus extant uoces, quã tabellæ. quamobrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſis eripienda fuit potentibus: non latebra danda populo: in qua bonis ignorantibus quid quiſq; ſentiret tabella uitioſum occultaret ſuffragium. itaq; iſti rationi, neq; lator quiſquam eſt inuentus: neq; author unquam bonus. ſunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magiſtratibus mandandis: ea eſt Gabinia lata ab homine ignoto, & ſordido. ſecuta biennio poſt Caſſia eſt de populi iudicio: ea à nobili homine lata eſt L. Caſſio: ſed pace familiæ dixerim, diſſidente à bonis, atq; omnis rumuſculos populari ratione aucupante. Carbonis eſt tertia de iubendis legibus, ac uetandis, ſeditioſi atq; improbi ciuis. cui ne reditus quidem ad bonos, ſalutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis ſuffragium: quod ipſe Caſſius exceperat: perduellio-

nis. dedit huic quoq; iudicio Cælius tabellam: doluitq; quoad uixit. ſed ut opprimeret Cælius populum nocuit & reipublicæ. & auus quidem noſter ſingulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem auiam noſtram habebat: ferenti legem tabellariam. excitabat enim fl ens in ſimpulo ut dicitur Gratidius: quos poſt filius eius Marius in ægæo excitauit mari: ac noſtro quidem: qui cum res eſſet à ſe delata, Scaurus conſul: utinam inquit M. Cicero iſto animo, atq; uirtute in ſumma rep. nobiſcum uerſari, quam in municipali maluiſſes. Q. Quamobrem quoniam non recognoſcimus nunc leges populi romani: ſed aut repetimus ereptas: aut nouas ſcribimus: non quod ab hoc populo obtineri poſſit: ſed qd optimum ſit, tibi dicendum puto. nam Caſſiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet: quo authore lata eſſe dicitur. tu ſi tabellariam tuleris: ipſe præſtabis. nec enim mihi placet, nec Attico noſtro, quantum è uultu eius intelligo. Atti. Mihi uero nihil unq̃ populare placuit: eamq; optimam remp. eſſe duco: quam hic conſul conſtituerat: quæ ſit in poteſtate optimorum. M. Vos demum ut uideo, legem antiquaſtis, ſine tabella. Sed ego, & ſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio: tamen libertatem iſtam largior populo: ut & authoritate ualeant: & utantur bonis. ſic enim à me lex eſt recitata de ſuffragiis. optimatibus nota, plebi libera ſunto. quæ lex hanc ſententiam continet: ut omnes leges tollat, quæ poſtea latæ ſunt: quæ tegunt omni ratione ſuffragium: ne quis inſpiciat tabellam: ne roget: ne appellet. pontes etiam lex maria fecit anguſtos: quæ ſi oppoſita ſunt ambitioſis, ut ſunt: fere non

reprehendo. ſin ualuerint tamen leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſane populus tabellam, quaſi uindicem libertatis: dummodo hæc optimo cuiq; & grauiſſimo ciui oſtendatur: ultroq; offeratur: uti ſit ipſa libertas: in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. Eoq; nunc fit illud quod à te modo Quinte dictũ eſt: ut minus multos tabella condemnet, quàm ſolebat uox: quia populo licere ſatis eſt. hoc retento reliqua uoluntas authoritati aut gratiæ traditur. Itaq; ut omittam, largitione corrupta ſuffragia: non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs: quid optimi uiri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur: bonorum authoritas retinetur: contentionis cauſa tollitur. Deinde ſequitur q̃bus ius ſit cum populo agendi, aut cum ſenatu. grauis & ut arbitror præclara lex. quæq; in patribus aguntur modica ſunto: ideſt modeſta, atq; ſedata. Author enim moderatur & fingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed pene uultus eorum, apud quos agit. quod ſi in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ipſe ſenator is, cuius non ad authorem referatur animus: ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit: nam grauitatem res habet: cum frequens ordo eſt. ut loco dicat: ideſt rogatus. ut modo: ne ſit infinitus. nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unq̃ longa oratione utendum: niſi aut ſpectante ſenatu, quod fit ambitione ſæpiſſime, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt: aut cum tanta cauſa eſt: ut opus ſit oratoris copia uel ad hortandum, uel ad docendum. quorum generum in utroq; magnus noſter Cato eſt. Quodq; addit cauſas populi

teneto, eſt ſenatoris neceſſarium noſſe rempublicam: idq; late patet: quid habeat militum: quid ualeat ærario: quos ſocios reſp. habeat: quos amicos: quos ſtipendiarios: qua quiſq; ſit lege, conditione, fœdere: tenere conſuetudinem decernendi: noſſe exẽpla maio=rum. uidetis iam genus hoc omne ſcientiæ, diligentiæ memoriam eſſe: ſine quo paratus eſſe ſenator nullo pacto poteſt. Deinceps ſunt cum populo actiones: in quibus primum & maximum, uis abeſto. nihil eſt enim exitioſius ciuitatibus: nihil tam contrarium iuri, & legibus: nihil minus ciuile eſt, & humanum: q̃ compoſita, & conſtituta republica, quicquam agi per uim. parere iubet interceſſori: quo nihil præſtantius. impediri enim bonam rem melius, quàm concedi ma-læ. Quod uero actores iubeo abeſſe fraude; id totum dixi ex Craſſi ſapientiſſimi hominis ſententia: quam ſenatus eſt ſecutus: cum decreuiſſet C. Claudio con-ſule deſignato Carbonis ſeditionem referente: eo inui=to, qui cum populo ageret, ſeditionem non poſſe fie=ri: quippe cui liceat conſilium, ſimul atq; interceſſum, turbariq; cœptum ſit: dimittere. quod qui permo-uet cum agi nihil poteſt: uim quærit. cuius impu=nitatem amitti hac lege quitur illud. interceſſor rei malæ ſalutaris ciuis eſto. quis non ſtudioſe reip. ſubue-nerit? hac tam præclara legis uoce laudatus? Sunt deinde poſita deinceps, quæ habemus etiam in publi-cis inſtitutis, ac legibus: auſpicia ſeruanto: auguri pa-rento. eſt autem boni auguris meminiſſe maximis reip. temporibus præſto eſſe debere: Iouiq; optimo maxi=mo ſe conſiliarium, atq; adminiſtrum datum, ut ſi=bi eos, quos in auſpicio eſſe iuſſerit: cœliq; partes ſi=

bi definitas

bi definitas eſſe traditas: è quibus ſæpe opem referre *
poſſit. deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agen
dis, de priuatis, magiſtratibus'ue audiendis. tum leges
præclariſſimæ de. XII. tabulis tr̃aslatæ duæ: quarũ
altera priuilegia tollit: altera de capite ciuis rogari, niſi
maximo comitatu uetat. non dũ initis ſeditioſis tribunis
plebis. Negocialis qdem, admirandum tantum maiores *
in poſterũ prouidiſſe: in priuatos homines leges ferri no
luerunt. id eſt enim priuilegiũ. quo quid eſt iniuſtius?
cum legis hæc uis ſit. ſcitum eſt iuſſum in omnes, ferri
de ſingulis niſi centuriatis comitijs noluerunt. deſcriptus *
.n. populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad
ſuffragiũ auxilij: q̃ fuſe in tribus cõuocatus. quo uerius
in noſtra cauſa uir magni ingenij, ſummaq; prudẽtia,
L. Cotta dicebat: nihil omnino actum eſſe de nobis
præterq̃ quod comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus:
propterea neq; tributa capitis: neq; comitia rata eſſe
poſſent: neq; ulla priuilegia: quo circa nihil nobis opus
eſſe lege: de quibus nihil omnino actum eſſet legibus.
ſed uiſum eſt & nobis, & clariſſimis uiris melius, de
quo. C. Seruij et patroni tui ſciuiſſe ſe aliquid dicerent: *
de hoc eodẽ cunctam Italiam quid ſentiret oſtendere.
Sequitur de captis pecunijs, de ambitu legis. quæ cum
magis iudicijs q̃ uerbis ſancienda ſint: adiungitur, no-
xiæ pœna par eſto: ut in ſuo uitio quiſq; plectatur: uis
capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia
ſanciatur. Extremæ leges ſunt nobis non uſitatæ, reip.
neceſſariæ. legum cuſtodiam nullam habemus. itaq; hæ
leges ſunt, quas apparitores noſtri uolunt: à librarijs
petimus: publicis literis conſignatam memoriam publi
cam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos

νομοφύλακες creantur: nec hi ſolum litteras (nam id
qdem etiam apud maiores noſtros erat) ſed etiã facta
hominũ obſeruabant: ad legesq; reuocabant. Hæc detur
cura cenſoribus: quando qdem eos in rep. ſemper uo=
lumus eſſe: apud eoſdẽ, qui magiſtratu abierint, edant,
& exponant quid in magiſtratu geſſerint: deq; ijs cen
ſores præiudicent. hoc in græcia fit publice conſtitutis
accuſatoribus. qui qdem graues eſſe non poſſunt: niſi ſint
uoluntarij. Quocirca melius eſt rationes referri: cau-
ſamq; exponi cenſoribus: integram tamen legem accu-
ſatori, iudicioq; ſeruari. Sed ſatis iam diſputatum eſt de
magiſtratibus: niſi forte qd deſideratis. Atti. Quid
ſi non tacemus: locus tamen ipſe admonet, quid tibi ſit
deinde dicendum. M. Mihi ne? de iudicijs arbitror
Pomponi. id eſt enim iunctum magiſtratibus. Atti.
Quid? de iure populi ro. quemadmodũ inſtituiſti dicen
dum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco eſt quod
requiras? Atti. Ego ne? quod ignorari ab ijs, qui in
rep. uerſantur, turpiſſimum puto. Nam ut modo à te di
ctum eſt: leges à librarijs lego: ſic animaduerto quosq;
in magiſtratibus ignoratione iuris ſui tantum ſapere
quantum apparitores uelint. quamobrem, ſi de ſacrorũ
alienatione dicẽdũ putaſti: cum de religione leges pro=
poſueras: faciendũ tibi eſt: ut magiſtratibus lege conſtitu
tis, de poteſtate, tũ de iure diſputes. M. Faciã breuiter:
ſi conſequi potuero. nã pluribus uerbis ſcripſit ad pa=
trem ſuum M. Iunius ſodalis: perite meo qdem iudi
cio, & diligenter. At de iure naturæ cogitari p nos, &
quæ dicere debemus, de iure populi ro. quæ relicta
ſunt, et tradita. Atti. Sic profecto cenſeo: et id ipſum
quod dicis, expecto. FINIS.

M. TVLLII CICERONIS EX TIMEO PLATONIS DE VNIVERSITATE LIBER INCIPIT.

Multa ſunt à nobis, & in Academicis conſcripta contra phyſicos, & ſæpe P. Nigidio Carneadeo more & modo diſputata. fuit enim uir ille cum cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus: tum acer inueſtigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidentur. deniq; ſic iudico: poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina extincta eſt quodammodo: cum aliquot ſæcula in Italia, Siciliaq; uiguiſſet: hunc extitiſſe, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiſcentem, Epheſi expectauiſſet, Romam ex legatione ipſe decedens: ueniſſetq; eodem Mytilenis mei ſalutandi, & uiſendi cauſa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio, facile princeps: perlibenter & Nigidium uidi: & Cratippum cognoui. Ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione conſumpſimus.

Deſunt multa.

quid eſt, quod ſemper ſit: neq; ullum habet ortum: & quod gignatur: nec unquam ſit. quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur: quod unum ſemper, atq; idem eſt: alterum quidem affert opinionem ſenſus, rationis expers, quod totum opinabile eſt. id gignitur, & interit: nec unquam eſſe uere poteſt. omne autem quod gignitur, ex aliqua cauſa gigni neceſſe eſt. nullius enim rei cauſa remota, reperiri origo poteſt. quocirca ſi is, qui aliquod munus efficere molitur, eam ſpeciem, quæ ſemper eſt eadem, intuebitur: atq; eam ſibi proponet exemplar: præclarum opus efficiat neceſſe eſt. ſin autem illam, quæ gignitur: nunquam illam quam expetet pulchritudinem conſequetur. omne igitur cœlum ſiue mundus, ſiue quo alio uocabulo gaudet: hoc à nobis nuncupatus ſit. de quo id primum conſideremus, quod principio eſt in omni quæſtione conſiderandum: ſemper ne fuerit nullo generatus ortu: an ortus ſit: an ab aliquo temporis principatu ortus eſt: quandoquidem cernitur, & tangitur, & eſt undiq; corporatus. omnia autem talia ſenſum mouent: ſenſuſq; mouentia quæ ſunt, eadē in opinatione conſidunt: quæ ortum habere, gigniq; diximus. nihil autem gigni poſſe ſine cauſis. atq; illū quidem quaſi parentem huius uniuerſitatis inuenire difficile: & cum iam inueneris indicare in uulgus nefas. rurſus igitur uidendum ille fabricator tanti operis, utrum ſit imitatus exemplar, id ne quod ſemper unum & idem, uti ſui ſimile, an id quod generatum ortumq; dicimus. Atq; ſi pulcher eſt hic mundus, ſi probus eius artifex: profecto ſpeciem æternitatis imitari maluit. ſin ſecus: quod ne dictu quidem fas eſt: generatum exemplum eſt pro

æterno ſecutus. non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi: quandoquidem neq; mundo quicquam pulchrius: neq; eius ædificatore præſtantius. ſi ergo generatus: ad id eſt effectus, quod ratione ſapientiaq; comprehenditur: atq; immutabili æternitate continetur. ex quo efficitur, ut ſit neceſſe hunc quem cernimus mundum, ſimulachrum æternum eſſe alicuius æterni. difficillimum autem eſt in omni conquiſitione rationis, exordium. de his igitur quæ diximus, hæc ſit prima diſtinctio, in omni oratione cum his rebus, de quibus uidetur explicata cognitio. itaq; cum de re ſtabili & immutabili diſputatur: oratio talis ſit, qualis ſit illa, quæ neq; redargui, neq; conuinci poteſt. cum autem ingreſſa eſt imitata, & effecta ſimulachra, bene agi putat, ſi ſimilitudinem ueri conſequatur. quantum enim ad id quod ortum eſt, æternitas ualet: tantum ad fidem ueritas. quo circa ſi forte de deorum natura, ortuq; mundi diſſerentes, minus id quod habemus animo conſequimur: ut tota dilucide, & plane oratio exornata ſibi conſtet: & ex omni parte ſecum ipſa conſentiat: haud ſanè erit mirum: contentiq; eſſe debetis, ſi probabilia dicentur. æquum eſt enim meminiſſe, & me, qui diſſeram, hominem eſſe, & uos, qui iudicatis: ut ſi probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur cauſam, quæ eum impullerit, qui hæc machinatus ſit, ut originem rerum, & molitionem nouam quæreret. probitate uidelicet præſtabat. probus autem inuidet nemini. itaq; omnia ſui ſimilia generauit. hæc nimirum gignendi mundi cauſa iuſtiſſima. nam cum conſtituiſſet Deus bonis omnibus explere mundum: mali nihil admiſcere: quoad natura patere- *

tur: quicquid erat quod in cernendi ſenſum caderet: id ſibi aſſumpſit, non tranquillum & quietum, ſed immoderate agitatum, et fluctuans. idq; ex inordinato in ordinem adduxit. hoc enim iudicabat eſſe præſtantius. fas autem nec eſt, nec unquam fuit, quicquam niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationē igitur habuiſſet: reperiebat nihil eſſe eorū, quæ natura cernerentur, non intelligens intelligente in toto genere præſtantius. quo circa intelligentiam in animo, animum concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectum eſſe pulcherrimum. quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri: ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt: hunc mundum animal eſſe: idq; intelligens: et diuina prouidentia conſtitutum. hoc poſito quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorum quidem, quæ ſunt nobis nota animantia. ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta. imperfecto autem nec abſoluto ſimile pulchrum eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal, quaſi particula quædam eſt: ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur: eius ſimilem mundum eſſe dicamus. omnes igitur qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur animantes, complexu rationis & intelligentiæ. ſic ut homines, hoc mundo & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadunt comprehenduntur. quod enim pulcherrimum in rerum natura, & intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimum eſt: cum deus ſimilem mundum efficere uellet: animal unum aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur effecit. recte ne igitur unum mundum dixerimus,

an ſint plures, an innumerabiles, dictu uerius & melius unus profecto: ſiquidem factus eſt ad exemplum. quod enim omnes animantis eos, qui ratione intelliguntur complectitur: id non poteſt eſſe cum altero. rurſus enim alius animans, qui eum contineat ſit neceſſe eſt; cuius partes ſint animantes ſuperiores: cœlumq; hoc ſimulachrum illius ultimi ſit, non proximi. quorum ne quid accideret, atq; ut hic mundus eſſet animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quod ſolus atq; unus eſſet, iccirco ſingularem deus hunc mundum, atq; unigenam procreauit. corporeum autem, & aſpectabile, itemq; tractabile omne neceſſe eſt eſſe, quod natum eſt. nihil porrò igni uacuum uideri poteſt: nec uero tangi quod careat ſolido: ſolidum autem nihil quod terræ ſit expers. quamobrem mundum efficere moliens deus, terram primum, ignemq; iungebat. omnia autem duo ad cohærendum tertium aliquid requirunt: & quaſi nodum, uinculumq; deſyderant. ſed uinculorum id eſt aptiſſimum atq; pulcherrimum, quod ex ſe, atq; de his quæ aſtringit, quammaxime unum efficit. id optime aſſequitur, quæ græce ἀναλογία, latine (audendum eſt enim quoniam hæc primum à nobis nouantur) comparatio proportione dici poteſt. quando enim trium uel numerorum, uel figurarum, uel quorumcunq; generum contingit, ut quod medium, ſit uti primum proportione, ita id poſtremo comparetur: uiciſſimq; ut extremũ cum medio, ſic medium cum primo conferatur: id quod medium eſt, tum primum fit: tum poſtremum: poſtrema uero & prima media fiunt. ita neceſſitas cogit, ut eadem ſint ea quæ deiuncta fuerunt. eadem autem cum facta ſint, efficitur, ut omnia ſint unum. quod ſi

uniuerſitatis corpus planum & æquabile explicare-tur: neq; in eo quicquam eſſet requiſitum: unum inte-riectum medium, & ſeipſum, & ea quibus eſſet in-terpoſitum colligaret. ſed cum ſoliditas mundo quære-retur: ſolida autem omnia uno medio nunquam, duo-bus ſemper copulentur: ita contingit ut inter ignem, & terram, aquam deus, animamq́; poneret: eaq; inter ſe compararet: & proportione coniungeret: ut quemad-modum ignis animæ, ſic anima aquæ, quodq́; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex con-iunctione cœlum ita actum eſt, ut ſub aſpectum, et ta-ctum cadat. itaq; & ob eam cauſam, & ab ijs rebus numero quatuor, mundi eſt corpus effectum, ea con-ſtructum proportione, quam dixi: ex quo ipſe ſe con-cordi quadam amicitia, & charitate complectitur: atq; ita apte cohæret: ut diſſolui nullo modo queat, niſi ab eodem à quo eſt ligatus. earum autem quatuor rerum, quas ſupra dixi, ſic in omni mundo omnes partes collocatæ ſunt: ut nulla pars huiuſce generis excederet extra: atq; in hoc uniuerſo ineſſent genera illa uniuerſa. id ob eas cauſas, primum ut mundus animans poſſit ex perfectis partibus eſſe perfectus: deinde ut unus eſſet, nulla parte unde altera gigne-retur relicta: poſtremo ne quis morbus eum poſſit, aut ſenectus affligere. omnis enim coagmentatio cor-poris, uel calore, uel frigore, uel aliqua impulſione uehementi labefactatur: & frangitur: & ad morbos ſenectutemq́; compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq́; deus: ut unum opus totum, atq; perfectum ex omnibus totis, atq; perfectis abſol-ueretur: quod omni morbo ſenio'ue careret. formam

autem, & maxime ſibi cognatam, & decoram dedit. à quo enim animante omnes reliquos contineri uellet animantes: hunc ea forma figurauit: qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & globoſus eſt fabricatus: quod σφαιροειδὴς græci uocant: cuius omnis extremitas paribus à medio radijs attingitur: idq; ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius: nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum, omnesq; partes ſimillimæ omnium, quoad eius præſtabat iudicio, diſſimilitudini ſimilitudo. omni autem totam figuram mundi leuitate circundedit. nec enim oculis egebat: quia nihil extra quod cerni poſſet relictum erat: nec auribus: quia ne quod audiretur quidem: neq; erant aere circunfuſa extrema mundi: ut reſpirationem requireret. nec uero deſyderabat, aut alimenta corporis, aut detractionem confecti, & conſumpti cibi. neq; enim ulla deceſſio fieri poterat, neq; acceſſio. neq; uero erat unde: ita ſe ipſe conſumptione & ſenio alebat ſui: cum ipſe per ſe, & à ſe, & pateretur, & faceret omnia. ſic enim ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit: ipſum ſe contentum eſſe mundum: neque egere altero. Itaque nec ei manus affixit: quia nec capiendum quicquã erat, nec repellendum: nec pedes, nec alia membra, quibus ingreſſus corpore ſuſtineret. motum enim dedit cœlo eum, qui figuratus ſit aptiſſimus: qui unus ex ſeptem motibus mentem atque intelligentiam cohiberet. maxima itaque una conuerſione, atq; eadem ipſe circum ſe torquetur, & uertitur. ſex autem reliquos motus, ab eo ſeparauit. itáq; eum ab omni erratione liberauit. ad hanc igitur conuerſio-

nem, quæ pedibus & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit deus is, qui erat de aliquando deo futuro cogitans. leuem eum efficit, & undique æquabilem, & à medio ad ſummum parem, & perfectum, atque abſolutum, ex abſolutis, atque perfectis. animum autem ut in eius medio collocauit. ita per totum tetendit. deinde eum circundedit corpore: & ueſtiuit extrinſecus: cœloq; ſoliuago & uolubili, & in orbem incitato complexus eſt: quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet: nec deſyderat alterum ſatis ſibi ipſe notus, & familiaris. ſic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum deniq; cum corpus ei effeciſſet inchoauit. neq; enim eſſet rectum minori parere maiorem. ſed nos multa inconſyderate ac temere dicimus. deus autem & ortu & uirtute antiquiorem genuit animum: eumq; ut dominum atq; imperantem obedienti præfecit corpori: idq; molitus tali quodam eſt modo. ex materia, quæ indiuidua eſt, & quæ ſemper uniuſmodi, ſuiq; ſimilis, & ex ea quæ corporibus diuidua gignitur, tertium materiæ genus admiſcuit ex duobus in medium: quod eſſet eiuſdem naturæ: & quod alterius: idq; interiecit inter indiuiduum, atq; id quod diuiduum eſſet in corpore. ea cum tria ſumpſiſſet: unam in ſpeciem temperauit: naturamq; illam, quam alterius diximus uel cum eadem coniunxit fugientem: & eius copulationis alienam permiſcens cum materia, cum ex tribus effeciſſet unum: idipſum in ea quæ decuit membra partitus eſt. iam partes ſingulas ex eodem, et ex altero, & ex materia temperauit. fuit autē talis illa partitio. unam principio partē detraxit

ex toto ſecundam autem primæ partis duplam deinde tertiam quæ eſſet ſecundæ ſeſqualtera, primæ tripla. deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet. quintam inde quæ tertiæ tripla tum ſextam octuplam primæ. poſtremo ſeptimam quæ ſeptem, & uiginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla & tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans: quas interuallis ita locabat: ut in ſingulis eſſent bina media. uix enim audeo dicere medietates: quas græci meſſótitas appellant. ſed quaſi ita dixerim ita intelligatur. erit enim planius. earum alteram, eadem parte præſtantem extremis, eademq́; ſuperatam, alteram pari numero præſtantem extremis pariq́; numero ſuperatam. ſeſqualteris autem interuallis, & ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis, ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat: cum particulam ſingulorum relinqueret. eius autẽ particulæ interuallo relicto habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemq́; in extremis: quam habent CCLVI *cum* CCXLIII *atq; ita permiſtum illud, ex quo hæc ſecuit: iam omne conſumpſerat. hanc igitur omnem coniunctionem duplicem in longitudinem diffidit: mediæq́; accommodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbem torſit: ut & ipſe ſecum, & inter ſe ex commiſſura, quæ è regione eſſet, iungerentur: eoq́; motu cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq́; modo ciebatur undiq; eſt eos circumplexus. atq; ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem: illum eiuſdem naturæ, hunc alterius notauit: eamq́; quæ erat eiuſdem detorſit à latere in dextram partem: hanc autem citi-*

mam & à media linea direxit ad leuam · ſed principatum dedit ſuperiori: quam ſolam indiuiduam reliquit · interiorem autem cum in ſex partes cœli diuiſiſſet: ſeptem orbis diſparis duplo, & triplo interuallo moueri iuſſit, contrarijs inter ſe curſibus · eorum autem trium fecit pares celeritates: ſed quatuor, & inter ſe diſpares, & diſſimiles trium reliquorum · animum igitur cum ille procreator mundi deus, ex ſua mente & diuinitate genuiſſet: tum deniq; omne quod erat concretum, atq; corporeum ſubſternebat animo: interiusq; faciebat: atq; ita medio medium accommodans copulabat · ſic animus à medio profectus, extremitatem cœli à ſuprema regione rotundo ambitu circuniecit: ſeſeq; ipſe uerſans, diuinæ, ſempiternæ, ſapientisq; uitæ induxit exordium · & corpus quidem cœli ſpectabile effectum eſt · animus autem oculorum effugit obtutum · eſt autem animus ex omnibus rationis, contentionisq; (ἁρμονία græce) ſempiternarum rerum, & ſub intelligentiam cadentium, compos & particeps: quo nihil ab optimo & præſtantiſſimo genitore melius procreatum · quippe qui ex eadem uinctus, alteráq; natura, adiuncta materia temperatione trium partium, pro portione compacta, ſe ipſe conuerſans, cum materiam mutabilem arripuiſſet: & cum rurſus indiuiduam atq; ſimplicem: per quam omnis mouetur, diſcernitq; quid ſit eiuſdem generis, & quid alterius: & cætera diiudicat, quid cuiq; rei ſit maxime aptum: quid quoq; loco, aut modo, aut tempore contingat: quæq; diſtinctio ſit inter ea, quæ gignantur, & ea quæ ſunt ſemper eadem · & in his quæ mutantur, cum in eodem, & in altero mouetur: ipſa per ſeſe ſine uoce, & ſine ullo ſo=

no, cum eandem partem attingit, qua ſenſus cieri poteſt: orbis illius generis alterius immutatus & rectus, omnia animo nuntiaq; denunciat: tum opiniones, adſenſioneſq; firmæ ueræq; gignuntur. cum autem in illis rebus uertitur, quæ manentes ſemper eædem, non ſenſu ſed intelligentia continentur.

Deſunt nonnulla.

ita uim ſuam natura conuertit: ut terram Lunæ curſus proxime ambiret: eiq; ſupra terram proxima Solis circumuectio eſſet. lucifer deinde & ſancta Mercurij ſtella, curſum habent Solis celeritati parem, ſed uim quandam contrariam: eaq; conuerſione quam inter ſe habent lucifer, Mercurius, Sol aliiq;, alios uincunt, uiciſſimq; uincuntur. Reliquorum ſyderum, quæ cauſa collocandi fuerit, quæq; eorum ſit collocatio in ſermonem alium differendum eſt: ne in eo quod attingendũ fuit, q̃ in eo, cuius cauſa id attigimus, longior ponatur oratio. quando igitur unumquodq; eorum ſyderum, curſum decorum eſt adeptum: ex quibus erat motus temporis conſignandus: colligatiſq; corporibus uinculis animalibus: tum animantia orta ſunt: eaq; imperio

parere didicerunt, tunc ex alterius naturæ motione tranſuerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eaq; hærentia, atq; impedita, cum alia maiorem luſtrarent orbem: alia minorem: tardiusq; maiorem: celeriusq; minorem: motu unius eiuſdemq; naturæ, quæ uelociſſime mouebantur, ea celeritate uinci à tardioribus, & cũ ſuperabant, ſuperari uidebantur. omnis enim orbis eorum, quaſi facilitatis inflexione uertebatur. quam bifariam contrarie ſimul procedentia efficiebant: ut quod eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo. atq; ut eſſet menſura quædam euidens: quæ in iſtis octo curſibus celeritates, tarditatesq; declararet: deus ipſe ſolem, quaſi lumen accendit ad ſecundum ſupra terram ambitum: ut quammaxime cœlũ omnibus colluceret: animantesq;, quibus uis eſſet doceri, ab eiuſdem motu & ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, uimq; cognoſcerent. nox igitur & dies ad hunc modum, & ob has generata cauſas, unum circuitum orbis efficit, ſapientiſſimum, atq; optimum. menſis autem quando luna luſtrato ſuo curſu, Solem conſecuta eſt: annus ubi Sol ſuum totum confecit, & peragrauit orbem. cæterorum autem ſyderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos, neq; nomen appellant: neq; inter ſe numero commetiuntur. itaq; neſciunt hos ſyderum errores id ipſum eſſe, quod rite dicitur, tempus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos. attamen illud proſpici, & intelligi poteſt, abſoluto, perfectoq; numero temporis, abſolutum, perfectumq; annum, tunc compleri deniq;: cum ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem caput rettulerunt: cumq; eos permenſus eſt idem, et ſemper ſui ſimilis orbis. has

igitur

igitur ob cauſas natæ aſtra ſunt: quæ per cœlum penetrantia ſolſtitiali ſe & brumali reuocatione conuerterent: ut hoc omne animal, quod uidemus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imitationem ſimillimum. & cætera quidem uſq; ad temporis ortum impreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. ſed quia nondum omne animal in mundo intus incluſerat: ex ea parte deficiebat ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere: totidem, & tales in hoc mundo ſecum cogitauit effingere. erant autem animantium genera quatuor, quorũ unum diuinum, atq; cœleſte: alterum pennigerum & aërium: tertium * terreſtre quartum. diuinæ animationis maxime ſpeciem faciebat ex igne: ita ut ſplendidiſſimus eſſet, & aſpectu pulcherrimus. cumq; ſimilem uniuerſitatis naturæ efficere uellet: ad uolubilitatẽ rotundauit: comiteq; eum ſapientia q̃optimæ mentis effecit: circumq; cœlũ æqualiter diſtribuit: ut hunc uarietate diſtinctũ, bene græci κόσμον, nos lucentẽ mundum nominaremus. dedit autem diuinis duo genera motus: unum quod ſemper eſſet in eodem æque, & idem in omnibus, atq; uno modo celeraret: alterum quod ante mouit in quam partem à conuerſione eiuſdem, & ſimilis, pelleretur. quinq; autem reliquis motibus orbem eum eſſe uoluit expertem, immobilem, & ſtantem. ex quo genere ea ſunt ſydera, quæ infixa cœlo non mouentur loco: quæ ſunt animantia, eáq; diuina: ob eamq; cauſam, ſuis ſedibus inhærent: & perpetuo manent. quæ autem uaga & mutabili ratione labuntur, ita generata ſunt: ut ſupra diximus. iam

uero terram altricem noſtram, quæ tranſiecto axe ſuſtinetur: diei noctiſq; effectricem, eandemq; cuſtodem: antiquiſſimam deorum uoluit eſſe eorum, qui intra cœlum gignerentur. fulſiones autem deorum, & inter ipſos deos conuerſiones, quæq; in orbibus eorum conuerſiones, anteceſſioneſq; eueniant, cumq; inter ſe pene contingant, eos qui prope copulentur contraria regione, & pone quos, aut ante labuntur, quiſq; temporibus à noſtro aſpectu obliteſcant, rurſuſq; emerſi errorem incutiant rationis expertibus, ſi uerbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulachro: earum rerum fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed hæc ſatis ſunt dicta nobis. quæ de deorum qui cernuntur, quiq; orti ſunt natura præfati ſumus, habeant hunc terminũ. reliquorũ autem, quos græci δαίμονας appellant: noſtri opinor, laris: ſi modo hoc recte conuerſum uideri poteſt: & noſſe, & nunciare ortum eorum maius eſt: q̃ ut profiteri ſcribere nos audeamus. credendum nimirum eſt ueteribus & priſcis, ut aiunt, uiris, qui ſe progeniem deorum eſſe dicebant. itaq; eorum uocabula nobis prodiderunt. noſſe autem generatores ſuos optime poterant: ac difficillime factu eſt à dijs ortis fidem non habere: quanq̃ nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: ſed quia de ſuis rebus notis uidentur loqui: ueteri lege, moriq; parendum eſt. ſic igitur, ut ab his eſt traditum, horum deorum ortus habeatur, atq; dicatur: ut oceanum ſalaciamq; cœli ſatu terræq; conceptu generatos, editoſq; memoremus: ex his phorcyn, Saturnum & opem: deinceps Iouem, atq; Iunonem, reliquos, quos fratres inter ſe, agnatoſq; uſurpare, atq; appel-

lare

lare uidemus, & eorum ut utamur ueteri uerbo, proſapiam. quando igitur omnes, & qui mouentur palamq; oſtenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipſi uolunt, creati ſunt: tum ad eos is deus, qui omnia genuit, fatur. hæc uos qui deorum ſatu orti eſtis attendite: quorum operum ego parens effectorq; ſum, quæ per me facta, non ſunt diſſoluta me inuito: quanq̃ omne colligatum, ſolui poteſt. ſed haud quaq̃ boni eſt, ratione uinctum uelle diſſoluere. ſed quoniam orti eſtis, immortales uos quidem eſſe, & indiſſolubiles non poteſtis: neutiq̃ tamen diſſoluemini: nec uos ulla mortis fata perimet: nec fraus ualentior, q̃ conſilium meum: quod maius eſt uinculum ad perpetuitatem ueſtram: q̃ illa quibus eſtis, tum cum gignebamini, colligati. quid ſentiam igitur cognoſcite. tria nobis genera reliqua ſunt: eaq; mortalia: quibus prætermiſſis, cœli abſolutio perfecta non erit. omnia enim genera animaliũ complexu non tenebit. teneat autem oportebit, ut eodem nequid abſit, quæ à me ipſo effecta ſint, quod deorum uitam poſſit adæquare. ut igitur mortali generentur conditione, uos ſuſcipite: ut illa gignatis: imiteminiq; uim meam: qua in ueſtro ortu me uſum eſſe meminiſtis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immortalium, quaſi gentiles eſſe debeant: diuini generis appellentur: teneantq; omnium animantium principatum: nobisq; iure & lege uolentes pareant: quorum nobis initium, ſtatusq; traditur à me: uos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. ita orientur animantes: quos & uiuos alatis: & conſumptos ſinu recipiatis. hæc ille dixit. deinde ad temperationem ſuperiorem

reuertit : in qua omnem animum uniuerſæ naturæ temperans permiſcebat : ſuperisq; permiſtionis reliquias fundens æquabat, eodē modo fermè : niſi quod non ita incorrupta, ut ea quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundum ſumebat, atq; tertium. toto igitur omnino conſtituto ſyderibus parem numerum diſtribuit animorum : & ſingulos adiunxit ad ſingula : atq; ita quaſi in currum uniuerſitatis impoſuit : commonſtrauitq; leges fatales, ac neceſſarias : & oſtendit primum ortum unum fore omnibus : eumq; moderatum, atq; cōſtantem, nec ab ullo imminutum : conſatis autem, & quaſi ſparſis animis, fore uti certis temporum interuallis, oriretur animal : quod eſſet ad cultum deorum aptiſſimum. ſed cum duplex eſſet natura generis humani: ſic res habebant: ut præſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri uiri. cum autem animis corpora, cum neceſſitate inſeuiſſet : cumq; ad corpora neceſſitate acceſſio fieret, tum abſceſſio : neceſſe erat ſenſum exiſtere unum, communemq; omnium uehementiore motu excitato, coniunctoq; naturæ : deinde uoluptate & moleſtia mixtum amorem: poſt iram & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes : quos qui ratione rexerit, iuſte uixerit: qui autem his ſe dederit, iniuſte. atq; ille, qui recte & honeſte curriculum uiuendi à natura datum confecerit : ad illud aſtrum, quo cum aptus fuerit reuertetur : qui autem immoderate & intemperate uixerit : eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet: & ſi ne tum quidem finem uitiorum faciet : grauius etiam iactabitur : & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum, & ferarum transferetur:

transferetur: neq; malorum terminum prius aſpiciet: ꝗ illam ſequi cœperit conuerſionem quam habebat in ſe eiuſdem, & unius ſimul innatam & inſitam. quod tum eueniet, cum illa quæ ex igne, aere, aqua, atq; terra turbulenta, & rationis expertia inſederint: deniq; ratione depulerit: & ad primam atq; optimã affectionẽ animi peruenerint. Quæ cum ita deſignaſſet: ſeſéq; ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſámq; poſuiſſet: aliosq; in terra, alios in Luna, alios in reliquas mundi partes, quæ ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. Poſt autem ſationem eam, dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent: quantúmq; eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne & quæ ſequentia eſſent perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animanti principem quàm ſe ducémq; præberet: uitámq; eius pulcherrime regeret, & gubernaret: niſi quatenus ipſe beneficijs, ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. atq; is quidem qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebantur: itaq; cum accepiſſent immortale principium, mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aëris à mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur: eaſq; inter ſe copulabant, haud iiſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati: ſed talibus quæ cerni non poſſent, propter paruitatem: crebris quaſi cuneolis iniectis, unum efficiebant ex omnibus corpus: itémq; in eo influente atq; effluente animo diuino am-

bitus illigabant. itaq; illi in flumen immerſi, neq; tenebant: neq; tenebantur: ſed ui magna tum ferebant: tum ferebantur. ita totum animal mouebatur illud quidem, ſed immoderate & fortuitu: ut ſex motibus ueheretur: nam & ante & pone, ad læuam, & ad dextram, et ſurſum, et deorſum, modo huc, modo illuc.

Multa deſunt.

ſed ſi in ſplendore conſedit: tum uel eadem ſpecies, uel interdum immutata redditur: cum ignis oculorum, cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confundit, & contulit. dextra autem uidentur, quæ læua ſunt: quia contrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. reſpondent autem dextra dextris, læua læuis conuerſione luminum: cum ea inter ſe non cohæreſcunt. id fit, cum ſpeculorum leuitas hinc, illincq; altitudinem aſſumpſit: & ita dextra detruſit in læuam partem oculorum: læuáq; in dextram. ſupina etiam ora cernuntur depulſione luminum: quæ conuertens inferiora reddit, quæ ſunt ſuperiora. atqui hæc omnia ex eo genere ſunt, quæ rerum adiuuant cauſas. quibus utitur miniſterijs deus, cum optimi ſpeciem, quo ad fieri poteſt efficit. ſed æſtimant pleriq; non hæc adiuuantia cauſarum, ſed has ipſas eſſe omnium cauſas: quæ uim habeant frigoris & caloris, concretionis, & liquoris: careant autem omni intelligentia, atq; ratione.

*ratione· quæ niſi in animo, nulla alia in natura repe-
riantur · animus autem ſenſum omnem effugit oculo-
rum · at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora
ſunt: eáq; cernuntur · Illum autem qui intelligentiæ
ſapientiæq; ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelli-
gentis ſapientiſq; naturæ primas cauſas conquirere:
deinde ſecundas cauſas rerum earum, quæ neceſſario
mouent alias, ipſæ ab alijs mouentur · quo circa nobis
ſic cerno eſſe faciendum: ut de utroq; nos quidem di-
camus genere cauſarum ſeparatim: tam de his, quæ
cum intelligentia ſunt efficientes pulcherrimarum re-
rum, atq; optimarum: & de his, que uacãtes, pru-
dentia, inconſtantia, perturbata, quæq; efficiunt· ac de
oculorum quidem cauſis, ut haberent eam uim, quam
nunc habent, ſatis ferme eſſe dictum puto · maxima
autam eorum utilitas donata humano generi deorum
munere deinceps explicatur · rerum enim optimarum
cognitiones nobis oculi attulerunt · nam hæc quæ eſt
habita de uniuerſitate oratio, à nobis haud unq̃ eſſet
inuenta: ſi neq; ſydera, neq; Sol, neq; cœlum ſub oculo=
rum aſpectum cadere potuiſſent · nunc uero dies noc=
teſq; oculis cognitæ, tum menſium, annorumq; conuer=
ſiones, ad numerum machinatæ ſunt: & ſpatium tem=
poris dimenſæ ſunt: & ad queſtionem totius naturæ
impulerunt · quibus ex rebus philoſophiam adepti
ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum præſtan=
tius, neq; datum eſt mortalium generi deorum con-
ceſſu, atq; munere: neq; dabitur·*

Multa deſunt·

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM.

ET ſi tibi omnia ſuppetunt: quæ conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poſſunt: tamen amore noſtro non ſum arbitratus alienum, ad te pſcribere ea, quæ mihi ueniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: non ut aliquid ex ijs noui adijcerem: ſed ut ea, quæ in re diſperſa, atq; infinita uiderentur eſſe, ratione, et diſtributione, ſub uno aſpectu ponerentur. quanquam plurimum natura ualet: tamen uidetur in paucorum menſium negocio poſſe ſimulatio naturam uincere. Ciuitas quæ ſit cogita: quid petas: qui ſis. propè quotidie ad forum tibi deſcendenti meditandum hoc ſit: nouus ſum: conſulatum peto: Roma eſt. nominis nouitatem dicendi gloria maxime ſubleuabis. ſemper ea res plurimum dignitatis habuit. non poteſt qui dignus habetur patronus conſularium: indignus conſulatu putari. quamobrem, quoniam ab hac laude proficiſceris: & quicquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendum uenito: quaſi in ſingulis cauſis iudicium de omni ingenio futurum ſit. Eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata ac prompta ſint cura: & ſæpe quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius recordare. deinde & amicorum multitudo, & genera appareant. habes enim ea, quæ noui habuerunt omnes: publicanos, totum ferè equeſtrem ordinem, multa præterea

municipia, multos abs te defenſos homines cuiuſq; ordi-nis, aliquot collegia, præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem & frequentiam. hæc cura & ut teneas commendando, et rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua cauſa, referendæ gratiæ, & qui uolunt, obligandi tui tempus ſibi aliud nullum fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare poſſe nouum hominem: hominum nobilium uoluntas, & maxime conſularium. prodeſt, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipſis illo loco, ac numero dignum putari. hi rogandi omnes ſunt diligenter: & ad eos allegandum: perſuadendumq; eſt ijs: nos ſemper cum optimatibus de repub. ſenſiſſe: minime populares fuiſſe: ſi quid locuti populariter uidemur: id nos eo conſilio feciſſe: ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus: ut eum, qui plurimum poſſet, aut amicum in noſtra petitione haberemus: aut certe non aduerſarium. præterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas: uel ut teneas ſtudioſos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut ſciant, quantum in his putes eſſe. ſi adduxeris, ut ij qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiam nouitatem tuam adiuuat: ꝙ eiuſmodi nobiles tecum petunt: ut nemo ſit, qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, ꝗ tibi uirtutem prodeſſe oportere. Iam P. Galbam, & L. Caſſium ſummo loco natos, quis eſt qui petere conſulatum putet? uides igitur ampliſſimis ex familijs homines, qui ſine neruis ſint tibi pares eſſe non poſſe. At Antonius & Catilina moleſti ſunt. immo homini nouo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo.

apud eos qui res iudicant, optandi competitores, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes. eorum alterius bona proſcripta uidimus: uocem deniq; audiuimus iurantis ſe Romæ, iudicio æquo cum homine græco certare non poſſe: & ex ſenatu ciectum ſcimus. optima uero cenſorum exiſtimatione in prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera: q ad tabulam, quos poneret non habebat. quo tamen in magiſtratu amicam, quam palàm domi haberet, de machinis emit. In petitione autem conſulatus caupones omnes hic compilare per turpiſſimam legationem maluit: quàm adeſſe: & populo ro. ſupplicare. Alter uero dij boni, quo ſplendore eſt? primum nobilitate eadem qua Catilina. num maiore? non, ſed uirtute. Quamobrem qui inanius umbram ſuam metuit; hunc negliges quidem? natum in patris egeſtate, educatum in ſororis ſtupris, corroboratum in cæde ciuium, cuius primus ad remp. aditus in equitibus Romanis occidendis fuit. Nam illis quos meminimus gallis, qui tum Titinniorum, ac Vanniorum, ac Tanuſiorum capita demebant, Scylla unum Catilinam præfecerat. in quibus ille hominem unum optimum Q. Caucilium ſororis ſuæ uirum, equitem Ro. nullarum partium, cum ſemper natura, tum etiam ætate iam quietum, ſuis manibus occidit. quid ego nunc dicam petere eum tecum conſulatum, qui hominem chariſſimum populo ro. M. Marium inſpectante Po. Ro. uirgis per totam urbem ceciderit? ad buſtum egerit? ibi omni cruciatu lacerarit? uiuo ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit: cum ſiniſtra capillum eius à uertice teneret: caput ſua manu tulerit: cum inter di-

gitos eius riui ſanguinis fluerent · qui poſtea cum hiſtrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit: ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet · qui nullum in locum tam ſanctum ac tam religioſum acceſſit: in quo non, & ſi in alijs culpa non eſſet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſuſpitionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atrijs, Sapalas, & Caruilios, ex equeſtri ordine, Pompilios, & Cneios ſibi amiciſſimos compararit: qui tantum habet audaciæ: tantum nequitiæ: tantum deniq; in libidine artis, & efficacitatis: ut parentum propè in gremijs prætextatos liberos conſtuprarit · quid ego nunc tibi de Africa · quid de teſtium dictis ſcribam? nota ſunt: & ea tu ſæpius legito · Sed tamen hoc mihi non prætermittendum uidetur, ꝙ primum tam egens ex eo iudicio diſceſſit: quàm quidem iudices eius ante illud iudicium fuerunt · deinde tam inuidioſus: ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur · Res ſe ſic habet: ut magis timeat, etiam ſi quieuerit: quàm ut contemnat, ſi quid commouerit · Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt: quàm nuper homini nouo C. Cælio · ille cum duobus hominibus, ita nobiliſſimis petebat: ut tamen in ijs omnia pluris eſſent quàm ipſa nobilitas: ſumma ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma ratio, ac diligentia petendi · tamen eorum alterum, cum deeſſet alter, Cælius etiam cum multo eſſet inferior genere, ſuperior nulla re penè, ſuperauit · quare ſi facies ea, quæ tibi natura, & ſtudia, quibus uſus es ſemper, largiuntur: quæ temporis tui ratio deſyderat: quæ potes: quæ debes: non erit difficile certamen ijs competitoribus, qui nequa-

quam ſunt tam genere inſignes, quàm uitijs nobiles. Quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt? qui uelit uno ſuffragio duas in rem publicam ſicas diſtringere? Quoniam igitur quae ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicendum uidetur. Conſulatum petis: quo honore nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locum ciuitatis: atq; ita ſummum: ut forti homini, diſerto, innocenti, multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm cæteris afferat. noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu cum idem ſis adeptus: quid dignitatis habiturus ſis. eos uero qui conſularibus familijs nati, locum maiorum conſecuti non ſunt: ſuſpicor tibi, niſi qui admodum te amant, inuidere. etiam nouos homines prætorios exiſtimo, niſi qui tuo beneficio iuncti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. iam in populo quàm multi inuidi ſunt: quàm multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati. uenire tibi in mentem certe ſcio, eſſe etiam nonnullos tibi iratos ex ijs cauſis, quas egiſti neceſſe eſt. iam illud tute circunſpicito: quod ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti: num quos tibi putes ob eam cauſam eſſe amicos? quamobrem cum & ſummum locum ciuitatis petas: & uideas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia, beneficijs, &

officijs, & uetuſtate, & facilitate, ac iucunditate naturæ parta eſſe oportet. ſed hoc nomen amicorum in petitione latius patet quàm in cætera uita. quiſquis eſt enim, qui oſtendat aliquid in te uoluntatis: qui colat: qui domum uentitet: is in amicorum numero eſt habendus. ſed tamen, qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore, cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius neceſſitudinis, his, charum & iucundum eſſe maxime prodeſt. deinde ut quiſq; optimus, ac maxime domeſticus, ut is amet quiſq; fideliſſimum eſſe te cupiat, ualde elaborandum puto, ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut deniq; liberti, poſtremo etiam ſeruitus. nam fere omnis ſermo ad forenſem famam à domeſticis emanat authoribus. deinde inſtituendi ſunt cuiuſcunq; generis amici ad ſpeciem hominis illuſtris honore ac nomine: qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant: tamen afferunt petitori aliquid dignitatis ad iuſtitiam obtinendam. Magiſtratus, ex quibus maxime Conſ. deinde Tr. Pl. ad conficiendum centurias homines excellenti gratia, qui tribuent centuriam, ut aliquod ex te beneficium, aut habent, aut ut habeant ſperent, eos prorſus magnopere compara & confirma. nam per hos annos homines ambitioſi uehementer omni ſtudio, atq; opere laborarunt, ut poſſent à tribulibus ſuis ea, quæ peterēt, impetrare. hos tu homines quibuſcunq; rationibus poteris, ut ex animo, atq; ut ex illa ſumma uoluntate tui ſtudioſi ſint, laborato. Quod ſi ſatis grati homines eſſent: illa omnia parata eſſe debebant. ſicut parata eſſe concerno. nam hoc biennio quattuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti: M. Fun-

dani. Q. alli, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in cauſis ad te deferendis quidnam eorum ſodales recæperint & confirmarint, ſcio. nam interfui. quare hoc tibi faciendum eſt: ut idem ab ijs quod debent exigas, ſepe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant nullum tempus aliud ſe unquam habituros reſtituendæ gratiæ. profecto homines & ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad ſtudium ſeruandum excitabuntur. et omnino quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maxime initiata eſt, quod cauſarũ defenſionibus adeptus es: fac ut plane ijs in rebus quos deuinctos tenes, deſcriptum, ac diſpoſitum ſuum cuiq; munus ſit. Et quemadmodum memini, ꝙ nulla in re illis unquam moleſtus fuiſti, ſic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reſeruaſſe. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolentiam, atq; hæc ſuffragandi ſtudia ducuntur: beneficio, ſpe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendũ eſt, quemadmodũ cuiq; horum generi ſit inſeruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut ſatis cauſæ putent ſe ad ſtudium ſuffragationis dediſſe: ne dum ij quibus ſaluti fuiſti: quos tu habes plurimos. & intelligant, ſi hoc tuo tempore non ſatisfecerint, ſe probatos nemini unquam fore. Quod cum ita ſit: tamen rogandi ſunt: atq; etiam in hanc opinionem adducendi: ut qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uiciſſim nos obligari adhuc poſſe uideamur. qui autem ſpe tenentur: quod genus hominum multo eſt diligentius, atq; officioſius: ijs fac ut propoſitum, ac paratum auxilium tuum eſſe uideatur: deniq; ut ſpe-

ſtatorem te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentem: ut uidere te plane atq; animaduertere quantum ab unoquoq; proficiſcatur appareat. tertium illud genus eſt ſtudiorum uoluntarium: quod agendis gratijs, accommodandis ſermonibus ad eas rationes propter quas quisq; ſtudioſus eſſe uidebitur, ſignificanda erga illos pari uoluntate, adducenda amicitia in ſpem familiaritatis, et conſuetudinis confirmari oportebit. Atq; in ijs omnibus generibus iudicato et perpendito quantum quisq; poſſit: ut ſcias & quemadmodum cuiq; inſeruias: & quid à quoq; expectes, & poſtules. ſunt enim quidam homines in ſuis ciuitatibus, & municipijs gratioſi: ſunt diligentes, & copioſi: qui etiam ſi antea non ſtuduerunt huic gratiæ: tamen ex tempore elaborare eius cauſa, cui debent, aut uolunt, facile poſſunt. His hominum generibus ſic inſeruiendum eſt: ut ipſi intelligant te uidere quid à quoq; expectes: ſentire quid accipias: meminiſſe quid acceperis. Sunt autem alij: qui aut nihil poſſunt: aut etiam odio ſunt tribulibus ſuis: nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore. hos internoſcas: & uideto: ne ſpe in aliquo maiore poſita, præſidij parum comparetur. & quanquam partis & fundatis amicitijs fretum ac munitum eſſe oporteret: tamen in ipſa petitione amicitiæ permultæ, ac perutiles comparantur. nam in cæteris moleſtijs, habet hoc tamen petitio commodi: ut poſſis honeſte, quod in cætera uita non queas: quoſcunq; uelis adiungere ad amicitiam: quibus cum ſi alio tempore agas, ut te utantur: abſurde facere uideare. in petitione autem niſi id agas, & cum multis, & diligenter: nullus petitor eſſe uideare.

dedáre. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem: niſi ſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorũ ſit adiunctus: à quo non facile ſi contenderis impetrare poſſis: ut ſuo beneficio promereatur, ſe ut ames: & ſibi ut debeas: modo intelligant te magni æſtimare: ex animo agere: bene ſe ponere: fore ex eo non breuem & ſuffragatoriam, ſed firmam & perpetuam amicitiam. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis ſit: qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiæ tecum conſtituendæ: prætermittat: præſertim cum id tibi caſus afferat: uti tecum petant, quorum amicitia, aut contemnenda, aut fugienda ſit: & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non aſſequi, ſed ne incipere quidem poſſint. Nam quid incipiat Antonius homines adiungere, atq; inuitare ad amicitiam? quos per ſe ſuo nomine appellare non poſſit? mihi quidem ſtultius nihil uidetur: quàm exiſtimare eum ſtudioſum tui: quem non noris. Eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo: quem homines ignoti, nullis ſuffragantibus meritis honore afficiant. nanq; ut homo iners, ſine officio, ſine ingenio, cum infamia, nullis amicis ſeptus, hominem plurimorum ſtudio, atq; omnium bona exiſtimatione munitum, præcurrat, ſine magna culpa negligentiæ fieri non poteſt. quamobrem omnes centurias multis & uarijs amicitijs, cura ut confirmatas habeas: & primum id quod ante oculos eſt, Senatores, equiteśq; romanos, cæterorum hominum nouos homines & gratioſos complectere. multi homines urbani & induſtrij, multi libertini gratioſi. in foro nanq; uerſantur. quos per te, quos

per communes amicos poteris ſumere, cura ut tui cupidi ſint: elaborato: appetito: allegato: ſummo beneficio te afficere oſtendito. deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uicinitatum. Ex ijs principes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris: per eos reliquam multitudinem facile tenebis. poſtea totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi diſtributam, comprehenſamq́; habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum deniq; Italiæ ne quem eſſe patiare: in quo non habeas firmamenti, quod ſatis eſſe poſſit. perquiras etiam & inueſtiges homines ex omni regione: eoſq́; cognoſcas: appetas: confirmes: cures ut in ſuis ciuitatibus tibi aliquos petant: & tua cauſa, quaſi candidati ſint. uolent te amicum, ſi ſuam à te amicitiam expeti uidebunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem pertinet, conſequere. homines municipales, ac ruſticani nomine tantum noti in amicitia ſe eſſe arbitrentur. ſi uero etiam præſidij ſe aliquid ſibi conſtituere putant: non amittunt occaſionem promerendi. Hos cæteri, & maxime tui competitores, ne norunt quidem: tu & noſti: & facile cognoſces: ſine quis amicitia eſſe non poteſt. neq; id tamen ſatis eſt, tam & ſi magnum eſt: ſed ut conſequatur ſpes utilitatis, atq; amicitiæ: ne nomenclator ſolum, ſed amicus etiam bonus eſſe uideare. Ita cum & hos ipſos propter ſuam ambitionem, qui apud tribules ſuos plurimum gratia poſſint, ſtudioſos in centurijs habebis: & cæteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ualent, cupidos tui conſtitueris: in optima ſpe eſſe debebis. Iam equi-

tum

tum centuriæ multo facilius mihi diligentia poſſe teneri uidentur. primum cognoſcendi ſunt equites: deinde adipiſcendi. multo enim facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam ætas adiungitur. deinde habebis tecum ex iuuentute optimum quenq;, & ſtudioſiſſimum humanitatis. tum equeſter ordo ſequetur illius authoritatem ordinis: ſi abs te adhibebitur ea diligentia: ut non ordinis illius authoritatem ſolum uoluntate, ſed etiam ſingulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. iam ſtudia adoleſcentulorum, in ſuffragando, in obeundo, in nunciando, in aſſectando mirifice, & magna & honeſta ſunt. Et quoniam aſſectationis mentio facta eſt: id quoq; curandum eſt: ut quottidiana cuiusq; generis, & ordinis, & ætatis utare. nam ex ea ipſa copia, coniectura fieri poterit, quantum ſis in ipſo campo uirium, ac facultatis habiturus. Huius autem rei tres partes ſunt: una ſalutatorum cum domum ueniunt: altera deductorum: tertia aſſectatorum. In ſalutatoribus, qui magis uulgares ſunt: & ad hanc conſuetudinem, quæ nunc eſt plures ueniunt: hoc efficiendum eſt: ut hoc ipſum minimum officium eorum, tibi gratiſſimum eſſe uideatur. Qui domum tuam uenient, ijs ſignificato te animaduertere: & eorum amicis, qui illis renuncient, oſtendito: ſæpe ipſis dicito. ſic homines ſæpe, cum obeunt plures competitores: & uident unum eſſe aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat: ei ſe dedunt: deſerunt cæteros: minutatim ex communibus proprij, ex fucoſis firmi ſuffragatores euadunt. Iam illud teneto diligenter: ſi eum, qui tibi promiſerit, fucum, ut dicitur, facere uelle ſenſeris: ut te id audiſſe aut

ſcire diſſimules: ſi quis tibi ſe purgare uolet, quod ſuſpe ctũ eſſe arbitretur: affirmes te de illius uoluntate nunquam dubitaſſe: nec debere dubitare. is enim qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. Scire autem oportet quo quiſq; animo ſit: ut etiam quantum cuiq; confidas conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt q̃ ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atq; oſtendito: & quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatem, quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere, aſſidua aſſectatorum copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs planè hoc munus exige: qui per ætatem, ac negocium poterunt, ipſi tecum ut aſſidui ſint. qui ſi ſectari non poterunt: neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant. Valde ego te uolo, & ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. Præterea magnam affert laudem, & ſummam dignitatem: ſi ij tecum erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. hæc tu planè ab ijs poſtulato: ut quoniam nulla impenſa, per te alij rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt: nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint: hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum ſtudijs, hæc omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit prætermittendum non uidetur. fraudis, atq; inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio: quibus rebus beneuolus, &

ſimulator

ſimulator dijudicari poſſit. tantum eſt huius temporis admonere. ſumma tua uirtus eoſdem homines, & ſimulare tibi eſſe amicos, & inuidere coget: quamobrem ἐπιχάρμιον illud teneto: neruos atq; artus eſſe ſapientiæ, non temere credere. & cum tuorum amicorum ſtudia conſtitueris: tum etiam obtrectatorum, atq; aduerſariorum rationes, & genera cognoſcito. hæc tria ſunt: unum ex ijs, quos læſiſti: alterum, qui ſine cauſa non amant: tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos læſiſti cum contra eos pro amico diceres, his te purgato plane: neceſſitudines commemorato: in ſpem adducito: te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam contulerint, pari ſtudio, atq; officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos, aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura delinies, dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uoluntas erit abs te, propter competitorum amicitias alienior: his quoque inſerui oratione qua ſuperioribus: & ſi probare poteris, te in eos ipſos competitores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs conſtituendis ſatis dictum eſt: dicendum eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione uerſatur. Ea deſyderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, ſpem in republica. Primum id quod facis, ut homines noris, ſignifica ut appereat: & auge: ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum uidetur. Deinde id quod natura non habes, induc in animum ita ſimulandum eſſe, ut natura facere uideare. nam comitas tibi neceſſe eſt, ea, quæ bono ac ſuaui homine digna ſit. ſed opus eſt magnopere blanditia: que

etiam ſi uitioſa eſt, & turpis in cætera uita: tamen in petitione neceſſaria. Tibi enim cum deteriorem aliquem aſſentando facit: improba eſt: cum amiciorem: non tam uituperanda. petitori uero neceſſaria eſt: cuius & frons, & uultus, & ſermo, ad eorum, quoſcunque conuenerit, ſenſum, & uoluntatem commutandus eſt. Iam aſſiduitatis nullum eſt præceptum: uerbumq́; ipſum docet, quæ res ſit. prodeſt quidem uehementer nusquam deeſſe. ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, non ſolum eſſe Romæ, atq; in foro: ſed aſſidue petere: ſæpe eoſdem appellare: non committere, ut quisq̃ poſſit re dicere quod eius ſit conſequi poſſis: ſi abs te non ſit rogatum: & ualde ac diligenter rogatum. Benignitas autem late patet: & eſt in re familiari. quæ quanq̃ ad multitudinem peruenire non poteſt: tamen ab amicis laudatur: & multitudini grata eſt. eſt in conuiuijs: quæ facete abs te, & amicis tuis concelebrentur: & paſſim, & tributim: eſt etiam in opera: quam peruulga, & communica. cura ut aditus ad te diurni atq; nocturni pateant, neq; foribus ſolum ædium tuarum, ſed etiam uultu, & fronte, quæ eſt animi ianua. quæ ſi ſignificant uoluntatem abditam eſſe ac retruſam: parui refert patere hoſtium. homines enim non modo promitti ſibi, præſertim quæ a candidato petant, ſed etiam large ac honorifice promitti uolunt. quare hoc quidem facile præceptum eſt: ut quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe, ac libenter eſſe facturum. illud difficilius, & magis ad tempus, q̃ ad naturam accommodatum tuam: quod facere non poſſis, ut id iucunde neges: quorum alterum eſt boni uiri alterũ boni petitoris. nam cum id petitur, quod honeſte, aut

ſine

ſine detrimento noſtro promittere non poſſumus: quomodo ſi quis roget, ut contra amicum aliquam cauſam recipiamus: belle negandum eſt: ut oſtendas neceſſitudinem: demonſtres quam moleſte feras: alijs te id rebus exacturum eſſe perſuadeas. Audiui hoc dicere quendam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet: gratiorem ſibi fuiſſe orationem eius, qui negaſſet: quam illius, qui recepiſſet. Sic homines fronte, & oratione magis, q̃ ipſo beneficio, re'q; capiuntur. Verum hoc probabile eſt. illud alterũ ſubdurum tibi homini plane perito ſuadere. ſed tamen tempori tuo conſulam. qbus enim te propter aliquod officiũ neceſſitudinis affuturũ negaris: tamen ij poſſunt abs te placati æqui'q; diſcedere. qbus autẽ iciro negaris, qđ te impeditũ eſſe dixeris aut amicorũ negocijs, aut grauioribus cauſis, aut ante ſuſceptis: inimici diſcedunt: omnes'q; hoc animo ſunt, ut ſibi te mentiri malint, quam negare, C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat: ſe operam ſuam, quod non contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus: impartire ijs, apud quos optime poni arbitraretur. ideo'q; ſe negare nemini: quod ſæpe accideret cauſa, cur is, qui pollicitus eſſet uacuus foret plusq̃ putaret: neq; poſſe domum eius compleri, qui tantummodo reciperet, quantum uideret ſe obire poſſe. caſu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris: illa que credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſa non agantur. deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is, cui mendacium dixeris. id ſi promittas: & incertum eſt, & in diem, & in paucioribus. ſin autem id neges: ſtatim abalienant ſe, & inimicantur. plures enim multo ſunt qui rogant, ut uti liceat opera alterius: q̃

qui utantur. quare ſatius eſt, ex ijs aliquos aliquando tibi in foro iraſci: quàm omnes continuo domi: preſertim cum multo magis iraſcantur ijs, qui negent, quàm ijs, quem uideant ea cauſa impeditum, ut facere quod promiſit cupiat, ſi ullo modo poſſit. Ac ne uidear aberraſſe à diſtributione mea: qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem: hoc ſequor: hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia, q̃ ad popularem famam pertinere. & ſi ineſt aliquod dictum ex illo genere benigne reſpondere, ſtudioſe inſeruire negocijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico: quibus multitudinem capere poſſis: ut de nocte domus compleatur: ut multi ſpe tui præſidij teneantur: ut amiciores abs te diſcedant quàm acceſſerint: ut quam pluri-morum aures optimo ſermone compleant. Sequitur enim, ut de rumore dicendum ſit. cui maxime ſeruiendum eſt. ſed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione: eadem ad celebrandum rumorem ualent: dicendi laus, ſtudia publicanorum, & equeſtris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adoleſcentulorum frequẽtia, eorum qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipijs multitudo eorum, quos tua cauſa ueniſſe appareat, bene homines noſſe, comiter appellare, aſſidue, ac diligenter petere, benignum, ac liberalem eſſe, bene loqui exiſtimare, domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adſit, ſatisfiat oratione omnibus, re, operáq; multis proficiat, in id quod fieri poteſt laborare, & arte, & diligentia, non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat: ſed ut in ijs ſtudijs populus ipſe uerſetur. Iam urbanam illam multitudinem, & eorum ſtudia qui conciones tenent,

quæ

quæ adeptus es in Pompeio ornando, in Manlij cauſa recipienda, Cornelio defendendo: excitanda nobis ſunt: quæ adhuc habuit nemo: quin idem ſplendorem omnium, uoluntateſq; haberet. Efficiendum etiam illud eſt, ut ſciant omnes, Cn. pompei ſummam erga te eſſe uoluntatem: & uehementer ad illius rationes te id aſſequi, quod petis pertinere. Poſtremo tota petitio cura ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida, ut popularis: ut habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatẽ: ut, etiam ſi quid poſſit, ne competitoribus tuis exiſtat, aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata, ad eorũ mores, infamia. Atq; etiam in hac petitione maxime uidendum eſt, ut ſpes reip. bona de te ſit, & honeſta opinio. Nec tamen in petendo resp. compeſcenda eſt, neq; in Senatu, neq; in concione. ſed hæc ſunt tibi retinenda ut Senatus te exiſtimet ex eo, quod ita uixeris, defenſorem authoritatis ſuæ fore: equites Ro. boni, & locupletes ex uita acta te ſtudioſum ocij ac rerum tranquillarum: multitudo, ex eo duntaxat quod oratione in cõcionibus, ac iudicio popularis fuiſti, te à ſuis commodis alienum non futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis commotionibus matutinis: quo tibi quotidie ad forum deſcendenti, meditandum eſſe dixeramus. nouus ſum: Conſulatum peto. tertium reſtat, Roma eſt: ciuitas ex nationum conuentu conſtituta: in qua multæ inſidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uerſentur: multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum maleuolentia, multorum ſuperbia, multorum odia ac moleſtia perferenda eſt. Video eſſe magni conſilij, atq; artis, in tot hominum cuiuſq; modi uitijs, tantiſq;

uerſantem, uitare offenſionem: uitare fabulam: uitare inſidias: eſſe unum hominem accomodatum ad tantam morum, ac ſermonum, ac uoluntatum uarietatem. quare etiam atq; etiã perge tenere iſtam uiam, quam inſtituiſti: excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines: & alliciuntur: & ab impediendo, ac lædendo repelluntur. & quoniam in hoc uel maxime uitioſa eſt ciuitas: quod largitione interpoſita uirtutis, ac dignitatis obliuiſci ſolet: in hoc fac ut te bene noris: id eſt ut intelligas eum eſſe te: qui iudicij ac periculi metum maximum competitoribus afferre poſſis. fac itaq;, ut ſe abs te cuſtodiri, atq; obſeruari ſciant. cum diligentiam tuam, tum authoritatem uimq; dicendi, tum profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium pertimiſcent. Atq; hæc ita te uolo illis proponere: ut uideare occaſionem non meditari: ſed ut hoc terrore facilius hoc ipſum quod agis conſequare. Et plane ſic contende omnibus neruis, ac facultatibus: ut adipiſcamur quod petimus. Video eſſe nulla comitia tam inquinata largitione: quibus non gratis aliquæ centuriæ renuncient, ſuos ſibi maxime neceſſarios. Quare ſi aduigilamus pro rei dignitate: & ſi noſtros ad ſummum ſtudium beneuolos excitamus: & ſi hominibus ſtudioſis gratioſiſq; noſtri, ſuum cuiq; munus deſcribimus: & ſi competitoribus iudicia proponimus: ſi ex equeſtribus metum inijcimus: diuiſores ratione aliqua cohercemus: perfici poteſt, ut largitio nulla fiat: aut nihil ualeat. Hæc ſunt quæ putaui, non melius ſcire me quã te: ſed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum poſſe: & ad te perſcripta mittere. quæ tamen ita ſcripta ſunt: ut non ad omnes, qui honores petant, ſed

ad te proprie, & ad hanc tuam petitionem ualeant. Tamen tu ſiquid mutandum eſſe uidebitur: aut omnino tollendum: aut ſiquid erit præteritum: uelim hoc mihi dicas. Volo enim hoc commentariolum petitionis, haberi omni ratione perfectum.

FINIS.

VENETIIS IN AEDIBVS
ALDI ET ANDREAE,
ASVLANI SOCERI,
MENSE AVGVSTO
M·D·XXIII·

a b c d e f g h i K l m n o p q r ſ t u x y z
A B C D·

Omnes quaterniones·

AL DVS

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google